

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GÖKDEPE GALASI
(DİL ÖZELLİKLERİ - METİN - DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Sinan YILDIRIM

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Cahit BAŞDAŞ

AĞUSTOS 2018
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GÖKDEPE GALASI
(DİL ÖZELLİKLERİ - METİN - DİZİN)

HAZIRLAYAN
Sinan YILDIRIM

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 28.08.2018

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 02.08.2018

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Cahit BAŞDAŞ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali AKAR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman YILDIZ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

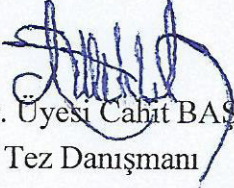
AĞUSTOS, 2018

MUĞLA

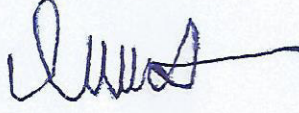
TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 04/07/2018 tarih ve 845/3 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Sinan Yıldırım'ın "Gökdepe Galası (Dil Özellikleri - Metin - Dizin)" adlı tezini incelemiş ve aday 02/08/2018 tarihinde saat 14.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine oy birliği ile karar verildi.

Dr. Öğr. Üyesi Cahit BAŞDAŞ
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali Akar
Üye

Prof. Dr. Osman YILDIZ
Üye

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gökdepe Galası (Dil Özellikleri - Metin - Dizin)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/08/2018

Sinan YILDIRIM

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**TEZ VERİ GİRİŞ FORMU****YAZARIN****Soyadı : Yıldırım****Adı : Sinan****Referans No: 10205837****TEZİN ADI****Türkçe : Gökdepe Galası (Dil Özellikleri - Metin - Dizin)****Y. Dil : Gokdepe Galasi (Grammar - Text - Index)****TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans****Doktora****Sanatta Yeterlilik**☒☐☐**TEZİN KABUL EDİLDİĞİ****Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi****Fakülte :****Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü****Diğer Kuruluşlar :****Tarih : 28/08/2018****TEZ YAYINLANMIŞSA****Yayınlayan :****Basım Yeri :****Basım Tarihi :****ISBN :****TEZ YÖNETİCİSİNİN****Soyadı, Adı : Başdaş, Cahit****Ünvanı : Dr. Öğr. Üyesi**

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 330

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Göktepe Savaşları
2. Türkmençe Grameri
3. Gökdepe Galası adlı eserin Türkiye Türkçesine aktarımı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Göktepe Savaşları
2. Nargılıç Hocageldiyev
3. Türkmençe
4. Türkmen Edebiyatı
5. Göktepe Kalesi
6. Gökdepe Galası

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Battle of Geok Tepe
2. Nargilic Hocageldiyev
3. Turkmen
4. Turkmen Literature
5. Goktepe Kalesi
6. Gokdepe Galasi

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	O
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	O
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	O

Yazarın İmzası :

Tarih : 28/08/2018

ÖZET

Bu tezde incelenen eserin konusu 1879 yılında Türkmenlerin Ruslara karşı galip geldiği I. Göktepe Savaşı ve Rusların 1880 yılının sonlarıyla 1881 yılının başlarında Türkmenistan bölgesini ele geçirmek amacıyla yürüttüğü II. Göktepe Savaşı'dır. Türkiye'de pek bilinmeyen ve üzerine pek çalışılmamış Göktepe Savaşları'nın hikayesini anlatan bu eser son dönem Türkmenceyi yansıtan dil özellikleriyle birlikte edebi değeri açısından da önemlidir. Bu çalışmada ilk olarak Türkmen Türkçesinin 20. yüzyıldaki önemli yazarlarından Nargılıç Hocageldiyev'in "Gökdepe Galası" adlı eseri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarım yapılırken Türkmencedeki biçimlerin, kelimelerin ve cümlelerin asıllarını korumak değil anlamını tam olarak yansıtmak amaçlanmıştır. İkinci olarak eser üzerinde fonolojik, morfolojik ve kelime türleri açısından bir gramer incelemesi yapılmıştır. Bu eserin gramer çalışması yapılırken Eski Türkçe, Orta Türkçe gibi tarihi dönemlerin özelliklerinin yanı sıra çağdaş Türk lehçelerinin özelliklerinden de yararlanılmıştır. Gramer incelemesi yapılırken ilk aşamada Türkmen Türkçesinin Türkiye Türkçesinden farkları ve benzer yönleri, ikinci aşamada Türkmen Türkçesinin, Oğuz grubu Türk lehçeleriyle farklılık ve benzerliklerine değinilmiştir. Gerekli görülen yerlerde de Kıpçak, Karluk grubu Türk lehçeleri ile Türkmencenin benzer yönleri üzerinde durulmuştur. Gramer çalışmasında, birçok ek ve şekilden yararlanılarak Türkmencenin tam tekmil bir gramerini yansıtmak hedeflenmiştir. Son bölümde de eserin dizini hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göktepe Savaşları, Nargılıç Hocageldiyev, Türkmence, Türkmen Edebiyatı, Göktepe Kalesi, Gökdepe Galası

ABSTRACT

The subject of the work studied in this thesis is the Battle of Gökdepe I where Turkmen won against the Russians in 1879 and the Battle of Gökdepe II, which began in late 1880 and ended early in 1881, which was initiated by Russians to seize the Turkmenistan region. This thesis tells the story of a little known and little studied Gökdepe Wars on in Turkey is important in terms of literary value with the Turkmen language features to reflect the latest period. Firstly, in this work, the book named “Gökdepe Galası” of Nargılıç Hocageldiyev who is one of the mos important writers of the 20th-century Turkmen literature have been translated into Turkey Turkish. When translating, it is aimed to fully reflect the meaning, not preserving the origins of Turkmen forms, words and sentences. Secondly, a grammatical examination has done on the work in terms of phonological, morphological and word types. In the grammatical examination of this work has been used the features of the contemporary Turkish dialects as well as the features of the historical periods such as Old Turkish and Middle Turkish. In the first step of the grammatical examination, Turkmen differences and similar aspects of the Turkey Turkish were examined. In the second stage, differences and similarities between Turkmen and Oguz Turkic dialects were mentioned. When it is deemed necessary, similar aspects of Kipchak, Karluk Turkish dialects and Turkmen were emphasized. In grammatical study, it was aimed to reflect a complete grammar of Turkmen by using many additions and forms. In the last chapter, the index has been prepared.

Key Words: Battle of Geok Tepe, Nargilic Hocageldiyev, Turkmen, Turkmen Literature, Goktepe Kalesi, Gokdepe Galasi

ÖNSÖZ

Çeşitli Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine aktarımların arttığı günümüzde, biz de 1991 yılında yayımlanmış “Gökdepe Galası” adlı eseri Türkiye Türkçesine kazandırarak bu alana katkıda bulunmak istedik. Doksanlı yıllardan itibaren adamakıllı başlayan Türk lehçelerinden aktarmalar, bu alanda ne kadar titiz çalışılması gerektiğini bize göstermiştir. Bir dilden başka bir dile yapılan aktarmalar nasıl zorluklar taşıyorsa, aynı dilin kolları arasında yapılan aktarmalar da buna benzer hatta bazen daha önemli sorunları beraberinde getiriyor. Aktarmanın haricinde bu çalışmada eserin grameri ve dizini de yer almaktadır. Ayrıca yararlanmak isteyenler için metnin orijinalini de tez çalışmasının içine koyduk.

Türkmenceyi, Türk lehçeleri arasında özel kılan diyebiliriz ki Türk dünyasının merkezinde bulunması ve tüm Türk lehçelerinden belirli bir parçayı bünyesinde barındırmasıdır. Ayrıca Türkmencenin uzun ünlülü yapısını yazıda devam ettirmese de koruması Türkçenin karanlıkta kalan devirlerini aydınlatmada her zaman bize fikir vermeye devam edecektir.

Yüksek lisans dönemi boyunca ders aldığım ve bu kısa zamanda üstümde emekleri olan Prof. Dr. Ali Akar’a ve Prof. Dr. Mustafa Uğurlu’ya şükranlarımı belirtirim.

Ayrıca Türklük bilimi denizinde küçük bir damla olan bu tez çalışmamı sürdürdüğüm süre boyunca hatalarımı düzeltmemde, eksiklerimi kapatmamda ve başvurmam gereken kaynakları belirlememde bana yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Cahit Başdaş’a teşekkürü bir borç bilirim.

Sinan YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
TABLolar DİZİNİ	IV
KISALTMALAR ve İŞARETLER	V
ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ.....	VI
GİRİŞ	1
Türkmenistan.....	1
Türkmenler ve Türkmen Tarihi	3
Göktepe Savaşları Ve Sonraki Dönem	6
Türkmen Türkçesi	9
Nargılıç Hocageldiyev	11

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ	12
1. ÜNLÜLER.....	12
1.1. Uzun Ünlüler	12
1.2. Ünlü Değişimleri	21
1.3. Ünlü Düşmesi	28
1.4. Ünlü Türemesi.....	29
1.5. Ünlü Geçişmesi	30
1.6. Ünlü Uyumu	30
2. ÜNSÜZLER	33
2.1. Ünsüz Değişimleri	33
2.2. Ünsüz Benzeşmesi.....	39
2.3. Ünsüz Erimesi	40
2.4. Ünsüz Türemesi	42
2.5. Ünsüz İkizleşmesi	42
2.6. Göçüşme (Metatez)	42
2.7. Sıradışı Ünsüz Değişimi Ve Korunması.....	43
2.8. Hece Birleşmesi	43
2.9. Hece Düşmesi (Haploloji).....	43
2.10. Ayınlı Ve Hemzeli Kelimelerin Durumu	44

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ.....	45
1. ÇEKİM EKLERİ.....	45
1.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ	45
1.1.1. Çokluk Ekleri.....	45
1.1.2. İyelik Ekleri.....	46
1.1.3. Hâl Ekleri.....	48
1.2.1. Şahıs Ekleri	54
1.2.2. Zaman Ekleri.....	58
1.2.3. Tasarlama Kipleri	61
1.2.4. Birleşik Çekimler.....	65
2. YAPIM EKLERİ.....	69
2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri	69
2.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....	76
2.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri	78
2.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	90
3. KELİME TÜRLERİ	94
3.1. İsimler.....	94
3.2. Sıfatlar	94
3.3. Zarflar	97
3.4. Zamirler.....	99
3.5. Fiiller.....	100
3.6. Edatlar	101
SONUÇ	109
ORİJİNAL METİN	111
ÇEVİRİ.....	189
DİZİN.....	234
KİŞİ ADLARI DİZİNİ	323
KAYNAKÇA.....	328

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1 Ünlüler.....	12
Tablo 2 İyelik Ekleri.....	48
Tablo 3 Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	56
Tablo 4 İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	58
Tablo 5 Emir-İstek Ekleri.....	62
Tablo 6 Kişi Zamirleri.....	99
Tablo 7 İşaret Zamirleri.....	99
Tablo 8 Dönüşölülük Zamiri.....	100

KISALTMALAR ve İŞARETLER

Ar.	Arapça
Far.	Farsça
Kzk.	Kazakça
Lat.	Latince
Moğ.	Moğolca
Sogd.	Soğdca
Tü.	Türkçe
Ru.	Rusça
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
krş.	Karşılaştırınız.
< / >	Ok yönünde gelişmeyi bildirir.
[]	Bağlı biçimbirimleri veya birleşik çekimleri belirtir.
Ø	Ünsüz erimesini ve sıfır morfemi gösterir.
*	Yazılı kaynaklarda bulunmayan şekli gösterir.

ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ

ā	Uzun a
ā̄	Uzun açık e
ī	Uzun ı
ī̄	Uzun i
ō	Uzun o
ō̄	Uzun ö
ū	Uzun u
ū̄	Uzun ü
ğ	Arapça kelimelerde gayın harfini, Türkçede artdamak g'sini karşılar.
ḥ	Arapça kelimelerde ha harfini karşılar.
ḥ	Arapça ve Farsça kelimelerde hı harfini karşılar.
y	Türkmençe metinde ı sesini karşılar.
ž	Türkmençe metinde j sesini karşılar.
ķ	Arapça kelimelerde kaf harfini, Türkçe art damak k'sini karşılar.
ñ/ñ̄	Arka damak nazalı olan n'yi karşılar.
š	Arapça sad harfini karşılar.
‘	Arapça ayın harfini karşılar
’	Arapça hemze harfini karşılar
v	Farsça vav-ı madule
w	Çift dudak v'si
ý	Türkmençe metinde y sesini karşılar.

GİRİŞ

Türkmenistan

Sovyetler Birliği'nden ayrılan diğer üç Türk ülkesi gibi Türkmenistan da 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. İlk devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'dır. Türkmenistan'ın bağımsız olduğu 1991 yılından 21 Aralık 2006'ya kadar ülkeyi o yönetmiştir. 11 Şubat 2007 yılından itibaren ise ülkenin devlet başkanlığında Gurbangulu Berdimuhamedov bulunmaktadır.

12 Aralık 1995'de BM Genel Kurulunda "Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlığı" kabul edilmiştir. BM bu kararında, Türkmenistan'ın ilan ettiği daimi tarafsızlık statüsünü kabul ettiğini ve desteklediğini; BM teşkilatının üye devletlerini Türkmenistan'ın bu statüsüne saygı göstermeye ve desteklemeye ayrıca bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırıldığını belirtmiştir. BM'nin bu kararı 27 Aralık 1995'de Türkmenistan Meclisi'nde de onaylanmıştır. Türkmenistan'ın mevcut siyasi durumu ve yapısı tüm devletler tarafından da kabul görmektedir. Tarafsızlık statüsü, akılcı ve verimli politikalarla Türkmenistan'a çok uluslu ve çok kültürlü Avrasya'da dostluk, işbirliği ve sevgi temelli yaşama kültürünün kurulması gibi büyük bir vizyonu yüklenme fırsatı da vermektedir. Türkmenistan Devlet Başkanı'nın ve yönetiminin sürdürdüğü daimi tarafsızlık tutumu, bölgede ve bölge dışındaki ikili ve çok yönlü ilişkilerin geliştirilmesine imkân sağlamaktadır. (Selam 2011: 33)

Türkmenistan'ın komşu olduğu ülkeler kuzeybatıda Kazakistan, kuzeydoğuda Özbekistan, güneydoğuda Afganistan, güneybatıda İran'dır.

Ülkenin nüfusu Dünya Bankası 2016 verilerine göre 5.662.544'tür. Ortalama yaşam süresi 2016 yılı itibarıyla 67 yıldır. Bu nüfusun %47.7'si şehirlerde yaşamaktadır. Ülke nüfusu son elli yıldır düzenli olarak artmasına rağmen nüfus artış hızı giderek düşmektedir.

Türkmenistan'da Özbekler, Kazaklar, Azeriler, Karakalpaklar, Ruslar ve diğer milletlerden insanlar da yaşamaktadır. Diğer Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığında Rus nüfusun en az olduğu Türk cumhuriyeti Türkmenistan'dır.

Türkmenistan'ın yüzölçümü 488.100 km²'dir. Ülkenin yüzölçümünün çoğunu, 350.000 km²'lik alanıyla Karakum Çölü kaplamaktadır. Ülke idari açıdan 5 vilayete ayrılmıştır. Bu vilayetler Ahal, Balkan, Mary, Daşoğuz ve Lebap'tır. Bunların dışında kalan Aşkabat ülkenin başkentidir. Ayrı bir yönetim alanı vardır. Vilayetler bölümlere ve şehirlere ayrılırlar. Hepsinin ayrı bir yöneticisi bulunmaktadır. Başkent Aşkabat ülkenin orta kısmında, Kopet Dağlarının eteğinde yer almaktadır. Nüfusu yaklaşık 1.031.992 kişi olan şehrin deniz seviyesinden yüksekliği 200 metredir. Şehrin kuzeyinden Karakum kanalı geçmektedir. Aşkabat aynı zamanda önemli bir sanat ve endüstri merkezidir.

Şehirde geleneksel mimari eserler, üniversiteler, kültür merkezleri ve çok sayıda müze bulunmaktadır. 6 Ekim 1948'de meydana gelen şiddetli depremde Aşkabat'ta 176 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Nüfusunun yaklaşık %90'ını kaybeden şehir, neredeyse yerle bir olmuş ve yeniden inşa edilmiştir.

En yüksek yerleri Köyten Dağı (3319 m.) ve Kopet Dağı (2942 m.)'dır. Hazar Denizi'nin hemen yanbaşında yer alan ve tuz yönünden zengin olan Karaboğaz Gölü, Türkmenistan toprakları içinde yer alır. Türkmenistan akarsu yönünden fakirdir. Etrek ırmağının bir bölümü Türkmenistan'ın içinde yer almaktadır. Tejen ve Murgap adlı akarsuları Karakum çölü içinde kaybolmaktadır. Amu Derya ırmağının çok az bir kısmı Türkmenistan sınırları içinde yer alır. Bunun dışında önemli bir akarsuyu yoktur. Ancak su ihtiyacının karşılanması için 1300 km uzunluğundaki Karakum Kanalı yapılmıştır. Bu kanal güneydedir. Topraklarının beşte dördünü Karakum çölü kaplamaktadır. Güney kısmında Kopet Dağı ve yaylalar yer alır. Topraklarının %3.5'i tarım alanı, %17'si otlak, kalanı ya kısmen otlak olarak kullanılabilen çöl veya tamamen çöldür.

Türkmenistan'da günlük ve yıllık dalgalanmalarla değişen kıtasal kuru bir iklim tipi hüküm sürmektedir. Ülkenin ortalama sıcaklığı kuzeyde +11°C, güneyde +17°C civarındadır. Ocak ayı ortalama sıcaklığı +4°C; kuzeydoğuda -6°C, güneydoğuda +5°C olarak bölgelere göre değişmektedir. Yaz aylarında hava kuru ve sıcaktır. Sıcaklık +35°C'yi bulurken, ülkenin güneydoğusunda bulunan Karakum Çölü'nde ise +50°C'nin üstüne çıkabilmektedir.

Türkmenistan'da üretilen başlıca tarım ürünleri; pamuk, arpa, buğday, mısır, çeltik, susam, kavun, karpuz, üzüm, meyan kökü ve doğal ipektir. Türkmenistan, Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra ikinci önemli pamuk üreticisidir. Dünya sıralamasında ise ilk 10 ülke arasında bulunan bu ülkenin pamuk üretimi, toplam tarım sektörünün %70'ini oluşturmakta ve ürünün %20'si işlenmek üzere diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine ihraç edilmektedir.

Ayrıca pamuk ihracından elde edilen gelir, toplam ihracat gelirinin %20'sini oluşturmaktadır.

Türkmenistan gerek elektrik üretimi gerek diğer enerji kaynakları, özellikle de doğalgaz açısından zengin bir ülkedir. Ülke ekonomisinin temel taşı pamuk, doğalgaz ve petrol oluşturmaktadır. Orta Asya Cumhuriyetleri arasında en büyük doğalgaz rezervlerine ve yıllık üretim kapasitesine sahip olan ülke Türkmenistan'dır.

Tahmini 13 ile 21 trilyon metre küp gaz rezerviyle dünya dördüncüsü, 6 ile 8 milyar ton petrolüyle de Türkmenistan dünya on birincisidir. 2000 yılından itibaren elektrik, petrol ve özellikle gaz üretiminde artış görülmektedir. Elektrik üretiminin büyük kısmı sanayi başta olmak üzere tarım ve kamu alanında kullanılmaktadır. (Turan ve Dinç 2015: 161)

GSMH içinde 1992 yılında sanayinin payı %74,5 iken, 1998 yılında %29'a düşmüştür. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği döneminde sanayi üretimi için gerekli alt yapının ve organizasyonun merkez tarafından tedarik edilmesi idi. Bağımsızlık sonrası, merkezi

yapı ile ilişkinin sona ermesi sanayinin üretimi gücü ve kapasitesini derin bir şekilde etkilemiştir. (Turan ve Dinç 2015: 159)

Türkmenler ve Türkmen Tarihi

Türkmen adının etimolojisi hakkında farklı görüşler vardır. Divanü Lügati't Türk'te Kaşgarlı Mahmut Türkmen kelimesinin Türk ve manend kelimelerinin birleşimi sonucunda oluştuğunu anlatır. İbn Kesir, Türkmen kelimesinin Türkü'l iman yapısından geliştiğini savunur.

J. Deny, G. Nemeth, V. M. Minorskiy, G. Moravcsik ve O. Pritsak ise kocaman, karaman, şişman örneklerini vererek +man +men ekinin üzerine geldiği kelimeye mübalağa, üstünlük, fazlalık, büyüklük anlamı kattığını, dolayısıyla “Türkmen” kelimesinin “halis Türk” “saf kan Türk” anlamlarında kullanıldığını iddia etmişlerdir. (Başdaş 1996: 2)

Türkmen adı İslami literatürde ilk olarak X. yüzyılın ikinci yarımında coğrafyacı Makdisi'de geçmektedir. Bu eserde Türkmenler iki yerde, o sıralar Orta Asya'da Müslüman topraklarının sınırını oluşturan yerlerin anlatımında geçmektedir. Tüm bu bölgelerin merkezi, XI. yüzyıl yazarı Kaşgarlı Mahmud'un deyişiyle “Akşehir” ve “Saydam” da denilen İsficab idi.

Makdisi İsficab'ın kuzeydoğu istikametine giden yollardan şöyle bahseder: Beruket'in büyük bir şehir olduğunu; o ve Balac'ın [artık] [Müslüman askerlerden] çekindikleri için İslam'ı kabul etmiş olan Türkmenlere karşı [kurulmuş] sınır istihkamlarını oluşturdıkları, Balac'ın surlarının yıkılma noktasına geldiğini” belirtmektedir. Metinde daha sonra yol üzerindeki diğer şehirler anlatılmakta ve hemen Merke'den sonra yer alan Ordu'dan bahsedilmektedir: “Ordu, küçük bir şehir; orada Türkmen hükümdarı yaşar; İsficab hâkimine hediyeler göndermekten geri durmaz. Şehrin çevresi içi suyladoldurulmuş hendeklerle çevrili; saray, kalenin içindedir.”

Orta Asya'da Hazar Denizi'nden İsficab'a kadar uzanan bölgede Müslüman topraklarının komşuları Guzlar, İsficab'dan Fergana'ya kadar – Fergana'dan itibaren, -olan bölgede ise Karluklardı Bu bilgidan Makdisi'nin sözünü ettiği Türkmenlerin bünyesinde hem Oğuzlar hem de Karlukların yer aldığı hükmü çıkarılabilir ve zaten Kaşgarlı Mahmud'un kaydı da bu doğrultudadır. Kaşgarlı Türkmen sözcüğünü genellikle Oğuzlar için kullanmakla birlikte, başka bir yerde Karluklar için de kullanır: “Onlar, bir Türk kabilesidir; göçebedirler ve Oğuzlardan ayırırlar; onlar da Türkmendir.”

Oğuz kelimesi, Oğuzlar henüz Moğolistan'da yaşadıkları dönemde dahi varken, Türkmen sözcüğü ilk olarak batıda ortaya çıkmıştır. Türkmen kelimesi, İslamî literatürde yer almadan daha önce Çinlilerin malumuydu, ama yalnızca uzak batının bir ülkesi olarak.

VIII. Yüzyıl Çin ansiklopedisi Tung-tien'de V. Yüzyılda Çin'le ticari ve diplomatik ilişkileri bulunan Sui veya Sude'ye Tö-kü-möng de denildiği belirtilmektedir. Hirth,

buradan yola çıkarak Türkmenlerin Hunlar tarafından fethedilen Alanların torunları oldukları sonucuna varmakta ve Türkmen halkının genealojisinin açıklığa kavuşturulmasıyla bu vakianın tespit edileceğini ileri sürmektedir. (Barthold 2010: 259-262)

Türkmenlerin asıl tarih sahnesine çıkışları Dandanakan Savaşı'yla birlikte olmuştur. Bu savaşta Gaznelileri mağlup eden Oğuzlar (Türkmenler) Horasan bölgesinde hakimiyeti ele geçirdiler. Bu savaşın sonucunda Büyük Selçuklu Devleti kurulmuş oldu. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuyla Türkmenlerin tarihinde yeni bir devir başladı. Daha önce böyle bir devleti olmayan ve dağınık halde yaşayan Türkmenler büyük bir ülke sahibi oldular.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucu unsuru Türkmenler, devletin kurulduğu yıllarda yönetimle sorunlar yaşamazken ilerleyen dönemde devlet yönetimiyle çeşitli sorunlar yaşamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin aldığı mağlubiyetler, oluşan otorite boşluğu ve Türkmenlerin yönetimden dışlanması devletin yıkılış sürecine girmesini hızlandırmıştır.

Oğuzlar'ın bir kısmı Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda başlıca rolü oynarken; onlardan yüz yıl sonra Horasan'a göç eden başka bir Oğuz topluluğu ise, tarih sahnesinden silinmesinin sebebi olmuştur.

Selçuklu Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren, soydaşlarının devlet kurduğunu duyan Oğuzlar (Türkmenler), büyük kitleler halinde batıya göç ederek bu devletin himayesinde daha güvenli bir şekilde yaşama imkanları aramışlardır.

Sultan Sancar zamanında Maverâünnehr'de, Karahanlı Devleti'nin idaresinde hâlâ mühim bir Oğuz topluluğu bulunmaktaydı. Katvan Savaşı'ndan sonra bilindiği üzere Karahitaylar, Maverâünnehr'i tamamen istila etmişlerdi. Ancak Karluklar ülkede huzursuzluk yaratmaya devam ettikleri için Gürhan iki Karahanlı hükümdarını Karluklar'ı tedib etmekle görevlendirmişti. Karluklar'ın bu çerçevede batıya çekilmeleri veya sürülmeleri sırasında, onların önünde bulunan Oğuzlar da tabîi olarak harekete geçtiler.

Karlukların yarattığı baskı neticesinde Ceyhun'u aşan Oğuzlar Maverâünnehir'den Horasan'a girdiler. Bozoklar ve Üçoklar olarak boy beyleri idaresinde teşkilatlanmış olan Oğuzlar, Belh civarını yurt tutup yıllık 24.000 koyun vermeyi taahhüt ederek, Sultan Sancar'a tâbi olmayı kabul ettiler. Konar-göçer bir hayat tarzı benimsemiş olan Oğuzlar daha çok hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Selçuklu Devlet görevlileriyle anlaşmazlığa düşmeden önce Oğuzlar'ın, bu bölgelerde yerleşik halka zarar vermeden ve saraya karşı olan mükellefiyetlerini yerine getirmek suretiyle sakin bir hayat yaşadıkları görülmektedir.

Türkmenler ve Büyük Selçuklu yönetimi arasındaki ilk anlaşmazlık, sarayın mutfak nazırının bu iş için gönderdiği vergi memurunun koyunları tahsil ederken, Oğuzlar'a güçlük çıkarması, kanunsuz hareket etmesi, onlara karşı kimsenin söylemeye cesaret edemediği sözleri sarf etmesi ve hattâ rüşvet istemesi yüzünden çıkmıştır. Bu olay tahsildarın hayatına mal olmuştur. Oğuzlar ile Selçuklu vergi memuru arasında

meydana gelen çatışma, Kamaç'ın onları sultana şikâyet etmesi üzerine daha da büyümüştür.

Vergi memurunun öldürülmesini bahane eden Kamaç, valiliğe ek olarak Türkmenler üzerindeki şahnelik vazifesinin de kendisine verilmesini, karşılığında da Sultan Sancar'a yılda 30.000 koyun vergi vermeyi teklif etmiştir. Oğuzlar (Türkmenler) üzerlerine Büyük Selçuklu merkezinden tayin edilen şahneler vasıtasıyla yönetiliyordu. Bunların başlıca görevleri: Devlet ile boy beyleri arasındaki irtibatı sağlayarak devleti onlar nezdinde temsil etmek; otlak ve su kaynaklarını tayin etmek; yerleşiklere karşı uygunsuz hareketlerde bulunmalarını önlemek ve vergilerini tahsil etmektir. Oğuzlar üzerine tayin edilen şahnelerin yetkilerinin, söz konusu temsil usulü dolayısıyla, Oğuzlar lehine olmak üzere, başka vilayetlere atanan şahnelerinkinden daha sınırlı olduğu bilinmektedir. (Öğün Bezer 2013: 114-115)

Kamaç, öldürülen tahsildarın diyetini ödemeleri için Türkmenlerden istekte bulunmuştu. Bu durum gerilimin tırmanmasına yol açtı. Oğuzlar kendilerine tayin edilen şahneyi kovdular. Bunun üzerine Kamaç Oğuzlar üzerine saldırıya geçti. Bu savaşı kaybeden Kamaç öldürüldü. Bu zafiyeti gören Sultan Sancar mecburen Oğuzlar üzerine sefere çıktı. Oğuzlar Sultan Sancar'la anlaşma yolunu seçseler de Sultan Sancar'ın vezirleri Sancar'ı kışkırttılar ve savaş çıktı. Oğuzlar 1153 yılındaki bu savaşı da kazandılar ve Sultan Sancar'ı esir ettiler. Sultan Sancar'ın esir düşüşüyle devlet hemen yıkılmasa da büyük bir darbe aldı ve eski gücüne hiçbir zaman kavuşamadı.

Moğol istilası Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Türkmenler'in kaderini değiştiren ikinci önemli olaydır. Türkmen boylarının bir kısmı Maverâünnehir, Horasan ve Mangışlak'a kadar uzanan bölgelerde kalırken bir kısmı Anadolu'ya ve Azerbaycan'a yerleşti. Türkmenistan'da kalan Türkmenler ile Ön Asya'ya giden Türkmenler'in kaderleri farklı seyirler izledi.

Mâverâünnehir'de ve Horasan'da kalan Türkmenler, Özbek-Kazak, Kırgız ve Karakalpaklar'la birlikte önce Moğollar, daha sonra Timurlular hâkimiyetinde varlıklarını devam ettirirken Mangışlak bölgesindeki Türkmenler, o yörenin istilâ yolları üzerinde bulunmamasından faydalanıp XVII. yüzyılın ortalarına kadar müstakil ve rahat bir hayat yaşadılar. Fakat 1637 ve 1700 yıllarında, bilhassa Kazaklar'a indirdikleri darbe ile Orta Asya'nın Rus istilâsına açılmasına sebep olan Moğol asıllı Kalmuklar'ın hücumlarına uğradılar. Mangışlak bölgesinde yaşayan Türkmen boylarının en büyüğü olan ve Salur boyundan gelen Teke Türkmenleri, bir zamanlar Tuğrul ve Çağrı kardeşlerin rakiplerinden korunmak için sığınak şeklinde kullandıkları Kopet dağı bölgesine çekildiler. Orada Yomud (Yomut), İmrâli ve diğer Türkmen boylarıyla birlikte yaşayarak daha da güçlendiler. Ancak bu durum Hîve Hanlığı ile İran Şahlığı'nın dikkatini çekti; daha büyük bir kuvvet haline gelmelerini önlemek için bu iki ülke Türkmenler üzerine sefer düzenlemeye başladı. Türkmen-Özbek koalisyonunun ayakta tuttuğu Hîve Hanlığı'nın başında bulunan Ebûlgazi Bahadır Han, Türkmenler'e yaptığı âni baskınlarla onlara büyük zararlar verdi. Türkmenler bu yaralarını henüz saramamışken bu defa İran Safevî Devleti'nin hücumuna uğradılar. İran'da yaşayan Avşar Türkmenleri'nin beylerinden Nâdir Han'ın (Nâdir Şah) İran'da egemenliği ele geçirmesinden sonra Türkmenistan'da hâkimiyet kurmak istemesi ve

buna Türkmenler'in karşı çıkması yüzünden cereyan eden mücadelelerde Nâdir Şah, Türkmenler'e karşı çok acımasız davrandı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kendilerini toparlayan Türkmenler, İran ile Hîve'nin baskısından kurtulmak için bugünkü Doğu Türkmenistan'ın Merv bölgesine doğru yayılmaya başladılar. Liderleri Oraz Han önderliğinde Tecend Derya nehri kenarında Tecend Kalesi'ni (Oraz Kalesi) inşa edip kendilerini emniyete almaya çalıştılar.

Fakat 1830'lu yıllar Türkmenler'in aldığı bu tedbirlere rağmen acılarla geçti; bu arada Hîve Hanlığı'nın yeni hücumlarına mâruz kaldılar. 1830-1860 yılları Türkmenler'in İran ile Hîve Devleti arasında varlıklarını koruma mücadelesiyle geçti. 1855'te Hîve Hükümdarı Muhammed Emin Han âni bir baskınla Türkmenler'e büyük kayıplar verdirdi. Ancak bir grup Türkmen fedaisinin Hîve hükümdarının otağını basarak kendisini öldürmesi üzerine Hîve ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaydan dört ay sonra babasının intikamını almak isteyen yeni Hîve Hükümdarı Abdullah Han'ın ordusuyla Türkmen ordusu arasında meydana gelen savaşta Kuşid (Koşut) Han önderliğindeki Türkmen kuvvetleri Hîve ordusunu mağlûp etti ve Abdullah Han savaş alanında öldü. 1855 ve 1856 yıllarında cereyan eden bu iki savaşın ardından Hîve Hanlığı bir daha Türkmenler'e ve Türkmenistan'a saldırma cesaretini gösteremedi.

1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı, İngiliz ve Fransız müttefik kuvvetlerine yenilen Rusya, Avrupa ve Ortadoğu cephesinde yayılamayacağını anlayınca gözünü Orta Asya'ya dikti ve bazı bahanelerle Orta Asya Türk hanlıklarını 1864-1873 yılları arasında teker teker işgal etti. (Saray 2012: 601-602)

Göktepe Savaşları Ve Sonraki Dönem

19. yüzyılda Türkistan'a doğru yayılmaya büyük önem veren Ruslar son aşamada Türkmenler ve Özbeklerle mücadele etmiştir. Güçlü bir devlete sahip olamayan bu iki halk da Ruslara karşı kendi çabaları ve yerel güçler oluşturarak direnmişlerdir. Türkmenlerin Ruslara karşı bu direnişinde baş rolü tüm Türkmenlerin hanı Nurverdi Han, o ölünce yerine geçen küçük oğlu Magtımghulu Han ve Tıkma Serdar oynamıştır.

Buhara hanlığını yıkan, Hive ve Hokant hanlıklarını da büyük ölçüde etkisiz hâle getiren Çarlık Rusyası'nın ilk hedefi Türkmenistan'ın Ahal bölgesini ele geçirmektir. Ruslar bu amaçla ilk olarak Hazar Denizi kıyısındaki Kızıl Su (Zakaspi)'ya 1871 yılında yerleştiler. Daha sonra da Kopet Dağı eteklerine doğru ilerlemelerini devam ettirdiler.

Rusların Orta Asya'daki hanlıkları ortadan kaldırdıktan sonra işlerinin kolaylaşacağını bilen Nurverdi Han 1872 yılında Rusların üzerine iki kez akın düzenlese de yine başarılı olamadı. 1873 yılında Hive Hanlığı'nı işgal eden Ruslar bu bölgede Türkmen direnişiyle de karşılaştılar. Hanlığın işgali tamamlandıktan sonra Hive Türkmenlerinin bir kısmı Karakum çölünü aşarak Türkmenistan bölgesine sığındılar.

1874 Haziran sonlarında Nur Verdi Han'ın başkanlığında toplanan Türkmen meclisinde Rus hakimiyetinin kabul edilmeyeceği görüşü tekrarlandı. Türkmenler bir taraftan savunma hazırlıkları yaparken bir taraftan komşu ülkelerden yardım istediler.

Ruslar 1877 baharında General Lomakin kumandasında büyük bir askerî harekâta giriştiler. Bunu haber alan Türkmenler Bami, Burma ve Kızılrvat gibi sınır kasabalarını boşaltarak Göktepe müstahkem kalesine çekildiler. 12 Mayıs 1877'de Nur Verdi Han kumandasındaki Türkmen kuvvetleriyle Rus birlikleri arasında ilk ciddi muharebe Kızılrvat'ta meydana geldi. Çarpışma üstün topçu ve mitralyöz ateşine sahip Ruslar'ın galibiyetiyle sonuçlandı. Ancak bu yenilgi Türkmenler'in cesaretini kırmadı; büyük bir azimle haziran başlarına kadar tekrar Kızılrvat üzerine yürüdüler. Fakat Kızılrvat'a geldiklerinde düşmanın daha önce gitmiş olduğunu gördüler. Zira Türkiye ile Rusya arasında 1877-1878 harbi patlak verince Hazar'ın doğusundaki Rus birliklerinin bir kısmı Kafkaslar'a geri çağırıldı. Kafkaslar'a gönderilen Rus birlikleri 1878 sonlarında tekrar Hazar'ın doğu sahillerine dönmeye başladılar.

2 Ocak 1879'da Türkmenistan'ın işgaline karar verilip kumandanlığa Kafkas Ordusu Birinci Ordu Kumandanı General Lazaryev getirildi. General Lazaryev 26 Ağustos 1879 tarihinde kan zehirlenmesi sonucu öldü ve yerine Lomakin geçti. Lomakin bütün birliklerini Bendesen'de toplayarak Göktepe'ye doğru ilerlemeye başladı. Ruslar'ın 9 Eylül sabahı üç koldan Göktepe üzerine ilerleyişini Berdi Murad Han, Kara Batur kumandasındaki süvarilerle durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamadı.

Rus askerleri Göktepe Kalesi'nin birinci surundan içeri girince Türkmenler'le göğüs göğüse savaştılar; Türkmenler kısa zamanda Rus birliklerine büyük zayıat verdirince Ruslar Hazar kıyılarına çekildiler. Göktepe'deki Türkmen başarısı Ruslar'ın Orta Asya'daki yenilmezliği inancını sarstı.

Ertesi yıl General Lomakin'in yerine önce General Tergukasov, ardından 1877-1878 Türk Rus Harbi'nde Plevne'de Osman Paşa'ya karşı savaşan General M. D. Skobelev komutan tayin edildi. Skobelev mühimmat ve yiyecek ulaşımı için Hazar'ın doğusundan Göktepe'ye bir demiryolu yapımını başlattı. Nisan 1880'de hazırlıklarını tamamlayarak Türkmen topraklarına girdi. Bu arada Nur Verdi Han'ın 5 Mayıs 1880'de ölmesi Türkmenler üzerinde büyük etki yaptı. Fakat hemen toplanarak Nur Verdi Han'ın küçük oğlu Mahtumkulu'yu han seçip Tıkma Serdar ile üç kişilik bir danışman heyeti tayin ettiler (Saray 2012: 602-603).

Bu heyetteki üç kişinin görevleri şu şekildeydi: Orazmehmet Han, Mahtumkulu Han'ın yardımcılığını yapıyor, Gurbanmurat Şeyh Türkmenler'in genel kadısı olarak görev alıyor, Dıkma Serdar ise askeri kuvvetlerin baş komutanı görevini yerine getiriyordu (İlliye 2003: 16).

18-23 Ocak tarihleri arasında Göktepe surlarının altına mayın yerleştiren Ruslar 24 Ocak'ta genel taarruza geçtiler. Daha sonra Rus birlikleri geri çekildi ve mayınlar ateşlenerek kale surları havaya uçuruldu.

Bu harekâtla kaleyi ele geçiren Ruslar Türkmenlerin direncini kırdı ve ilerlemeye devam edip 30 Ocak 1881'de Aşgabat'a kadar olan bölgeleri hakimiyetleri altına aldı (Saray 2012: 603).

Ruslar'ın ilerleyişi bununla sınırlı kalmadı. Rusların bundan sonraki amacı Merv bölgesini ele geçirmektir. Ruslar bölgedekilerin teslim olmasını ve Rus egemenliğini kabul etmelerini istiyordu.

Merv liderleri 1 Ocak 1884'te, 300'den fazla kişinin iştirak ettiği bir toplantı yaptılar. Burada da Alihanov, Rus taleplerini kabul ettirmeye çalıştı. Mecliste, Merv'in geleceğini görüşmek üzere Aşgabat'a Ruslar ile Merv'liler arasında 10 maddelik bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma gereğince Türkmen Hanları, muhtariyete sahip olacak ve bir Rus subayı tarafından murakabe edilmeyi kabul edeceklerdi. Bu anlaşmanın hemen sonrasında, General Kamarov idaresindeki Rus birlikleri ile Merv'e yürüdü. Bu birlikler, 27 Şubat 1884'te Merv'de, Garip Ata'ya vardıklarında 4000 kişilik bir Türkmen ordusu ile karşılaştılar. Türkmen önderleri Kaçar Han ve Siyah Puş, direnişi idare ettiler. Din adamları halka, savaşımadan vatanlarını düşmana teslim etmemeleri gerektiğini bildirdiler. 3 Mart 1884'te Ruslar, Murgap ırmağı yönünde hareket ettiler ve 14 Mart'ta Merv'i işgal ettiler. Buna rağmen Teke Türkmenlerinin Hanı merhum Nur Berdi Han'ın zevcesi Gül-Cemal savaşa karşı idi. Oğulları, Göktepe Savunma Konseyi başkanı Mahtumkulu Han ve Yusuf Han, Göktepe'nin düşmesinden sonra Merv'de bulunuyorlardı. Bunlar annelerinin nasihatine uydular. Türkmenler ümitsiz bir durumda idiler. 14 Mart 1884'te Merv işgal edildi. Merv'in işgalinden sonra Rus birlikleri ilerlemelerine devam ettiler. (İllyev 2003: 26-27)

Türkmenler Rus hakimiyeti altına girdikten sonra da mücadelelerini devam ettirdiler. 1916 yılındaki büyük isyan Çarlık tarafından zorlukla bastırıldı. Türkmen isyanlarında liderliği Cüneyd Han yapıyordu. Rus birliklerinin 1918 yılında Hîve'den çekilmesini fırsat bilen Cüneyd Han, Hîve şehrini ele geçirmeyi başardı (Şubat 1918). Cüneyd Han, Hîve'yi tam iki yıl Türkmen egemenliği altında tuttu. Ancak Özbekler'le ihtilafa düşmesi yüzünden durumu sarsıldı; sonunda Soveyt taraftarı Özbekler'in de çağrısıyla Hîve üstüne yürüyen Kızılordu birliklerine yenilerek Karakum çölüne çekilmek zorunda kaldı. Cüneyd Han en büyük başarıyı 1924'te Türkmenler ile Özbekler'in birlikte çıkardığı isyanda gösterdi (Saray 2012: 603).

Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak 27 Ekim 1924 yılında Türmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. Bu tarihten bağımsızlığın kazanıldığı 27 Ekim 1991 tarihine kadar Türkmenler Sovyetler Birliği egemenliğinde yaşamıştır.

Günümüzde, Türkmenlerin Türkmenistan dışında yaşadığı üç önemli yer vardır. Bunlar Afganistan, İran ve Kafkasya'nın kuzeyindeki Stavropol'dur.

Afganistan Türkmenleri, Afganistan'ın kuzey kısmında yaşamaktadırlar. Bunlar; Amuderya'nın kıyı kesimlerinde, Andhoy ile Akcan'ın kuzeyinde Belh ve Faryab illerinin sınırında (Çöllük bölgesinde) yerleşmişlerdir. Haşdanar bölgesinde; Belh, Mezari Şerif ve Meymene'nin kuzeyi ile Abıkevser vadisinde birçok Türkmen köyü bulunmaktadır. Ersarı, Alili, Sarık, Salır ve Teke kabilelerinden oluşan Afgan

Türkmenleri; göçebe ve yarı göçebe bir hayat sürerler. 1990 yılında Afgan Türkmenlerinin sayısı yaklaşık 841.300 kişi civarındadır (Kara 2002: 249-250).

Günümüzde sağlıklı nüfus sayımları yapılamadığından, bölgenin istikrarsız yapısından ve sıkça yaşanan göçler sebebiyle Afganistan'daki Türkmenlerin sayısını tespit etmek oldukça güçtür.

İran Türkmenleri, İran'ın Türkmenistan sınırı bölgesinde bulunan Türkmentsahra'da (Gürgen) ve Horasan'ın kuzeydoğu bölgesinde yaşamaktadırlar. İran Türkmenlerinin büyük bir bölümü Yomut, Gökleñ, Salır ve Sarık kabilelerindendir. Çarlık Rusyası ile İran'ın 9 Aralık 1881 yılında imzaladığı sınır antlaşması neticesinde Türkmenlerin büyük bir bölümü İran sınırları içerisinde kalmıştır. Bu antlaşmada Türkmenlerin millî menfaatleri göz ardı edilerek Etrek ırmağı sınır olarak kabul edilmiştir. Bunun neticesinde Türkmen kabilelerinin çok eski devirlerden beri yaşadıkları yerler olan Türkmentsahra civarları; Garasuv ve Gürgen ırmaklarının kıyıları, Etrek ırmağının belli bir bölümü yapay bir şekilde Türkmenistan topraklarından koparılmıştır (Kara 2002: 250).

Günümüzde İran Türkmenlerinin sayısı tam olarak bilinemese de 2-2.5 milyon civarında oldukları düşünülmektedir (Yılmaz 2007: 202).

Stavropol Türkmenleri; Hive hanlığının idaresi altında yaşadıkları yerlerden ayrılıp Mangışlak ve Astrahan sahralarından geçerek 1653 yılında Stavropol bölgesinin kuzeyine, Kum ve Manıç ırmaklarının kıyısına gelmişlerdir. Bu tarihte Kafkasya'ya 1665 hane Türkmen göçmüş, 1790 yılında ise tekrar 64 hane Türkmen göçüp gelmiştir. Bu gün Stavropol bölgesinde yaklaşık 12.000 Türkmen yaşamaktadır (Kara 2002: 248-249).

Türkmen Türkçesi

Türkmence günümüzde Romanya, Moldova ve Ukrayna'da Gagauzca, Anadolu'da Türkiye Türkçesi, Azerbaycan'da Azeri Türkçesi, İran'da Azeri Türkçesi, Horasan Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi, Özbekistan'da Harezmi ağzı, Çin'de Salar Türkçesinin de aralarında bulunduğu Oğuz grubu Türk lehçelerinden biridir.

Türkmenler; yazılı edebiyatlarının başlangıcından (18. yüzyıl) 1928'e kadar Arap, 1928-1940 yılları arasında Lâtin, 1940'tan sonra da Kiril alfabesini kullanmışlardır. Türkmenistan Meclisi, 12 Nisan 1993 tarihinde aldığı bir kararla, Lâtin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmiştir. Bu karara göre yeni alfabe, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren resmen kullanılmaya başlanmış; daha sonra alınan bir kararla birkaç harfte değişiklik yapılarak 1 Ocak 2000'de bütünüyle Lâtin alfabesine geçilmiştir.

Türkmencenin birçok ağzı bulunmaktadır. Söz konusu ağızlar, şu şekilde sıralanabilir: Yomut, Teke, Ersarı, Sarık, Salır, Gökleñ, Çovdur, Alili, Nohur, Garadaşlı, Änev, Yemreli, Hasar, Ata, Nerezim, Çandır, Mukrı, Sakar, Bucak, Olam, İğdir, Surhı,

Düyeci, Hatap, Eski, Bayat, Hıdırili, Mehin, Çärcew, Mürçe, Kıraç, Burkaz, Mücewür ve Arabaçı.

Bünyesinde eski Oğuzcaya ait unsurları barındıran Türkmençe, Çağataycanın tesirinde gelişmiş bir yazı dili olduğu için Türkçenin doğu ve kuzey kolunda yer alan lehçelere ait özellikler de taşımaktadır. (Kara 2002: 243-244)

Günümüz Türkmen Türkçesi, devlet dili olarak son hâlini, Sovyetler Birliği döneminde yapılan çalışmalar sonucunda almıştır. İmla ve söyleyiş kuralları üzerine birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de Türkmen Türkçesi ile ilgili kaynakların neredeyse tamamında Türkmen edebî dilinin “Yomut ağzı” esasında oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu; eskimiş, günümüzde geçersiz olan bir bilgidir.

Türkmen edebî dili, Türkmen halkı tarafından üzerinde uzlaşılan, kuralları oturmuş bir dildir. Türkmen ağızlarından hiçbirine tam karşılık gelmemektedir.

Sovyet devriminin ilk yıllarında, edebî dilin söyleyiş ve yazım kuralları hakkında birçok tartışma yapılmıştır. İlk dönemlerde, bazı okul kitapları Yomut ağzı esas alınarak yazılırken, bazı kitaplar ise Teke ağzı esas alınarak yazılmıştı. Gazetelerde de makaleler iki ağızda çıkmaya başlamıştı. Zamanla edebî dilin imla kuralları, Yomut ağzı, özellikle batı Yomut ağzı, esas alınarak şekillendirilmeye başlanmıştır.

Bu ağız diğer ağızlardan, özellikle de merkezî Aşkabat ağzından farklılıklar arz etmekteydi. Farklılıklara rağmen Yomut ağzının, etkisi ve edebî dildeki yeri 1930 yılındaki Birinci İlmî Konferans’ta alınan kararlarla daha da pekiştirilmişti.

Türkmenistan Komünist Partisi Merkezî Komitesi tarafından, 1934 yılının Haziran ayında Aşkabat’taki dilciler ve basın çalışanları ile toplantı yapılmıştı. Bu toplantıdan sonra Türkmen dilinin yazım kuralları, merkezî ağız olan Aşkabat ağzı dikkate alınarak düzenlendi.

Aşkabat ağzının edebî dil üzerindeki etkisi, 1936 yılının Mayıs ayında yapılan Birinci Lengüistik Kurultayı’nda daha da genişletildi, yazım kurallarının temeli hâline getirildi. Aşkabat ağzının edebî dil üzerindeki etkisinin artırılmasının çok önemli gerekçeleri vardı. Aşkabat başkent olduğu için merkezî şehirdi. Üstelik sadece Türkmenistan’ın yönetim merkezi değil, aynı zamanda sanayi ve kültür merkeziydi. Aşkabat’ta, çalışmak, okumak gibi farklı hedeflerle Türkmen boylarının, daha doğrusu ağızlarının, temsilcileri toplanmışlardı. Aşkabat’ta yaşayan diğer Türkmen boylarının temsilcileri ağırlıklı olarak Aşkabat ağzı temelinde konuşup anlaşıyordu (Dinç 2014a: XX-XXII).

Türkmen Türkçesinin, Türkmen halkı tarafından kabul görmüş yazım ve söyleyiş kurallarının işlenip oluşturulması ancak, sosyalist ihtilalden sonra mümkün olabilmiştir. Bunun temel iki sebebi vardı: Birincisi Türkmen ağızları arasındaki farkın az olması anlaşmaya, iletişim kurmaya çok fazla engel teşkil etmiyordu. İkinci önemli sebep ise, sosyalist ihtilalden önceki dönemde, bu kuralların işlenip oluşturulmasını sağlayacak şartlar mevcut değildi. Uzunca bir dönem Türkmen boyları dağınık olarak yaşamış, millî birlik oluşturamamışlardır. Millî birliğin olmayışı, tüm Türkmen boylar

tarafından kabul edilen yazım ve söyleyiş kurallarının tesisini engellemiştir. Ayrıca sosyalist ihtilalden önce eğitim kurumlarının sayısı yok denecek kadar azdı. Mevcut okullarda ise Çağatay Türkçesi ile yazılmış eserlerle eğitim veriliyordu (Dinç 2014a: XX).

Günümüzde Türkmence, Türkmenistan, İran ve Afganistan başta olmak üzere Dünya'da yaklaşık olarak 10 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.

Nargılıç Hocageldiyev

Acal vilayetinin Babacayhan ilçesinin Çaşgın (şimdiki Akvekil) köyünde doğmuştur. 1958 yılında Türkmen Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesi'ni bitirmiştir. "Edebiyat ve Sanat" gazetesinde, "Sovyet Edebiyatı" dergisinde edebi eleman, bölüm müdürü, mesul sekreteri, baş redaktör muavini olarak çalışmıştır. Nâsir, eleştirmen ve mütercimdir. Harayım Döndi (Yardımlım Döndü), Söygi (Sevgi), "Ahmır (Teessüf) povestlerinin; Ene (Ana), "Bağışla Yarım" ve "Gülle Değen Sünbüller" manzum hikayelerinin yazarıdır (Kösoğlu 1998: 377). 28 Ocak 2002 yılında vefat etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1. ÜNLÜLER

Ünlüler oluşma süreleri bakımından üç gruba ayrılırlar. Bunlar kısa süreli ünlüler, normal süreli ünlüler ve uzun ünlülerdir. Türkçenin ünlüleri, daha çok normal süreli ünlülerdir. Türk lehçeleri arasında kısa ünlülere sahip lehçeler Tatarca, Başkurtça, Çuvaşça ve Hakasçadır. Bu lehçelerimizde kısa “ı, i” seslerine rastlamaktayız.

Türkmencede yazı dilinde 9 ünlü vardır. Bu ünlüler a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü’dür. Konuşma dilinde ise alfabede yer alan 9 ünlünün uzun şekilleri de yer alır. Türkmencedeki bu ünlülerden sadece “ä” sesi Türkiye Türkçesinden farklıdır. Açık e (ä) dediğimiz ve Türkiye Türkçesindeki “e” sesinden daha açık bir “e” olan bu ünlü, Anadolu ağızlarında yer almakla birlikte yazı dilimizde yer almamaktadır. Türkmencede “ı” sesi “y” ile gösterilmektedir. Bu yüzden Türkmençe eserler okunurken bu harfe dikkat edilmelidir.

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	ä e	i	ö	ü

Tablo 1: Ünlüler

1.1. Uzun Ünlüler

1.1.1 Asli Uzun Ünlüler

Bir dilin bilinen ilk örneklerinden beri uzun olan ünlüleridir. İlk örnek her zaman ve mutlaka doğru ve aslî şekil olmayabilir. Ancak daha önceki biçimi bilinmediği için ve daha sonra herhangi bir ses olayı ile değişmediği için, ilk örnekten itibaren uzun ünlülü olan şekillere “birincil/ aslî uzun ünlüler” diyoruz. Göktürk ve Uygur yazılı metinleri ile özellikle çağdaş Türk dillerinden Saha Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Halaç Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Kara-Bulak ağzında birincil uzun ünlülerin sistemli bir biçimde korunduğu bilinmektedir. Kimi Türk yazı dillerinde ise bu birincil uzun ünlüler ya geride hiçbir iz bırakmadan bütünüyle normal süreli ünlüler haline dönüşmüşler ya da yanlarındaki ünlü ve ünsüzler üzerinde ikizleşme, ünlü

genişlemesi, türeme ve tonlulaşma gibi çeşitli etkiler bırakarak kaybolmuşlardır (Buran 2007: 33).

Ana Türkçede ilk hecedeki birincil ünlü uzunluklarını en çok ve en iyi şekilde korumuş olan dil Türkmencedir. Türkmencedeki birincil uzunluklar Batıda ilk olarak Aliyiv-Bööriyiv'in Latin alfabesi asıllı yeni Türkmen alfabesiyle düzenlenmiş Rusça-Türkmençe sözlüğü aracılığıyla öğrenilmiştir (Tekin 1995: 64).

Türkmence ayrıca Oğuz grubu Türk lehçelerinde aslî ünlü uzunluğunu koruyan tek Türk lehçesidir. Bu özelliği ile araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Türkmencedeki ünlü uzunlukları yazıda gösterilmediği için bunları anlayabilmenin yolu ünlü uzunluklarının gösterildiği sözlüklere başvurmak, konuşma dilinde bu sesleri duymak ve gramer kitaplarına bakmaktır.

Türkmence aslî uzunlukları korumada ne kadar başarılı olursa olsun yine de uzun ünlü tespitinde bazı zorluklar yaşanabilmektedir.

Belirli sözcüklerin şu ya da bu Türkmen lehçesinde farklı şekilde söylenmesinin uzun ünlüleri tespit işini bir hayli güçleştirdiği de bir gerçektir. Örnekle, dolu “dolu, gökten yağan buz parçacıkları” ve yapış- sözcükleri son çıkan iki büyük sözlükte bu şekilde yani kısa ünlülü olduğu hâlde Aliyiv-Bööriyiv sözlüğünde dölü ve yapış- şeklinde uzun ünlülüdür. Dil ve lehçeler arası karşılaştırmalar bu iki sözcükte uzun ünlü bulunmadığını göstermektedir. Türkmence yapış- = Çuv. şıvıs-. Bu durum bizi Türkmen lehçelerinde belki de bu dilde uzun ünlülerin pek bol olması sebebiyle bazı sözcüklerde yakıştırmalı uzunlukların meydana geldiğini kabule sevk eder (Tekin 1995: 64).

Bazen ünlü uzunluklarının bulaşma sonucu arttığı görülürken bazen de asli ünlü uzunluğunun kaybolduğu görülmektedir. Türkmencede bol- fiili kısa ünlülüken Yakutçada buol- şekli ünlünün uzun olduğunu gösterir. Aynı şekilde Kırgızcada tānı-fiilinin ünlüsü uzunken Türkmencede tana- fiili uzun ünlülü değildir (Tekin 1995: 65).

1.1.1.1. Asli Uzun Ünlülü İsimler

<i>āç</i>	“aç”	(13-31)
<i>āk</i>	“beyaz, ak”	(6-29)
<i>āl</i>	“hile”	(54-24)
<i>āra</i>	“ara, mesafe”	(3-6)
<i>āt</i>	“isim, ad”	(50-10)
<i>āz</i>	“az”	(4-8)
<i>bār</i>	“var”	(24-25)
<i>çāk</i>	“sınır”	(72-24)

<i>dāṣ</i>	“taş”	(52-21)
<i>gān</i>	“kan”	(21-26)
<i>īz</i>	“iz, arka, geri”	(12-26)
<i>īr</i>	“sabah, erken”	(13-17)
<i>īl</i>	“halk, ülke”	(10-13)
<i>ōt</i>	“ateş, od”	(45-25)
<i>sīn</i>	“gözetleme”	(51-10)
<i>ūç</i>	“uç, kenar”	(48-1)
<i>yān</i>	“yan”	(64-9)
<i>yāz</i>	“ilkbahar”	(15-16)
<i>yōl</i>	“yol”	(3-3)

1.1.1.2. Asli Uzun Ünlülü Fiiller

<i>āṣır-</i>	“üzerinden geçirmek”	(21-5)
<i>bīrik-</i>	“katılmak”	(72-27)
<i>dīn-</i>	“kurtulmak”	(72-9)
<i>dīre-</i>	“desteklemek”	(52-25)
<i>dōl-</i>	“dolmak”	(60-22)
<i>dōr-</i>	“karıştırmak”	(46-19)
<i>dūṣ-</i>	“karşılaşmak”	(9-10)
<i>gāl-</i>	“kalmak, bırakmak”	(11-29)
<i>gāba-</i>	“kuşatmak”	(48-20)
<i>gīgır-</i>	“bağırarak, ilan etmek”	(54-15)
<i>gīr-</i>	“girmek”	(8-4)
<i>īber-</i>	“göndermek”	(8-10)
<i>sāna-</i>	“saymak”	(69-16)
<i>sīn-</i>	“kırmak, eğmek, düşmek”	(61-15)
<i>tāla-</i>	“yağmalamak”	(37-30)
<i>yārıl-</i>	“yarılmak, ikiye ayrılmak”	(53-29)

1.1.1.3. Diftonglaşma

Türkmen Türkçesindeki diftonglar yazıda ünlü uzunluklarının ipucunu veren yegâne işarettir. Türkmencedeki diftonglar $\bar{i}$, $\bar{u}$ seslerinde görülür. Uzun $\bar{i}$ için birkaç diftonglu örnek varken uzun $\bar{u}$ için birçok diftonglu örnek vardır.

Yakut ve Türkmen lehçelerinde sistemli olarak korunan aslî uzun ünlüler, Yakutçada çoğunlukla yükselen diftong (ie, uo, üö) biçiminde, Türkmen Türkçesinde ise sadece uzun ince-dar ünlülerin bir kısmı (i, $\bar{u}$), alçalan diftong (iy, üy) olarak yazıda gösterilir (Başdaş 2007: 90).

$\bar{i} > iy$ diftonglaşması

diy- < *tī-* “demek, söylemek” (70-23)

$\bar{u} > üy$ diftonglaşması

güyç < *kūç* “güç, kuvvet” (7-7)

güyz < *kūz* “güz, sonbahar” (19-31)

süyci < *sūçig* “tatlı” (32-19)

düyp < *tūp* “dip” (40-1)

süyş- < *sūş-* “hareket etmek” (49-24)

üyş- < *ūş-* “toplanmak” (71-20)

1.1.2 İkincil Uzun Ünlüler

İkincil uzun ünlüler, dillerin bilinen ilk örnekleri itibariyle uzun olmadıkları halde, daha sonraki dönemlerde ünsüz düşmesi, ünsüz erimesi, ünlü birleşmesi ve hece kaynaşması gibi sebeplerle uzamış olan ünlülerdir. Bu ünlüler çoğunlukla ses kayıplarına bağlı olarak ortaya çıkarlar. Bir söz içerisinde, genellikle değişik ve açıklanabilir nedenlerle, kimi sesler kaybolurken, yiten, yok olan sesin veya seslerin boğumlanma süresini geride kalan ünlülerden biri üzerine alır ve böylece diğer ünlülerden daha uzun bir boğumlanma süresine sahip olur. İkincil uzun ünlüler, kimi zaman iki ünlünün, kimi zaman bir ünlü ile bir ünsüzün, kimi zaman bir ünlü ile iki ünsüzün, kimi zaman da bir ünsüz ile iki ünlünün boğumlanma sürelerinin birleşmesinden oluşurlar. Hece kaynaşmasına bağlı olarak oluşan ikincil uzun ünlüler ise, genellikle iki ya da üç hecenin kaynaşması sonucunda oluşurlar. Ünlü, ünsüz ve hece olarak farklı nitelikte ve farklı sayıda seslerin ve hecelerin boğumlanma sürelerinin birleşmesinden oluştukları için bu seslerin uzunlukları standart değildir. Oluşma süresi, yazı diline dönüşüp dönüşmeme durumu, kullanılma sıklığı ve yaygınlığı bu seslerin niteliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynar. İkincil uzun

ünlüler, aslî olmadıkları ve çeşitli ses olayları sonrasında ortaya çıktıkları için, aslında geçici bir durumu ifade ederler. Bunların birinci ara dönemleri ikiz ünlü, ikinci ara dönemleri ise uzun ünlüdür (Buran 2007: 34).

İkincil uzun ünlüleri şu dört başlıkta inceleyebiliriz:

1.1.2.1. İki Ünlünün Karşılaşmasıyla Oluşan İkincil Uzunluklar

Bir fiilin son sesi “a” ve “e” ise ve bu fiil geniş zaman eki “-Ar” alırsa bu fiilde ikincil uzun ünlü ortaya çıkar.

<i>gorār</i> < gora-ar “korur”	(7-19)
<i>cezalār</i> < cezala-ar “ceza verir”	(7-20)
<i>başlār</i> < başla-ar “başlar”	(45-15)
<i>gabār</i> < gaba-ar “kuşatır”	(46-9)

Ünlü ile biten fiil köklerinden sonra zarf fiil eki olan “-Ip” eki geldiğinde ikincil uzun ünlü ortaya çıkar.

<i>añkāp</i> < ańka-ıp “kötü kokup”	(14-10)
<i>gutlāp</i> < gutla-ıp “kutlayıp”	(17-2)
<i>bellāp</i> < belle-ıp “belirtip, işaretleyip”	(17-6)
<i>būrāp</i> < büre-ıp “bürüyüp”	(54-4)
<i>gizlāp</i> < gizle-ıp “gizleyip”	(60-9)
<i>porsāp</i> < porsa-ıp “bozulup”	(63-20)

Ünlü ile biten fiil köklerinden sonra sıfat fiil eki olan “-An” eki geldiğinde ikincil uzun ünlü ortaya çıkar.

<i>ādı yörānem</i> < yöre-en+hem “adı kullanılmış da”	(3-24)
<i>islānler</i> < isle-enler “isteyenler”	(25-4)
<i>ızarlānlarında</i> < ızarla-anlarında “izlediklerinde”	(28-8)
<i>okān</i> < oka-an “okunan”	(50-21)
<i>seyreklānden</i> < seyrekle-enden “azaldıktan”	(60-24)
<i>gözlerine yarān</i> < yara-an “hoşuna giden”	(62-2)

Bir fiilin son sesi “a” ve “e” ise ve bu fiil birinci teklik, birinci çokluk, ikinci teklik ve ikinci çokluk şahıs emir eki aldığı anda ikincil uzun ünlü ortaya çıkar.

yatlālūn < yatla-alıñ “hatırlayalım” (61-30)

1.1.2.2. Bir Ünlü ve Bir Ünsüzün Karşılaşması Sonucu Oluşan Uzun Ünlüler

Ünlü ile biten bir ismin sonrasında yükleme ve ilgi hâli ekleri geldiğinde ikincil ünlü uzunluğu ortaya çıkar.

ārānı < āra+nı “arasını” (3-3)

dinlidepāniñ < dinlidepe+niñ “Dinlidepenin” (10-12)

nemāniñ < neme+niñ “neyin” (59-12)

Arkaik vasıta eki “+n” kendinden önce gelen ünlüyü uzatır.

gizlīn < gizli+n “gizlice” (46-1)

Birinci teklik, birinci çokluk, ikinci teklik ve ikinci çokluk şahıs iyelik ekleri kendisinde önce gelen ünlüleri uzatır. Bu durumun aynısı Eski Türkçe döneminde de görülmektedir. Eski Türkçedeki örnekler için (krş. Tuna 1960: 238).

hemmāmiz < hemme+miz “hepimiz” (7-26)

yitgīmiz < yitgi+miz “kaybımız” (63-8)

Fiilden isim yapan “-mAk” ekinin ünlüsü yönelme eki “+A” alınca uzar ve “-māga / -māge” şeklini alır.

almāga < almak+a “almaya” (3-14)

bārlamāga < bārlamak+a “yoklamaya” (25-19)

çozmāga < çozmak+a “hücum etmeye” (26-18)

gaçmāga < gaçmak+a “kaçmaya” (53-12)

Bulunma hâli eki “+dA” kendisinden sonra aitlik eki “+kI” alırsa ünlüsü uzar.

āralıgındāki < āralığında+kı “arasındaki” (9-20)

beyiklikdāki < beyiklikde+ki “yüksekliğindeki” (29-28)

daşındāki < daşında+kı “dışındaki” (46-15)

eteginde < eteginde+ki “eteğindeki” (64-25)

1.1.2.3. Büzüşme ve Ses Düşmesi Yoluyla Oluşan İkincil Uzunluklar

Değil edatında büzüşme sonucu ikincil uzun ünlü meydana gelmiştir.

dāl < değil “değil” (10-23)

Söz içinde ve söz sonundaki “h” sesinin düşüşü, hem edatının ilk sesini kaybetmesi sonucu ikincil uzun ünlü meydana gelebilmektedir.

mātāç < Ar. muhtāc “muhtaç” (17-16)

ātiyaç < Ar. ihtiyāc “ihtiyaç” (19-23)

ayratınām < ayratın hem “özellikle de” (30-11)

asırdanām < asırdan hem “asırdan da” (70-7)

Türkiye Türkçesindeki “-ken” zarf fiil eki Türkmen Türkçesinde karşımıza “-kā / -kā” şeklinde ve ünlüsü her zaman uzun olarak karşımıza çıkar.

yıgnap yörkālēr “toplamlarken” (12-16)

garaşılman durkā “beklenilmiyorken” (13-16)

otürkālār “yaşarlarken” (19-27)

geçmānkā “geçmemişken” (62-16)

Tarihî yönelme hâli eki “+kA” ’nın ünlüsünün düşmesi sonucu oluşan “+k” ünlülerden sonra gelirse ikincil ünlü uzunluğu meydana gelir.

añrīk < añrı+k “öteye” (14-14)

beylāk < beyle+k “oraya” (23-29)

içerīk < içeri+k “içeriye” (55-11)

1.1.2.4. İkincil Uzun Ünlü Barındıran Ekler

İsimden isim yapan “-çA” ekinin ünlüsü uzun olmamasına rağmen “-yānçā / -yānçā” ekinin “+çA” ’sı her zaman uzundur.

yetyānçā “ulaşincaya kadar” (13-7)

gurulyānçā “kuruluncaya kadar” (21-15)

<i>alyānçā</i> “alıncaya kadar”	(35-23)
<i>göz yetiryānçāler</i> “anlayıcaya kadar”	(45-7)

Türkmencede “*İşligin Buyruk Forması*” olarak adlandırılan *āy / -āy*” ekinin ünlüsü her zaman uzundur.

<i>gurulāyan</i> “kurulduğu”	(3-28)
<i>al(ı)nāyan</i> “alındığı”	(4-18)
<i>alāysalar</i> “alıverseler”	(13-20)
<i>eşidilāyse</i> “işitilirse”	(26-29)

Sıfat fiil eki “-*yān / -yān*” ’in ünlüsü her zaman uzundur.

<i>gurulyān</i> “kurulan”	(3-5)
<i>tutyān</i> “tutan”	(5-12)
<i>çekilyān</i> “çekilen”	(28-7)
<i>düşyān</i> “düşen”	(33-30)
<i>gorkyān</i> “korkan”	(46-20)
<i>yerleşyān</i> “yerleşen”	(50-7)

Zarf fiil eki “-*mān / -mān*” ’in ünlüsü her zaman uzundur.

<i>göçmān</i> “göçmeden”	(10-1)
<i>yaramān</i> “işe yaramadan”	(15-2)
<i>yitgi çekmān</i> “kayıp vermeden”	(25-28)
<i>seslerini çıkarmān</i> “seslerini çıkarmadan”	(26-25)
<i>yitirmān</i> “kaybetmeden”	(59-16)

Karşılaştırma eki “-*rāk / -rāk*” ’in ünlüsü her zaman uzundur.

<i>govrāk</i> “daha iyi”	(4-11)
<i>goragsızrāk</i> “daha savunmasız”	(13-9)
<i>artıgrāk</i> “daha fazla”	(30-24)
<i>alañrāk</i> “daha yüksek”	(31-2)

Fiilden isim yapım eki “-vāç” ’ın ünlüsü her zaman uzundur.

oynavācina “oyuncağına” (70-21)

Türkiye Türkçesindeki şüphe edatı ki’ye karşılık gelen ve Türkmencede de şüphe bildiren “-kā / -kā” ekinin ünlüsü her zaman uzundur.

topmukā “top mu ki” (36-25)

1.2. Ünlü Değişmeleri

Ünlü değişmeleri her alt başlıkta tek tek değerlendirilecek olsa da art ünlülerin ön ünlülere dönüşmesinde ya da aslını koruyup ön ünlüye dönüşmemesindeki nedenleri şöyle açıklayabiliriz:

1. Uzun art ünlüler, normal süreli ünlülere dönüşürken zamandan tasarruf etmiş olurlar. Aynı ünlüler boğumlanma yeri ve biçimi itibariyle de daha kolay olan ön ünlülere dönüşerek bu tasarrufu devam ettirirler.
2. Art ünlülerin yanında bulunan ön boğumlanmalı y, ş, ç, z, s, l, m, n, t gibi ünsüzler, art ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına doğru çekerek ön seslere dönüşmesine yardımcı olurlar.
3. Özellikle birleşik kelimelerde ünlü uyumunun etkisiyle art ünlüler ön ünlü haline gelebilmektedir.
4. Kimi örneklerde birden çok neden aynı anda etkili olmakta ve art ünlülerin ön ünlü haline dönüşmesini sağlamaktadır.
5. Art ünlülerin ön ünlüler haline dönüşmesi genel bir eğilin haline gelince zaman zaman da örneksime yoluyla art ünlüler ön ünlülere dönüşür.

Yukarıda saydığımız nedenlerle art ünlüler ön ünlüler haline gelirken kimi örneklerde bu geçişin yaşanmadığı da görülmektedir. Ön ünlüleşme eğilimine katılmayan örneklerin genellikle aşağıdaki nedenlerle art ünlülü yapılarını korudukları söylenebilir:

1. Anlamı korumak için (at / et)
2. Uyumu korumak için
3. Yanındaki art damak ünsüzü dolayısıyla
4. Dil psikolojisi dolayısıyla (Buran: 2013: 105-132).

1.2.1. Türkçe Kelimelerdeki Değişmeler

1.2.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a > e değişmesi

Dîvânu Lugâti't-Türk'te karşımıza kalın sıradan çıkan savaş kelimesi çift dudak v'sinin (w) etkisiyle ilk hecede yuvarlak ünlüye sahip olmuş, ş sesinin etkisiyle de ince sıraya geçmiştir.

söveş < savaş “savaş” (34-5)

söveş- < savaş- “savaşmak” (59-18)

o > ö değişmesi

Eski Türkçe döneminde kalın sırada gördüğümüz yorı- fiili y sesinin inceltici etkisiyle ince sıraya geçmiştir. Bu fiili günümüzdeki Türk yazı dillerinin hepsinde ince sıradan görmekteyiz.

yöre- < yorı- “yürümek” (53-13)

1.2.1.2. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a > o değişmesi

Eski Türkçe döneminde kelime içinde b sesine sahip olan ve Orta Türkçe döneminde çift dudak v'sine (w) dönüşen bazı kelimelerde a > o değişimi yaşanabilmektedir.

dovar < tabar “küçükbaş hayvan” (41-18)

sovur- < savur- “savurmak” (54-3)

e > ö değişmesi

a > o değişmesindeki gibi e > ö değişmesinde de temel etken kelime içindeki v sesidir.

öy < eb “ev” (20-10)

övrül- < evrül- “dönüşmek” (70-21)

e > ü değişmesi

Eski Türkçede kelime içinde b'li olan tebe Orta Türkçe döneminde karşımıza tewe olarak çıkar. İlk hecedeki ünlü değişmesindeki temel etken kelime içinde yer alan v sesidir. Dudak ünsüzü olan v, düz e ünlüsünü yuvarlaklaştırmıştır.

düye < tebe “deve” (19-22)

ı > u değişmesi

Eski Türkçe döneminde ikinci hecesi düz ünlüye sahip olan bulıt kelimesi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de dudak uyumuna girip bulut olmuştur.

bulut < bulıt “bulut” (54-4)

1.2.1.3. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

u > a değişmesi

Dîvânu Lugâtî't-Türk'te karşımıza baldu şekliyle çıkan kelime ilerleyici benzeşme yoluyla palta şeklini almıştır.

palta < baldu “balta” (40-2)

u > ı değişmesi

Türkiye Türkçesinde de benzer değişimlerin yaşandığı bu örneklerin tek istisnası doğru kelimesidir. Doğru kelimesi ikinci hecede ve açık bir hece olduğu için yuvarlak değildir. Türkiye Türkçesi togru kelimesini kelimesinin ünlülerini dudak uyumuna bağlı kalarak değiştirmemiştir. Türkmence ise dudak uyumunu bozarak u > ı değişimi geçirmiştir.

dogrı < togru “doğru” (19-21)

azık < azuk “azık” (20-12)

artuk < artuk “fazla” (31-17)

altın < altun “altın” (62-1)

ü > e değişmesi

Metindeki bir örnekte dudak uyumunun bozulduğu ve ü > e değişiminin yaşandığı görülmektedir.

göter- < kötür- “kaldırmak” (33-1)

ü > i değişmesi

Türkmencede ikinci hecenin açık hece olduğu kelimelerde düzleşmenin yaşandığı ve aşağıdaki örneklerde dudak uyumunun gâdik kelimesi hariç korunamadığı görülmektedir.

bütin < bütün “bütün” (10-20)

köpri < köprüg “köprü” (30-26)

dürli < türlüğ “türlü” (41-10)

süri < sürüg “sürü” (41-18)

gâdik < kedük “gedik” (59-2)

1.2.1.4. Geniş Ünlülerin Darlaşması

ö > ü değişmesi

Günümüzde Tatar ve Başkurt Türkçelerinde ü'lü olarak “tüşäk” şeklinde gördüğümüz kelime Türkmence, Tatarca ve Başkurtça haricinde ilk hecede ö sesine sahiptir. Tatarca ve Başkurtça genel Türkçe “ö” seslerini ü'ye çevirdiği için tüşäk şekli normal karşılanırken Türkmencede düşek şeklinin görülmesi istisnai bir durum oluşturmaktadır.

düşek < töşek “döşek” (61-19)

1.2.1.5. Dar Ünlülerin Genişlemesi

e > ä değişmesi

Türkmencede “e” sesi dar olmamasına rağmen “ä” sesine göre daha dar olduğu için bu başlıkta değerlendirmeyi uygun gördük. Türkmencede ilk hecedeki ünlüleri uzun olan bu iki kelime e > ä değişimini yaşamıştır.

näçe < neçe “ne kadar” (11-8)

gädik < kedük “gedik” (57-4)

ı > a değişmesi

Eski Türkçe döneminde ikinci hecede karşımıza dar ünlülü çıkan bazı fiiller Türkmencede genişlemiştir. Türkiye Türkçesinde ise aynı fiiller dudak uyumuna bağlı olarak kuru- < korı- ve oku- < okı- şeklindedir.

gora- < korı- “korumak” (31-28)

oka- < okı- “okumak” (50-21)

i > e değişmesi

Eski Türkçe döneminde ilk hecede bazen “i” bazen “e” ile yazılan kelimeler uzun ünlü barındırmıyorsa Türkiye Türkçesi ve Türkmencede genelde “e” ile yazılır. Uzun ünlü barındıran kelimelerde ise Türkmence “i” tarafındayken Türkiye Türkçesi “e” tarafındadır. Türkmence ĩn, gĭce, gĭñişlik “i” ile yazılırken Türkiye Türkçesinde bu kelimeler e’lidir. Bu durumun her zaman geçerli olmadığı durumlar da vardır. Türkmencede gĭr- ve ĩş uzun ünlülüken Türkiye Türkçesinde de bu iki kelime gir- ve iş şeklinde i’lidir.

eye < idi “sahip” (51-3)

1.2.2. Alıntı Kelimelerdeki Değişmeler

Bu başlık altında Arapçadan alınan kelimelerin yaşadığı ses değişimleri incelenirken, Arapça kelimelerin Türkiye Türkçesindeki şekilleri esas alınmıştır.

Mustafa Uğurlu (2002), "... bir kelimenin Türkmenceye hangi yoldan ve hangi şartlarda girdiği iyi tespit edilmeden "aslı"nı Türkiye Türkçesindeki gibi farz etmek yanılgıya götürür, /e/ sesi, Arapça aslında da gerçekten /e/ sesi, ("Phonem") ile değildir. Çünkü Arapça, Türkçedeki gibi /a/ ve /e/ ayrımını yapmamaktadır" (s. 191) görüşüne tamamen katılmakla beraber gerek Türkmenceye ait ilk metinlerin 18. yy'a ait olması gerekse de Arap harfli metinlerin Arapça alıntılardaki kısa ünlüleri göstermedeki yetersizliği Arapça alıntıların Türkmenceye ilk olarak nasıl geçtiğini tespit etmemizi engellemiştir.

1.2.2.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a > ä değişmesi

Arapça ve Farsçadan alıntılanan uzun ā sesine sahip kelimelerin bazıları Türkmencede uzun ā sesiyle varlığını sürdürmektedir. Tabii ki bu uzunluk konuşmada fark edilebilir ve yazıya aksettirilmez.

<i>pāk</i>	< Far. pāk “temiz, pak”	(7-18)
<i>çāre</i>	< Far. çāre “çare”	(22-17)
<i>dāne</i>	< Far. dāne “tane, tohum”	(46-28)
<i>āpet</i>	< Ar. āfe(t) “afet”	(70-3)
<i>inkār</i>	< Ar. inkār “inkâr”	(70-24)

a > e değişmesi

Bazı alıntı kelimelerde damak uyumunun bozularak a > e değişiminin yaşandığı görülmektedir. Bazen de damak uyumunu sağlamak amacıyla a > e değişimi yaşanmaktadır.

<i>emma</i>	< Ar. ammā “ama”	(11-23)
<i>hereket</i>	< Ar. hareket “hareket”	(26-11)
<i>peyda</i>	< Ar. fā'ide “fayda”	(41-8)

u > ä değişmesi

İkinci hecedeki “*ā*” sesi gerileyici benzeşme yoluyla dudak sesi “*m*” ’nin yanında olsa da “*u*” sesini “*ā*” ’ye çevirmiştir.

mātāç < Ar. muhtāc “muhtaç” (17-16)

u > ö değişmesi

Arapçada “*ö*” sesi olmamasına rağmen Arapça alıntılarda u > ö değişimi de görülebilir.

höküm < Ar. hukm “hüküm” (7-7)

1.2.2.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e > a değişmesi

Türkmencedeki alıntı kelimelerde, Türkiye Türkçesine göre damak uyumunun daha gelişmiş olduğu örnekler görülebilmektedir.

bahana < Far. bahane “bahane” (18-2)

amal < Ar. ‘amel “amel, iş” (21-4)

piyāda < Far. piyāde “piyade” (37-10)

i > ı değişmesi

Türkmencede damak uyumunu korumak amacıyla birçok alıntı kelimenin i > ı değişimi yaşadığı görülmektedir.

hızmat < Ar. hidme(t) “hizmet” (7-18)

ıglan < Ar. i ‘lān “ilan” (15-27)

ıgtıyar < Ar. ihtiyār “hak” (23-14)

hakıki < Ar. hakīkī “gerçek” (34-1)

hadım < Ar. hādīm “görevli” (70-15)

i > u değişmesi

Bu değişim dudak sesi “*m*” ’nin etkisiyle gerçekleşmiştir.

mukdār < Ar. miqdār “miktar” (20-4)

i > a değişmesi

Metindeki bir kelimde gerileyici benzeşme yoluyla i > a değişimi yaşandığı görülmektedir.

alāç < Ar. ilāc “çare, imkan” (64-24)

1.2.2.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a > o değişmesi

Bu değişme Türkçe kelimelerde olduğu gibi alıntı kelimelerde de kelime içindeki “v” sesinin etkisiyle olmaktadır.

cogāp < Ar. cevāb “cevap” (6-14)

dovām < Ar. devām “devam” (25-10)

hovp < Ar. ḥavf “korku” (40-13)

hova < Ar. hava “hava” (51-17)

e > ö değişmesi

Alıntı kelimelerde “v” sesinin etkisiyle e > ö değişimi örnekleri görülmektedir.

cövher < Ar. cevher “cevher” (48-24)

dövür < Ar. devr “devir” (59-31)

1.2.2.4. Dar Ünlünün Genişlemesi

e > ü değişmesi

Türkiye Türkçesinde normal “e” sesiyle karşıladığımız bazı alıntı kelimeler Türkmencede “ü” ile karşımıza çıkmaktadır.

sāher < Ar. seher “seher, tan” (58-6)

sābep < Ar. sebeb “sebeb” (66-27)

i > ä değişmesi

İkinci hecedeki geniş ünlünün etkisiyle i > ä değişimi yaşanabilir.

māde < Ar. mi‘de “mide” (63-22)

i > e değişmesi

Metinde alıntı kelimelerde bir kez karşımıza çıkan bu değişme “h” sesi henüz düşmemişken gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü “h” sesinin dar ünlüleri genişletici etkisi olduğu bilinmektedir. Türkiye Türkçesindeki daha kelimesi takı edatından gelişmiştir. (daha < dahı < takı)

esse < Ar. hisse “hisse, pay” (37-24)

u > o değişmesi

Arapçada “o” sesi olmamasına rağmen Arapça alıntılarda u > o değişimi görülebilmektedir.

hormat < Ar. ħurme(t) “hürmet” (69-18)

1.3. Ünlü Düşmesi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de ünlü düşmesi vurgusuz orta hece vokalinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Türkmencede, Türkiye Türkçesindeki gibi organ adları hâl eki alınca ünlü düşmesi sıkça görülür. İkinci hecesinde aslen ünlü olmayan ama Türkiye Türkçesi ve Türkmencede ünlü türemesi yaşayan alıntı kelimeler hâl eki aldığı anda ünlüsünü yitirir. Türkmence alıntı olmayan kelimelerde ünlü düşmesini Türkiye Türkçesine göre daha sık yapmaktadır. Türkmencede fiillere gelen pasiflik meçhullük eki “-(I)l- / -(U)l-“, işteşlik eki “-(I)ş- / -(U)ş-“, fiilden isim yapım eki “-(I)ş / -(U)ş”, dönüşlülük eki “-(I)n- / -(U)n-” öncesindeki yardımcı ses sıklıkla düşer. Bu düşmenin yaşanması için yine bu dört ekten sonra bir hâl eki gelmesi gerekir. Türkiye Türkçesinde ise pasiflik meçhullük, işteşlik ve dönüşlülük eklerinden önce gelen yardımcı sesin düştüğü görülmemektedir. Nadiren de fiilden isim yapan “-IcI / -UcI” ekinin ilk ünlüsü düşmektedir.

ı düşmesi

goraycı < gora-y-ıcı “muhafız” (33-31)

agzını < ağız+ını (48-16)

govrak < govı+rak (61-15)

i düşmesi

egnini < egin+ini “sırtını” (3-14)

diylendir < diy-il-endir “denilmiş” (7-8)

<i>geymini</i>	< gey-im+ini “giyimini”	(49-1)
<i>kilt</i>	< kelīd / kilīd “anahtar”	(65-26)
<i>gelşikli</i>	< gel-iş-ikli “güzel”	(69-24)
<i>birleri</i>	< biri+leri “birileri”	(70-14)
<i>beygel-</i>	< beyik+el- “büyümek”	(74-5)

u düşmesi

<i>urşa</i>	< ur-uş+a “savaşa”	(15-28)
<i>burlupdur</i>	< bur-ul-updır “dönmüş”	(52-24)
<i>goylupdur</i>	< goy-ul-updır “koyulmuş”	(61-18)
<i>boynuna</i>	< boyun+una “boynuna”	(70-15)

ü düşmesi

<i>dövre</i>	< dövür+e “devre”	(29-11)
<i>görnüm</i>	< gör-ün-üm “görünüm”	(46-25)
<i>hökmünde</i>	< hüküm+ünde “hükümünde”	(55-1)
<i>gömlen</i>	< göm-ül-en “gömülen”	(63-25)

1.4. Ünlü Türemesi

Ünlü türemesi olayı alıntı kelimelerde görülür. Türk yazı dillerinin tek hecede yan yana iki ünsüzü pek tercih etmemesinden dolayı Türk yazı dillerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Metinde bulunan Arapça ve Farsça kelimelerdeki ünlü türemesi örnekleri ikinci hecede görülür.

a türemesi

<i>gahar</i>	< Ar. qahr “kahır”	(39-3)
--------------	--------------------	--------

e türemesi

<i>şäher</i>	< Far. šehr “şehir”	(3-4)
--------------	---------------------	-------

ı türemesi

asıl < Ar. ‘asl “asıl” (4-4)

asır < Ar. ‘asr “asır” (70-1)

i türemesi

pikir < Ar. fıkır “fikir” (45-5)

o türemesi

orslar < rus “Ruslar” (46-18)

ü türemesi

dövür < Ar. devr (4-7)

1.5. Ünlü Geçişmesi

Metinde iki örnekte ünlü birleşmesi olayı yaşanmıştır. Bu birleşmeler sonucu ünlü uzunluğu ortaya çıkabilmektedir.

-a + a- geçişmesi

agzal- < agza al- “anmak” (66-9)

-e + e- geçişmesi

nāt- < ne et- “ne etmek” (49-17)

1.6. Ünlü Uyumu

Bir kelimedede bulunan ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine benzemesine ünlü uyumu denir. Ünlü uyumu, kendi içinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumu olmak üzere ikiye ayrılır (Kara 2015: 39).

1.6.1. Damak Uyumu

Damak uyumunu kısaca “Bir kelimenin ilk hecesindeki ünlü kalın sıradan bir ünlüyse bu heceden sonraki ünlüler de kalın olmalı, ilk hecedeki ünlü ince sıradan bir ünlüyse bu heceden sonraki ünlüler de ince sıradan olmalıdır” diye tanımlayabiliriz. Bu kural bozulursa o kelime dudak uyumuna uymuyor demektir. Diğer Dünya dilleri ile karşılaştırdığımızda Türkçede damak uyumunun çok gelişmiş olduğu söylenebilir. Damak uyumunun diğer adı kalınlık-incelik uyumudur. Türkmencede de damak uyumu alıntı olmayan kelimelerde oldukça sağlamdır.

1.6.2. Dudak Uyumu

Türkiye Türkçesinde dudak uyumu kuralı “Bir kelimenin ilk hecesindeki ünlü “a, e, ı, i” ise sonraki hecelerdeki ünlü de “a, e, ı, i” seslerine sahip olmalı, şayet Türkiye Türkçesinde ilk hecedeki ünlü “o, ö” yuvarlak ünlülerine sahipse ilk heceden sonraki hecelerde de “a, e, u, ü” sesleri bulunmalı” olarak ifade edilebilir. Türkmen Türkçesinde Türkiye Türkçesine göre bir fazla ünlü olduğu için ilk kurala “ä” sesini de dahil etmek gerekmektedir. Türkiye Türkçesindeki, gibi Türkmen Türkçesinde de ilk heceden sonra “o, ö” sesleri Türkçe kelimelerde görülmez. Türkmen Türkçesinde de ikinci heceden sonra Türkçe kelimelerde “u, ü” sesleri bulunmaz.

1.6.3. Damak Uyumunun Bozulması

Türkiye Türkçesinde tek şekilli olan aitlik eki “+ki” ve “+leyin” ekleri damak uyumunu bozar. Türkçe olmasına rağmen damak uyumu dışına çıkan elma, anne, şişman gibi istisnalar da vardır. Türkmen Türkçesinde aitlik ekinin “+ki” şekli de olduğundan ve Türkçe kelimelerde damak uyumunu bozan istisnâ örnekler görülmediğinden damak uyumunun bozulduğu örnekler alıntı kelimelerde görülür.

<i>bina</i> “bina”	(10-22)
<i>diviziya</i> “tümen”	(18-24)
<i>artilleriya</i> “topçu”	(22-2)
<i>deslap</i> “önce”	(48-19)
<i>apşeron</i> “Rus alayının ismi”	(49-8)

1.6.4. Dudak Uyumunun Bozulması

Türkmencede dudak uyumunu bozan bazı durumlar ve ekler vardır. Bunlar şöyledir:

Türkmencede iki heceli kelimelerin ilk hecesinde yuvarlak ünlü varsa ve ikinci hecesi açık heceyse bu hecede “u, ü” ünlüleri bulunmaz ve bu yüzden dudak uyumu bozulur.

Türkmencede iki heceli kelimelerin ilk hecesinde yuvarlak ünlü varsa ve ikinci hecedeki düz-dar ünlü uzun ünlüye yuvarlaklaşma görülmez ve dudak uyumu bozulur.

Türkmencede fiilden isim yapan “-vUl, -vUk”, isimden isim yapan “+Istan / +Ustan, +sOk, +hor” ekleri dudak uyumunu bozan eklerdir.

Türkmencede şimdiki zaman çekiminin olumsuzluğunun I. teklik şahısta -Amok, II. teklik şahısta -Añok, III. teklik şahısta -Anok, I. çokluk şahısta -Amzok, II. çokluk şahısta -Añzok, III. çokluk şahısta -Anoklar şeklinde olması da dudak uyumunu bozan diğer bir durumdur.

Türkmencede çekim ekim edatı “soñ” bazı durumlarda ekleşir ve dudak uyumunu bozar.

<i>bütin</i> “bütün”	(10-20)
<i>dolı</i> “dolu”	(11-11)
<i>gelensoñ</i> “geldikten sonra”	(12-31)
<i>geçmānsoñ</i> “geçemedikten sonra”	(42-1)
<i>garavul</i> “gözcü”	(61-18)
<i>gork-amok</i> “korkmuyorum”	(69-1)
<i>gānhor</i> “gaddar”	(69-21)
<i>haşırdavuk</i> “hışırta çıkaran”	(Metin dışı örnek)
<i>çāgesöv</i> “kumlu”	(Metin dışı örnek)

2. ÜNSÜZLER

Türkmencede 21 tane ünsüz vardır. Bunlar b, ç, d, f, g, h, j, ž, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, w, ý, z'dir. Türkmencede işareti Türkiye Türkçesindekiyle aynı olan ama ses değeri Türkiye Türkçesinden farklı olan harfler vardır. Türkmencedeki “j” harfi Türkiye Türkçesindeki “j” harfini karşılamaz bu ses Türkiye Türkçesindeki “c” sesini karşılar. Türkmencede Türkiye Türkçesindeki “j” sesini karşılamak için “ž” harfi kullanılır. Türkmencedeki y harfi bir ünsüz değildir ve Türkiye Türkçesindeki “ı” sesine denk gelir. Türkmencede “y” sesi için “ý” harfi kullanılmaktadır. Diğer önemli fark ise Türkmencede Türkiye Türkçesindeki “v” harfi yoktur bunun yerine “w” kullanılır ve bu harfin karşıladığı ses Türkiye Türkçesindeki gibi tek dudak v’si değil çift dudak v’si (w)’dir. Latin alfabesine geçişle birlikte Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan arka damak nazalı olan “ñ” Türkmencede yazıda varlığını devam ettirir ve “ñ” işaretiyle gösterilir. Türkmencedeki “s” ve “z” seslerinin konuşma dilinde peltak olarak söylenmesi de Türkiye Türkçesinde görülmez.

2.1. Ünsüz Değişimleri

2.1.1. Tonlulaşma

2.1.1.1. Türkçe Kelimelerde Tonlulaşma

t > d değişimi

Oğuz grubu Türk yazı dillerinin en karakteristik ünsüz değişimlerinden biridir. Türkiye Türkçesinde ince sıradan ünlülerde daha sık görülmektedir. Türkmencedeki t > d değişimleri kalın sırada da çokça görülür. Türkiye Türkçesindeki gibi kelime sonundaki “t” sesi çekime girip iki ünlü arasında kalırsa “d” ’ye dönüşebilir.

Oğuzcanın bu ilk döneminden sonra Azerice ve Türkmençe bu değişikliği büyük ölçüde gerçekleştirirken, Türkiye Türkçesi, Anadolu’nun Orta Asya’dan aldığı sürekli göçler yüzünden, bu değişikliği yarım bırakmış ve d’li hale gelen bazı sözler, tekrar t’li olmuştur. Böylece, d’li şekiller yanında, t’li şekillerin de çokluğu, Türkiye Türkçesinin bir özelliği durumuna gelmiştir. Azericede ve Türkmencede, istisnalarına rağmen t- > d- ötümlüleşmesi tamamlanırken, Türkiye Türkçesindeki ötümlüleşme, sözlerin ancak yarısında gerçekleşmiş gibidir (Karaağaç 2015: 27).

dañ < tañ “tan, şafak” (12-29)

deñ < teñ “denk” (25-25)

dāg < tag “dağ” (26-11)

dağ- < tağ- “takmak” (50-10)

<i>düzedipdirler</i> < düzet- “düzeltmek”	(52-26)
<i>deňiz</i> < teňiz “deniz”	(66-2)
<i>dīri</i> < tirig “diri, canlı”	(66-21)
<i>dın-</i> < tın- “kurtulmak”	(72-9)

ķ > ğ değişimi

Oğuz grubu Türk yazı dillerinde sıkça karşılaşılan ünsüz değişimlerinden biridir. Türkmencede Türkiye Türkçesine göre daha çok görülür. Türkiye Türkçesindeki gibi kelime sonundaki “ķ” iki ünlü arasında “ğ” ’ya dönüşebilir.

<i>başğa</i> < başķa “başķa”	(9-22)
<i>dağı</i> < taķı “daha, başķa”	(23-6)
<i>ğaç-</i> < ķaç- “ķaçmak”	(29-4)
<i>divarcıgıñ</i> < divarcık+ıñ “küçük duvarın”	(30-3)
<i>atışığı</i> < atışık+ı “ķatışmayı”	(54-11)
<i>ğara</i> < ķara “ķara, siyah”	(59-7)
<i>gān</i> < ķan “ķan”	(74-1)

k > g değişimi

İnce sıradan kelimelerde görülen bu değişim Türkiye Türkçesi ve Türkmencede sıkça görülmektedir. Kelime sonundaki “k” sesi iki ünlü arasında kaldığında da bu değişim yaşanabilir.

<i>gör-</i> < kör- “görmek”	(7-11)
<i>geç-</i> < keç- “geçmek”	(21-16)
<i>giñ</i> < kiñ “geniş”	(32-27)
<i>dikligine</i> < dikligine “boydan”	(45-18)
<i>gel-</i> < kel- “gelmek”	(49-24)
<i>gādięi</i> < gādik+i “gediği”	(58-5)
<i>getir-</i> < keltür- “getirmek”	(62-13)
<i>göm-</i> < köm- “getirmek”	(65-5)
<i>geñeş</i> < keñeş “tavsiye, toplantı”	(73-17)

2.1.1.2. Alıntı Kelimelerde Tonlulaşma

f > v değişimi

Orta Asya'daki Türk yazı dillerinin Rusça kelimeler haricinde pek tercih etmediği “f” sesi Türkmencede “v” sesine dönüşebilmektedir.

kavkaz < *kafkas* “Kafkasya” (6-5)

k > ğ değişimi

Türkçe kelimelerde sıkça karşılaşılan bu değişim alıntı kelimelerde de karşımıza çıkmaktadır.

ġahar < Ar. *ķahr* “kahır” (39-3)

galā < Ar. *ķal* ‘a “kale” (45-16)

s > z değişimi

Tonsuz “s” sesi nadir de olsa tonlulaşıp “z” ’ye dönüşebilmektedir.

kavkaz < *kafkas* “Kafkasya” (6-5)

t > d değişimi

Kelimenin orijinali nsz uyumuna girerken Türkmencede kelime ince sıraya geçmiş ve tonsuz “t” sesini tonlu “d” ’ye çevirmiştir.

mekdep < Ar. *mekteb* “okul” (53-28)

2.1.2. Tonsuzlaşma

2.1.2.1. Türkçe Kelimelerde Tonsuzlaşma

b > p değişimi

Türkiye Türkçesinde bir iki örnekte karşımıza çıkan b > p değişimi Türkmencede de birkaç örnekte yaşanmıştır.

palık < *balçık* “balçık” (30-3)

palta < *baldu* “balta” (40-2)

z > s değişimi

Birinci tip yani zamir kökenli şahıs eklerinden I. okluk şahıs eki olan “+Is” ’da ve metindeki bir örnekte bu değişim görülmektedir.

halayāris < hala-yār+ız “ok severiz” (7-29)

bosgun < bozgun “bozguna uğrayan” (60-19)

2.1.2.2. Alıntı Kelimelerde Tonsuzlaşma

b > p değişimi

Türkiye Türkçesindeki alıntı kelimelerde söz sonunda görülen bu değişim, Türkmencede Türkiye Türkçesinde olduğu gibi söz sonunda sıklıkla görülür.

sebāp < Ar. sebab “sebeb” (17-8)

cogāp < Ar. cevāb “cevap” (22-7)

kitāp < Ar. kitāb “kitap” (29-8)

pil < Far. bel “kürek” (64-9)

d > t değişimi

Metindeki iki örnekte bu değişim yaşanmıştır.

paşışa < Far. pađiřāh “pağişah” (5-1)

betbagıılık < Far.+Ar.+T. bed+baht+ılık “talihsizlik” (59-13)

2.1.3. Süreklileşme

2.1.3.1. Türkçe Kelimelerde Süreklileşme

b > v değişimi

İlk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde gördüğümüz bu değişim metinde iki kelimedede tespit edilmiştir.

suv < sub “su” (20-19)

dovar < tabar “küçükbaş hayvan” (41-18)

g > v değişimi

Türkiye Türkçesinde de bazı örnekleri olan (kov- < kog-, öv- < ög-) g > v değişimi Türkmencede de görölmektedir.

- bövür* < böğür “böğür” (4-1)
övren- < öğren- “öğrenmek” (18-20)
bövet < Kzk böget “bent, set” (30-27)
düv- < tög- “dügümlemek” (38-30)

k > h değişimi

Eski Türkçe döneminde “k” ’lı olan bazı kelimeler sızıcılışıp “h” olur.

- hala-* < kala- “çok sevmek” (7-29)
haçan < kaçan “ne zaman” (10-22)
haysı < kayusı “hangisi” (29-15)

2.1.3.2. Alıntı Kelimelerde Süreklileşme

k > ħ değişimi

Türkçe kelimelerde daha sık rastlanan bu değişime alıntı kelimelerde de görölmektedir.

- ħatar* < Ar. ħatar “sıra, dizi” (48-28)

2.1.4. Süreksizleşme

2.1.4.1. Türkçe Kelimelerde Süreksizleşme

y > c değişimi

Kıpçak grubu Türk lehçelerinde sıkça karşılaşılan bu değişim metinde bir kelimedeyanmıştır.

- cayrık* < yarık “yarık” (46-5)

2.1.4.2. Alıntı Kelimelerde Süreksizleşme

f > p değişimi

Rusçadan alıntılanan kelimeler haricinde “f” sesinin sıklıkla “p” sesine dönüştüğü görülmektedir.

perzent < Far. ferzent “çocuk, nesil” (7-26)

vepadār < Ar.+Far. vefa+dār “kişi adı” (12-23)

tarapdār < Ar.+Far. taraf+dār “tarafdar” (21-2)

gapıl < Ar. ğafil “gafil, aymaz” (38-7)

penā < Ar. fenā’ “sığınak” (55-16)

āpet < Ar. āfe(t) “afet” (70-3)

h > ğ değişimi

Türkiye Türkçesinde bu ses değişiminin tam tersi bahçe < bağçe örneğinde yaşanmıştır. Türkmencede ise bu değişim birkaç örnekte görülmektedir.

nusğa < Ar. nuṣḡa(t) “nüsha” (4-4)

ıġtıyar < Ar. ihtiyār “hak” (15-7)

ruġsat < Ar. ruḡṣa(t) “izin” (25-3)

h > k değişimi

Türkçe kelimelerde k > h değişimi yaşanırken alıntı kelimelerde değişim bazı örneklerde tersine işler.

takmīnı < taḥmīnī “tahmini” (29-5)

v > g değişimi

Türkçe kelimelerde g > v değişimi görülse de bu durumun tam tersi alıntı bir kelimede yaşanmıştır.

cogāp < Ar. cevāb “cevap” (35-16)

2.1.5. Akıcılaşma

2.1.5.1. Türkçe Kelimelerde Akıcılaşma

d > y değişimi

Yakutça, Çuvaşça, Hakasça, Sarı Uygurca, Tuvaca dışındaki Türk lehçelerinde görölen bu değişim Türkmencede de sıklıkla görölr.

guyı < kudug “kuyu” (31-17)

ayak < adak “ayak” (35-11)

beyik < bedük “büyük” (50-17)

seyrek < sedrek “seyrek” (59-30)

boy < bod “boy” (61-22)

b > v > y değişimi

DLT’de çift dudak v’si (w) ile gördüğümüz ve Arap harfleriyle f üzeri üç noktayla işaretlenen kelimeler akıcılaşıp Türkmencede “y” ’ye dönmüştür.

öy < ev < ew < eb “ev” (32-30)

düye < teve < tewe < tebe “deve” (64-21)

2.1.5.2. Alıntı Kelimelerde Akıcılaşma

h > y değişimi

Türkçede pek karşılaşılmayan bu değişime metinde iki kelimedede rastlanmıştır.

hayış < Far. ħ^vahiş “istek” (12-27)

řāyātılık < Ar.+Tü. řāhit+lık “şahitlik”(17-18)

2.2. Ünsüz Benzeşmesi

Muharrem Ergin “*Türk Dil Bilgisi*” adlı eserinde ünlü ve ünsüz benzeşmesini bir arada değerlendirmiş ve bu ses olayını 5 başlıkta incelemiştir. Bunlar: 1- Seda bakımından 2- Teşekköl noktası bakımından 3- Temas derecesi bakımından 4- Nazal olma bakımından 5- Düzlük yuvarlaklık bakımından benzeşmedir. Bu çalışmada ise ilerleyici ve gerileyici benzeşme sınıflandırmasını kullanmayı tercih ettik. İlerleyici benzeşme bir ünsüzün kendisinden sonraki ünsüzü etkileyip onu kendisine

benzetmesidir. Gerileyici benzeşme ise bir ünsüzün kendisinden önceki ünsüzü etkileyip onu kendisine benzetmesidir.

2.2.1. Türkçe Kelimelerde Ünsüz Benzeşmesi

b > m Yarı benzeşmesi

Geniz sesleri olan “n, ñ” etkisiyle Türkiye Türkçesinde b’li olan “ben” ve “bin” kelimeleri Türkmencede b > m değişimi yaşamıştır. İşaret zamiri ve işaret sıfatı olan “bu” ise çekime girince “mu” olmaktadır.

men < ben “ben” (6-29)

müñ < biñ “bin” (15-6)

munça < bunça “bunca” (19-25)

-ts- > -ss- Gerileyici benzeşmesi

tussag < tutsak “tutsak” (9-26)

tüsse < tütsüg “duman” (59-8)

2.2.2. Alıntı Kelimelerde Ünsüz Benzeşmesi

-sd- > -ss- İlerleyici benzeşmesi

tassıkla- < Ar.+Tü. tasdik+le- “tasdiklemek” (70-30)

2.3. Ünsüz Erimesi

2.3.1. Türkçe Kelimelerde Ünsüz Erimesi

g / ğ > Ø (g / ğ erimesi)

Eski Türkçede ilk heceden sonra yer alan g ve ğ sesleri Oğuz grubu Türk yazı dillerinde erimektedir. Türkmencede de bunun birçok örneğine rastlanır. Türkiye Türkçesinde ilk hecesi yuvarlak ünlüye sahip kelimeler ikinci hecesi açık olduklarında yuvarlak ünlüye sahipken Türkmencede ilk hecesi yuvarlak ünlüye sahip kelimelerin ikinci hecesi açık hece durumunda kalırsa yuvarlak ünlü görülmez.

öli < ölüg “ölü” (12-1)

dürli < türlüg “türlü” (19-16)

guyı < kudug “kuyu” (31-17)

ulı < ulug “büyük” (42-20)

y > Ø (y erimesi)

Azerbaycan Türkçesinde yaygın bir ses olayı olan *y* erimesi Türkmencede bir iki örnekte görülebilmektedir. Şimdiki zamanın olumsuz çekimi yapılırken de “*y*” sesi erimiş ve *yök* yerine *-ök* hecesi ortaya çıkmıştır (krş. Başdaş 2015: 69).

gelenök+Ø < gel-en+i *yök* “gelmiyor” (26-16)

gizlāp duranōklar < gizle-p dur-an+ları *yök* “gelmiyorlar” (60-9)

üzük < yüzük “yüzük” (64-17)

gorkamōk < gork-an+ım *yök* “korkmuyorum” (69-1)

2.3.2. Alıntı Kelimelerde Ünsüz Erimesi

h > Ø (h erimesi)

Sızıcı bir ses olan ve Türkiye Türkçesinde de eridiği örnekler görülen “*h*” sesi Türkmencede de erimekte ve bazen telafi uzunluğu ortaya çıkarmaktadır.

kōne < Fa. kohne “köhne” (10-11)

ayratınām < ayratın + hem “özellikle de” (30-11)

esse < Ar. hişşe(t) “hisse, pay” (37-24)

bigünā < Far. bīgünāh “günahsız” (63-19)

n > Ø (n erimesi)

Akıcı “*n*” sesi bir kelimede erimiştir.

dürbi < Far. dūrbīn “dürbün” (17-11)

y > Ø (y erimesi)

Yarı ünlü denilebilecek “*y*” sesi kolaylıkla eriyebilmektedir.

seret- < Ar.+Tü. seyr et- (71-17)

2.4. Ünsüz Türemesi

Ø > y türemesi

Genellikle söz başındaki dar ünlüyü korumak için türeyen “y” sesi metindeki bir örnekte geniş ünlünün önünde türemiştir.

yesir < Ar. esīr “esir, tutsak” (6-11)

yesirlik < Ar.+Tü. esīr+lik “esirlik” (29-4)

2.5. Ünsüz İkizleşmesi

l ikizleşmesi

Eski Türkçe döneminde tek “l” sesine sahip olan ya da ikizleşmesini yazıda fark edemediğimiz elli sayısı günümüzdeki Türk yazı dillerinden Kazakça, Kırgızca, Hakasça, Şorca hariç hepsinde olduğu gibi Türkmencede de çift “l” sesine sahiptir.

elli < elig “elli” (6-26)

r ikizleşmesi

Tonyukuk yazıtında karıg “yaşlı” anlamıyla geçen kelime Türkmencede, Türkiye Türkçesinden farklı olarak cinsiyet belirtmez ve “yaşlı” anlamıyla yaşamaktadır.

garrı < karıg “yaşlı” (59-26)

2.6. Göçüşme (Metatez)

-ñl- > -lñ-

Türkiye Türkçesinde sıklıkla yanlış yazılan “yanlış” kelimesi Türkmencede göçüşmeye uğramıştır.

yalñış < yañlış “yanlış” (19-19)

-ny- > -yn-

Çadırların en üst kısmındaki yuvarlak kısmı ifade eden tündük kelimesi Türkmencede akıcılaşmış ve metateze uğrayıp tüynük şekline gelmiştir.

tüynük < tünyük < tündük “pencere” (58-4)

-ir- > -ri-

Üstteki örneklerden farklı olarak bir ünlü ve bir ünsüz arasında gerçekleşse de bu göçüşmeyi bu başlıkta değerlendirdik. Tüm Türk yazı dillerinde “g” sesinden sonra “i” alan yigirmi ve onun türevleri, Türkmencede göçüşmeye uğramıştır.

yigrimi < yigirmi “yirmi” (12-14)

2.7. Sıradışı Ünsüz Değişimi Ve Korunması

Metinde iki kelimede Genel Türkçe özelliklerinin dışına çıkan ses değişimi ya da korunması tespit edilmiştir.

baydak “bayrak” (49-9)

gövre < gövde “gövde” (68-14)

Genel Türkçede bayrak kelimesi r’li iken Türkmencede bu kelime d’lidir. Çuvaşcadaki d > r değişimi bu kelimenin ilk şeklinin baydak olabileceği yönünde bize ipucu sunar. Bu yüzden Türkmencede “baydak” şekli “bayrak” şeklinden daha eski görünmektedir.

Genel Türkçede ilk hecesindeki ünlü “e” ve “ö” seslerine sahip ve “gövde / gövdä / kevde / gävdä” gibi şekillerde görülen gövde kelimesi Türkmencede beklenmedik bir ünsüz değişimi geçirip “gövre” hâlini almıştır.

2.8. Hece Birleşmesi

Türkiye Türkçesinde nadiren karşılaştığımız bu ses olayı Orta Asya Türk yazı dillerinde ve Türkmencede geç dönemde yazı dili olmaları sebebiyle daha sık görülmektedir.

äkit- < alıp kit- “alıp gitmek” (6-14)

2.9. Hece Düşmesi (Haploloji)

Türkiye Türkçesinde yan yana iki benzer hecenin birisinin düşmesi (-yor < -yorur / -yorır) ya da benzer seslerin yan yana kullanılması (peki < pek iyi) sonucu görülen bu ses olayı metinde bir alıntı kelimede yaşanmıştır.

Türkmencede bazen -An sıfat fiil eki yanındaki iyelik ekiyle birleşip hece düşmesine uğrayabilir. Şimdiki zaman olumsuz çekiminde de haplolojiye rastlanmaktadır.

baramda < bar-an+ım+da “vardığımda” (7-23)

ähmiyet < Ar. ehemmiyet “önem” (42-19)

2.10. Aynılı Ve Hemzeli Kelimelerin Durumu

2.10.1. Ayn ȧ Sesinin ğ Sesine Dönüşümü

Tatarca ve Başkurtçada ayn sesinin ğ sesine dönüştüğü kelimelere sıklıkla rastlanır. Türkmencede de bu durumun örnekleri vardır. Tatarca ve Başkurtçadaki örneklerin Türkmence örneklerden en büyük farkı söz başında da ayn sesi yerine “ğ” kullanmalarıdır.

yagıı < Ar. ya‘ni “yani” (21-18)

mağlumat < Ar. ma‘lumat “malumat” (29-9)

sağat < Ar. sa‘at “saat” (53-16)

2.10.2. Ayn ȧ Sesinin Erimesi

Türkmencede Arapçadan alınan kelimelerdeki ayn sesinin erimesi sonucu ayn sesinden önce veya sonraki ünlülerde telafi uzunluğu ortaya çıkmaktadır.

ğalā < Ar. kal‘a “kale” (32-18)

māde < Ar. mi‘de(t) “mide” (63-22)

2.10.3. Hemzenin ȧ Erimesi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de hemzenin erimesi sonucu konuşma dilinde telafi uzunluğu görülmektedir. Tesir kelimenin ikinci ünlüsü orijinalde de uzun iken ilk uzunluk hemze sesinin erimesi sonucunda oluşmuştur.

tāsīr < Ar. te‘šīr “tesir, etki” (4-17)

peydā < Ar. fa‘ide “fayda” (5-23)

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

1. ÇEKİM EKLERİ

1.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ

1.1.1. Çokluk Ekleri

Türkmen Türkçesinde isimlerin çokluk şekilleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “+lar” ekleriyle yapılır. Ayrıca “+lar” ekleri Türkiye Türkçesindeki diğer bir görevi olan topluluk ifade etme görevini Türkmen Türkçesinde de yapar.

+lar

Bu ek, kendisinden önceki hecede art damak ünlüleri içeren “a, ı, o, u” seslerinden sonra gelmektedir.

<i>caylar</i> “yerler”	(3-6)
<i>etraplar</i> “etraf”	(3-21)
<i>adamlar</i> “insanlar”	(12-17)
<i>aksakgallar</i> “aksakallar”	(12-20)
<i>duşmanlar</i> “düşmanlar”	(15-24)
<i>çagalar</i> “çocuklar”	(33-1)
<i>atlılar</i> “atlılar”	(47-3)
<i>kovgıçılar</i> “kovalayanlar”	(60-22)

+ler

Bu ek, kendisinden önceki hecede ön damak ünlüleri içeren “e, i, ö, ü” seslerinden sonra gelmektedir.

<i>bövetler</i> “setler”	(30-29)
<i>yetimler</i> “yetimler”	(66-12)
<i>gürrüñler</i> “sohbetler”	(70-8)
<i>öyler</i> “evler”	(22-9)
<i>çäreler</i> “çareler”	(20-12)

1.1.2. İyelik Ekleri

İsimlere eklenerek sahiplik ve parça-bütün ilişkisi gösteren iyelik ekleri küçük ses farklılıkları dışında hemen hemen bütün Türk lehçelerinde ortaktır.

I. Teklik Şahıs: $+(I)m / +(U)m$

Ünlü ile biten kelimelere “+*m*”, ünsüz ile biten kelimelere “+*(I)m / +(U)m*” olarak gelmektedir. Ünlü ile biten kelimelere gelen “+*m*” kendisinden önceki ünlüyü uzatır.

<i>özüm</i> “kendim”	(6-23)
<i>goşunlarım</i> “ordularım”	(7-21)
<i>maslahatımı</i> “tavsiyem”	(7-22)
<i>gözüm</i> “gözüm”	(62-21)

II. Teklik Şahıs İyelik Eki: $+(I)\tilde{n} / +(U)\tilde{n}$

Ünlü ile biten kelimelere “+*\tilde{n}*”, ünsüz ile biten kelimelere “+*(I)\tilde{n} / +(U)\tilde{n}*” olarak gelmektedir.

<i>özünden</i> “kendinden”	(7-6)
<i>oğlu</i> “oğlun”	(7-10)
<i>yadında</i> “aklında”	(7-14)

III. Teklik Şahıs İyelik Eki: $+(s)I(n)+$

Üçüncü teklik şahıs iyelik eki, “+*(s)I(n)+*” şekillerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ekin yuvarlak ünlülü şekilleri ekin sadece ikinci heceden sonra kullanılabilmesi dolayısıyla bulunmamaktadır.

<i>bāzasını</i> “temelini”	(6-2)
<i>oları</i> ... <i>ādami</i> “adamı”	(12-2)
<i>brigadasını</i> “tugayının”	(22-2)
<i>gorkusına</i> “korkusundan”	(48-17)
<i>altısını</i> “altısını”	(68-18)

I. Çokluk Şahıs: +(I)mIz / +(U)mIz

Türkmencede ilk hecede yuvarlak ünlü yoksa “+(I)mIz” şeklinde, ilk hecede yuvarlak ünlü varsa “+(U)mIz” şeklinde isme eklenir. İlk hecede yuvarlak ünlülerin bulunduğu örneklere gelen “+(U)mIz” eki dudak uyumunu bozar.

*paşaşamı*z “padişahımız” (7-13)

*yörişim*iz “seferimiz” (7-15)

*işim*iz “işimiz” (7-28)

*gürrüñim*iz “sohbetimiz” (17-5)

*yitgim*iz “kaybımız” (63-8)

II. Çokluk Şahıs: +(I)ñIz / +(U)ñIz

Türkmencede bu ek isme ilk hecede yuvarlak ünlü yoksa “+(I)ñIz” şeklinde, ilk hecede yuvarlak ünlü varsa “+(U)ñIz” şeklinde eklenir. İlk hecede yuvarlak ünlülerin bulunduğu örneklere gelen “+(U)ñIz” eki dudak uyumunu bozar. Ekteki “n” sesi Türkiye Türkçesindekinin aksine arka damak nazalı olma özelliğini korumaktadır.

*ıgıkatıñ*iz “inancımız” (7-28)

III. Çokluk Şahıs: +lArI(n)+

Yazıtlar döneminde kullanılmayan bu ekin yerine üçüncü teklik şahıs iyeliği için de kullanılan “+I(n) / +(s)I(n)” ekleri kullanılırdı. Üçüncü çokluk şahıs iyelik eki, çokluk eki +lAr’ın ve üçüncü teklik şahıs iyelik eki +I(n)’ın kalıplaşması sonucu oluşmuştur. “+lArI(n)” eki çokluğun şahsa mı ait yoksa geldiği isme mi ait olduğu konusunda karmaşa yaratmaktadır.

tirelerini “boylarını” (9-27)

sebäpleri “sebepleri” (10-16)

tüpeñleri “tüfekleri” (49-1)

dostlarınıñ “dostlarının” (66-14)

serdarlarını “serdarlarını” (70-20)

Şahıslar	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	$+(I)m + (U)m$	$+(I)mIz + (U)mIz$
II. Şahıs	$+(I)\tilde{n} + (U)\tilde{n}$	$+(I)\tilde{n}Iz + (U)\tilde{n}Iz$
III. Şahıs	$+(s)I(n)+$	$+lArI(n)+$

Tablo 2: İyelik Ekleri

1.1.3. Hâl Ekleri

1.1.3.1. Yalın Hâl (Nominatif Hâl) +Ø

Genel Türkçede olduğu gibi Türkmencede de bu hâl eksizdir. Türkçede sıfır morfem sıkça kullanıldığı için yalın hâl ile karıştırılmaktadır.

Genel Türk dilinde cümlede sözler arasındaki çekim ilişkilerinde fonem ve morfem olarak var olmayan ve sadece söz diziminde ortaya çıkan özne, nesne, ilgi, sıfat, zarf, emir, fiillerde üçüncü kişi ve seslenme gibi çekim biçimlerinde sıfır morfem diyebileceğimiz eksizlik örnekleri görülmektedir (Öner 2013: 160-162).

Bu yüzden her sıfır morfemin, yalın hâl olarak adlandırılması yanlıştır.

<i>bir bay yaş dul ayal</i> “bir zengin, genç, dul kadın”	(6-19)
<i>ertir dañ bilen</i> “yarın tan vaktiyle”	(12-29)
<i>8 sanı at goşulan top</i> “8 tane at koşulmuş top”	(23-25)
<i>bövet goylupdır</i> “set koyulmuş”	(30-27)
<i>4000 adam yıgnanıpdır</i> “4000 adam toplanmış”	(48-12)
<i>asmanı gara bulut büräp</i> “gökyüzünü kara bulutlar bürüyüp”	(54-4)
<i>sınanı bāri bir asır</i> “düştükten sonra bir asır”	(70-1)

1.1.3.2. İlgi Hâli +Iñ +Uñ / +nIñ

Türkmencede ilgi hâli eki ünlülerden sonra “+nIñ” şeklindedir. Bu ekin Türkiye Türkçesinden iki farkı vardır. İlki sondaki n sesinin arka damak nazalı olma özelliğini devam ettirmesi ikincisi ise yuvarlak şekilleri olan “-nUñ” şekillerinin kullanılmamasıdır. Ünsüzlerden sonra ise “+Iñ / +Uñ” ekleri kullanılır. Bu ekin Türkiye Türkçesinden tek farkı arka damak nazalı olma özelliğini yazıda korumasıdır.

<i>hanıñ baştutanlığında</i> “hanın liderliğinde”	(12-24)
<i>bir günüñ devamında</i> “bir gün sonrasında”	(13-28)
<i>demir yoluñ gurluşıgına</i> “demir yolunun kurulması için”	(21-6)
<i>ur(u)şuñ kanunına</i> “savaşın kanununa”	(21-17)
<i>çıkalganıñ giñliginden</i> “çıkışın genişliğinden”	(30-24)
<i>bağıñ içinde</i> “bahçenin içinde”	(47-10)
<i>kimdir biriniñ olarıñ yurdunu</i> “birisi onların yurdunu”	(72-10)

1.1.3.3. Yükleme Hâli +I / +nI

Yükleme hali eki ünsüzlerden sonra Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “+I” şeklindedir. Ünlülerden sonra ise Türkiye Türkçesinden farklı olarak “+nI” eklerini alır.

<i>maslahatımı ahal tekelerine ayt</i> “Tavsiyemi Ahal Tekelerine söyle.”	(7-22)
<i>ekspedisiyanı guramak baradaki</i> “harekât grubunu kurmak hakkındaki”	(19-15)
<i>teke berkitmelerine garşı artilleriyānı</i> “Teke setlerine karşı topçuları”	(22-3)
<i>çagalara düşyān dörtten bir bölegini</i> “çocuklara düşen dörtte bir kısmını”	(33-30)
<i>skobelevin gaharını getirmān</i> “Skobelev’i sinirlendirmeden”	(39-3)
<i>gabav halkasını barha</i> “kuşatma halkasını gittikçe”	(55-25)
<i>durluklarını basıpdırlar</i> “Keçelerini örtmüşler.”	(64-18)

1.1.3.4. Yönelme Hâli +A

Türkmencede yönelme hâli eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “+A” şeklindedir. Türkiye Türkçesinden farkı ise ünlülerden sonra gelen yönelme hâli ekinin kendinden önceki ünlüyü uzatmasıdır. Bu uzama yazıda görülmezken söyleyişte fark edilir. Yönelme ekinin önceki ünlü “-a -e” ise ünlü uzar ve “-ā / -ā̄” olur. Yönelme halinden önceki ünlü “-ı / -i” ise “+A” yönelme eki “-ı / -i” sesini vokalize eder. Bunun sonucunda “+A” yönelme ekleri yazıda kısa söyleyişte uzun ünlüye sahip olarak varlığını devam ettirir. Türkmencede bazı örneklerde ünlülerden sonra beklenmedik şekilde “+na” ekinin geldiği de görülür.

<i>şeyle derecā̄ yetmeginde</i> < derece+e “bu dereceye ulaşmasında”	(4-13)
<i>ganatınıñ boyı yarı+na</i> “kanadının boyunun yarısına”	(11-10)
<i>alamançılığa gidyār</i> < alamançılık+a “yağmaya gidiyor”	(23-23)
<i>añrılıgına çıkıp gidyār</i> “ötesine çıkıp gidiyor”	(31-14)

<i>üç adama golay</i> “üç adama yakın”	(33-26)
<i>athlarını galā geçiripdir</i> < gala+a “atlılarını kaleye geçirmiş”	(42-27)
<i>çozcak yerini gabamāga</i> < gabamak+a “saldıracağı yeri kuşatmaya”	(48-20)
<i>günorta+na çenli</i> “gündüze kadar”	(57-12)

1.1.3.5. Bulunma Hâli +dA

Bulunma hâli için “+dA” ekleri kullanılır. Türkiye Türkçesinde bu ekin tonsuz şekilleri olan “+tA” bulunsa da Türkmen Türkçesinde bu şekiller yoktur. Yani ç, f, g, h, k, p, s, ş, t tonsuz seslerinden sonra da “-dA” bulunma hali eki kullanılır. Türkiye Türkçesi, Latin harfleriyle yazılmaya başlandıktan sonra yazı dilinde “-dA” ekinin “-tA” şekilleri ortaya çıkmıştır. Osmanlıca ve Eski Anadolu Türkçesi zamanında bulunma hâl eki her şartta “-dA” ile yazılırdı. Bugünkü Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde de bulunma hâl eki her şartta “-dA” ile yazılmaktadır. Türkiye Türkçesinde “-tA” bulunma hâli eklerinin yazıya geçirilmesi yazı dilinin eskiliği göz önüne alındığında yeni bir durum sayılabilir.

<i>aşgabatda maslahat geçiryärler</i> “Aşgabat’ta toplantı yapıyorlar”	(8-9)
<i>veyran halda</i> “viran hâlde”	(14-1)
<i>yabiñ çep kenarında</i> “kanalın sol tarafında”	(50-27)
<i>7’nci yanvarda çozuşda</i> “7 Ocak’ta hücumda”	(54-10)
<i>tarihda cuda seyrek gabat gelyän</i> “tarihte çok seyrek karşılaşılın”	(59-30)
<i>galaniñ daşında bir yere</i> “kalenin dışında bir yere”	(61-17)
<i>iñ ahırda hem</i> “en sonunda da”	(70-26)

1.1.3.6. Ayrılma Hâli +dAn

Ayrılma hali için “+dAn” ekleri kullanılır. Türkiye Türkçesinde bu ekin tonsuz şekilleri “+tAn” ekleri de kullanılır. Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ise tonsuz şekiller olan “+tAn” eklerini yazı dilinde kullanmazlar. Türkiye Türkçesinde bulunma hâlinin ve ayrılma hâlinin sedasız şekilleri “Latin esaslı yeni Türk alfabesi” kabul edildikten sonra yazıda gösterilmeye başlanmıştır.

<i>bu cehtden gökdepe hem dinlidepe</i> “bu yönden gökdepe ve dinlidepe”	(3-17)
<i>her biri 450 ādamdan</i> “her biri 450 adamdan”	(5-30)
<i>oları uzakdan oka tutyärler</i> “onlara uzaktan ateş ediyorlar”	(9-10)
<i>dag tarapdan gelyänler</i> “dağ tarafından gelenler”	(26-12)

- atışıkdan soñ* “çatışmadan sonra” (42-1)
- 20’nci dekabrdan başlapdırlar* “20 Aralık’tan itibaren başlamışlar” (46-6)
- olardan ar almaga* “onlardan intikam almaya” (66-31)

1.1.3.7 Vasıta Hâli

+Xn eki Orhon Türkçesi metinlerinden itibaren, araç durum eki, adlardan çeşitli nitelikte zarflar türetme ve edat türetme olmak üzere başlıca üç işlevde görülmektedir. Ek aslında araç durum eki olmakla birlikte, zamanla zarf yapma işlevini kazanmış olmalıdır. Eski metinlerde bu ekl aynı işlevde adlardan zarf türeten bir de +IA eki bulunmaktadır. *tañla* (sabahleyin), *arala* (bazan), *acla* (aç olarak) *armışla* (yorgun olarak), *derlemişle* (terli olarak) gibi kullanımları olan ve Eski Osmanlıca’da yaygın bir biçimde görülen bu ek Türkiye Türkçesinde “ile” sözcüğünden eklenen +IA ekiyle aynı biçimi almış ve bu biçim benzerliğinden dolayı bu ekten ayırt edilemez duruma gelmiştir. Özellikle Osmanlı metinlerinde, zarf yapma işleviyle +Xn ve +IA eklerinin her ikisi de oldukça yaygındır. ...Karahanlı Türkçesi ve Harezmi dönemi metinlerinde, zarf işlevinin yanı sıra +Xn eki araç durum işleviyle de oldukça yaygındır. Ancak Çağatay dönemi ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden başlayarak Osmanlıca ile Türkiye Türkçesinde araç durumu işlevini yitirdiği ve yalnızca bir zarf türetme eki olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Önler 2010: 154).

Tarihi vasıta hâli eki “+(X)n” Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bilen edatındaki kalıplaşmış “+n” vasıta ekini saymazsak metinde bir kelimedede “+n” vasıta ekine rastlanmıştır.

Bu hâl için Türkmencede, Eski Türkçe dönemindeki birle edatından gelişen “ile, bile ve bilen” edatları kullanılmıştır.

- men onu ile göz edip cezaların* “ben onu da cezalandırırım” (7-20)
- harbı okrugları bile* “savaş bölükleri ile” (20-23)
- gökdepe bilen bamı* “gökdepe ile bamı” (37-28)
- gizlîn* “gizlice” (46-1)

1.1.3.8. Eşitlik Hâli +CA

Türkmencede, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “+cA / +çA” olarak dört şekillidir. Zamirlere eklenen “+çA” isimlerle beraber kullanıldığı zamanlarda asıl hâl eki işlevini yitirir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de bu eki hem yapım eki hem çekim eki özelliği gösteren “ara ek” olarak değerlendirmek yerindedir. Az sayıda örnekte “+cA / +çA” hâl eki gibi davranmaktadır.

- munça düyâni* “bunca deveyi” (19-25)

<i>çalaca yaralanıpdır</i> “hafifçe yaralanmış”	(42-18)
<i>şonça adam</i> “şunca adam”	(61-1)
<i>şonça bolup</i> “bu kadar olup”	(71-20)

1.1.3.9. İsimlerde Soru +mI / +mU

Eski Türkçe döneminde sadece yuvarlak şekilleri olan “-mU ve -gU” ekleri/edatları Türkmencede “-mI / -mU” şeklindedir. Bu ek isimlerin de fiillerin de soru şekillerini yapar. Türkiye Türkçesinde ayrı yazılan soru ekleri Türkmencede bitişik yazılmaktadır.

<i>topmukā?</i> “top mu ki”	(36-25)
<i>sürmelimi?</i> “sürmeli mi”	(38-24)
<i>dāłmi?</i> “değil mi”	(38-24)
<i>beyik dāłmidi?</i> “büyük değil miydi”	(65-2)
<i>bolarmı?</i> “olur mu”	(71-31)

1.1.4. İsim Bildirmesi

Eski Türkçe döneminde isim bildirmesi günümüzdeki Türk yazı dillerinden farklılık gösteriyordu. İsim cümlelerinde isimleri fiilleştirmek için kullanılan bildirme ekleri de kökenleri bakımından kişi zamirlerine dayanırlar. Çünkü tarihî devir metnlerinin incelenmesi gösteriyor ki isimler ve isim grubundan olan bütün kelimeler, ancak birer er- ve tur- yardımcı fiilleri olarak fiilleşebilmekte; bunların çekimleri de belirli fiil kiplerinin çekimlerindeki yöndemlere uydurulmaktadır: (Korkmaz 1964:58)

men edgü erür-men

sen edgü erür-sen

ol edgü erür-ol

biz edgü erür-biz

siz edgü erür-siz

olar edgü erür-ler

1.1.4.1. Şimdiki Zaman İsim Bildirmesi

Zamanla kendini gösteren aşınmalar, er- yardımcı fiili ile bunun çekime girmiş geniş zaman ekini ve kişi zamirlerini, lehçe ve ağızların ses yapısındaki özelliklere bağlı

olarak az veya çok oranda değiştirmiştir. Bu değişimin en son evresi de Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında olduğu gibi yardımcı fiilin çekimli şekli ile birlikte büsbütün eriyip yitmesi, kişi zamirlerinin ise eklenmesi biçiminde kendini göstermiştir. Bu şekilde oluşan ekler şimdiki zamanı gösteren bildirme ekleridir ve genel olarak güney-batı lehçeleri için karakteristiktir.

-tur yardımcı fiilinin ksalmasından oluşan -dır / -dir eki, Türkmence gibi kimi lehçelerde bütün kişilerde kişi eki olarak çekime girdiği hâlde, Türkiye Türkçesinde -dır / dir, -dırlar / -dirler şekillerinde yalnız üçüncü kişilerde yerleşebilmiştir (Korkmaz 1964:58).

Türkmencede şimdiki zaman isim bildirmesi için [*isim + dIr + I. tip şahıs eki*] yapısı kullanılır. Metinde I. teklik, I. çokluk ve III. teklik şahıs örnekleri vardır.

borçludurın “borçluyum” (7-4)

ıbaratdır+Ø “ibarettir” (7-17)

perzentleridiris “çocuklarıyız” (7-26)

1.1.4.2. Görülen Geçmiş Zaman İsim Bildirmesi

Görülen geçmiş zaman isim bildirmesi [*isim + dI + II. tip şahıs eki*] formunda yapılır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de görülen geçmiş zaman isim bildirmesinde ana yardımcı fiil düşme eğilimi gösterir.

çaknışık dāldi+Ø “çatışma değildi” (72-31)

1.1.4.3. Duyulan Geçmiş Zaman İsim Bildirmesi

Duyulan geçmiş zaman isim bildirmesi iki şekilde yapılır. Birincisi [*isim + -mIş + I. tip şahıs eki*] formunda, ikincisi [*isim + eken + I. tip şahıs eki*] formunda yapılır. Duyulan geçmiş zaman isim bildirmesinin birinci tipinde ana yardımcı fiil düşmüştür.

mümkın eken+Ø “mümkünmüş” (10-19)

yaş eken+Ø “gençmiş” (15-28)

ıbarat+mış+Ø “ibaretmiş” (17-9)

diri eken+Ø “canlıymış” (23-5)

pikirde eken+Ø “fikirdeymiş” (45-5)

gerek eken+Ø “gerekmiş” (56-14)

barmış+Ø “varmış” (72-2)

1.2. FİİL ÇEKİM EKLERİ

1.2.1. Şahıs Ekleri

1.2.1.1. Birinci Tip: Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Bu tip şahıs ekleri geniş zaman, şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman ve gereklilik çekiminde kullanılır. Birinci teklik şahsın “-Un”, ikinci teklik şahsın “-sUn”, birinci çokluk şahsın “-Us”, ikinci çokluk şahsın “-sUnız”, şekilleri [fiil+-p dūr-] ve [fiil+-p yōr-] bağlı biçim birimlerinden sonra ortaya çıkmaktadır.

I. Teklik Şahıs: -In / -Un

Eski Türkçe döneminde ben/men şekilleri bulunan bu ek Oğuz grubu Türk lehçelerinde ilk sesi b’yi zaman içinde eritmiştir. Bu sesin erimeden önce v’li şekillerinin bulunduğu Eski Anadolu Türkçesi dönemi şahitlik etmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde “-In -Un” ekleri birinci teklik şahıs eki olarak kullanılsa da Osmanlıca dönemi içinde bu kullanım bitmiş ve Türkiye Türkçesinde zamir kökenli birinci teklik şahıs için “-Im -Um” ekleri kullanılır olmuştur.

<i>boşadarın</i> “serbest bırakırım”	(6-23)
<i>iberyārın</i> “gönderiyorum”	(7-14)
<i>taparın</i> “bulurum”	(8-5)
<i>beryārın</i> “veriyorum”	(39-15)

II. Teklik Şahıs: -sIn / -sUn

Eski Türkçe döneminde sen şeklinde olan bu ek Eski Anadolu Türkçesinde karşımıza “-sIn” şeklinde çıkar. Türkmence ve Türkiye Türkçesi bu ekin dar vokalli şekillerini kullanırken Azerbaycan Türkçesinde “-sen” şekli kullanılmaya devam etmektedir. Bu şahıs eki metinde kullanılmamıştır.

III. Teklik Şahıs: -Ø

Eski Türkçe döneminden beri eksiz de yapılan bu şahsın çekimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de eksiz yapılmaktadır.

<i>alandır+Ø</i> “almış”	(4-2)
<i>geçiryär+Ø</i> “yapıyor”	(23-30)
<i>bolar+Ø</i> “olur”	(71-5)

I. Çokluk Şahıs: -Is / -Us

Eski Türkçe döneminde biz şeklinde olan bu ek Eski Anadolu Türkçesi döneminde v’li ve dar-yuvarlak vokalli olarak kullanılmaktadır. Sonraki dönemde “v” sesi de erimiş ve “-Iz / -Uz” şekilleri ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesinde “-Iz / -Uz” şekilleri aynen korunurken Türkmencede bu ek tonsuzlaşıp “-Is / -Us” hâlini almıştır.

<i>saklamalıdırıs</i> “korumalıyız”	(7-27)
<i>halayārıs</i> “çok severiz”	(7-29)
<i>bilerıs</i> “biliriz”	(33-27)
<i>gālarıs</i> “kalırız”	(45-5)
<i>gırandırıs</i> “öldürmüşüz”	(49-6)
<i>etmerıs</i> “etmeyiz”	(68-31)

II. Çokluk Şahıs: -sİñIz / -sUñIz

Eski Türkçe döneminde siz şeklinde olan bu ek Eski Anadolu Türkçesinde “-sIz” şekilleriyle kullanılmıştır. Osmanlıca dönemi içinde teklik ikinci şahıs ekinin bulaşması sonucu “-sİñIz” hâlini almıştır. Türkmencede arka damak nazalı olma özelliğini koruyup “-sİñIz” şekillerinde kullanılan ek Türkiye Türkçesinde “-sInIz / -sUnUz” şeklindedir.

<i>gır(ı)larsıñız</i> “öldürölürsünüz”	(39-15)
<i>edip bilersıñız</i> “yapabilirsiniz”	(69-1)
<i>gitmersıñız</i> “gitmezsiniz”	(69-3)

III. Çokluk Şahıs: -IAr

Eski Türkçe döneminde kullanılmayan bu şahıs eki aslen bir çokluk ekidir. Ol / o şahıs zamiri şahıs çekiminde kullanımdan düşünce “-IAr” eki şahıs görevini üstlenir olmuştur.

<i>yesir alıpdırlar</i> “esir almışlar”	(6-16)
<i>hocagalā çozupdırlar</i> “Hocakale’ye saldırmışlar”	(7-2)
<i>caylāpdırlar</i> “gömmüşler”	(12-10)
<i>tapmāndırlar</i> “bulamamışlar”	(12-30)
<i>hovlukmāndırlar</i> “acele etmemişler”	(45-16)
<i>gitcek bolyāndırlar</i> “gitmek istiyorlar”	(46-23)

Şahıslar	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	-In -Un	-Is -Us
II. Şahıs	-sIn̄ -sUn̄	-sIn̄Iz -sUn̄Iz
III. Şahıs	-Ø	-lAr

Tablo: 3 Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

1.2.1.2. İkinci Tip: İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Bu tip şahıs ekleri görülen geçmiş zaman, şart çekimi ve “-kā / k̄ā” zarf fiil ekinden sonra kullanılmaktadır.

I. Teklik Şahıs: -m

Metinde sadece görülen geçmiş zaman çekiminde kullanılan örnekleri bulunmaktadır.

<i>bellendim</i> “atandım”	(6-30)
<i>geldim</i> “geldim”	(7-10)
<i>boşatdım</i> “serbest bıraktım”	(8-1)
<i>gördüm</i> “gördüm”	(62-20)
<i>hayış etdim</i> “istedim”	(65-7)
<i>başladım</i> “başladım”	(65-8)
<i>dinleyārdim</i> “dinliyordum”	(69-26)

II. Teklik Şahıs: -ñ

Metinde sadece şart ekinden sonra kullanılan bir örneğine rastlanmıştır.

<i>nazarda tutsañ</i> “dikkate alsan”	(19-23)
---------------------------------------	---------

III. Teklik Şahıs: -Ø

Metinde “-kā / k̄ā” zarf fiil ekinden sonra ve şart ekinden sonraki örneklerine rastlanmıştır.

<i>gur(u)lanam bolsa+Ø</i> “kurulmuş da olsa”	(3-23)
---	--------

<i>hızmat etse+Ø</i> “hizmet etse”	(7-18)
<i>garaşılmān durkā+Ø</i> “beklenmiyorken”	(13-16)
<i>namaz okāp otirkā+Ø</i> “namaz kılıyorken”	(53-28)
<i>öv(ü)rülse+Ø</i> “dönse”	(69-9)

I. Çokluk Şahıs: -k

I. çokluk şahıs iyelik eki “+k” olmasa da iyelik kökenli şahıs eklerinde I. çokluk şahıs çekiminde “+k” eki kullanılır. Bu farklılığın oluşmasında “-dIk -dUk” partisip ekinin bulaşıcı etkisinin rol oynadığı sanılmaktadır (Ergin 2012: 287). Metindeki örnekler görülen geçmiş zaman ve şart ekinden sonradır.

<i>paylasak</i> “bölsek”	(33-25)
<i>ayırsak</i> “ayırsak”	(33-29)
<i>geldik</i> “geldik”	(49-24)
<i>duş gelmedik</i> “karşılaşmadık”	(50-21)

II. Çokluk Şahıs: -ñİz

Metindeki örnekler sadece şart ekinden sonra kullanılmıştır.

<i>uruşmakçı bolsañız</i> “savaşmak isterseniz”	(7-5)
<i>berseñiz</i> “verseniz”	(8-3)
<i>bermeseñiz</i> “vermeseniz”	(8-4)
<i>islâyān bolsañız</i> “istiyor iseniz”	(54-30)

III. Çokluk Şahıs: -lAr

Metindeki örnekler sadece görülen geçmiş zaman ekinden sonra kullanılmıştır.

<i>alan bolsadılar</i> “almış olsaydılar”	(18-9)
<i>bolmadık bolsadılar</i> “olmamış olsaydılar”	(18-10)
<i>mecbur etdiler</i> “mecbur ettiler”	(73-11)

Şahıslar	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	-m	-k
II. Şahıs	-ñ	-ñIz
III. Şahıs	-Ø	-lAr

Tablo 4: İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

1.2.2. Zaman Ekleri

1.2.2.1. Görülen Geçmiş Zaman -dI / dU

Görülen geçmiş zaman eki Azerbaycan Türkçesindeki gibi “-dI / -dU” dur. Türkiye Türkçesinde bu ekin tonsuz şekilleri olan “-tI / -tU” de var iken Türkmen Türkçesinde sadece tonlu şekilleri kullanılır. Görülen geçmiş zaman ekinin olumsuz şekilleri “-mAdI” ekleriyle yapılır.

<i>bellendim</i> “atandım”	(6-30)
<i>galdı+Ø</i> “kaldı”	(8-2)
<i>yadadı+Ø</i> “yoruldu”	(49-21)
<i>öldi+Ø</i> “öldü”	(63-8)
<i>yaralandı+Ø</i> “yaralandı”	(63-9)
<i>soradı+Ø</i> “sordu”	(65-3)

1.2.2.2. Duyulan Geçmiş Zaman

1.2.2.2.1. I. Tip Duyulan Geçmiş Zaman -IpdUr / -UpdIr

Duyulan geçmiş zaman ekinin ilk şekli “-(I)pdIr / -(U)pdIr” ekleriyle yapılır. Duyulan geçmiş zaman I. tipinin olumsuz şekilleri bulunmamaktadır. Metindeki örnekler sadece üçüncü şahsa aittir.

<i>açılıpdır+Ø</i> “açılmış”	(4-21)
<i>başlāpdır+Ø</i> “başlamış”	(13-21)
<i>görmāndir+Ø</i> “görmemiş”	(15-29)
<i>duyupdır+Ø</i> “duymuş”	(24-1)
<i>gidipdir+Ø</i> “gitmiş”	(25-19)

tapmāndır+Ø “bulamamış” (25-27)

beklāpdırler+Ø “kapatmışlar” (58-5)

1.2.2.2.2. II. Tip Duyulan Geçmiş Zaman -AndIr

Duyulan geçmiş zamanın ikinci şekli “-AndIr” ekleriyle yapılır. Duyulan geçmiş zaman (II) ekinin olumsuz şekilleri “-māndır / -māndir ve -An dāldir” ekleriyle yapılır. Metinde sadece üçüncü şahıs çekiminde kullanılmıştır.

alandır+Ø “almış” (4-2)

diyilendir+Ø “denilmiş” (7-8)

gurulmāndır+Ø “kurulmamış” (30-26)

görünmāndır+Ø “görünmemiş” (54-5)

bolandır+Ø “olmuş” (71-14)

1.2.2.3. Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesine göre şimdiki zaman eklerinin bolluğuyla dikkat çeker. Türkiye Türkçesinde “-Iyor / -Uyor” ve “-mAktA” ekleri şimdiki zamanı ifade ederken Türkmen Türkçesinde iki ek ve beş bağlı biçim birim şimdiki zamanı ifade eder. Metinde beş bağlı biçim birimin iki tanesi kullanılmıştır.

1.2.2.3.1. I. Tip Şimdiki Zaman -yAr / -yA

I. tip şimdiki zaman ekleri “-yār / -yār ve -yā / -yā” şeklindedir. Bu eklerin ünlüsü her zaman uzundur. Bu çekimin olumsuzu “-mayār / -meyār ve -mayā / -meyā” ekleriyle yapılır. Metinde olumsuz çekimine rastlanmamıştır.

dovam etdiryār+Ø “devam ettiriyor” (3-5)

baryār+Ø “gidiyor” (3-8)

halayārıs “çok seviyoruz” (7-29)

tassıklayār+Ø “doğruluyor” (18-8)

aylanyār+Ø “çeviriyor” (30-9)

yetyār+Ø “ulaşıyor” (30-11)

beryyārīn “veriyorum” (39-15)

düşündiryār+Ø “düşündürüyor” (65-20)

1.2.2.3.2. II. Tip Şimdiki Zaman -yAndIr

II. tip şimdiki zaman eki “-yāndır / -yāndir” dir. Bu ekin ilk hecesindeki ünlü her zaman uzundur. Bu çekimin olumsuzu “-yān dāldir / -yān dāldir” ekiyle yapılır. Metinde olumlu çekimi için sadece üçüncü şahıslar kullanılmıştır, olumsuz çekimine ise rastlanmamıştır.

gizlenmek için edyāndirler “gizlenmek için yapıyorlar” (46-8)

aralaşmak islāyāndirler “girmek istiyorlar” (57-27)

yer ıran yāndır+Ø “yer sallanıyor” (59-13)

1.2.2.3.3. III. Tip Şimdiki Zaman

III. tip şimdiki zaman çekimi “otır” yardımcı fiili kullanılarak yapılır. [*fiil* + -*p otır* - (*I*)*p otır* - (*U*)*p otır*]

egnini gısıp otır+Ø “boynunu eğiyor” (3-14)

namaz okāp otırkā+Ø “namaz kılıyorken” (53-28)

1.2.2.3.4. IV. Tip Şimdiki Zaman

IV. tip şimdiki zaman çekimi “yör” yardımcı fiili kullanılarak yapılır. [*fiil* + -*p yör* - (*I*)*p yör* - (*U*)*p yör*]

yıgnāp yörkāler “topluyorlarken” (12-16)

1.2.2.4. Geniş Zaman -Ar

Türkmen Türkçesinde geniş zaman eki “-Ar” şeklindedir. Azerbaycan Türkçesiyle bu açıdan benzeşir. Türkiye Türkçesindeki “-r” geniş zaman eki Türkmen Türkçesinde yoktur. Türkmen Türkçesindeki diğer bir fark da geniş zaman ekinin olumsuzunda görülür. Türkiye Türkçesinde I. şahıslarda “-mA” kullanılırken Türkmen Türkçesinde I. ve II. şahıslarda -*mAr* eki kullanılır. III. şahıslardaki “-mAz” ekleri ise ikisi için de ortaktır.

gürrüñ ederis “sohbet ederiz” (4-25)

taparıñ “bulurum” (8-5)

alāçsız gālar+Ø “çaresiz kalır” (20-26)

habar berer+Ø “haber verir” (39-8)

sovār+Ø < *sova-ar* “harcar” (45-5)

çozar+lar “hücum ederler” (54-6)

çöker+Ø “çöker” (74-4)

1.2.2.5. Gelecek Zaman -cAk

Türkmen Türkçesinde gelecek zaman çekimi için “-cAk” ekleri kullanılır. Bu ekin sedasız şekilleri yoktur. Bu ekin Türkiye Türkçesinden farkı “-cAk” eklerinden önceki “a, e” sesini düşürmüş olması ve “-cAk” ekinden sonra şahıs ekinin kullanılmamasıdır. Bunun yerine fiilden önce şahıs zamirleri kullanılır. Metinde gelecek zaman ekinin şahıs zamirleriyle kullanılışına rastlanmadı.

sovmak bolcak+Ø “harcayacak” (31-15)

dörüp çıkcak+Ø “karıştırıp çıkacak”(46-19)

1.2.3. Tasarlama Kipleri

1.2.3.1. Emir-İstek

1. Teklik Şahıs: -AyIn

Türkiye Türkçesinde “-AyIn” şeklinde olan I. teklik şahıs emir eki ünlülerden sonra gelirse yardımcı ünsüz olan “y” sesini alır. Türkmencede ise yardımcı “y” sesi kullanılmaz ve “-AyIn” eki kendinden önceki ünlüyü uzatır.

Bu şahsın emir çekimi metinde kullanılmamıştır.

2. Teklik Şahıs: -gIn -gUn / -Ø

Türkiye Türkçesinde “-gIn / -gUn” ekleri yoktur, bu çekim Türkiye Türkçesinde eksiz yapılmaktadır. Türkmencede ise hem “eksiz çekim (Ø)” hem de “-gIn -gUn” ekleri kullanılır.

boyun singin “boyun eğ” (7-8)

goy-Ø “bırak” (8-6)

goy-Ø “bırak” (8-7)

3. Teklik Şahıs: -sIn / -sUn

Türkiye Türkçesinde “-sIn / -sUn” olan ekler Türkmencede de aynıdır.

gulluk etsin “hizmet etsin” (8-7)

tayyar bolsun “hazır olsun” (8-8)
bolaymasın “oluvermesin” (18-4)

1. Çokluk Şahıs: -Allň

Türkiye Türkçesinde “-Allm” olan ekler Türkmencede “-Allň” şeklindedir. Metinde bir örneğine rastlanmıştır.

yatlālň < yatla-alıň “hatırlayın” (61-30)

2. Çokluk Şahıs: -Iň -Uň

Türkiye Türkçesinde “-In / -Un / -InIz / -UnUz” şeklinde olan ek Türkmencede “-Iň / -Uň” şeklindedir. Türkiye Türkçesindeki şekilden farkı arka damak nazalı olma özelliğini devam ettirmesidir.

bes ediň “vazgeçin” (54-15)
çıkariň “çıkarın” (54-31)
gizleniň “gizlenin” (55-20)
boyun egiň “boyun eğin” (68-24)
heder ediň “çekinin” (69-2)
gorkuň “korkun” (69-2)

3. Çokluk Şahıs: -sInlAr -sUnlAr

III. çokluk şahıs emir ekleri Türkiye Türkçesi ve Türkmencede ortaktır. Metinde yuvarlak ünlülü biçimine rastlanmamıştır.

çıkısnlar “çıkısnlar” (7-23)
görmesinler “görmesinler” (7-25)

Şahıslar	Teklik	Çokluk
I. Şahıs	-AyIn	-Allň
II. Şahıs	-gIn -gUn -Ø	-Iň -Uň
III. Şahıs	-sIn -sUn	-sInlAr -sUnlAr

Tablo 5: Emir-İstek Ekleri

1.2.3.2. II. Tip İstek

Türkmen Türkçesinde istek kipi için farklı ekler kullanılmaktadır. “-mAkçI” ekleri kullanım sıklığı en geniş olanıdır. “-mAkçI” ekinden sonra “bol-” yardımcı fiilinin sıkça kullanıldığı ve bu iki yapının birlikte gelecek zaman bildirdiğini de belirtmek gerekir. Bu kipin olumsuz çekimi için “-mAkçI dāldir” yapısı kullanılır.

- uruşmakçI bolsañız* “savaşmak isterseniz” (7-5)
çozmakçI bolyānını “savaşmak istediğini” (8-9)
gepleşik geçirmekçI bolyārlar “görüşme yapmak istiyorlar” (11-23)
alaman etmekçI bolupdır “yağmalamak istemiş” (39-19)
çıkamakçI bolsalar “çıkamak isteseler” (57-28)

1.2.3.3. Şart

Türkmen Türkçesinde şart kipi için Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “-sA” ekleri kullanılır. Bu kipin olumsuz çekimi “-mAsA” ekleriyle yapılır.

- gur(u)lanam bolsa+Ø* “kurulmuş ise” (3-23)
eline almasa+Ø “ele geçirmezse” (5-21)
hızmat etse+Ø “hizmet etse” (7-18)
nazarda tutsañ “dikkate alsan” (19-23)
hereketsiz yatsalar “hareketsiz yatsalar” (21-20)
goşun çıkarsalaram “askerleri hücumla geçirseler de” (25-21)
ayırsak “ayırsak” (33-31)
biri gelse+Ø “biri gelse” (39-13)
öv(ü)rülse+Ø “dönüşse” (69-9)

1.2.3.4. Gereklilik

Türkmen Türkçesinde gereklilik kipi için “-mAlI ve -mAlIdIr” ekleri kullanılır. Türkiye Türkçesinden farkı ise “-mAlI” eklerinden sonra şahıs ekinin gelmemesidir. Bunun yerine fiilden önce şahıs zamirleri kullanılır. Bu kipin olumsuz “-mAlI dāldir” yapısıyla kurulur. “-mAlIdIr” eklerinde ise durum farklıdır. Bu ekten sonra I. tip şahıs ekleri kullanılır. Bu kipin olumsuz ise [fiil + -mAlI dāldir + I. tip şahıs eki] yapısıyla kurulur.

<i>saklamalıdır</i> ıs “korumalıyız”	(7-27)
<i>uruşmalı</i> +Ø “savaşmalı”	(8-17)
<i>üpcün edilmelidir</i> +Ø “donatılmalıdır”	(19-6)
<i>or(u)naşmalı</i> +Ø “yerleşmeli”	(21-4)
<i>demir yol çekmeli</i> +Ø “demir yolu döşemeli”	(21-10)
<i>almalı</i> +Ø “almalı”	(24-10)
<i>göçmeli</i> +Ø “göçmeli”	(35-11)
<i>sürmeli</i> +Ø “sürmeli”	(38-24)
<i>tertibe salmalı</i> +Ø “düzene sokmalı”	(49-22)

1.2.4. Birleşik Çekimler

1.2.4.1. Hikâye

1.2.4.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi

Türkmen Türkçesinde duyulan geçmiş zamanın hikâyesi “-(I)pdI / -(U)pdI” ekleriyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu ise “-māndı -māndı” ekleriyle yapılır.

yığ(ı)nanıpdı+Ø “toplanmıştı” (33-23)

ıkbalı çözülipdi+Ø “geleceği çözülmüştü” (73-1)

çıkıpdı+Ø “çıkılmıştı” (73-16)

geñeş bolmāndı+Ø “toplantı olmamıştı” (73-17)

1.2.4.1.2. Şimdiki Zamanın Hikayesi

Türkmencede şimdiki zamanın hikâyesi “-yārdı / -yārdı ve -yādı / -yādı” ekleriyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu “-mayārdı / -meyārdı ve -mayādı / -meyādı” ekleriyle yapılır.

yetyārdı+Ø “ulaşıyordu” (32-26)

gatnaşyārdı+Ø “katılıyordu” (34-3)

hasaplanyārdı+Ø “hesaplıyordu” (34-5)

görünyārdı+Ø “görünüyordu” (69-23)

baryārdı+Ø “gidiyordu” (72-20)

gelyārdı+Ø “geliyordu” (72-24)

1.2.4.1.3. Geniş Zamanın Hikayesi

Türkmencede geniş zamanın hikâyesi “-ArdI” ekleriyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu I. şahıslardan sonra “-mArdI”, II. ve III. şahıslardan sonra “-mAzdI” ekleriyle yapılır.

govı bolardı+Ø “iyi olurdu” (8-3)

başartmazdı+Ø “gücü yetmezdi” (18-11)

1.2.4.1.4. Şartın Hikayesi

Türkmencede şartın hikâyesi [*fiil + -sA + 2.tip şahıs eki + dI + 2. tip şahıs eki*] formülüyle kurulur. Türkiye Türkçesinden en büyük farkı şart ekinden sonra da 2. tip şahıs eki almasıdır. Türkiye Türkçesindeki ana yardımcı fiilin (i-) ekleşmiş hali olan ve şart ekinden sonra gelen “y” sesi ise Türkmencede kullanılmaz. Metinde tek bir örneğine rastlanmıştır.

bolmadık bolsadılar “olmamış olsaydılar” (18-10)

1.2.4.2. Rivayet

1.2.4.2.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti

Türkiye Türkçesinde yazı dilinde pek tercih edilmeyen bu birleşik çekim Türkmencede üç farklı şekilde yapılır.

1.2.4.2.1.1. I. Tip

Duyulan geçmiş zaman rivayetinin birinci tipi “-AnmIş” ekleriyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu “-mānmiş / -mānmiş” ekleriyle yapılır. Bu tip rivayetin I. teklik şahıs çekiminde “-In” eki yerine “-Im” kullanılır. Metinde rastlanan iki örnek de üçüncü şahısla çekimlenmiştir.

maslahat berenmiş+Ø “tavsiye vermişmiş” (11-15)

cedelli bolanmış+Ø “tartışmalı olmuşmuş” (51-27)

1.2.4.2.1.2. II. Tip

Duyulan geçmiş zaman rivayetinin ikinci tipi “-An eken” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu için “-mān eken / -mān eken” ve “-mAdIk eken” bağlı biçim birimleri kullanılır. Bu tip rivayetin I. teklik şahıs çekiminde “-In” eki yerine “-Im” kullanılır. Metinde karşılaşılan örnekler sadece üçüncü şahıslarla çekimlenmiştir.

giden ekenler “gitmişmişler” (13-3)

gutarılmān eken+Ø “bitirilmemişmiş” (25-9)

iberen ekenler “göndermişmişler” (26-20)

cayrık *atan eken*+Ø “yarılmışmış” (46-5)

cemlān eken+Ø “toplanmışmış” (62-5)

1.2.4.2.1.3. III. Tip

Duyulan geçmiş zamanın rivayeti üçüncü tipi “-(I)pdIr eken / -(U)pdIr eken” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu tip rivayetin I. teklik şahıs çekiminde “-In” eki yerine “-Im” kullanılır. Metindeki tek örnek üçüncü şahısla çekimlenmiştir.

gazılıpdır eken+Ø “kazılmışmış” (56-10)

1.2.4.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti

1.2.4.2.2.1. I. Tip

Şimdiki zaman rivayetinin birinci tipi “-yār eken / -yār eken” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu rivayet çekiminin olumsuzu “-mayār eken / -meyār eken” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu tip rivayetin I. teklik şahıs çekiminde “-In” eki yerine “-Im” kullanılır. Bu tip, metinde en sık karşılaştığımız şimdiki zaman rivayet çekimidir. Olumsuz çekimine rastlanmamıştır.

yerleşyār eken+Ø “yerleşiyormuş” (3-21)

geñeşdārlik edyār eken+Ø “akıl hocalığı yapıyormuş” (8-15)

diyyār eken+Ø “diyormuş” (10-24)

nıgtayār eken+Ø “belirtiyormuş” (21-28)

alyār ekenler “alıyorlarmış” (38-7)

gidyār eken+Ø “gidiyorlarmış” (45-27)

gizleyār eken+Ø “gizliyormuş” (45-30)

gaydyār eken+Ø “dönüyormuş” (46-29)

1.2.4.2.2.2. II. Tip

Şimdiki zamanın rivayetinin ikinci tipi [*fiil* + *-p otırmış*] bağlı biçim birimiyle yapılmaktadır. Metinde bir örneğe rastlanmıştır.

pistoletine ok salıp otırmış+Ø “tabancasına mermi koyuyormuş” (68-29)

1.2.4.2.2.3. III. Tip

Şimdiki zamanın rivayeti üçüncü tipi [*fiil* + *-p + dur-updır*] bağlı biçim birimiyle yapılır. Metindeki örnekler üçüncü şahısla çekimlenmiştir.

yörişlerini gurāp durupdır+Ø “hücumlarını düzenliyormuş” (24-1)

duydansız çozup durupdırlar “ansızın hücum ediyorlarmış” (38-5)

kesek oklāp durupdırlar “kil atıyorlarmış” (52-22)

tayyar bolup dur-updır+Ø “hazırlanıyormuş” (59-5)

1.2.4.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş zamanın rivayeti “-Ar *eken*” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu “-mAz *eken*” bağlı biçim birimiyle yapılır. Metindeki örnekler üçüncü şahısla çekimlenmiştir.

diyer eken+Ø “dermiş” (3-29)

görnüşer oturar eken+Ø “görünürmüş” (11-12)

gabār ekenler “kuşatırlarmış” (46-9)

1.2.4.2.4. Gelecek Zamanın Rivayeti

Gelecek zamanın rivayeti “-cAkmış” ekleriyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu iki şekilde yapılır. İlk olumsuz şekil Türkiye Türkçesindeki şekle benzer biçimde “-mAcmış” ekleriyle, ikinci şekil ise “-cAk dālmış” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu tip rivayetin I. teklik şahıs çekiminde “-In” eki yerine “-Im” kullanılır. Metindeki iki örneği de üçüncü şahısla çekimlenmiştir, olumsuzuna rastlanmamıştır.

düşcekmiş+Ø “düşecekmiş” (20-30)

cozacakmış+Ø “hücum edecekmiş” (37-11)

1.2.4.2.5. Gerekliliğin Rivayeti

Türkmencede gerekliliğin rivayeti “-mAII *eken*” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu çekimin olumsuzu “-mAII dāl *eken*” bağlı biçim birimiyle yapılır. Bu tip rivayetin I. teklik şahıs çekiminde “-In” eki yerine “-Im” kullanılır. Metindeki örnekler üçüncü şahısta çekimlenmiştir. Olumsuzuna rastlanmamıştır.

harç etmeli eken+Ø “harcamalıymış” (21-7)

cemlemeli eken+Ø “toplamaalıymış” (24-9)

gitmeli eken+Ø “gitmeliymiş” (24-11)

kömek etmeli eken+Ø “yardım etmeliymiş” (37-10)

2. YAPIM EKLERİ

2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

+an

Nadir görülen bir isimden isim yapım ekidir. Tozan kelimesini Yeni Uygur Türkçesinde “tozañ” şekliyle görmekteyiz.

tozan “toz” (59-8)

+cA

Yapım ve çekim eki arasında kalan bu ek, zarf ve sıfat yapımında kullanılmaktadır.

yekece “yalnız, tek” (35-26)

sanlıca “sayılı” (48-31)

+cAk

Türkiye Türkçesinde küçültme göreviyle kullanılan bu ek Türkmencede de küçültme görevinde kullanılır ve bazen de kalıcı isimler yapar.

golaycak “yakın” (10-17)

gapırcak “sandık, kutu” (13-30)

yetgincek “yeni yetme” (34-2)

+cIk / +cUk

Türkiye Türkçesinde tonsuz şekilleri de olan bu ek Türkmencede sadece tonlu şekilde varlığını sürdürür. İsimleri sıfatlaştırmada ve küçültme görevinde kullanılır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de kendisinden önce bazı kelimelerde “k / k̇” sesini erittiği görülmektedir.

kiçicik “küçücük” (32-18)

öycük “küçük ev” (58-14)

oglancık “oğlancık” (69-13)

+çA

Türkiye Türkçesinde eşitlik eki yapan ve millet isimlerine gelerek dil adları yapan bu ek Türkmencede dil adları yapmada, küçültmede kullanılır. Geldiği isimlerin anlamını kısmen değiştirdiği de görülür.

<i>aymança</i> “çit”	(30-15)
<i>türkmençe</i> “Türkmence”	(50-18)
<i>başgaça</i> “başka türlü”	(71-8)

+çI

Türkiye Türkçesinde dudak uyumuna giren bu ek Türkmencede dudak uyumuna girmeden Eski Türkçe dönemindeki gibi sadece düz-dar ve sedasız şekli olan “+çI” şeklinde varlığını sürdürmektedir.

<i>kömekçi</i> “yardımcı”	(11-2)
<i>beyemçi</i> “hükümdar”	(12-12)
<i>habarçi</i> “haberci”	(17-18)
<i>tarihçi</i> “tarihçi”	(17-20)
<i>yükçi</i> “yük taşıyan”	(23-27)
<i>avçı</i> “avcı”	(50-29)
<i>yolbaşçı</i> “lider”	(52-12)

+çIIIk / +çUIIk

İsimden isim yapan “+çI” ve isimden isim yapan “+IIIk” ekinin kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Genellikle soyut isimler türetir.

<i>harabaçılık</i> “harabelik”	(3-1)
<i>parahatçılık</i> “rahatlık”	(5-10)
<i>alamançılık</i> “yağmacılık”	(23-23)
<i>mümkünçilik</i> “imkân”	(40-9)
<i>gözegçilik</i> “gözcülük”	(45-24)
<i>betbagtçılık</i> “talihsizlik”	(57-25)
<i>gırgınçılık</i> “katliam”	(70-11)

+dar

Türkçede meslek yapan “+çI/+çU” ekinin Farsçadaki karşılığı diyebileceğimiz bu ek söyleyişte uzun ünlülü yapısını koruyarak ve sedasız şekillere sahip olmadan Türkmencede varlığını sürdürmektedir.

geneşdār “akıl hocası” (8-15)

tarapdār “tarafdar” (21-2)

rehimdār “merhamet” (39-4)

minnetdār “minnettar” (74-4)

+dAş

Türkiye Türkçesinde ince sıradan şekillerine nadiren rastladığımız bu ekin Türkmencede dudak uyumu tamdır ve sedasız şekilleri görülmez.

tiredaş “aynı aşiretten kimse” (6-30)

gürrüñdeş “sohbet arkadaşı” (19-2)

yoldaş “yoldaş” (65-3)

+gār / +kār

Farsçadan alınan “+dar” ekiyle hemen hemen aynı işlevde kullanılan bu ek Farsça kerden “yapan, eden” fiiliyle ilgilidir.

işgār “işçi” (3-15)

cogapkār “sorumlu” (13-23)

sövdagār “tacir” (36-5)

+hana

Türkiye Türkçesinde ünlülerin yanında “+ane” şeklinde, ünsüzlerin yanında “+hane” şeklinde kullanılan, Farsçadan alınan bu ek Türkmencede dudak uyumuna girmiştir. Mekân bildiren isimler yapar.

hācathāna “tuvalet” (3-10)

keselhāna “hastane” (14-9)

+hor

Türkiye Türkçesinde de birkaç örneği bulunan bu Farsça ek Türkmencede de kullanılmaktadır. “*hor*” Farsçada “yiyen, yiyici” gibi anlamlara gelmektedir.

gānhor “gaddar” (69-21)

+Istan / +Ustan

Türkiye Türkçesinde ilk sesi sadece “*i*” olan bu ek Türkmencede ilk sesini bir önceki heceye uygun olarak almaktadır. Farsçadan alınan bu ek yer ve mekân bildirmektedir.

galmıkıstān “Kalmukya” (20-5)

türküstān “Türkistan” (20-23)

türkmenistān “Türkmenistan”(32-21)

hindistān “Hindistan” (36-4)

dāgıstān “Dağıstan” (68-17)

+keş

Farsçadan alınan diğer bir ek olan “+keş” keşiden “çekmek” fiili ile bağlantılıdır.

düyekeş “deveci” (13-30)

zāhmetkeş “çalışkan” (70-15)

+kI / +kU

Türkiye Türkçesinde Farsça “*ki*” edatının etkisiyle sadece “+*ki*” olarak varlığını sürdüren bu ek Türkmencede kalın sıra şekillere de sahiptir. Ekin yuvarlak şekilleri ise nadiren kullanılır. Bu ekin bulunma hâli ekinden sonra sıkça kullanıldığı görülmektedir.

öñki “önceki” (3-13)

daşındāki “dışındaki” (3-23)

soñki “sonraki” (10-13)

içindāki “içindeki” (11-12)

hakkdāki “hakkındaki” (29-12)

gīceki “geceki” (47-31)

+IAy

İsimden isim yapan bu ek Türkmencede zarf görevinde kelimeler türetir. Eski Türkçe “+IAyU” şeklinde görülmektedir ve son sesi düşmüştür. Köl Tigin yazıtı doğu yüzünde oplayu teg- “boğa gibi saldırmak” ibaresi geçmektedir.

bütinley “tamamen” (47-23)

+lap / +läp

İsimden isim yapan bu eke Kazakça, Özbekçe ve Yeni Uygur Türkçesinde de rastlıyoruz. Ek genellikle topluluk sıfatları yapmada ve bir süreç halinde devam etmiş fiilleri belirtmede kullanılmaktadır. Bu ek isimden fiil yapan “+IA” ve zarf fiil eki “-(I)p / -(U)p” kalıplaşması sonucu oluşmuştur (Başdaş 2017: 65). Ekin ünlüsü hep uzun ünlüdür.

vagtlāp “vakitler” (19-2)

münlāp “binlerce” (41-18)

günlāp “günlerce” (61-28)

+IAyIn

İsimden fiil “+IA-“, zarf fiil “-I -U” ve vasıta eki “+n” ’nin kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Türkiye Türkçesinde sınırlı sayıda kelime kullanılarak, damak uyumuna uymayan ve zarf yapan bu ek Türkmencede daha geniş bir kullanım alanına sahiptir.

vagtlayın “geçici” (6-7)

birtaraplayın “tek yönlü” (17-7)

köpçülikleyin “çoğunlukla” (26-30)

gapdallayın “yan yana” (45-25)

başlıklayın “liderliğinde” (57-23)

bilkastlayın “kasıtlı” (65-24)

+II

Eski Türkçe döneminde “+IIg / +IUg” olarak kullanılan bu ek Türkiye Türkçesinde “+g / +ğ” sesi ermiş olarak “+II / +IU” şeklinde Türkmencede ise açık hecede kaldığından “+II” olarak sadece dar şekilli olarak kullanılır. İsimlerden sıfat yapmada kullanılır.

tipli “tipli” (3-4)

<i>ımkı</i> “ciddi, kesin”	(5-5)
<i>dürli</i> “törlü”	(19-16)
<i>atlı</i> “atlı, süvari”	(23-15)
<i>hormatlı</i> “hürmetli”	(35-19)
<i>gıssaglı</i> “acele”	(57-15)

+İlk / +İUk

Eski Türkçede “+İlk / +İUk” olarak varlığını sürdüren bu ek Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de dört şekillidir. Somut ve soyut isimler yapmada sıklıkla kullanılır. Çağataycada, Eski Türkçedeki “+İlg / +İUg” ekinin tonsuzlaşıp “+İlk / +İUk” hâline geldiği ve bir karışıklığa yol açtığını biliyoruz. Bu durum bazı örneklerde Türkmenceye de yansımış görünmektedir.

<i>yüzlük</i> “yüz kişilik”	(5-30)
<i>gulluk</i> “kölelik”	(8-7)
<i>şayatlık</i> “şahitlik”	(17-18)
<i>jurnalistik</i> “gazetecilik”	(17-23)
<i>tayyarlık</i> “hazırlık”	(22-13)
<i>yeterlik</i> “yeterli”	(22-13)
<i>ümsümlük</i> “sakinlik”	(26-18)
<i>düzlük</i> “düzlük”	(31-1)
<i>garşılık</i> “karşılık”	(40-19)
<i>baglık</i> “bağlı”	(46-27)
<i>funtluk</i> “funtluk”	(58-2)
<i>zorluk</i> “zorluk”	(71-10)

+(I)ncI / +(U)ncI

Sıra sayı sıfatları yapmak için Türkiye Türkçesinde yapıldığı gibi Türkmencede de +(I)ncI eki kullanılır.

<i>yetmişinci</i> “yetmişinci”	(5-4)
<i>birinci</i> “birinci”	(6-5)
<i>ikinci</i> “birinci”	(18-20)

üçüncü “üçüncü”

(36-10)

+rAk

İşlevi itibariyle Türkiye Türkçesindeki “+CA” eklerine benzeyen bu ek “ara ek” olarak değerlendirilebilir. Tam bir yapım eki olmayan tam bir çekim eki de olmayan bu eki Türkiye Türkçesine aktarırken “+CA” ekiyle ve geldiği isimden önce “daha” edatı kullanarak aktarabiliriz.

çüñkrek “köşe, kenar” (3-12)

goragsızrak “daha savunmasız” (13-9)

oytañrak “yüksekçe” (31-1)

alañrak “daha yüksek” (31-2)

basımrak “daha çabuk” (55-20)

gov(ı)rak “daha iyi” (70-7)

+sIz / +sUz

Yokluk eki olarak adlandırabileceğimiz bu ek isimlerden sıfat yapar. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de düz ve yuvarlak şekillere sahiptir.

ulagsız “ulaksız” (13-31)

suvsuız “susuz” (13-31)

çāksiz “sınırsız” (19-5)

alāçsız “çaresiz” (20-26)

duydansız “ansızın” (38-5)

şovsuız “başarısız” (57-18)

söveşsiz “savaşsız” (60-11)

sānsız “sayısız” (64-28)

2.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+A-

İsimden fiil yapan bu ek iki heceli kelimelerde orta hece vokalinin düşmesine sebep olur. Eski Türkçe döneminden beri kullanılmaktadır.

<i>yaşa-</i> “yaşamak”	(4-8)
<i>ugra-</i> “yola çıkmak”	(5-5)
<i>yığna-</i> “toplamak”	(12-16)
<i>oyna-</i> “oynamak”	(17-7)
<i>gövine-</i> “razı olmak”	(23-14)
<i>boşa-</i> “serbest bırakmak”	(62-15)

+Al-

İsimden fiil yapan “+A” ve pasiflik meçhullük eki “-l” ’nin kalıplaşması sonucu oluşmuştur.

<i>egrel-</i> “eğrilmek”	(29-17)
<i>köpel-</i> “çoğalmak”	(33-3)
<i>daral-</i> “daralmak”	(72-24)

+Ar-

Kıpçak grubu Türk lehçelerinde başkar- kutkar- gibi fiillerin bulunması bu ekin +gar +ger ekinden geliştiği hakkında bize işaretler sunmaktadır. Renk adlarına gelen +Ar eki ise Kaşgarlı Mahmut’un belirttiği gibi er- fiilinden geliyor olabilir (Yurtsever 2005: 72). Çünkü Kıpçak grubu Türk lehçelerinde de renk adlarına ek “-Ar” şeklinde gelmektedir.

<i>başar-</i> “başarmak”	(11-31)
<i>agar-</i> “ağarmak”	(69-23)

+cIrA-

İsimden fiil yapan ve nadir kullanılan bir ektir.

mincıra- “ezmek, çiğnemek” (26-31)

+IA-

Genel Türkçenin en çok kullanılan isimden yapım eki diyebileceğimiz bu ek Türkmencede de sıklıkla kullanılmaktadır.

eyele- “sahip olmak” (5-28)

başla- “başlamak” (13-21)

gutla- “kutlamak” (17-2)

gözle- “aramak” (20-6)

tayyarla- “hazırlamak” (22-16)

gaytala- “tekrarlamak” (32-22)

cemle- “toplamak” (41-15)

bekle- “kapatmak” (58-5)

+dA-

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi genellikle tabiat taklidi seslerde kullanılır.

gürpülde- “paldır küldür düşmek” (68-16)

+KIr- +KUr-

Genellikle insan ve hayvanların çıkardığı seslerde kullanılan geçişsiz fiiller üreten bir ektir.

çagır- “çağırmaq” (14-15)

gīgır- “bağırmaq” (55-21)

gaygır- “acımak” (60-6)

+(I)k-

Eski Türkçe döneminde içik- ve taşık- gibi fiillerde karşımıza çıkan bu ek metinde bir örnekte kullanılmıştır.

birik- “birkmek” (72-27)

2.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri

2.3.1. İsim Fiil Ekleri

-Iş / -Uş

Türk lehçelerinin çoğunda sık kullanım alanına sahip bu ek Türkmencede de fiil ismi yapmakta kullanılmaktadır.

<i>atlandırış</i> “adlandırış”	(4-2)
<i>urus</i> “savaş”	(6-6)
<i>çozuş</i> “hücum”	(7-1)
<i>garayış</i> “görüş”	(17-19)
<i>yaraglanış</i> “silahlanma”	(33-11)
<i>çak ediş</i> “tahmin etme”	(49-7)

-mA

Yapısı bakımından -mAk kılış adındaki son ses -k’sının ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur (hafif master). -mA eki de, -mAk eki gibi her fiile gelebilen bir işleklik gösterir. Yalnız -mAk eki fiillerin hareket durumundaki adlarını oluşturduğu, dolayısıyla bir hareket bildirdiği hâlde, -mA eki bir hareketi canlandırmaz. Fiilin gösterdiği oluş, kılış ve durumları yalın birer iş olarak belirten adlar yapar. Bu nedenle de -mA’nın ad ad yapma özelliği -mAk’tan daha güçlü ve daha belirlidir (Korkmaz 2009: 91).

<i>yatlama</i> “anı, hatıra”	(15-20)
<i>hasaplama</i> “hesaplama”	(22-7)
<i>berkitme</i> “set”	(29-26)
<i>çatma</i> “çadır”	(32-28)
<i>garpışma</i> “çarpışma”	(48-4)
<i>görkezme</i> “emir”	(50-1)

partlama “patlama” (59-7)

-mAk

Kıpçak grubu ve Sibirya grubu Türk lehçeleri haricinde isim fiil eki olarak kullanılan bu ekin Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de sık bir kullanıma sahip olduğu söylenebilir.

gırmak “öldürmek” (23-14)

bermek “vermek” (23-20)

süyşmek “hareket etmek” (24-1)

çıkmaq “çıkmaq” (31-10)

saklamak “korumak” (38-10)

gitmek “gitmek” (39-26)

kovmak “takip etmek” (53-13)

egmek “eğmek” (55-10)

2.3.2 Sıfat Fiil Ekleri

-An

Eski Türkçe -ğan / gen -sıfat fiil ekindeki g ve ğ seslerinin erimesi sonucu oluşmuştur.

Bu ek Karahanlı Türkçesi metinlerinden itibaren önce sıfat-fiil eki olarak, daha sonra da kalıplaşma yoluyla fiilden isim yapma eki olarak kullanılmaya başlamıştır. Kıpçak ve Uygur lehçelerinde bunların yanında bir de geçmiş zaman eki görevini üstlendiği görülmektedir. Bu ek başka eklerle de birleşme yoluyla sınırlama, benzerlik, gibilik anlamı veren yeni zarfların yapımında işlevsel olarak kullanılmaktadır (Akar 2003: 114).

Bu sıfat fiil eki Türkiye Türkçesinde ve Türkmencede her zaman geçmiş zaman bildirmez bu ayrıma varabilmek için fiillerin niteliklerine dikkat etmek gereklidir.

Türkiye Türkçesindeki -An ve -DIK sıfat-fiil eklerinin geçmiş zamanda veya şimdiki zamanda yorumlanmalarında; bir başka deyişle “geçmiş zaman” veya “şimdiki zaman” sıfat-fiili türetmelerinde, eklendikleri fiillerin “sınır vurgulayış” bakımından türleri birinci derecede etkili olmaktadır. Bu ekler, “son sınırı vurgulayan” fiillere geldiklerinde geçmiş zaman; “ön sınırı vurgulayan” fiillere geldiklerinde şimdiki zaman; “sınır vurgulamayan” fiillere geldiklerinde ise duruma göre geçmiş zaman veya şimdiki zaman sıfat-fiili türetirler (Karadoğan 2008: 527).

guran harbı ekspedisiya “kurduğu askeri harekât grubu” (5-3)

<i>ruslara bolan inamı</i> “Ruslara olan güveni”	(5-19)
<i>vakalara gatnaşan</i> “vakalara katılan”	(15-23)
<i>iberen cogabında</i> “gönderdiği cevabında”	(22-5)
<i>gaydan obaların</i> “dönen obaların”	(33-22)
<i>maşada giden</i> “Maşat’a giden”	(36-2)
<i>söveşde ölen</i> “savaşta ölen”	(47-7)
<i>23 güne çeken gabav</i> “23 güne ulaşan kuşatma”	(60-31)

-Ar

Geniş zaman sıfat fiilidir. Türkiye Türkçesindeki “-r” sıfat fiil eki Türkmencede yoktur.

<i>gedik açılarna</i> “gedik açılan yer”	(59-3)
<i>divarınıň partladılarna</i> “duvarın patlatılacak yeri”	(59-4)
<i>sanārdan kân</i> “saymaktan fazla”	(69-16)
<i>geldi geçer siyasi behbitler</i> “geçici siyasi kazançlar”	(71-2)
<i>göz yumup açar salımda</i> “göz yumup açar vakitte”	(71-18)

-cAk

Gelecek zaman sıfat fiili olan bu ek kendisinden önceki “-A” sesini düşürmüştür.

<i>ugracak başlangıç punktunıň</i> “yola çıkacağı ilk noktanın”	(20-16)
<i>berip bilcek opresnitel</i> “verebilecek su arıtıcı”	(20-19)
<i>arzan düşcek variant</i> “ucuz olacak yol”	(20-27)
<i>hücüme geçilcek dövür</i> “hücuma geçilecek zaman”	(29-11)
<i>çozcak pıyada</i> “hücum edecek piyade”	(37-10)
<i>gatnaşcak goşun</i> “katılacak ordu”	(41-10)
<i>partladılcaak yerinden</i> “patlatılacak yerinden”	(57-4)
<i>zabt edilcek gününü</i> “zabt edilecek gününü”	(57-6)

-mAdIk

Fiilden fiil yapan “-mA” ve sıfat fiil “-dIk” eklerinin kalıplaşması sonucu oluşan bu ek geçmiş zaman bildirir. Türkiye Türkçesinde “-An” sıfat fiil ekinin olumsuz şekilleri genellikle fiillerden sonra [-mA-y+An] ve [-mA-mIş] ekleri kullanılarak yapılırken, Türkmencede “-mIş” ekinin kullanımının az olmasının da etkisiyle daha çok “-mAdIk” ekleri kullanılır.

- at goşulmadık top* “at koşulmayan top” (23-26)
- orulmadık ekin* “biçilmedik ekin” (24-5)
- garaşılmadık yagday* “beklenmedik durum” (41-17)
- gizlenmege yetişmedik iki sanı rus* “gizlenemeyen iki tane rus” (55-19)
- caylanmadık 10-15 ceset* “gömülmemiş 10-15 ceset” (61-8)
- gitmediklerem* “gitmeyenler de” (64-10)
- eşidilmedik gahrımançılık* “duyulmadık kahramanlık” (68-1)
- bercāy edip bilmedik vagtlaram* “yerine getiremediği vakitler de” (71-27)

-mAz

Geçmiş zaman olumsuz sıfat fiili olan bu ek kendinden sonra gelen “+Ik” ekiyle sıkça kullanılır ve bu ekle kalıplaşmaya çok müsait bir durumda bulunmaktadır.

- alınmazından ozalam* “alınmasından önce de” (6-13)
- tekeleriñ vekilleri barmazından* “Tekelerin temsilcileri varmadan” (13-2)
- alamana gitmezlik* “yağmalamazlık” (35-18)
- gitmezligi için* “gitmemesi için” (40-15)

-yan / -yān

Şimdiki zaman sıfat fiili olan bu ek Türkiye Türkçesinde “-mAktā” ve “-An” eklerine denk gelmektedir.

- gurulyān caylar* “kurulan yerler” (3-5)
- saklayān yaşulını* “gizleyen yaşlıyı” (24-14)
- yaşayān şucaüddövlē* “yaşayan Şucaüddövlē” (39-17)
- geçip baryān cigitlerden* “geçen süvari hizmetkârlarından” (47-16)
- olca yıgnayānlar* “ganimet toplayanlar” (48-31)

<i>gazılyān şol garımlar</i> “kazılan bu hendekler”	(57-20)
<i>baryān olga</i> “giden Olga”	(66-19)
<i>tassıklayān adamların</i> “doğrulayan kişilerin”	(72-27)

2.3.3 Zarf Fiil Ekleri

-AII

Eski Türkçede “-gAII” şeklinde gördüğümüz ek Türkiye Türkçesi ve Türkmencede “g” ve “ğ” ’sı erimiş olarak yaşamaktadır. Bu zarf fiil, fiilin başlangıç noktasını işaret eder ve edatlarla birlikte sıkça kullanılır.

<i>gurulalı beri</i> “kurulalı beri”	(4-11)
<i>başlanalı beri</i> “başlanalı beri”	(53-26)

-AndA

Türkiye Türkçesinde görülmeyen bu zarf fiil eki Azerbaycan Türkçesi ve Türkmencede sıklıkla görülmektedir. “-An” sıfat fiil eki ve “+dA” bulunma hâli ekinin kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Kuzey grubu Türk lehçelerinde “-gAndA” şekillerinin bulunması bu ekin de “g / ğ” ünsüzünü erittiğini gösterir.

<i>gelende</i> “gelince”	(4-24)
<i>hücüm edilende</i> “hücum edildiğinde”	(20-28)
<i>gabalanda</i> “kuşatılınca”	(22-8)
<i>garanda</i> “bakınca”	(24-23)
<i>gaydanda</i> “dönünce”	(42-6)
<i>goralanda</i> “savunulduğunda”	(45-1)
<i>kovulanda</i> “takip edilirken”	(60-25)
<i>gol çekilende</i> “imza atılınca”	(73-28)

-ka / -kă

Türkiye Türkçesinde sadece “-ken” şeklini gördüğümüz zarf fiil Türkmencede akıcı “n” sesini kaybetmiş ve bunun sonucunda telafi uzunluğu ortaya çıkıp “-kă / -kă” şeklini almıştır.

<i>yıgnap yörkăler</i> “toplarken”	(12-16)
------------------------------------	---------

<i>garaşılmān durkā</i> “beklenilmiyorken”	(13-16)
<i>yurdunda otırkālār</i> “yurdunda yaşarlarken”	(19-27)
<i>gelmānkā</i> “gelmemişken”	(23-3)
<i>namaz okāp otırkā</i> “namaz kılarken”	(53-28)
<i>köp vagt geçmānkā</i> “çok vakit geçmemişken”	(62-16)

-man / -mān

Ünlüsü her zaman uzun olan bu ek Türkiye Türkçesindeki “-mAdAn” ekiyle aynı işleve sahiptir.

<i>yetmān</i> “ulaşamadan”	(4-9)
<i>göçmān</i> “göçmeden”	(10-1)
<i>yaramān</i> “işe yaramadan”	(15-2)
<i>yitgi çekmān</i> “kayıp vermeden”	(25-28)
<i>seslerini çıkarmān</i> “seslerini çıkarmadan”	(26-25)
<i>yatmān</i> “yatmadan”	(49-29)
<i>garrı diymān</i> “yaşlı demeden”	(59-26)

-mAzdAn

Geniş zaman olumsuzluk eki “-mAz” ve ayrılma hâli eki “+dAn” ’ın kalıplaşması sonucu oluşmuştur.

<i>garamazdan</i> “bakmadan”	(7-7)
<i>başlamazdan</i> ozal “başlamadan önce”	(20-13)
<i>eyelemezden</i> “sahip olmadan”	(21-12)
<i>gan dökmezden</i> “gan dökmeden”	(21-26)

-(I)p / -(U)p

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmencede de sıklıkla kullanılan bir zarf fiil ekidir. Bu zarf fiil Türkmencede şimdiki zaman ekinde, tezlik fiillerinde, iktidari fiillerde, tekrar gruplarındaki fiillerde kullanılmaktadır.

<i>içini tutup</i> “üzülüp”	(3-1)
-----------------------------	-------

<i>sennerlāp</i> “tepe oluşturup”	(3-7)
<i>öydüp</i> “düşünüp”	(9-27)
<i>gırlıp</i> başlapdır “ölmeye başlamış”	(13-21)
<i>eşidip</i> “işitip”	(13-30)
<i>garaşıp</i> “bakışıp”	(59-4)
<i>başlāp</i> “başlayıp”	(60-5)
<i>başında durup</i> “başında durup”	(60-17)

-yança / -yānçe

İşlev itibariyle “-IncA” ekleriyle benzerlik gösterir ve bir fiilin son sınırını vurgulayan bir ektir.

<i>yetyānçe</i> “ulaşıncaya kadar”	(13-7)
<i>gurulyānça</i> “kuruluncaya kadar”	(21-15)
<i>alyānça</i> “alıncaya kadar”	(35-23)
<i>göz yetiryānçeler</i> “anlayıncaya kadar”	(45-7)
<i>alinyānça</i> “alınana kadar”	(63-17)

2.3.4. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler

-A

Geldiğı fiillerin kalıcı isimlerini yapan bir ektir.

<i>gayta</i> “aksine, defa”	(7-28)
<i>yara</i> “yara”	(63-5)

-Ak

Eski Türkçede “-gAk” şeklinde olan ek Türkiye Türkçesi ve Türkmencede “g” sesini kaybedip “-Ak” şeklini almıştır.

<i>yatak</i> “yatak”	(3-10)
<i>bölek</i> “bölüm, kısım”	(4-19)
<i>yıgnak</i> “toplantı”	(15-4)

orak “orak” (24-21)

töverek “çevre” (42-3)

-AlgA / -lgA

Ünsüzle biten fiillere “-*alga -elge*”; ünlüyle biten fiillere “-*lga -lge*” şeklinde gelmektedir (Kara 2015: 90).

çıkalgA “çıkış” (30-21)

-ArmAn

“-*Ar*” sıfat fiil eki ve “+*mAn*” ekinin kalıplaşması sonucu oluşmuştur.

edermen “cesur” (68-2)

-cA

Türkmencede nadiren kullanılan bu ek metinde iki örnekte karşımıza çıkar. *dam-* “damlamak” fiiline gelip isim yapmıştır. Bu kelimenin Türk lehçelerinde “*tamçı, tamşı, tamsı*” gibi şekilleri vardır.

damca “damla” (10-13)

düşünce “düşünce” (68-5)

-ç

Türkiye Türkçesinde birçok örneğine rastladığımız bu fiilden isim yapım eki Türkmencede de dönüşlü fiiller üzerine sıklıkla gelip isim yapmaktadır.

dayanç “dayanma” (41-13)

yigrenç “iğrenç” (69-18)

-dAcI

Yazıtlar dönemi Türkçesinde sıklıkla kullanılan ve gelecek zaman ifade eden bu ek günümüzdeki çağdaş Türk lehçelerinde pek kullanılmazken Türkmencede fiilden isim yapım eki olarak varlığını devam ettirmektedir.

çıkdacı “harcama” (63-18)

-g

Türkmençe, Türkiye Türkçesi gibi kelime sonunda “b, c, d, g” seslerini bulundurmamayı sevmese de Türkmencede “g” sesinin kelime sonunda yer aldığı örnekler de vardır. Eski Türkçe döneminde de kullanılan bu fiilden isim yapım eki Türkmencede aynı şekilde varlığını sürdürmektedir.

ulag “ulak” (13-31)

barlag “yoklama” (23-31)

ölçeg “ölçüm” (29-6)

-gA

Oğuz grubu Türk lehçeleri ilk heceden sonra g ve ğ seslerini düşürse de Türkmencede bu durumun istisnaları bu ekte görülmektedir.

gısga “kısa” (22-12)

-gAn

Türkiye Türkçesinde tonsuz şekilleri de olan bu ek, bir fiili sıklıkla yerine getiren kişi ya da nesneleri niteler. Türkmencede de bu göreviyle kullanılır.

basgançak “basamak” (30-7)

çakgan “hızlı” (48-31)

yorgan “yorgan” (61-19)

-gI

Türkiye Türkçesinde yuvarlak şekilleri de bulunan bu ek, Türkmencede açık hecede kaldığından yuvarlak şekilleri yoktur. Somut ve soyut isimler yapar. Bu ek kendisinden sonra gelen meslek eki “+çI” ile birlikte sıklıkla kullanılır.

yazgı “yazı, kayıt” (3-15)

yitgi “kayıp” (25-28)

kovgi “takip” (60-17)

-gIn / -gUn

“-gAn” ekinin dar ve yuvarlak biçimi olan bu ek, “-gAn” ekiyle aynı işlevlerde kullanılır.

<i>yetginçek</i> “yeni yetme”	(34-2)
<i>depgin</i> “tempo”	(55-28)
<i>gırgın</i> “katliam”	(59-30)
<i>bosgun</i> “bozguna uğrayan”	(60-19)

-gIt / -gUt

Tonsuz şekilleri olmayan bu ek soyut ve somut isimler yapar. Türkmençeye özgü bir ek olarak adlandırılabilir.

<i>salgıt</i> “vergi”	(15-8)
<i>kesgit</i> “karar”	(19-10)
<i>yapgit</i> “yamaç”	(30-7)

-I

Türkiye Türkçesinde yuvarlak şekilleri de olan bu ek Türkmençede ikinci hecede açık hece durumunda bulunduğu için sadece düz-dar şekillere sahiptir.

<i>yarı</i> “yarı”	(13-29)
<i>gorkı</i> “korku”	(48-17)
<i>ürki</i> “ürkü”	(69-11)

-IcI / -UcI

Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan bu fiilden isim yapım eki Türkmençede de sıklıkla kullanılır. Bu ekin ilk ünlüsü kendisinden önce “y” sesinin yer aldığı bazı kelimelerde düşebilir. Metinde yuvarlak ünlülü örneğine rastlanmamıştır.

<i>yazıcı</i> “yazar”	(17-20)
<i>goraycı</i> “muhafız”	(33-31)
<i>gazıcı</i> “kazıcı”	(57-16)
<i>açııcı</i> “açıcı”	(58-7)
<i>gatnaşıcı</i> “katılımcı”	(68-10)

-IndI / -UndI

Türkiye Türkçesinde “Dil Devrimi” sürecinde kelime türetmede kullanılan eklerden biri olan bu ek Türkmencede de kullanılmaktadır.

galındı “kalıntı” (72-19)

-(I)k / -(U)k

Fiilerden sıfat yapan bu ek metinde az sayıda kullanılmıştır.

açık “açık” (29-19)

deşik “deşik” (52-26)

-(I)m / -(U)m

Türkiye Türkçesinde “Dil Devrimi” ile birlikte kelime türetmede sıklıkla yararlanılan bu ek Türkmencede Türkiye Türkçesindeki kadar yaygın olmasa da kullanılmaktadır.

yarım “yarım” (4-9)

garım “hendek” (4-22)

yitim “yitirme” (19-23)

basım “çabuk” (49-25)

-mAç

Türkiye Türkçesinde genellikle yemek isimlerinde kullanılan bu ek Türkmencede de bu görevle kullanılmakla birlikte isim ve zarf da yapar. Ahmet Bican Ercilasun Türkçedeki bu ekin iki ayrı kaynaktan geldiğini savunmaktadır. Yemek isimlerine gelen -mAç eki -mA+aş yapısının kalıplaşması sonucu, yemek isimlerine gelmeyen -mAç eki ise -mA ve +cA eklerinin kalıplaşması sonucu oluşmuştur. Fiilden isim yapım eki olan bu ek metinde karşımıza bir kez çıkmış ve burada beklenilenin aksine isimden isim yapım eki olarak kullanılmıştır. Ercilasun Türkmencedeki bu örnekler için de analogi olabilir değerlendirmesi yapmaktadır (Ercilasun 1971: 87-88).

artıkmaç “fazla” (19-7)

-(I)n / -(U)n

Türkmencede nadiren kullanılan bu ek metinde de birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır.

<i>goşun</i> “ordu”	(6-1)
<i>gelin</i> “gelin”	(63-26)

-t

Nadiren kullanılan bu ek, metinde böve- “engel olmak, önünü kesmek” fiiline gelmiştir. Bövet “engel” anlamı taşımaktadır.

<i>bövet</i> “bent, set”	(30-27)
--------------------------	---------

-du > -ta / -dı

DLT’de baldı şeklinde karşımıza çıkan palta kelimesi bal- “yaralamak” ve fiilden isim yapan -du ekiyle yapılmıştır (Karadoğan 2013: 10). Makas anlamına gelen ve sın- “kırmak, kesmek” fiilinden, fiilden isim yapan “-dı” ekiyle yapan sındı kelimesinde de bu eke rastlamaktadır.

palta “balta”	(40-2)
sındı “makas”	(48-1)

-v

Bu ek, fiilden isim yapan -g ekinin ünsüz değişimine uğramış şekli olarak değerlendirilebilir.

<i>saklav</i> “muhafız”	(26-13)
<i>gabav</i> “kuşatma”	(45-24)
<i>aldav</i> “aldatma, hile”	(55-1)

-vaç / -AvAç

Türkçede “v” sesi aslî bir ses olmadığından bu ekin “-gaç” ekinden gelişmiş olması mümkündür.

<i>oynavaç</i> “oyuncak”	(70-21)
--------------------------	---------

-vul / -avul

Dudak uyumuna girmeyen bu ek Moğolcadan Türkmenceye geçmiştir.

<i>garavul</i> “gözcü”	(61-18)
------------------------	---------

2.4 Fiilden Fiil Yapım Ekleri

-AIA-

Fillerin sürekliliğini ifade eden bu ek Oğuz, Kıpçak, Karluk grubu Türk lehçeleri için ortak bir ektir.

kovala- “takip etmek, kovalamak” (60-20)

-Ar-

Eklendiği fiilleri geçişli ve ettirgen hâle getiren bir yapım ekidir.

gaytar- “geri vermek” (8-3)

çıkār- “çıkarmak” (25-21)

gider- “kaybetmek” (49-9)

-dAr-

-dIr- / -dUr- ettirgenlik ekinin bir varyantı olan bu ek sadece bu örnekte karşımıza çıkmaktadır.

dönder- “döndürmek” (11-24)

-dIr- / -dUr-

Türkiye Türkçesinde tonsuz şekilleri de olan bu ettirgenlik ekinin Türkmencede sadece tonlu şekilleri vardır. Bu ekin -t ve -r ettirgenlik ekinin kalıplaşması sonucu oluştuğu görüşü ilk kez Ramsted tarafından dillendirilmiştir (Şirin 2015: 44).

öcükdir- “kışkırtmak” (5-13)

galdır- “bırakmak” (9-5)

düşündir- “düşündürmek” (20-27)

yaybanlandır- “genişletmek” (21-21)

öldür- “öldürmek” (38-7)

arkayınlaşdır- “sakinleştirmek” (40-22)

deñeşdir- “karşılaştırmak” (61-28)

doldur- “doldurmak” (62-15)

-Ir- / -Ur-

Eski Türkçe döneminde “-GIr- -GUr- / -KIr- -KUr-” şekilleri olan bu ek “g / ğ” ünsüzlerini eritmiş ve Türkiye Türkçesiyle Türkmencede bu şekli almıştır. Ettirgenlik işlevi ön plandadır.

<i>yitir-</i> “yitirmek”	(3-14)
<i>geçir-</i> “geçirmek”	(5-8)
<i>aşır-</i> “aşırarak”	(21-5)
<i>tabşır-</i> “emretmek”	(25-18)
<i>yetir-</i> “ulaştırmak”	(26-2)
<i>göçür-</i> “göç ettirmek”	(38-2)
<i>üyşür-</i> “toplanmak”	(49-29)
<i>basır-</i> “örtmek”	(64-17)

-(I)I- / -(U)I-

Pasiflik-meçhullük bildiren bu ek Türkiye Türkçesi ve Türkmencede ortaktır.

<i>yarıl-</i> “yarılmak”	(3-10)
<i>okal-</i> “okunmak”	(8-11)
<i>çekil-</i> “çekilmek”	(10-1)
<i>tutul-</i> “tutulmak”	(20-22)
<i>geydiril-</i> “giydirilmek”	(32-4)
<i>goşul-</i> “eklenmek”	(37-2)
<i>öydül-</i> “düşünülmek”	(46-4)
<i>kovul-</i> “takip edilmek”	(60-25)

-mA-

Olumsuz fiil şekilleri yapan “-mA-” Genel Türkçede olduğu gibi Türkmencede de sıklıkla kullanılır.

<i>alma-</i> “almamak”	(5-21)
<i>berme-</i> “vermemek”	(8-4)
<i>bilme-</i> “bilmemek”	(13-8)

<i>etme-</i> “etmemek”	(17-12)
<i>bolayma-</i> oluvermesin”	(18-4)
<i>tapılma-</i> “bulunmamak”	(19-31)
<i>yetme-</i> “yetmemek”	(62-2)

-(I)n- / -(U)n-

Fiillerin dönüşlü şeklini yapan “-(I)n- / -(U)n-” ekinin metinde birçok örneği vardır.

<i>gizlen-</i> “gizlenmek”	(3-8)
<i>alın-</i> “alınmak”	(10-15)
<i>yaralan-</i> “yaralanmak”	(12-9)
<i>meşgullan-</i> “ilgilenmek”	(21-20)
<i>bölün-</i> “bölünmek”	(24-20)
<i>yığnan-</i> “toplanmak”	(40-8)
<i>tamamlan-</i> “tamamlanmak”	(58-16)
<i>görün-</i> “görünmek”	(69-23)

-(I)ş- / -(U)ş-

Fiillere gelerek o fiilin birlikte veya karşılıklı yapıldığını bildirir.

<i>yetiş-</i> “yetişmek, ulaşmak”	(13-26)
<i>uruş-</i> “savaşmak”	(17-8)
<i>garaş-</i> “bakışmak”	(26-25)
<i>duşuş-</i> “karşılaşmak”	(36-3)
<i>gaçış-</i> “kaçışmak”	(45-8)
<i>giriş-</i> “beraber girmek”	(53-25)
<i>yaraşık bağlaş-</i> “barışı sağlamak”	(54-20)

-t-

Ettirgenlik eki olan bu ek Eski Türkçe döneminden beri kullanılmaktadır ve Türkmencede de yaygındır.

<i>başart-</i> “gücü yetmek”	(11-26)
------------------------------	---------

<i>azalt-</i> “azaltmak”	(11-28)
<i>aňlat-</i> “anlatmak”	(11-30)
<i>döret-</i> “oluşturmak”	(20-18)
<i>beygelt-</i> “büyütmek”	(30-19)
<i>dikelt-</i> “kaldırmak”	(40-6)
<i>gısgalt-</i> “kısaltmak”	(46-2)

-(İ)z- / -(U)z-

-Ir- Ur- ettirgenlik eklerinin z’li şekilleri olan bu ek Türkiye Türkçesinde em-iz-ir- (emzir-) fiilinde donuk halde yaşamaktadır. Türkmence ve Azerbaycan Türkçesinde ise kullanılmaya devam etmektedir.

<i>görke-z-</i> “göstermek”	(40-20)
<i>gork-uz-</i> “korkutmak”	(45-4)

3. KELİME TÜRLERİ

3.1. İsimler

Metindeki isimler, isim çekimi ve yapım ekleri kısmında incelendiği için bu bölümde tekrarlanmayacaktır.

3.2. Sıfatlar

3.2.1. Niteleme Sıfatları

Kişilerin, nesnelerin ve mekânların önüne gelerek onları vasıflandıran sıfatlardır.

<i>gısga vagtñ içinde</i> “kısa zaman içinde”	(4-5)
<i>ovnuk çakñışıklariñ</i> “ufak çatışmaların”	(5-17)
<i>bay yaş dul ayal</i> “zengin, genç, dul kadın”	(6-19)
<i>batır hem gucurlı atlı</i> “kahraman ve güçlü süvari”	(8-7)
<i>bütñ daş-töverege</i> “bütün çevreye	(10-20)
<i>artkmaç adamlariñ</i> “gereksiz adamların”	(19-7)
<i>tiz vagtda</i> “tez zamanda”	(19-11)
<i>bol ot-ıym</i> “bol ot yem”	(22-16)
<i>āz sanlı</i> “az sayılı”	(26-30)
<i>aygıtlı hücüme</i> “kesin hücumu”	(29-11)
<i>çala eññit</i> “hafif eğim”	(30-16)
<i>gatu berk çäreler</i> “çok sıkı çareler”	(38-19)
<i>hemme yerde</i> “her yerde”	(38-28)
<i>aylganç gırğınçılığın</i> “korkunç katliamın”	(70-8)

3.2.2. İşaret Sıfatları

İsimlerden önce gelen varlıkları işaret eden sıfatlardır.

<i>bu bölegin</i> “bu bölüğün”	(37-3)
<i>şu vagta</i> “bu vakte”	(50-20)

<i>şo</i>	(Metinde işaret sıfatı olarak kullanılmamıştır)
<i>şol günüň ertesi</i> “o günün ertesi”	(53-31)
<i>o</i>	(Metinde işaret sıfatı olarak kullanılmamıştır)
<i>ol yere</i> “o yere”	(21-10)

3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

İsimlerden önce gelerek belirsizlik bildiren sıfatlardır.

<i>bir</i> <i>vagtlar</i> “bir zamanlar”	(3-6)
<i>birnäçe</i> <i>gezek</i> “birkaç kez”	(4-7)
<i>başga</i> <i>çäre</i> “başka çare”	(20-20)
<i>birneme</i> <i>alañrāk</i> “biraz daha yüksek”	(31-2)
<i>galaların birentegi</i> “kalelerin birkaçı”	(50-18)
<i>ençeme</i> <i>günlāp</i> “birkaç gün”	(63-19)

3.2.4. Soru Sıfatları

İsimlerin durumlarını, biçimlerini, sayılarını soru yoluyla belirten sıfatlardır (Doğan ve Koç 2013: 215).

<i>haysı</i> <i>halk</i> “hangi halk”	(71-31)
<i>näçe</i> <i>gıssaglı</i> “ne kadar hızlı”	(11-8)

3.2.5. Sayı Sıfatları

Türkmencedeki sayı sıfatları küçük ses değişimleri haricinde Türkiye Türkçesindeki sayı sıfatları ile büyük benzerlikler gösterir. Bir sayısı normalde uzun ünlüye sahip değilken bir ek aldığında ünlüsü uzamaktadır.

<i>bir</i> “bir”	(23-22)
<i>iki</i> “iki”	(12-7)
<i>üç</i> “üç”	(54-14)
<i>dört</i> “dört”	(11-4)
<i>bāş</i> “beş”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>altı</i> “altı”	(6-13)

<i>yedi</i> “yedi”	(52-20)
<i>sekiz</i> “sekiz”	(58-2)
<i>dokuz</i> “dokuz”	(35-24)
<i>ōn</i> “on”	(3-20)
<i>yigrimi</i> “yirmi”	(12-14)
<i>otuz</i> “otuz”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>kırk</i> “kırk”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>elli</i> “elli”	(26-15)
<i>altmış</i> “altmış”	(10-3)
<i>yetmiş</i> “yetmiş”	(5-4)
<i>seksen</i> “seksen”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>togsan</i> “doksan”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>yüz</i> “yüz”	(4-11)
<i>müñ</i> “bin”	(19-22)

3.2.5.1. Sıra Sayı Sıfatları

Eski Türkçe döneminde sayılara eklenen “+(I)nç / +(U)nç” ve sadece iki sayısına gelen “+ntı” ekiyle belirtilen sıra sıfatları Türkmencede sayılara “+(I)ncI / +(U)ncI” eklerinin gelmesiyle yapılır. Türkmencede ikinci heceden sonra yuvarlak ünlü olmadığı için üçüncü hecede dudak uyumu bozulmaktadır.

<i>birinci</i> “birinci”	(6-5)
<i>ikinci</i> “ikinci”	(18-20)
<i>üçüncü</i> “üçüncü”	(47-16)
<i>dördüncü</i> “dördüncü”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>beşinci</i> “beşinci”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>altıncı</i> “altıncı”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>yedinci</i> “yedinci”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>sekizinci</i> “sekizinci”	(12-14)
<i>dokuzuncu</i> “dokuzuncu”	(Metinde kullanılmamıştır)
<i>onuncu</i> “onuncu”	(Metinde kullanılmamıştır)

3.2.5.2. Üleştirme Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde “+Ar / +şAr” ekleriyle yapılan üleştirme Türkmencede ayrılma hâli eki “+dAn” ile yapılır.

ikiden “ikişer” (64-15)

üçden “üçer” (64-15)

3.2.5.3. Kesir Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde kesirli sayılar ifade edilirken iki sayı arasına bölü ifadesini koyarız ya da bütünü belirten sayıya bulunma hâli ekini getirip sonra parçayı belirten sayıyı ifade ederiz. Türkmencede ise kesirli sayılar “+dAn” eki kullanılarak ifade edilir. İlk önce bütünü belirten sayı verilir sonra “+dAn” eki eklenir ve parçayı belirten kısım eksiz olarak belirtilir.

dörtten bir “dörtte bir” (33-30)

3.3. Zarflar

3.3.1. Yer Zarfları

Fiillerden önce gelen ve fiilin hangi yöne/yönde, ne tarafa doğru ve ne tarafta gerçekleştiğini belirten zarflardır.

añrı gitse “geriye gitse” (10-28)

ileri (Metinde zarf olarak kullanılmamıştır)

yokarı çıkmak “yukarı çıkmak” (30-6)

daşarı (Metinde zarf olarak kullanılmamıştır)

aşak (Metinde zarf olarak kullanılmamıştır)

içerik kürsāp “içeriye girip” (55-11)

3.3.2. Zaman Zarfları

Fiillerin nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu, niteliğini biçimini ifade eden zarflardır (Doğan ve Koç 2013: 224). Türkmencede sıklıkla zaman zarfı yapan “öñ” ve “soñ” kelimeleri metinde zaman zarfı olarak kullanılmamıştır.

ertir dañ bilen “yarın tan vaktiyle” (12-29)

<i>henīz</i> mangışlakdaki çarvalar “henüz Mangışlak’taki göçebeler”	(19-26)
<i>yene</i> öñe süyşmegini “yine ileriye hareket etmeyi”	(25-12)
<i>īr</i> sagat 8’de “sabah saat 8’de”	(52-12)
6’ncı yanvarda <i>agşamāra</i> “6 Ocak’ta akşamüstü”	(54-2)
<i>dessine</i> gum çekip “hemen kum çekip”	(58-5)
9’ncı yanvarıñ <i>sāherine</i> çenli “9 Ocak’ın sabahına kadar”	(58-6)
<i>entek</i> Peterburgdakā “şimdi Petersburg’dayken”	(60-14)

3.3.3. Hâl Zarfları

Fiillerden önce gelerek fiillerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini belirten zarflardır.

<i>belli-küllī</i> yüreklerine düvyārler “iyice kafalarına koyarlar”	(5-19)
<i>govı</i> bolardı “iyi olurdu”	(8-3)
<i>gati çalt</i> hereket edip “çok hızlı hareket edip”	(9-15)
<i>beyle</i> etmegi “böyle yapmayı”	(11-14)
<i>şeyle</i> yazıyār “şöyle yazıyor”	(29-10)

3.3.4. Miktar Zarfları

Fiillerden ve sıfatlardan önce gelerek onları nicelik bakımından belirten zarflardır.

<i>āz</i> yaşapdır “az yaşamış”	(4-8)
<i>örān</i> şatdırın “çok mutluyum”	(7-5)
<i>köp</i> yaydanyarlar “çok kararsız kalırlar”	(9-27)
<i>hās</i> köpdi “daha çoktu”	(34-2)
<i>iñ</i> batır adamlar “en yiğit adamlar”	(53-6)

3.3.5. Soru Zarfları

Fiillerden önce gelerek fiilin ne amaçla ve ne kadar yapıldığını soru yoluyla belirten zarflardır. Türkmencede soru zarfı olarak da kullanılan “nāçe” ve “nāme” metinde soru zarfı olarak kullanılmamıştır.

<i>nāçe</i> “ne kadar”	
------------------------	--

nāme üçin “niçin”

3.4. Zamirler

3.4.1. Kişi Zamirleri

Aşağıdaki tablo Mehmet Kara'nın “*Türkmen Türkçesi Grameri*” adlı eserinden alınmıştır.

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Ayrılma Hâli	Eşitlik Hâli
men	meniň	meni	maňa	mende	menden	mençe
sen	seniň	seni	saňa	sende	senden	sençe
ol / o	onuň	onı	oňa	onda	ondan	onça
biz	biziň	bizi	bize	bizde	bizden	bizçe
siz	siziň	sizi	size	sizde	sizden	sizçe
olar	olarıň	oları	olara	olarda	olardan	olarça

Tablo 6: Kişi Zamirleri

3.4.2. İşaret Zamirleri

Türkmencede işaret zamirleri Türkiye Türkçesine göre daha fazladır. Ayrıca işaret zamirlerinin çokluk şekilleri zamir n'sine sahip değildir. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan ol ve şol zamirleri Türkmencede hâlâ muhafaza edilmektedir.

Aşağıdaki tablo Mehmet Kara'nın “*Türkmen Türkçesi Grameri*” adlı eserinden alınmıştır.

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Ayrılma Hâli	Eşitlik Hâli
bū	munuň	munı	muňa	munda	mundan	munça
şū	şunuň	şunı	şuňa	şunda	şundan	şunça
ol / o	onuň	onı	oňa	onda	ondan	onça
şol / şo	şonuň	şonı	şoňa	şonda	şondan	şonça
bular	bularıň	buları	bulara	bularda	bulardan	bularça
şular	şularıň	şuları	şulara	şularda	şulardan	şularça
olar	olarıň	oları	olara	olarda	olardan	olarça
şolar	şolarıň	şoları	şolara	şolarda	şolardan	şolarça

Tablo 7: İşaret Zamirleri

3.4.3. Dönüşlülük Zamiri

Türkmencede dönüşlülük zamiri Türkiye Türkçesinden farklı olarak “öz” ’dür.

Yalın	özüm	özün	özi
İlgi	özümüň	özüňň	özünüň
Yükleme	özümni	özüňi	özünü
Yönelme	özüme	özüne	özüne
Bulunma	özümde	özünde	özünde
Ayrılma	özümden	özünden	özünden

Tablo 8: Dönüşlülük Zamiri

3.5. Fiiller

3.5.1. Tasvir Fiilleri

3.5.1.1. Yeterlilik

Türkiye Türkçesinde [fiil + -Abil- + Zaman / Kip Eki + I. / II. tip şahıs eki] yapısıyla fiillere yeterlilik anlamı kazandırılır. Türkmen Türkçesinde ise [fiil + -p + bil- + Zaman / Kip Eki + I. / II. tip şahıs eki] yapısıyla fiillere yeterlilik anlamı kazandırılmaktadır.

10.000 bedre suv berip bilcek opresnitel “10.000 kova su verebilecek arıtıcı” (20-19)

çozmaga yürek edip bilmeyär “saldırmaya cesaret edemiyor” (26-18)

abrayını dikeldip bilmez diyip “şerefini yükseltemez diye” (40-6)

3.5.1.2. Tezlik

Türkmencede tezlik “-ı / -i, -u / -ü” ve “-ıp / ip, -up / -üp, -p” zarf fiil eklerinden sonra ber- fiilinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Kara 2015:170). Metinde hiçbir fiilde bu tip tezlik işlevine rastlanmıştır. Metinde “galıberse-de” edatı bulunsa da bu edat tezlik işlevini tamamen kaybetmiştir.

Bu bağlı biçim birimin haricinde “-āy / -āy” eki de emir-istek bildirmediği zamanlarda tezlik işleviyle kullanılmaktadır (krş. Dinç 2014b: 132-137).

alāysalar “alıverseler” (13-20)

eşidilāyse “iştiliverse” (26-29)

taşlāymağı < taşla-āy-mağı “atıvermesi” (26-31)

gutarāyan halatında “bitiverdiği durumda”

(57-18)

3.5.1.3. Sürerlilik

Türkmencede süreklilik “-ıp / -ip, -up / -üp, -p” zarf fiil eki almış bir fiilden sonra dur-otur- yat- ve yör- yardımcı fiillerinin geniş ya da şimdiki zaman çekimlerinin hece yutumuna uğramış biçimleri olan -duur, otur, yatur ve yöör’ün getirilmesiyle yapılmaktadır (Kara 2015:171).

Metinde sürerlilik fiillerinin genellikle [fiil + -p dur-] bağlı biçim birimiyle yapıldığını görmekteyiz. Bir örnekte sürerlilik “-Ar” geniş zaman ekinden sonra “dur-” yardımcı fiili kullanılarak oluşturulmuştur.

çaknışıklarıñ bolup durmagı “çatışmaların olup durması” (5-17)

hüçümelerini geçirip durmagı “saldırılarını yapıp durması” (42-10)

kakar durarıs “vurup dururuz” (57-29)

3.6. Edatlar

3.6.1. Hitap Edatları ve Ünlemler

Bir kişiye seslenirken, duyguları dışa vururken ve bazen de fiili vurgulamak amacıyla kullanılan edatlardır. Türkmencede a “a”, ah “ah”, beh/bövf/övf “of, öf”, vah “vah” oh/behey “oh”, ey “ey”, la/le “be” hitap edatı ve ünlemleri kullanılmaktadır (Kara 2015: 120). Metinde sadece “a/ä” ünlemlerine rastlanmıştır.

habarçılarının-a dāl “habercilerinin değil” (17-28)

gelmeliler-ä gelenök “gelecek kişiler gelemiyor” (26-16)

orstar-a “Ruslar” (46-18)

birinciden-ä “ilk olarak” (72-9)

3.6.2. Soru Edatları

Soru ya da onaylatma amacıyla kullanılan edatlardır.

hanı < kangı

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bu edat sızıcılaşp/gırtlaksılaşp k > h değişimi yaşamıştır. Metinde kullanılmamıştır.

kā / kā

Farsçadan alınan ki edatı Türkmencede “*kā / kā*” şeklindedir. Şüphe ve soru bildirir.

topmukā “top mu ki”

(36-26)

3.6.3. İşaret Edatları

tā

Türkiye Türkçesinde de “ta” ve “te” şekilleri olan ve uzaklık bildiren bu edat Türkmencede de kullanılmaktadır. Bu edat Farsçadan alınmıştır.

ruslar tā bamā yetyānçā “Ruslar ta Bami’ya ulaşincaya kadar” (13-7)

inhā

Farsçada “*inhā*” şeklinde olan ve “bunlar, şunlar” anlamına gelen bu kelime Türkmenceye geçmiştir ve işaret edatı olarak kullanılmaktadır. Metinde kullanılmamıştır.

anhā

Farsçada “*anhā*” şeklinde olan ve “onlar” anlamına gelen bu kelime Türkmenceye geçmiştir ve işaret edatı olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “aha” edatının Farsçadaki *anhā*’dan gelmesi muhtemeldir. Metinde kullanılmamıştır.

ine

Türk lehçelerinde Türkmencedeki bu edata benzer birçok edat bulunmaktadır. Yeni Uygurcada “ene”, Başkurtçada “una”, Tatarcada “änä” şekil olarak Türkmencedeki *ine*’ye benzemektedir ve bu kelimelerin anlamı Türkiye Türkçesindeki “işte” ‘ye denktir. Metinde kullanılmamıştır.

3.6.4. Cevap Edatları

Bu edatlar karşılıklı konuşmalarda bir durumu onaylamak ya da reddetmek için kullanılır. Türkmencedeki cevap edatlarına bolar “olur, tamam”, *bolyār* “olur, tamam”, hava “evet”, *hā* “evet” *yagşı* “iyi, güzel”, *yök* “hayır, yok” örnek verilebilir. Bu edatlar metinde karşılıklı konuşmaların azlığı sebebiyle kullanılmamıştır sadece elbetde edatı için bir örnek vardır.

elbetde

Arapçadan Türkçeye geçen bir edattır.

elbetde galanıñ harabaçılığınıñ (4-13)

3.6.5. Bağlama Edatları

Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mânâ bakımından, yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir (Hacıeminoğlu 1974: 112).

ve

Arapçadan alınmıştır. Oğuz grubu Türk lehçelerinde sıklıkla kullanılır.

bir mis top ve iki sanı stanok “bir bakır top ve iki tane makine” (33-16)

dıknışık emele gelipdir ve onlar “kargaşa oluşmuş ve onlar” (53-20)

hem

Farsçadan alınmıştır. Ekleşip “+am / +ām” şeklinde de aynı görevi sürdürür. Anlam olarak Türkiye Türkçesindeki da / de bağlacına denktir.

onsoñām “ondan sonra da” (17-16)

beyleki güyçleri hem “diğer güçleri de” (24-9)

iki tarap hem “iki taraf da” (47-7)

bile

Yazıtlar dönemi Türkçesinde “birle” şeklinde gördüğümüz edat Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te zaman zaman “bile” şeklinde karşımıza çıkmıştır. Türkmence “bile” şeklini günümüzde kullanmaya devam etmektedir.

meniñ bilen bile birlikte “benimle birlikte” (8-8)

harbı okrugları bile “savaş bölükleri ile” (20-23)

bilen

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan Türkçe bağlama edatıdır. Bile edatına “+n” vasıta ekinin gelmesi sonucu oluşmuştur.

at goşulmadık top bilen “at koşulmamış top ile” (23-26)

*olar **bilen** uzak gidip bilmāndir* “onlarla ileriye gidememiş” (42-29)

*oları vagtı **bilen** yıgnāp* “onları vaktiyle toplayıp” (63-20)

*meyletinlik **bilen** birleşdi* “gönüllü olarak birleşti” (70-30)

bilelik

Bile edatına isimden isim yapım eki “+lik” getirilmesi sonucu oluşmuştur.

*çagalar bilen **bilelikde** 70.000* “çocuklar ile birlikte 70.000” (33-1)

*hanlar bilen **bilelikde*** “hanlar ile birlikte” (53-15)

ile

Oğuz grubu Türk lehçelerine özgü denilebilecek bağlama edatıdır. Metinde bir örneğine rastlanmıştır. Metinde karşılaştığımız tek örnek Türkiye Türkçesindeki ile edatının anlamıyla tam olarak örtüşmemektedir.

*men onı **ile** göz edip* “ben ona da dersini verip” (7-20)

emma

Cümleleri bağlamada sıklıkla kullanılan bir edattır. Arapça ammā’dan alınmıştır.

emmā okları yetmān “ama okları yetmediğinden” (9-10)

emmā olar üstünlik kazanıp “fakat onlar üstünlük kazanıp” (37-22)

hatda

Arapça hattā’dan alınmıştır.

hatda yaralıları ākitmek “hatta yaralıları alıp gitmek” (13-22)

hatda tekeleriñ bir bölegi “hatta Tekelerin bir kısmı” (38-15)

hakikatda

Arapça hakikat kelimesine bulunma hâli ekinin gelmesi sonucu oluşan bağlama edatıdır.

hakikatda bolsa “gerçekte ise” (17-9)

hakikatdan

Arapça hakikat kelimesine ayrılma hâli ekinin gelmesi sonucu oluşan bağlama edatıdır.

hakikatdanam gati kın bolyār “gerçekten de çok zor oluyor” (20-3)

hakikatdanam ulı yitgi çekipler “gerçekten de büyük kayıp vermişler” (49-8)

3.6.6. Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlede diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık v.b. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mânâ kazanmaları sebebi ile, isim hâl eklerine çok benzerler.

...Avrupalı Türkologlar kendi dillerinin hususiyetine kıyasla Türkçe Türkçedeki çekim edatlarına postposition <sona gelen edat> adını vermektedirler. Bu preposition’un <öne gelen edat> zıddı kabul edilerek düşünülmüş bir terimdir. Halbuki Türkçede bir <öne gelen edat> veya ek olmadığına bütün ek ve edatlar tabîi olarak, sona geldiğine göre bunlar için <son çekim edatı> tabirini kullanmak da hatalıdır (Hacıeminoğlu 1974: 1).

bārada

Türkiye Türkçesindeki “hakkında, hususunda, konusunda” edatlarının Türkmencedeki dengidir.

hemmesi bārada “hepsi hakkında” (4-24)

suvi sovmak bārada “suyu harcamak hakkında” (45-7)

dovam ettirmek bārada “devam ettirmek hakkında” (57-16)

yalı

Türkiye Türkçesindeki gibi edatının tam karşılığı olan bu ek “yanlıg” edatının “n” sesini kaybetmesiyle oluşmuştur. Bu edat “diyen yalı” şeklinde kullanıldığında “neredeyse” anlamına gelmektedir.

beyleki serişdeler yalı “başka araçlar gibi” (19-20)

barabar diyen yalı “neredeyse eşit” (32-8)

geçen yılda bolşı yalı “geçen yılda olduğu gibi” (34-6)

şolardāki yalı “onlardaki gibi” (62-21)

diyip

Türkiye Türkçesindeki “diye” edatının tam karşılığı olan bu edat genellikle fiillerden sonra gelmektedir.

dolanıp gelmez diyip “dönüp gelmez diye” (14-15)

başımıza yumrar diyip “başımıza yıkar diye” (39-9)

sebāp boldı diyip “sebepe oldu diye” (70-19)

çenli

Türkiye Türkçesindeki “denli” edatıyla işlevsel ve köken olarak ortaktır. “*teñlig” edatından gelişen bu edat Türkmencede söz başında t > ç değişimi yaşamıştır. İkinci hecede de “g” sesini eritip “çenli” hâlini almıştır. Türkiye Türkçesinde ise söz başında tonlulaşıp, ikinci hecede g sesini düşürmüştür. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu edatı deñlü olarak görüyoruz. Türkiye Türkçesinde “kadar” edatının etkisiyle kullanım alanı daralmıştır.

soñkı damca ganına çenli “son damla kanına kadar”(10-13)

iyul ayına çenli “temmuz ayına kadar” (29-26)

henīze çenli “şimdiye kadar” (66-9)

görā

Türkiye Türkçesindeki gibi kendisinden önce yönelme eki alan bu ekin ikinci hecedeki ünlüsü Türkmencede uzundur.

tassıklamagına görā “doğrulamasına göre” (3-27)

urşuñ kanunına görā “savaşın kanununa göre” (21-18)

şol sebābe görā “bu sebebe göre” (40-17)

değişli

Türkmencede yönelme ekiyle kullanılan çekim edatıdır. Türkiye Türkçesinde kullanılan “+A ait” yapısıyla ifade edilebilir.

dürli dövürlere değişli “çeşitli devirlere ait” (32-24)

garamazdan

Türkiye Türkçesindeki “rağmen, karşın” edatlarının dengi olan bu edat Türkiye Türkçesinde “+A bakmaksızın” yapısıyla da ifade edilebilir.

*onuñ ıgtıkadına **garamazdan** “onun inancına bakmadan”* (7-7)

*garşy bolmagına **garamazdan** “karşı olmasına rağmen”* (12-22)

sebāpli

Türkiye Türkçesinde “sebebiyle, yüzünden, için” edatlarıyla ifade edilebilecek bu edat neden bildirmektedir.

*añrý geçmegi **sebāpli** “öteye geçtiği için”* (20-4)

*ornaşandığı **sebāpli** “yerleşmesi yüzünden”* (40-3)

bābatdan

Farsça babet “alaka, ilişki” kelimesine Türkçe ayrılma hâli ekinin gelmesi sonucu oluşmuştur. Türkiye Türkçesine “sebebiyle, nedenle, için” şekillerinde aktarılabilir.

*bu **bābatdan** “bu sebepten”* (17-18)

bāri

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bir başlangıç noktasına işaret eden bu edat, yine Türkiye Türkçesindeki gibi kendisinden önce ayrılma hâli eki de alır.

*gurlalı **bāri** “kurulalı beri”* (4-11)

*başlanalı **bāri** “başlanalı beri”* (53-26)

*sınanı **bāri** “yıkılalı beri”* (70-1)

öñ

Türkiye Türkçesinde eşitlik hâli ekiyle kullanılan “önce” edatı Türkmencede yalın hâliyle de kullanılmaktadır. Bu edat Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kendisinden önce ayrılma hâli eki alır.

*bir sagat **öñ** “bir saat önce”* (13-3)

soň

Türkiye Türkçesindeki “sonra” edatı tarihi yön eki “+ra” ekiyle kalıplaşmıştır. Bu edat Türkmencede yalın hâliyle kullanılmaktadır. Bu edat Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kendisinden önce ayrılma hâli eki alır.

dolı gurlup gutarılardan soň “tamamen kurulduktan sonra”(4-9)

ulı çekeleşikden soň “büyük tartışmadan sonra” (12-21)

ruslar şondan soň “Ruslar bundan sonra” (46-13)

ozal

“Önce, +den önce” anlamlarına gelen “oza” edatı Karahanlı ve Harezmi metinlerinde görülmektedir. Bu edat oz- “geçmek” fiilinden -a zarf fiil eki kullanılarak yapılmıştır. Daha çok zaman ve mekân zarfı olarak kullanılır (Hacıeminoğlu 1974: 66-67). Türkmencedeki “ozal” şekli “oza” edatıyla aynı anlama gelmekte ve oz- fiili ile ilgili olmalıdır. Bu edata Türkiye Türkçesinde rastlanmaz.

hücüme başlamazdan ozal “hücumla başlamasından önce” (20-13)

bir ay mundan ozal “bundan bir ay önce” (24-16)

tekeler şondan ozal “Tekeler bundan önce” (47-26)

SONUÇ

Türkmençe, Halaçça ve Yakutça ile birlikte ünlü uzunluklarını koruyan üç lehçemizden biridir. Türkmençe, Halaçça ve Yakutçaya göre daha fazla kişi tarafından konuşulur ve devlet dili olması sebebiyle varlığını devam ettirme konusunda büyük bir sorunu yoktur. Halaçça, Farsça baskısı altında gün geçtikçe daha az konuşulurken, nüfusları 450.000 civarında olan Yakutlar da Rusça gibi büyük bir dilin baskısı altında kalmaktadır.

Türkmenceyi **fonolojik** olarak Türk lehçeleriyle kıyasladığımızda şu durumlarla karşılaşırız:

Türkmençe, Azerbaycan Türkçesi gibi “v” sesinin etkisiyle düz ünlüleri yuvarlak ünlüye çevirir. (söveş < savaş)

Eski Türkçe döneminde ikinci hecede dar ünlüyle karşımıza çıkan bazı fiillerin genişlemiş şekillerinin bulunması Türkmençeye özgüdür. (oka- < okı-)

Türkmençe, Türkiye Türkçesi gibi Arapça ve Farsçadan alıntıladığı kelimelerde ünlü türemesi yaşar ve bu kelimelerden sonra bir hâl eki gelirse türeyen ünlü düşer.

Türkmençe, Eski Türkçede sonu “g” ve “ğ” ile biten isimlerde bu sesi düşürse de Türkiye Türkçesindeki gibi bu kelimeler her zaman uyuma girmez. (guyı < kudug)

Türkmençe, Azerbaycan Türkçesi gibi kalın sıradan kelimelerde k>g değişimini daha yoğun yaşamıştır. Türkiye Türkçesinde kalın sıradan kelimelerde bu değişim daha az görülür.

Türkmençe, Azerbaycan Türkçesi gibi kalın sıradan kelimelerde t>d değişimini daha yoğun yaşamıştır. Türkiye Türkçesinde kalın sıradan kelimelerde bu değişim daha az görülür.

Türkmençe, Azerbaycan Türkçesi gibi geniz sesleri bulunan kelimelerde b > m değişimi yaşar. Türkiye Türkçesinde bu durum görülmez. (men < ben)

Türkmençe Oğuz ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinde söz içi ve söz sonunda görülen g>v değişimini yaşar.

Türkmençe Hazar Denizi’nin doğusundaki Türk lehçelerinin âdeti olduğu üzere Arapça-Farsça alıntılarda f > p değişimi yaşar.

Türkmençe alıntı kelimelerde bazen h sesini eritir. (esse < hisse)

Türkmençede bazı kelimeler Genel Türkçenin dışında biçim sergiler. (baydak, gövre)

Türkmenceyi **morfolojik** olarak Türk lehçeleriyle kıyasladığımızda şunlara ulaşırız:

Türkmençe Oğuz grubu Türk lehçelerinin genel karakteristiğine uyarak yönelme hâli eki olarak “+A” kullanır. Ünlü ile biten kelimelerden sonra bu ek gelirse ikincil uzun ünlü ortaya çıkar.

Türkmencede bulunma ve ayrılma hâli Azerbaycan Türkçesindeki gibi sadece “+dA” ve “+dAn” ’dır. Yükleme hâli eki ünlülerden sonra Türkiye Türkçesinde “+yI / +yU” şeklindeyken Türkmencede “+nI” şeklindedir ve yuvarlak şekilleri yoktur.

Türkmençe zamir kökenli I. teklik şahıs ekinde Azerbaycan Türkçesinden de Türkiye Türkçesinden de farklıdır. (-In / -Un)

Türkmençe zamir kökenli I. çokluk şahıs eki, z > s değişimi yaşamıştır. (-Is / -Us)

Türkmençe, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin aksine duyulan geçmiş zaman -mIş ekine dilde daha az yer verir.

Türkmencede zaman eklerinin birçok çeşidi vardır ve Türkiye Türkçesinin aksine bağlı biçim birimleri sıkça kullanılır.

Zarf fiil eki “-kā /-kā̄” sadece Türk lehçeleri içinde sadece Türkmencede “n” ’sizdir.

Türkmençe birleşik zamanlı çekimlerde Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde kullanılmayan “eken” yardımcı fiilini kullanır.

Türkmençe “yok” ve “değil” olumsuz çekimler yapmada sıklıkla kullanılır. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine göre “-mA” olumsuzluk eki daha az kullanılır.

Türkmencede geniş zamanın olumsuzu I. ve II. şahıslarda “-mAr” ekiyle yapılır.

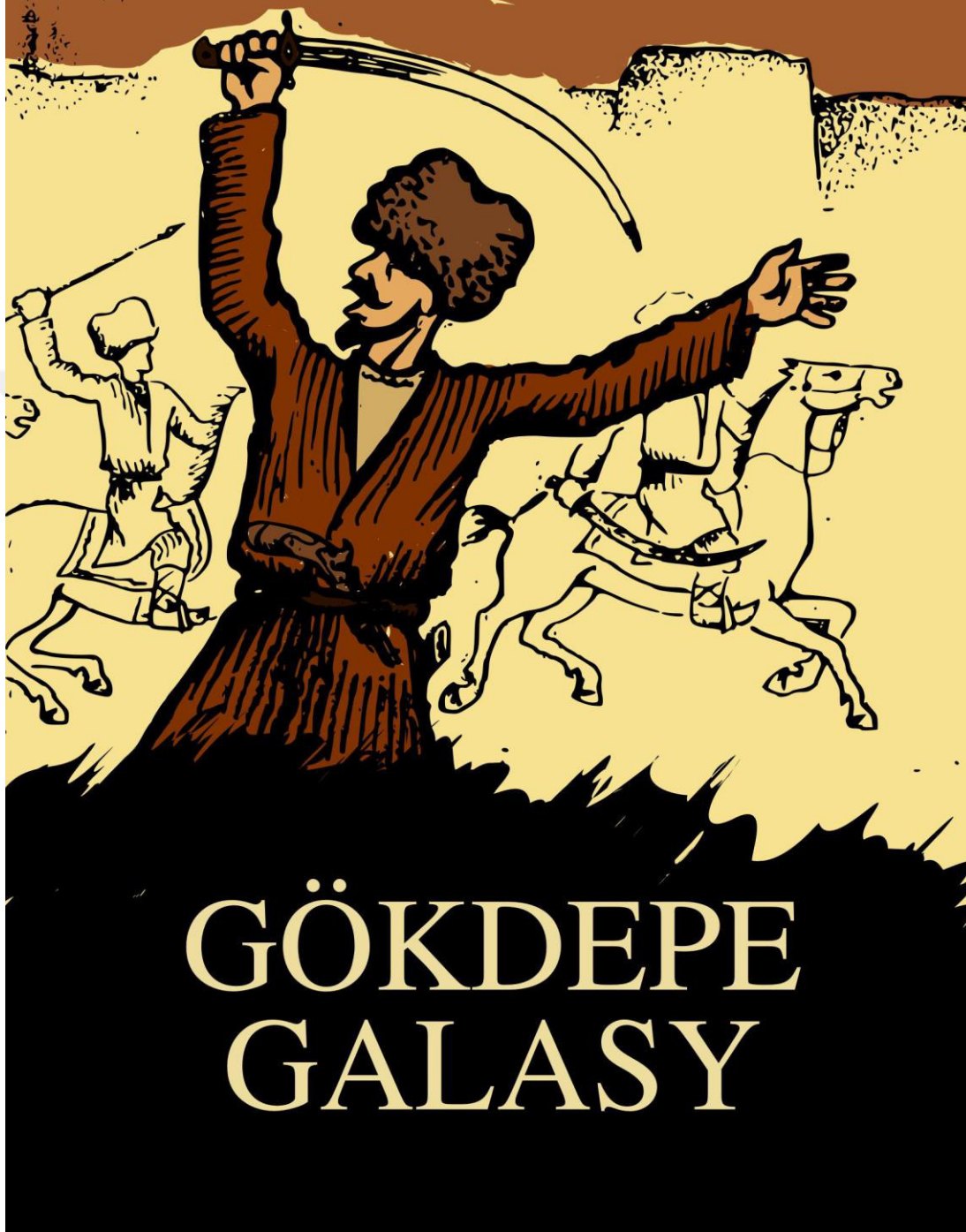
İlk olarak yazıtlarda gördüğümüz “-DAçI” ekini Türkmencede fiilden isim yapım eki “-dAcI” olarak görmekteyiz.

Türkmençe Oğuz grubu Türk lehçelerinden biri olmasına rağmen ikinci hecede bazen “g” sesini düşürmez. (kısga)

Türkmençe yapım ekleri bakımından Türk lehçelerinin karşımı gibidir. Türkmencede Oğuz, Kıpçak, Karluk grubu Türk lehçelerinin yapım eklerinden örnekler vardır.

ORİJİNAL METİN

Nargylyç Hojageldiýew

Seniň taryhyň...

Nargylyç Hojageldiýew

GÖKDEPE GALASY

Gysgaça taryhy oçerk

*TSSR Ylymlar akademiýasynyň akademiği
Myrat Annanepesowyň redaksiýasy bilen.*

«Çäç»
Döredijilik-önümçilik birleşigi
Aşgabat - 1991

Nargylyç Hojageldiýew, «Gökdepe galasy».
Aşgabat. «ÇÄÇ» döredijilik-önümçilik birleşigi, 1991.
Suratçy N. Berdiýew

[1]

- Sözbaşy -

Nargylyç Hojageldiýewiň bu taryhy oçerki maňa jikme-jik mälim temadan ýazylypdyr. Bir ýüz on bir ýyl mundan ozal Gökdepede bolup geçen halk tragediýasy ýatdan çykaryp bolmajak taryhy wakadyr. Taryhçylar bu waka dürli wagtlarda dürli hili çemeleşdiler. Sarizmiň harby ekspansiýasyny ýuwmarlajak bolup, ýerli halkyň gahrymançylygyny peseltjek, onuň wekillerini aýyplajak, gala üstünde bolan söweşiň ähmiýetini kiçeltjek bolup synanyşdylar. Iň soňky döwürlerde-de Ahalyň tutýan territoriýasynyň, onuň ilatynyň möçberini hasaplap, hamala, bütin Türkmenistan bilen deňşdireniňde diňe alty-ýedi prosent bolýar, şonuň üçinem Gökdepe tragediýasy Türkmenistanyň Russiýa birikdirilmeginde esasy waka bolan däldir diýen ýaly metodologik taýdan yrga tutaryga ýüz urdular. Munuň özi taryha düýbünden nädogry çemeleşmegiň mysalydyr. Her bir halkyň taryhy ykbalyny kesgitleýän aýgytly wakalar bir günde ýa-da birnäçe günde bolup geçýär. Mysal üçin, Russiýanyň taryhynda Kulikowo söweşi, Poltawa söweşi, Borodino söweşi we ş. m. aýgytlaýjy rol oýnapdy. Türkmen halkynyň taryhynda-da Gökdepe galasynda bolup geçen agyr söweşiň ähmiýetine hiç bir jähtden kembaha garamak bolmaz.

Bu taryhy oçerkiň ady «Gökdepe galasy» bolsa-da, onda başdanaýaga Ahalyň basylyp alynmagy hakda gürrüň barýar. Onda Gökdepe wakalary, birinji we ikinji Ahalteke ekspedisiýalary, patyşa goşunlarynyň sany we sostawy, ýarag üpjünçiligi, galany goraýan halkyň ýagdaýy, söweşiň gidişi we elhenç ýagdaýda tamamlanyşy, umuman, dogry we takyk beýan edilýär.

Elbetde, oçerkde käbir ýetmezçiliklerdir nätakyklyk hem gabat gelýär. Mysal üçin, gala ýykylandan soň ýesir alnan 3000 aýal-gyz galanyň daşynda däl-de, içinde Diňlidepäniň gündogar ýüzünde daşy garawully saklanypdyr.

Galanyň gurlup başlanan wagty anyk däl. Ol 1879-njy ýy-

[2]

lyň awgustynda başlandy diýsek, onda 28-nji awgustda eýýäm ep-esli derejede taýýardy ahyry. Belki, has irräk, ýagny 1877-nji ýylda başlanan bolmagy ähtimaldyr.

N. Hojageldiýewiň sada, düşnükli dil bilen ýazylan bu taryhy oçerkini okyjylar höwes bilen okarlar diýip tama edýäris.

*Myrat Annanepesow,
Türkmenistan Ylymlar akademiýasynyň akademigi.*

[3]

- Gökdepe galasynyň harabaçylygy ahmyr bilen içini tutup, ýere siňip ýatyr. Onuň bir tarapy Gökdepe raýonynyň merkezi bilen utgaşyp gidýär, bir tarapy bilen arany demir ýol liniýasy kesip geçýär. Şäher tipli posýolok köne galanyň üstüne süýşmegini
- (5) dowam etdirýär. Onuň günorta-gündogar tarapynda gurulýan jaýlar bilen arada diňe asfalt ýol bar. Bir wagtlar giden açyklyk meýdanda ýeke özi seňnerläp oturan gala daş-töwereginden görer gözden gizlenip barýar. Birentek hojalyklaryň uçastoklary galanyň diwary bilen degşip oturansoň, köp ýerlerde galanyň
- (10) diwary ýarylyp, mal ýataklary, hajathanalar galanyň içine geçirilipdir.

- Galanyň demirgazyk-günbatar çüňkräginde, galanyň harabaçylygy ýaly ýere siňip gitmedigem bolsa, öňki haýbatly keşbini ýitiren Diňlidepe egnini gysyp otyr. Türkmenistany basyp al-
- (15) maga gatnaşan rus harby işgärleriniň ýazgylarynda «Diňlidepe» sözi «Gökdepe» sözi bilen tas deň derejede diýen ýaly ulanylýar, özem «Gökdepe galasy» diýen manyda ulanylýar. Bu jähtden «Gökdepe» hem «Diňlidepe» sözleri sinonim hökmünde gelýär. Munuňam öz sebäbi bar. Köne Gökdepe häzirki Gökdepe gala-
- (20) syndan on-on iki kilo-metr demirgazyk-günbatarrakda ýerleşýär eken. Tutuş şol etraplar hem Gökdepe atlandyrylýar eken. Şonuň üçinem Gökdepe galasy köne Gökdepeden esli aralykda ýerleşýän Diňlidepäniň daşyndaky boş meýdanda gurlanam bolsa, ilki batlara galanyň Diňlidepe ady ýöränem bolsa, soň-soňlar
- (25) Gökdepe galasy diýen at esasy orna geçipdir.

- General Skobelewiň ekspedision otrýadynyň ştab naçalnigi general N. I. Grodekowyň tassyklamagyna görä, Gökdepe galasy ilki gurlaýan batlaryna dürlüçe atlandyrylypdyr. Nurberdi han oňa Ýaňyteke diýer eken. Ilat Ýaňyşäher, parslar bolsa Täzeşäher
- (30) diýip at beripdir. Ýöne Grodekowyň bu maglumatynda göze dürtülip duran nätakyklyk bar. Ýerli ilatyň Ýaňyşäher diýip,

- [4] parslaryň bolsa Täzeşäher diýmegi böwrüňi diňledýär. Grodekow parslaryň atlandyryşyny rus diline terjime edip alandyr diýmäge hem esas ýok. Sebäbi ol Ýañyteke, Ýañysäher, Täzeşäher diýen sözleriň üçüsini hem asyl nusgasynda getirýär.
- (5) Gökdepe galasy gysga wagtyň içinde, 1879 – 1880-nji ýyllarda, bary-ýogy bir ýyldan sähel gowrak wagtda gurlupdyr. Özem şol döwürde-de galanyň gurluşygynda birnäçe gezek arakesme bolupdyr. Ýöne gala gurlan döwründenem has az ýaşapdyr. Doly gurlup gutarylandan soň ýarym ýyla-da ýetmän, doly weýran bolupdyr. Özem gala şeýle bir elhençlik bilen weýran edilipdir
- (10) welin, gurlaly bäri bary-ýogy ýüz on ýyl gowrak wagt geçen ägirt uly desganyň asly keşbini göz önüne getirmegem mümkin däl.
- Elbetde, galanyň harabaçylygynyň şeýle derejä ýetmeginde soňky birentek ýagdaýlaryň — oňa aýawsyzlyk bilen seredilmeginiň, içinde giden meýdana üzüm ekilmeginiň, köp ýerleriniň tekizlenmeginiň, awtogaraj, benzobaza döredilmeginiň, şonuň ýaly hem 1948-nji ýylyň ýer titremesiniň — uly täsir edendigini inkär etmek bolmaz. Ýöne aslynda gala alnaýan badyna-da gaty weýran edilipdir. Galanyň diwarynyň esli bölegi aşagyna däri
- (20) goýlup partladylypdyr. Ol ýerden birneme günbatarrakda esli ýeri topa tutulyp, gädik açylypdyr. Galanyň diwarlarynyň köp ýeri bolsa onuň daşyndaky hem içindäki garymlardaky adam, at, düýe maslyklaryny gömmek üçin olaryň üstüne ýumrulypdyr. Bu zatlaryň hemmesi barada soňra ýeri gelende jikme-jik gürrüň
- (25) ederis.

[5]

Gökdepe galasynyň gurulmagyna patyşa Russiýasynyň 1879-njy hem 1880 – 1881-nji ýyllarda Ahalteke oazisini basyp almak maksady bilen guran harby ekspedisiýalary sebäp bolupdyr. Geçen asyryň yetmişinji ýyllarynyň başlaryndan sarizm Ahalteke oazi-

- (5) sine ymykly ümzük atyp ugraýar. 1874-nji ýylyň 31-nji martynda Zakaspi bölümi tarapyndan ýörite uprawleniýe döredilip oňa general-maýor Lomakin naçalnik bellenyär.

General Lomakin tekeler bilen gepleşikler geçirip başlaýar.

Ýöne dürli sebäplere, dürli bahanalara görä, Ahalteke oazisiniň

- (10) parahatçylyk bilen rus raýatyna geçirilmek mümkinçiligi sypdyrylýar. Günorta-günbatar hem Günorta Aziýada has düýpli harby maksatlary göz önünde tutýan patyşa Russiýasy inlisleri hem parsalary öjükdirmejek bolup, Ahaly öz raýatyna birikdirmek barada galp hem alasarmyk syýasat alyp baryar. Munuň
- (15) üstesine-de polkownik Markozow tarapyndan tekeleriň talaňa salynmagy, rus goşunlary bilen tekeleriň arasynda häli-şindi ownuk çaknyşyklaryň bolup durmagy, öňki hoşniýetli, ynanyşkly gatnaşyklaryň düýbüni ymykly opurýar. Tekeleriň ruslara bolan ynamy gaçýar. Olar ruslara garşy göreşmegi belli-külli
- (20) ýüreklerine düwýärler.

Patyşa Russiýasy Ahalteke oazisini ymykly eline almasa, Horasana çykyp we inlislere garşy durup bilmejekdigine mazaly göz ýetirýär. Şonuň üçinem, ownuk çaknyşyklar peýda bermänsoň, Ahalteke oazisini birzarba basyp almagy ýüregine düwýär.

- (25) Ýörite harby ekspedisiýa gurmak belleniýär. 1879-njy ýylyň 23-nji ýanwarynda bu plan imperator Aleksandr II tarapyndan tassyklanýar.

Ekspedisiýanyň önünde Gökdepäni hem Maryny eýelemek wezipesi goýulýar. Ekspedisiýanyň ygtyýaryna 16 $\frac{1}{4}$ batalýon

- (30) (her biri 450 adamdan – 7.310 adam), 18 ýüzlük, 2 atly eskadron (2900 adam) we 34 top (400 adam) berilýär. Şonça güýçden here-

[6]

ket edýän goşuna 4.000 pyýada, 2.000 atly goşun, 16 top alynýar. Beýleki goşunlar bolsa hereket edýän goşunlar bilen olaryň bazasyny birleşdirmek üçin peýdalanylýar. Ekspedisiýanyň hajatlary üçin 6 aýa 1.872.540 manat bölünip berlipdir. Ekspedisiýanyň

- (5) naçalnigi edilip birinji Kawkaz goşun korpusynyň komandiri, rus-türk urşunda uly şöhrat gazanan general-adýutant Lazarew bellenýär we Zakaspi harby bölüminiň goşunlarynyň wagtlaýyn komanduýuşisi diýlip atlandyrylýar.

Lazarew 1879-njy ýylyň 23-nji martynda Çekişlere gelýär.

- (10) Şol wagt Dykma serdaryň ogly Akberdi han hem 1878-nji ýylyň sentýabrynda Çatda ýesir düşen iki sany rus soldatyny ýanyna alyp, Çekişlere baran eken.

Ol iki ýesir alynmazýndan ozalam tekeler alty sany rus soldatyny ýesir äkidipdirler. Muňa jogap edip ruslar teke kerwenini

- (15) talapdyrlar we on dört sany tekäni şol alty rus soldatynyň deregine ýesir alypdyrlar.

Ýesir alnan alty rus soldatynyň ikisi ozal goýberilipdir. Iki sany syny bolsa 1877-nji ýylda Gyzylarbadynyň eteginde ýesir alnan ogly bilen çalyşmak üçin bir baý ýaş dul aýal satyn alypdyr.

- (20) Ikisini bolsa Akberdi han on dört teke ýesiri bilen çalyşmak üçin alyp gelipdir. Şeýlelik-de, Akberdi han gelende, türkmenleriň elinde ýene şol dul aýalyň elindäki iki rus ýesiri galan eken.

Ýöne general Lazarew ol iki ýesiri özüm boşadaryn diýip, Akberdi hany gaty gowy garşylapdyr. On dört teke ýesiriniň

- (25) on dördüsini hem boşadypdyr. Dykma serdara metal pul bilen ýüz manat, Akberdi hana hem elli manat aýlyk belläpdir. Ol tekeleriň gürrüňsiz boýun egmegini talap edip, Akberdi handan Dykma serdaryň adyna şeýle hat iberipdir:

«Men, general-adýutant Lazarew, Ak Patyşa tarapyndan uly

- (30) goşun bilen sähra ýöriş geçirmek üçin bellendim. Siziň tiredeşleriňiz mundan birnäçe ýyl ozal biziň Mihaýlow aýlagynda ýer-

[7]

leşýän otrýadymyzyň üstüne çozuş edipdirler, geçen ýyl bolsa olar Hojagala çozupdyrlar. Şonuň üçinem men siziň galtamanlaryňyzy mugyra getirmäge we sizde asudalygy berkarar etmäge borçludyrn. Siziň üstüňize aç-açan barýandygymy mälim ed-

(5) ýärin we eger siz uruşmakçy bolsaňyz, men muňa örän şatdyryn. Ýöne gurhanda: «eger seniň duşmanyň özüňden güýçli bolsa, onuň ygtykadyna garamazdan, gara güýç hökmünde oňa boýun syngyn» diýlendir. Bu sözleri hem meniň maslahatlarymy teke halkyna ýetir.

- (10) 23-nji martda men Çekişlere sag-aman geldim we seniň ogluň Akberdi hanyň şol ýerdedigini gördüm, bu meni gaty begendirdi. Men seniň akyly-başly hereket edendigiňi we biziň beýik Ak Patyşamyza gulluk etmegi ýürekden arzuw edýändigini gördüm. Şu haty halka mälim eder ýaly, ogluňdan iberýärin. Ýadyňda
- (15) sakla, biziň tekeleriň üstüne ýörişimiz ümsümligi we asudalygy berkarar etmekden we siziň aýdylany etmeýänleriňizi mugyra getirmekden ybaratdyr.

Kimde-kim Ak Patyşa päk ýürekli hem yhlasly hyzmat etse, men ony goraryn, kimde-kim meniň diýenime boýun bolmasa,

- (20) men ony ile göz edip jezalaryn. Mundan ýaňa hatyrjem bolaýyň.

Golaý wagtda men öz goşunlarym bilen siziň üstüňize ýöriş ederin. Meniň maslahatymy Ahal tekelerine aýt. Goý, olar men öz ýerlerine baramda, boýun synyp öňümden çyksynlar. Eger olaryň boýun synyp gelmek niýeti ýok bolsa, onda olara

- (25) duýduryp goý, soňra hiç zady menden görmesinler.

Biziň hemmämiz pygamber Adam atanyň perzentleridir. Biziň her birimiz öz dini ygtykatymyzy berk saklamalydyrys. Siziň dini ygtykatyňyz bilen biziň hiç hili işimiz ýok! Gaýta biz öz dini ygtykatyny mukaddes berjaý edýän adamlary halaýa-

- (30) rys. Men diňe siziň zalym hem kakabaş adamlaryňyzy mugyra getirmek üçin barýaryn.

[8]

Çekişlere gelenimden soň, men siziň ähli ýesirleriňizi boşatdym. Häzirki wagtda sizde biziň iki sany soldatymyz galdy. Eger siz olary maňa gaýtaryp berseňiz gowy bolardy, eger gaýtaryp bermeseňiz, olary meniň özüm ýeriň astyna giren bolsalaram

(5) taparyn.

Goý, tekelerden birnäçe atly Çatda polkownigiň ýanynda gulluk etsin. Goý, birnäçe batyr hem gujurly atly meniň bilen bile tekeleriň üstüne gitmäge taýýar bolsun».

Ruslaryň çözmäkçy bolýanyňy eşiden tekeler Aşgabatda mas-
(10) lahat geçirýärler. General Lazarewiň Dykma serdara iberen haty hem şol maslahatda okalýar.

Ol wagtlar Nurberdi han Maryda eken. Onuň ýerine ogly Berdimyrat han hanlyk edýär eken. Ýöne ol ýaş bolansoň, Nurberdi hana ýakyn iki sany adam — Orazmämmet han bilen
(15) Gurbanmyrat işan oňa geňeşdarlyk edýär eken.

Aşgabatda bolan maslahat ruslary goýbermeli däl, olara garşy uruşmaly diýen karara gelýär. General Lazarewiň Dykma serdara iberen alty ekzemplýardan ybarat hatyny bolsa mergenler hyrlylaryny oklamak üçin peýdalanypdyrlar.

[9]

- Aşgabatda bolan maslahatda alty müň pyýada hem atly goşuny Bendesinde jemlemeli edilýär. Berdimyrat han Orazmämmet handyr Gurbanmyrat işan bilen dört müň atly, iki müň hem pyýada goşun alyp, Bendesen geçidine tarap ugraýar. Bendesene (5) baranlaryndan soň olar pyýada goşunlary şol ýerde galdyrýarlar. Berdimyrat han bilen Dykma serdar bolsa dört müň atly goşuny alyp, rus goşunlarynyň önünden çykmak üçin Hojagala gidýär.

- Tekeleriň atly goşunynyň Hojagalanyň ýolunda ruslar bilen bolan çaknyşygy şowsuz gutarýar. Orta ýolda olara atly kazak- (10) lar duşýar. Tekeler olary uzakdan oka tutýarlar. Emma oklary ýetmän, olara hiç zat edip bilenoklar. Ruslar bolsa uzaga atýan ýaraglary bilen iki tekäni öldürýärler, dokuzysyny bolsa ýaralaýarlar.

- Tekeler öz oklary ýeter ýaly golaý aralyga baryp bilmän, yz- (15) laryna Bendesene gaýtmaga mejbur bolýarlar. Gaty çalt hereket edip, şol gijäniň özünde pyýada goşuny hem alyp, Börmä çekilýärler.

- Börmede ýene maslahat geçirilýär. Ahalyň ähli ilatyny Gökdepä ýygnanmaly edýärler. Hemme ýere habar berilýär. Gyzyklar- (20) bat bilen Gökdepäniň aralygyndaky ilat Gökdepä göçüp başlaýar. Gökdepä göçüp başlan ilaty penalamak üçin atly hem pyýada goşun iki günläp Börmede saklanýar. Mundan başga-da, ilatyň Gökdepä ýygnanmagyna maý bolar ýaly, ruslary, bolmanda, on gün saklamak maksady bilen olaryň arasyna Dykma serdary (25) hem Sopy hany ibermeli edýärler.

- Dykma serdar bilen Sopy han ruslar özlerini tussag eder öýdüp köp ýaýdanýarlar. Ahyry öz tirelerini raýatyna almak haýyşyny bahana edip, Lazarew boýnunyň ýüzüne otbaşy çy- kyp ölendenden soň, onuň ýerine galan general Lomakiniň ýanyna (30) barýarlar.

Ýöne Dykma serdaryň obasy Börmäniň hem Sopy hanyň oba-

[10]

sy Gyzyrlarbadynyň ilaty Gökdepä göçmän, guma çekilýär. Arçmanyň hem baý maşgalalary göçse-de, göçmäge gurby bolmadyk altmyş öýli ruslara garşy uruşmak meýliniň ýokdugyny bildirip, göçmän galýar. Şolardan başga Gökdepe bilen Gyzyrlarbat

- (5) aralygynyň ähli ilaty Gökdepä jemlenýär.

Gökdepe bilen Gäwers aralygynyň ilaty göçmän, öz ýurdunda galýar. Ýöne bu aralygyňam uruşmaga ýaramly ähli erkek göbeklisi Gökdepä ýygnaýar.

Mara Nurberdi hana, ähli Etek ilatyna habar ýollanýar.

- (10) Gökdepede ýene maslahat geçirilýär. Ýene ruslar bilen uruşmaly diýen karara gelinýär. Köne Gökdepe gum eteginde bolup, suwuny sowmak aňsat bolansoň, Diňlidepäniň ýanynda berkitme gurup, iň soňky damja ganyna çenli söweşmäge uly il bolup kasam edýärler.

- (15) Galanyň gurulmagy üçin Diňlidepäniň saýlanyp alynmagynyň birnäçe sebäpleri bolupdyr. Sekizýabyň gollarynyň birnäçesi Diňlidepäniň golaýjagyndan geçipdir. Bardy-geldi ruslar Sekizýabyň suwuny Ýaňgalanyň ýanyndan sowayanlarynda hem Diňlidepäniň ýanyndan süýji suwly guýular gazmak mümkin eken.

- (20) Mundan başga-da galanyň içindäki Diňlidepäniň üstünden bütin daş-töwerege gözegçilik etmek mümkin bolupdyr.

Diňlidepäniň haçan we kim tarapyndan bina edilendigi belli däl eken. Parslar üýşüripdir, kürtler üýşüripdir diýýänler bar eken. Käbirleri bolsa ony ýemreliler gurupdyr diýýär eken.

- (25) Dykma serdar bilen Sopy hanyň ruslaryň arasyna knýaz Dolgorukowyň ýanyna 1879-njy ýylyň 13-nji awgustynda baranlygyndan hasap tutsaň, Gökdepe galasynyň gurlup başlanan wagty, aňry gitse, şol ýylyň awgustynyň birinji ongünlügininiň aýaklaryna gabat gelýär.

- (30) Galanyň düýbüni ähli ilat ýerleşer ýaly giň tutupdyrlar we gaty gyssagly gurupdyrlar. Galanyň gurluşygyna Berdimyrat

[11]

han bilen Orazmämet han ýolbaşçylyk edipdir. Hezretguly han bilen Öwezduurdy han bolsa olara kömekçi edilip belenipdir.

Galany ähli ilat üýşüp gurupdyr. Uly-kiçi, aýal-erkek hemme kişi meýletin işläpdir. Galanyň dört ganaty tekeleriň dört

- (5) sany esasy tiresiniň — syçmazlaryň, wekilleriň, begleriň hem bagşydaşyýaklaryň arasynda bölüşilipdir. Her on maşgala paý bölünip berlipdir.

Ýöne tekeler näçe gyssagly işleselerem, 1879-njy ýylyň 28-nji awgustyna, ruslaryň hüjüme geçen gününe çenli galany gurup

- (10) gutaryp bilmändirler. Onuň günorta ganatynyň boýy ýaryna hem ýetirilmändir. Galanyň beýleki ganatlary hem doly bitirilmändir. Onuň içindäki öýler görnüşer oturar eken.

Tekeler ruslar galanyň günorta tarapyndan, galanyň gowşak ýerinden hüjüme geçerler öýdüpdirler. Beýle etmegi ruslara

- (15) olaryň arasynda bolan Dykma serdar hem maslahat berenmiş.

Galanyň günorta ganatynyň gurlup gutarylmanlygyndan başga, bu tarapdan tekeleriň suwuny hem sowmak mümkin eken. Ýöne 1879-njy ýylyň 28-nji awgustynda ruslar galanyň demirgazyk-günbatar tarapyndan hüjüme geçipdirler. Tekeler ruslaryň öz

- (20) gowşak tarapyny bilmeýändigine göz ýetiripdirler.

Ruslar güýçli zor salýarlar. Tekelerem güýçli garşylyk görkezýärler. Iki tarapdanam köp ýitgi çekilýär. Tekeler gepleşik geçirmekçi bolýarlar, emma ruslar tekeler wagt utjak bolýandyrlar öýdüp, gepleşik geçirmekden ýüz dönderýärler.

- (25) 28-nji awgustda bolan söweşe ruslar tarapyndan 3.024 adam gatnaşypdyr. Ýöne olara galany almak başartmandyr. Şol gün olar 453 adam ýitiripdirler. Tekeler 600 berdanka olja alypdyr. Ýöne bu ýa-ha ruslaryň ýitiren adamlarynyň sanyny azaldyp görkezýändiglerini tassyklaýar, ýa-da diri galan rus soldatlary-
- (30) nyňam birenteginiň ýaragyny taşlandygyny aňladýar.

Tekeler galany gahrymançylyk bilen gorap saklamagy başa-

[12]

rypdyrlar. Ýöne olar gaty uly ýitgi çekipdirler. Olaryň öli hem ýaraly hatardan çykan adamy 2.000-e ýetipdir. Spolatbog bu sany 3.000-e ýetirýär. Özem tekeler top okundan köp zyýan çekipdirler. Olar entek tüm gazyp top okundan goranmagy bilmeýän

(5) ekenler.

Şol gün Berdimyrat hanyňam öýüniň üstüne granat düşüp, onuň aýalyny, iki çagasyny öldüripdir. Kakasynyň dogany Gurban hanyň kellesini alypdyr. Söweşde Berdimyrat hanyň özi hem agyr ýaralanypdyr we iki günden soň aradan çykypdyr. Ony

(10) Diňlidepäniň ileri ýapysynda jaýlapdyrlar. Mazar häzire çenli saklanypdyr.

Berdimyrat hanyň deregine Orazmämmet han han hem beýemçi diýlip ykrar edilýär.

Tekeler ýigrimi sekizinji awgustda özleriniň ýeňenini, ruslaryň güýçden gaçanyny bilmändirler. Olar ýene hüjüme geçer öýdüpdirler. Giç agşam ölen adamlaryň jesetlerini ýygnaý ýörkäler, köp adamlar ruslara boýun synmagy talap edipdirler.

Gije agyr ýaralanan Berdimyrat hanyň ýerine han diýlip ykrar edilen Orazmämmet hanyň öýünde maslahat bolýar. Oňa
(20) ähli hormatly aksakgallar hem işanlar gatnaşýar. Maslahat gaty uzaga çekýär. Uly çekeleşikden soň, ahyry Orazmämmet hanyň hem Gurbanmyrat işanyň garşy bolmagyna garamazdan, ruslar bilen gepleşik geçirmeli diýen karara gelipdirler. Wepadar han bilen Polat hanyň baştutanlygynda ruslaryň üstüne wekil iberme-
(25) li edipdirler. Olara ruslardan Ýegenbatyr galasynyň ýanyndaky kärizlere çenli yza çekilmegi, şol ýerden nähili talaplarynyň bardygyny aýtmagy haýyş etmegi tabşyrypdyrlar.

Ýöne maslahat gaty giç gutarypdyr. Şonuň üçinem wekiller ertir daň bilen gitmeli edilipdir. Olar daňdan sagat dörtde ruslaryň lagerine barypdyrlar. Emma ol ýerden ruslary tapmandyrlar.
(30) Sebäbi rus goşunlary bary-ýogy iki günlük azyk bilen gelensoň,

- [13]
galany alyp bilmejegine göz ýetirip, yza çekilmegi zerur bilipdir. Olar gije sagat üçde, tekeleriň wekilleri barmazyndan bir sagat öň giden ekenler. Tekeler ruslaryň yza çekilýändigini bilenenlerinden soň gepleşik geçirmegi goýbolsun edipdirler. Diňe
- (5) ruslaryň Bama tarap çekilýändigini görüp, özleriniň ýeňendigine göz ýetiripdirler.
- Ruslar tä Bama ýetýänçä tekeler talaň maksady bilen olaryň yzyna düşüpdirler. Olara ullakan zyýan edip bilmeselerem, iki-ýeke çykanlary, goragsyzrak kerwenleri talap, mal olja alypdylar.
- (10) dyrlar.
- Tekeler uly pidalar çekip gazanan ýeňşiniň hatyrasyna uly toý tutupdylar, at çapdyrypdyrlar. Atlary ýeňlip giden duşmanyň giden ugruna tarap çapdyrypdyrlar.
- Rus goşunlary Börmede gyşlamagy ýüregine düwüpdür. Goş-
- (15) -golamlary, azyk-suwlugy getirmek üçin Bendesene 500 düýeden ybarat kerwen iberilipdir. Ýöne birden garaşylman durka, Lomakin 8-nji sentýabrda ir bilen şol gün sagat 12-de ugramaly diýip buýruk beripdir. Sebäbi ruslar Nurberdi han eýýäm 15 müň goşun bilen Arçmana gelipdir diýen habar alypdylar. Eger tekeler
- (20) Bendesen geçidini alaýsalar, ruslara yza çekilmäge-de ýol galmajagy äşgär bolupdyr. Munuň üstesine-de düýeler gyrlap başlapdyr. Yza çekilmäge ulag tapylmazlyk howpy döräpdir. Hatda ýaralylary äkitmek üçin jogapkär G. Sarjew munuň üçin zerur bolan 42 düýäni hem tapyp bilmändir. Onuň dadyna Pereýas-
- (25) law dragun polkunyň diwizion komandiri polkownik Nujewskiý ýetişipdir, ol 132 düýe berip biljekdigini mälim edipdir.
- Bendesen geçidinden geçenlerinde ruslar köp maddy ýitgi çekýärler. Diňe bir günün dowamynda 345 düýe ölüpdür. Sül-sadyň ýary ýitirilipdir. Olary çapyp, zaýalap taşlapdylar. 17
- (30) gapyrjak oky gömüpdirler. Soň olary düýekeşlerden eşidip, tekeler tapyp alypdyr. Garaz, ruslar aç-suwsuz, ulagsyz, weýran

[14]

halda zordan Bendesene özlerini atypdyrlar.

Ýöne ruslaryň Bendesende-de uzak saklanyp bilmejekdiklerine gözleri ýetipdir. Şonuň üçinem olar ýene Tersakana tarap yza çekilipdirler. Eýýäm 16-njy sentýabrda şol ýere barypdyrlar.

- (5) Tersakanda Zakaspi harby bölüminiň goşunlarynyň wagtlaýyn komanduýuşisi edilip general Tergukasowyň bellendigi barada buýruk alynýar.

Rus goşunlary Tersakanda hem gaty agyr ýagdaýa düşüpdür. Azyk, ulag, keselhana ýetmändir. Düýeler gyrlyp, münläp

- (10) maslyk aňkap, dem alar ýaly bolmandyr. General Tergukasow Tersakanda-da saklanyp bilmejekdigine göz ýetiripdir. Ol Çekişlere yza çekilipdir. Goşunlarynyň köpüsini günbatar kenara geçiripdir. Täze ekspedisiýa güýçli taýýarlyk görüp başlapdyr.

Ruslar dagdan aňryk geçensoň, Orazmämmet han ýene mas-

- (15) lahat çagyryýar. Ruslar indi dolanyp gelmez diýip, Bama çenli ähli ilatyň öz obalaryna göçüp barmagyna rugsat berýärler. Diňlilpede diňe birnäçe baý maşgala galýar.

[15]

Ruslar Diňlidedäniň üstüne hüjüm edenlerinde, aýagy çykyp, ýaraman ýatan Nurberdi han hem gutulyp, sentýabrda Ahala gelipdir. Ony ýene han belläpdirler. Nurberdi han Yzgantda mekan tutupdyr, şol ýerde uly ýygnak geçiripdir. Ýygnakda

- (5) Diňlidedäki galany gurup gutarmaly edipdirler. Togtamyşdan hem Utamyşdan müň maşgalany hanyň ýanyna göçürip getirmeli, müň sany perraç ýygnap, hanyň ygtyýaryna bermeli edipdirler. Perraçlary eklemek üçin, hana ilata salgyt salmaga rugsat berlipdir.
- (10) Perraçlar tekeleriň her tiresinden 200 – 300 atlydan toplanypdyr we olara syçmazdan Öwezduurdy han, begden Orazmämmet han, wekilden Myrat han, bagşydaşaýakdan hem Hezretguly han ýolbaşçylyk edipdir. Olara Ahalyň serhetlerini goramak, polisiýa hem awangard gullugyny berjaý etmek tabşyrylypdyr.
- (15) Galany gurup gutarmaly diýen karara gelinse-de, gyş ugurly işlenmändir. Ýaz ýene gyssagly işe başlanypdyr.
- Nurberdi han gyş ýene syrkawlapdyr. Syrkawka-da 1880-nji ýylyň martynyň ahyrynda Diňlidedä göçüp barýar. Apreliň 28-nde hem şol ýerde aradan çykýar. Rus harby işgärleriniň
- (20) ýatlamalarynda hemme ýerde Nurberdi hanyň ölümi hakda şu wersiýa gaýtalanýar. Hemme ýerde onuň syrkawlap, öz ajalyna ölendigi tassyklanýar. Emma S. Öwezbaýewiň «Gönübek» makalasynda şol wakalara gatnaşan türkmeniň dilinden Nurberdi hanyň duşmanlar tarapyndan hile bilen öldürilendigi gürrüň
- (25) berilýär.
- Nurberdi han ölenden dört gün soň, onuň ogly Magtymguly han ähli Ahalyň hany diýlip yglan edilipdir. Han bellenende Magtymguly han ýaş eken. Ol şol wagta çenli hiç wagt urşa, alamana gatnaşyp görmändir. Ylym öwrenipdir. Orazmämmet
- (30) han oňa wezir bellenipdir. Gurbanmyrat işan bolsa tutuş Ahalyň kazysy edilip bellenipdir.

[16]

Surat 5.1: Magtymguly han

[17]

Britan agenti Apbas han Magtymguly hany han bellenmegi bilen gutlap, Maşatdan hat iberipdir. Iňlisleriň tekelerе kömek berjekdigine ynandyrypdyr. Goçant hem Daraýygez ilhanylary-da tekelerе goranmagy maslahat beripdirler.

- (5) Gürrüňimiz bilen gönüden-göni baglanyşygy bolmasa-da, şu ýerde gepiň gerdişine bir zady belläp geçmegimiz gerek. Şu çaka çenli iňlisleriň Gökdepe urşunda oýnan roly birtaraplaýyn çişirilip gelindi. Hamala, tekeleriň uruşmagyna esasy sebäp bolan zat iňlisleriň olary ruslara garşy öjükdirmeginden ybaratmyş. Haky-
- (10) katda bolsa, iýul aýynda tekeleriň Maşada baran wekillerinden Apbas hanyň Magtymguly hana sowgat hökmünde dürbi bilen rewolwer iberendigini hasap etmeseň, tekeler iňlislerden jinnek ýaly hem harby kömek almandyrlar. Äýrandanam suwytyly alnan zat ýok. Gurşun, peşen, iki gezek hem дәri satyn alypdyrlar.
- (15) Öz topragyny goramaga gezek gelende türkmenler hiç kimiň öjükdirmegine mätäç bolmandyrlar. Onsoňam taryhy faktlar tekeleriň iňlislere-de, parslara-da janlaryny ynanmandyklaryna şaýatlyk edýär. Bu babatdan olaryň «Daily News» gazetiniň habarçysy O' Donowana bolan garaýşyna salgylanmak ýeterlikdir.
- (20) Köp taryhçylaryň işlerinde, ýazyjylaryň çeper eserlerinde O'Donowanyň esasy maksady tekeleri ruslara garşy öjükdirmekden ybarat bolan ýaly edilip görkezilýär. Hakykatda bolsa ol, ozaly bilen, öz žurnalistlik käriniň bähbitlerinden ugur alan adam. Ol Ahalteke ekspedisiýasyna gatnaşmak, wakalary gözi
- (25) bilen görmek isläpdir. Onda-da ilki ruslaryň arasynda bolup görmek isläpdir. Ekspedisiýa gatnaşdyrylmagyny haýyş edip ruslara ýüz tutupdyr. Ýöne Skobelew ekspedisiýa iňlis habarçylarynyň-a дәl, rus habarçylarynyňam gatnaşmagyny gadagan edipdir. O'Donowanyň haýyşy kanagatlandyrylmandyr.
- (30) Diňe şundan soň O'Donowan tekelerе ýüz tutmaga mejbur bolupdyr. Tekeler gala goýberer diýen umyt bilen Bagyra gelip-

[18]

dir. Ýörite hat ýazyp, Magtymguly handan gala goýberilmegini sorapdyr. Emma tekeler dürli bahana bilen rus içalylarynyň gala aralaşmagyndan gaty gorkupdyrlar. O'Donowan hem iňlis habarçysynyň donuna giren rus içalysy bolaýmasyn diýip gorkan

- (5) maslahat ony gala goýbermeli däl diýen karara gelipdir.

Taryhy faktlar türkmenleriň ýeňilmeginiň esasy sebäpleriniň biriniň olaryň dünýäden üzňe galandygyndan, hiç kimden kömek bolmanlygyndan ybaratdygyny tassyklaýar. Eger tekeler iňlislerden ýarag kömegini alan bolsadylar, eger olar ruslara gar-

- (10) şy diňe sowuk ýarag bilen uruşmaly bolmadyk bolsadylar, belki, ruslara galany almak başartmazdy. Gökdepe urşunda ýaragyň ýeňendigi hemme kişä belli zat.

General Tergukasow 1879-njy ýylyň noýabrynda Ahaly almagyň planyny düzüpdir. Ol kem-kemden öňe süýşmegi, her bir

- (15) eýelän punktunda berkitme gurmagy nazarda tutupdyr. Tergukasowyň plany boýunça tutuş Ahalteke oazisini eýelemek üçin dört ýyl wagt, 40.000.000 manat hem pul gerek bolupdyr.

Tergukasowyň bu plany kabul edilmändir. Oazisi eýelemek üçin dört ýyl wagt sarp etmegi uzak görüpdirlir. Oňa çenli

- (20) tekeler uruşmagy öwrenerler, Ahal ikinji Kawkaza öwrüler diýip gorkupdyrlar.

Tergukasow ýaraman, 1879-njy ýylyň dekabrynda özüniň komanduýuşilik wezipesinden boşadylmagyny haýyş edipdir. Onuň ýerine 21-nji pyýada goşun diwiziýasynyň brigada koman-

- (25) diri general Murawew wagtlaýyn komanduýuşyý bellenipdir.

Kawkaz naçalnikleri ekspedisiýany geçirmegi rus-türk urşunda tapawutlanan şol ýerli generallaryň birine tabşyrmagy maslahat beripdirler. Emma hökmürowan imperator Orta Aziýadaky uruş bilen praktiki taýdan tanyş bolan general Skobelewi

- (30) ekspedision otrýada naçalnik edip bellemegi Kawkaz goşunlarynyň baş komanduýuşisine tabşyrypdyr.

[19]

1880-nji ýylyň 12-nji ýanwarynda general Skobelew imperator Aleksandr II bilen uzak wagtlap gürrüňdeş bolupdyr. Patyşa ekspedisiýa üçin goşunyň hem pul çykdajylarynyň çäkli bolmalydygyny aýdypdyr. «Häzirki döwürde Russiýanyň bu zatlary

- (5) çäksiz harçlap bilmejekdigini ýatda saklamak gerek. Ýöne goşun sözüň giň manysynda ähli zerur zatlar bilen üpjün edilmelidir» diýipdir. Ol 1879-njy ýylda hem goşunda artykmaç adamlaryň köp bolandygyny belläpdir.

- Harby ministr graf Milýutin general Skobelewe otrýadyň
- (10) sostawyny kesgitlemegi, goşunlary jemlemegi, ekspedisiýany tiz wagtda geçirip boljakdygy-bolmajakdygy barada oýlanmagy, ekspedisiýany demir ýolsuz geçirmegiň mümkindigini ýa-da mümkin dälendigini aýdyňlaşdyrmagy teklipe edipdir.

- 1880-nji ýylyň ýanwarynyň ikinji ýarymyndan Skobelew baş
- (15) ştabnyň ekspedisiýany guramak baradaky maslahatlaryna gatnaşyp başlaýar. Dürli pikirler orta atylýar. Köp adamlar demir ýolsuz hiç zadyň mümkin dälendigini tassyklaýarlar. Skobelew ekspedisiýanyň şowly gutarmagyny diňe demir ýol bilen baglanyşdyrmagy ýalňyş hasaplaýar. Ol demir ýola käbir beýleki
- (20) serişdeler ýaly ikinji derejeli zat hökmünde garapdyr. Esasan düýä daýanmagy dogry hasap edipdir.

Goşuny düýe bilen üpjün etmek üçin 13 müň düýe gerek bolupdyr. Düýeleriň ölüm-ýitimini nazarda tutsaň, ätiýaç üçin ýene 10 müň düýe gerek bolupdyr.

- (25) Ýöne munça düýäni tapmak aňsat däl eken. Şonuň üçinem Skobelew şu wagtdan, heniz Maňgyşlakdaky çarwalar gys ýurdunda otyrkalar düýe toplamagyň ugruna çykmagy teklipe edipdir. Çarwalar göçüp başlansoň düýe tapmagyň gaty kyn boljagyny, gaty köp wagtlap talap etjekdigini aýdypdyr. Ol 1880-nji ýylyň
- (30) 17-nji ýanwarynda general-leýtenant Obruçewew ýazan hatynda eger düýeler wagtynda tapylmasa, 1881-nji ýylyň güýzünde te-

[20]

kelere zarba urmak hakda pikir etmegiňem mümkin dälidigini nygtapdyr.

- Düýe tapmak meselesi, hakykatdanam, gaty kyn bolýar. Ýomutlaryň Etrekden aňry geçmegi sebäpli, zerur mukdarda düýe
- (5) toplamak başa barmaýar. Düýäni Orenburgdan hem Galmykystandan gözlemek meselesi ýüze çykýar.

- Bu ýagdaý demir ýol gurmak zerurlygyny görkezýär. Gyzy-larbada çenli demir ýol çekmek dogry bilinýär. Bu aralyga iki aýyň dowamynda demir ýol çekmek bolar diýip hasap edýärler.
- (10) Skobelew goşuny keçe bilen üpjün etmek, öý bilen üpjün etmek barada hem düýe hakda alada edişinden pes alada etmän-dir. Ol azyk zapasyny toplamak barada hem köp çäreler görýär. Gökdepe galasyna hüjüme başlamazdan ozal, iň bärkisi 1881-nji ýylyň birinji iýulyna çenli ýeter ýaly azyk jemlemegi wezipe edip
- (15) goýýar.

Ekspedisiýanyň ugrajak başlangyç punktunyň Mihaýlowsk aýlagy bolmagy, goşuny agyz suwy bilen üpjün etmek zerurly-gyny döredýär. Munuň üçin her gije-gündizde azyndan 10.000 bedre suw berip biljek opresnitel gurmak gerek bolupdyr.

- (20) Ahal oazisini basyp almagyň başga-da dürli ýollary tekli-p edilipdir. Şol teklipleriň birinde Ahal tekelerini iki tarapdan — Gyzy-larbat hem Mary tarapdan gysaja almak nazarda tutulyp-dyr. Munuň üçin Türküstan hem Orenburg harby okruglary bile hereket etmeli bolupdyr.
- (25) General-maýor Meýer bolsa Buhara hem Hywa hanlygynyň üsti bilen ilki Mary syndyrylsa, Ahal tekeleri alaçsyz galar diýen pikiri öňe sürüpdür. Muny ol iň arzan düşjek wariant diýip dü-şündiripdir. Eger Kaspi tarapyndan hüjüm edilende 20 million manat harçlamak gerek bolsa, Meýeriň warianty bary-ýogy 7
- (30) million manada düşjekmiş.

General-maýor Gluhowskiý hem ahally tekeleriň üstüne iki

[21]

tarapdan — Kaspiniň hem Marynyň üsti bilen hüjüm etmegiň tarapdary bolupdyr. General-maýor graf Borh bolsa Etrek hem Krasnowodsk tarapdan hüjüm edip, Bamyda birleşmeli hem şol ýerde ornaşmaly diýen teklibi orta atypdyr. Ýöne bu plany amala

- (5) aşyrmak üçin demir ýol gurulmagy zerur bolupdyr. Bu plany amala aşyrmak üçin diňe azyk bilen demir ýoluň gurluşygyna 1880-nji ýylda 10 – 13 million manat harç etmeli eken.

Bu teklipleriň käbiri soňra nazarda tutulypdyr.

Orta atylan köp teklipleriň arasynda Gyzylarbatda berkişip,

- (10) ol ýere Krasnowodskden demir ýol çekmeli diýen pikiriň üstünde durulýar. Skobelew Gyzylarbady, hatda Goçy, Zawy, Gyzyleşmäni, Bamyny eýelemezden demir ýol gurup bolmajakdygy hakdaky pikir bilen ylalaşypdyr. Ýöne ekspedisiýanyň Gyzylarbadyň alynmagy bilen çäklendirilmegine, soňra demir ýol
- (15) gurulýança garaşylmagyna düýbünden garşy çykypdyr. Ol eger ruslar Gyzylarbatda berkişseler, tekeleriň hökman hüjüme geçjekdigini, olar yza serpikdirilenden soň bolsa, urşuň kanunyna görä, ýeňlen duşmanyň yzyna düşüp, ol nirä gitse, şol ýere, ýagny Gökdepä gitmeli boljakdygyny öňünden görüpdür. Ruslar
- (20) demir ýol gurmak bilen meşgullanyp, hereketsiz ýatsalar, tekeler olaryň tylynda partizançylyk urşuny ýaýbaňlandyrlar, bu bolsa Orta Aziýanyň şertlerinde düýbünden ýol berilmesiz zatdyr diýipdir.

Skobelew goşunlaryny top bilen üpjün etmek meselesine aý-

- (25) ratyn üns beripdir. Ol Orta Aziýa halklarynyň topa nähili garaýandyklaryna belet eken. «Orta Aziýada gan dökmezden ýeňiş gazanmak toplaryň sanyna gös-göni proporsionaldyr» diýip, birsyhly nygtaýar eken. Şonuň üçinem ol Gökdepäniň eteginde her müň goşunyna 10 – 12 top hasabyndan, azyndan 80 – 100 top
- (30) jemlemegi maksat edinipdir we bu maksadyna doly ýetipdir.

Skobelew toplardan peýdalanmagyň ýollaryny hem inçeden

[22]

öwrenipdir. Ol 1880-nji ýylyň 21-nji aprelinde 3-nji gwardiýa grenader artilleriýa brigadasynyň komandiri M. A. Zinowewe ýazan hatynda teke berkitmelerine garşy artilleriýany nähili peýdalanyp boljakdygy hakda sorapdyr. Zinowew şol ýylyň 8-nji

- (5) maýynda Warşawadan iberen jogabynda nähili toplary, nähili granatlary, nähili merdiwanlary ulanmalydygy barada anyk çyzgylar, hasaplamalar getirip jogap beripdir.

Gökdepe galasy gabalanda toplary peýdalanmagyň dürli ýollaryny ulanypdyrlar. Mysal üçin, galadaky öýler gaty güri

- (10) dikilensoň, olara top oky kän täsir etmändir. Şonuň üçinem piroksilin raketalary, kerosinli granatlary ulanypdyrlar.

Gepiň gysgasy, Lomakiniň ekspedisiýasynyň şowsuz gutarmagynyň düýp sebäbi oňa ýeterlik taýýarlyk görülmändigi hasaplanypdyr we Skobelew bu ýalňyşy gaýtalamazlyk üçin, iňňän

- (15) uly taýýarlyk görüpdir. Goşuny uzak wagta ýeter ýaly azyk, ok-ýarag bilen üpjün etmek barada, mallar üçin bol ot-ıým taýýarlamak barada ähli zerur çäreleri görüpdir.

[23]

Tekeler täze ekspedisiýanyň guralýandygyny, oňa hem general Skobelewiň naçalnik bellenendigini 1880-nji ýylyň aprelinde, heniz Skobelew Türkmenistana gelmänkä eşidipdirler. Bu barada tekeler gökleň Kertik molla habar beripdir.

- (5) Ol wagtlar Nurberdi han diri eken. Onuň wekilleri Wepadar han, Aman atalyk han, Polat han dagy hem Büjnürtdä eken. Olaram özlerine mälim bolan zatlary habar beripdirler. General Skobelewiň ýaşdygyny, köp uruşlara gatnaşandygyny, Kokand hanyň boýun egdiredigini, oýun eder ýaly adam däldigini
- (10) aýdypdyrlar.

Bu habary eşiden Nurberdi han Yzgantda maslahat çagyrypdyr. Ähli ilaty Gökdepä ýygnamaly edipdirler. Nurberdi han bu işi Dykma serdar bilen Gurbanmyrat işana tabşyrypdyr. Gala göçmäge göwnemeyänleri gyrmak üçin olaryň ygtyýaryna mün

- (15) atly perraç beripdir. Ýöne gala göçmäge garşy adam bolmandyr.
- Diňe Diňlidedäni goramaly edipdirler. Ony doly gurup gutarmak işine girijilipdir.

Nurberdi han kömek sorap, marylylara çapar ýollapdyr. Aprelde Marydan 4.000 atly Tejene tarap ugrapdyr Saryklaram kömek bermek üçin atlanypdyrlar. Ýöne Nurberdi hanyň aradan çykmagy bilen köp zatlar üýtgeýär. Tejende jemlenen marylylar hem ýollaryny üýtgedýärler. Olaryň bir bölegi Horasanyň Jam okrugyna, bir bölegi bolsa Gök gala alamançylyga gidýär.

- 1880-nji ýylyň 7-nji maýynda Skobelew Çekişlere gelipdir.
- (25) Şol wagtlar Zakaspide 25 rota, 8 ýüzlük, 8 sany at goşulan top, 10 sany at goşulmadyk top bilen bir komanda, jemi 4370 adam, 1786 ýaby (1439-sy goşun hataryndaky, 347-si hem ýükçi ýaby) bar eken. Bu Tergukasow döwründäkiden has az eken.

- Skobelew geleninden beýläk goşunlary ok-ýarag, azyk-suw-
- (30) luk bilen üpjün etmek barada uly işler geçirýär. Şonuň bilen bir wagtda hem ol oazisi öwrenmek maksady bilen barlag ýörişleri-

[24]

ni gurap durupdyr. Kem-kemden öňe süýşmek bilen bolupdyr. Özem baran ýerlerinde obalary, ekin meýdanlaryny weýran etmegi, ýakmagy buýrupdyr. Netijede Bamy bilen Gökdepe aralygyndaky ähli obalar weýran edilip, ähli ekinler otdan geçirilipdir.

- (5) Bamydan günbatardaky orulmadyk ekinleri bolsa rus goşunlary orup, azyk zapaslarynyň üstüni doldurypdyrlar.

Ruslar 1880-nji ýylyň sentýabrynda Gyzylyarbady almagy göz önünde tutupdyrlar. 1881-nji ýylyň martyna çenli beýleki güýçleri hem Gyzylyarbada jemlemeli eken. 1881-nji ýylyň aprelinde

- (10) Börmäni, sentýabrda hem Duruny almaly, diňe şondan soň aňyrylygyna Gökdepä gitmeli eken. Emma Skobelew bu plana eýerjek bolup durmandyr. Çaltlyk bilen öňe süýşüpdir. Eýýäm 1880-nji ýylyň 31-nji maýynda Bendesene gelip ornaşypdyr.

- Goçda ruslar ekin saklaýan ýaşulyňy ýesir alypdyrlar. Ol Gyzylyarbadyň, Goçuň, Zawyň, Gyzylyçesmäniň, Bamynyň ilatynyň ruslaryň çozjagyny eşidip, bir aý mundan ozal göçüp gidendiklerini aýdypdyr.
- (15)

- Skobelew Hojagaladan Bendeseniň üsti bilen artilleriýa üçin ýalňyz gowy ýoluň bardygy üçin Bamyny eýelemegi ýüregine düwürpdir. Bamynyň eýelenmegi bilen oazis iki bölege bölünipdir we uruşýan ýerli ilat galla oragy bilen meşgullanmakdan mahrum bolupdyr. Munuň üstesine hem Bamy Gökdepe galasynda Gyzylyarbada garanda 50 wýorst golaý bolupdyr. Bamyda rus goşunlarynyň öz tylyny tekelerden goramagy üçinem gowy
- (20)
- (25) şertler bar eken.

Skobelew Türkmenistana gelenden soň 34-nji günde Bamy eýelenipdir. Şeýlelikde onuň goşunlarynyň öň hatarlary Gökdepäniň 112 wýorst golaýyna gelip, hut şol «günüň ertesi tekeleriň taşlap giden ak ekinlerini arkaýyn ýygnamaga başlapdyrlar. Bu

- (30) bolsa goşunlaryň azyk üpjünçiligini gowulandyrypdyr. Skobelew Namangandaky tejribesine daýanyp, zapas çörek bişirdip

[25]

başlapdyr.

Ruslar Bamyny eýeländen soň, Diňlidepede maslahat geçirilipdir. Köp adamlar ilatyň guma tarap çekilmegine rugsat berilmegini talap edipdirler. Parahatçylyk islänler bolupdyr. Ýöne

- (5) gepe çeper Gurbanmyrat işan, Rahmanberdi işan¹, Magtymguly han dagy öz diýenlerini etdiripdirler. 1879-njy ýyldaky ýeňişlerine salgylanyp, galany alyp bolmajakdygyny tassyklapdyrlar. Galada galmagy, uruşmagy gazanypdyrlar. Gökdepe galasy şol wagtlaram doly gurlup gutarylman eken. Ýöne onuň gurluşygy
- (10) gaty gyssagly dowam etdirilipdir.

Skobelew goşunyň hereketsiz ýatmagyny ýol bermesiz zat hasap edipdir. Ýene öňe süýşmegini dowam etdiripdir. Ol 1880-nji ýylyň 1-nji iýulynda ýanyna 800 atly, 10 top, 8 raketa stanogyny alyp, Gökdepäni barlap görmek üçin ýörişe çykypdyr. Börmede,

(15) Arçmanda bolupdyr. 5-nji iýulda bolsa Gökdepe galasyndan 12 wýorstlikde ýerleşýän Ýegenbatyr galasyny eýeläpdir. Maýor A. Wereşagini ýanynyň 70 adamy bilen bu ýerde galdyrypdyr. Oňa galany goranmaga taýýar etmegi tabşyrypdyr. Özi bolsa beýleki goşunlary bilen Gökdepäni barlamaga gidipdir.

- (20) Tekeler Skobelewiň önünden köp atly hem pyýada goşun çykarsalaram, olara zeper ýetirip bilmändirler. Skobelew gije sagat dördüň ýarynda Sekizýaba Ýaňgalanyň alkymyna gelipdir. Sagat dördde Diňlidepäni topa tutup başlapdyr.

Toply, uzaga atýan kämil ýaragly goşun bilen tekeleriň güýji

- (25) deň gelmändir. Pyýada goşun hem, atly goşun hem ruslaryň ok ýeterine baryp bilmändir. Ruslar nirä gitseler, uzak aralykdan olaryň yzyna düşüp ýörmekden başga çäre tapmandyr. Skobelew ýitgi çekmän diýen ýaly agşam ýene Ýegenbatyr galasyna dolanyp gelipdir.

¹Grodekow hem, Spolatbog hem şeýle ýazýar. Ýöne Kerimberdi işan bolsun gerek — awt.

[26]

Durun bilen Ýegenbatyr galasynyň aralygynda başga goşun ýokdugyna göz ýetiren Dykma serdar 6-njy iýulda gije ruslaryň üstüne çozmakçy bolupdyr. Tekeler rus goşunlarynyň tylyna aýlanypdyrlar. Garrykäriz galany eýeläpdirler. Ruslaryň yza

- (5) çekiljek ýoluny kesmek üçin, Dykma serdar Gulbatyr serdary 600 atly bilen ugradypdyr.

- Dykma serdar eýelejek punktlaryny eýeländen soň, gala habar beripdir. Pyýada goşuny iki kolonna edip sürmegi buýrupdyr. Bir kolonna Öwezduurdy serdaryň baştutanlygynda gum
(10) tarapdan, ikinji kolonna Nurmämmed serdaryň ýolbaşçylygynda dag tarapdan hereket edipdir. Gum tarapdan gelýänler barmaly ýerine öz wagtynda barypdyr. Dag tarapdan gelýänler bolsa ruslaryň saklawyna uçrap, aňryk hereket edip bilmändirler.

- Onsoň Dykma serdar öz atlylary hem Öwezduurdy serdaryň
(15) pyýada goşuny bilen rus goşunlarynyň elli ädim golaýyna barýar. Ýöne dag tarapdan gelmeliler-ä gelenok, gum tarapdan gelenleriňem köpüsi gorkup yzyna gaýdýar. Rus lageri şeýle ümsümlük bolansoň, Dykma serdar hem çozmaga ýürek edip bilmeýär. Aslynda-da Diňlidepedäki hanlar güýçlerini ýitirmejek
(20) bolup, bary-ýogy 2.000 pyýada goşun iberen ekenler.

- Şol gije tekeler hüjüm eder öýdüp, ruslar hem biçak gorkupdyrlar. Maýor Wereşagin tekeleriň duýdansyz çozmagynyň önüni almak üçin, giden meýdanyň baglaryny çapdyryp, galanyň daş-töweregini ýalazy meýdan edip goýupdyr. Soldatlara
(25) seslerini çykarman, hüjüme garaşmak buýrulypdyr.

- Soň Dykma serdar özleriniň gaty golaý barandygyny, ýöne rus goşunlarynyň şeýle ümsümliginden heder edip, dökülip bilmändiklerini, eger şol wagtlar ruslar tarapyndan ýekeje tüpeň sesi eşidiläýse, gürrüňsiz çozjak ekendiklerini gürrüň berenmiş.
(30) Eger şol gije tekeler köpçülikleýin dökülen bolsalar, olaryň az sanly rus goşunlaryny mynjyradyp taşlaýmagy mümkin eken.

[27]

Surat 6.1: Dykma serdar

[28]

Rus goşunlarynyň Ýegenbatyr galasyny eýelän günü Gökdepä Marydan Berkeli hanyň baştutanlygynda 800 atly gelipdir. Saryklardanam Legank hanyň ýolbaşçylygynda 150 atly gelipdir. Olar hem söweşe gatnaşypdyrlar.

- (5) 6-njy iýulda tekeler kän zyýan çekmändirler. Öli hem ýaraly 45 adam ýitiripdirler. Marydan gelenler 5, saryklar hem 2 adam ýitiripdirler. Ýöne 7-nji iýulda Arçmana tarap yza çekilýän rus goşunlaryny yzarlanlarynda türkmenler 200-e çenli adam ýitiripdir. Ahalyň belli adamlaryndan bäherdenli Hudaýýar han,
- (10) börmeli Allanur bilen Nefes-Karabelah², Marydan gelen Berkeli han ölüpdir.

²Grodbkow şeýle ýazýar. Belki, Nepes Garabally ýa-da Nepes Garabeladyr. Nepes Garabalak bolmagam mümkin — awt.

[29]

Gökdepe galasynyň gurluşygy diňe Skobelewiň 6-njy iýuldaýy çozuşynyň öň ýanynda doly gutarylypdyr. Gökdepe galasyny öwrenmek üçin ruslar telim gezek barlag geçirip, galanyň planyny telim gezek çekipdirler. Ýesirlikden gaçan rus soldaty Petiniň (5) maglumatlary esasynda galanyň içiniňem takmyny planyny çekipdirler. Ýöne galanyň instrumental takyk ölçegi 1881-nji ýylda geçirilipdir.

Grodekow «Türkmenistanda bolan uruş» diýen kitabynda gala hakda iki ýerde maglumat berýär. Ol ilki göz çeni bilen (10) geçirilen ölçeglere salgylanyp şeýle ýazýar:

«Aýgytly hüjüme geçiljek döwre çenli biziň duşman galasy hakdaýy maglumatlarymyz, şunuň ýalydy.

Diňlidepe daşyna diwar çekilen dörtburçlukdan ybarat. Onuň taraplarynyň uzynlygy: ab 366 sajen¹, cd 294 sajen, bd bilen ac-iň (15) her haýsy 600 sažen. Ac-den beýleki taraplaryň hemmesi göni çyzyk formasyna bolup, diňe ac-iň ortasy galanyň içine halka şekilinde çala egrelipdir.

1879-njy ýylda diňe cd ganaty burçundan başlap suwly ýaba çenli gurlupdyr; burçuň golaýynda açyk giňişlik bar; tutuş diwar (20) köne eken, käbir ýerleri ýykylypdyr; galanyň iç ýüzünde garym ýok.

1879 – 1880-nji ýyllaryň gysynda Diňlidepede hiç kim ýaşamandyr.

1880-nji ýylyň maýynda biz Bamyny eýelemek üçin Duz- (25) lyolumdan çykyp ugranymyzda tutuş oazisiň ilaty Diňlidepä ýygnanypdyr we iýul aýyna çenli berkitme gurlup gutarylypdyr, diwarlary bolsa çyzgyda görkezilen derejä ýetirilipdir.

Galanyň diwarlary 2 sažene çenli beýiklikdäki üýşürilen gumdan ybarat; onuň galyňlygy düýbünde 5 sažene çenli, ýokarsyn-

¹Sažen – 3 arçyn ýa-da 2,13 metr.

[30]

- da 2,5 sažene ýetýär. Üýşürilen gumuň daşyna toýun pagsa geýdirilipdir. Diwaryň üstünde onuň iki erňegindenem beýikligi 2 arçyn² palçyk diwarjyk galdyrylypdyr, daşky diwarjygyň galyňlygy 1,25 arçyn, içki diwarjygyňky 1 arçyn. Daşky diwarjyk-
- (5) da her arçyn ýarymdan tüpeň atmak üçin 3 werşokdan³ ybarat gözara ýasalypdyr. Diwaryň iç ýüzünde ýokary çykmak üçin gaty ýygy-ýygdydan basgançak ýasalypdyr, özem ol ýapgyt basgançaklar bir adam geçer ýaly edilip ýasalypdyr. Galanyň daş ýüzündäki garym tutuş diwarlaryň daşyna aýlanýar. Garymyň
- (10) çuňlугy hemme ýerde deň däl. A burçunda hem umuman ac we cd taraplarynda 2 sažene ýetýär, ab tarapynda, aýratynam b burçuna golaý ýerlerde 1 sažene ýetýär, bc tarapynda bolsa 1-den 2 sažene çenli ýetýär. Garymyň ýokary erňekleriniň giňligi 2 – 2,5 sažen. Garymyň içki hem daşky raýyşlary kert. Garymyň ra-
- (15) ýyşlary ýykylmaz ýaly basgançak ýa-da aýmança ýasalmadyr, diwaryň hem daşky garymyň raýyşy çala eňnit bolup gidýär.
- Galanyň iç ýüzündäki garymyň giňligi 7 sažen, çuňlугy bolsa 1 saženden 2 sažene çenli. İçki garym galanyň diwarlaryny bejermek, galňatmak hem beýgeltmek üçin 1880-nji ýylyň baharynda
- (20) gazylypdyr.
- Galanyň 9 çykalgasy bar. Olaryň giňligi köplenç ýerde 2 saženden 2,5 sažene çenli. Çykalgalaryň garşysynda garymyň daşky erňeginden alty ädimlikde 1 arçyn galyňlykda, 3 arçyn beýiklikde, uzynlygy çykalganyň giňliginden has artygrak pal-
- (25) çyk diwar bar. Çykalgalaryň derwezesi ýok. Garymyň üstünde köpri gurulmadyr, diňe her çykalganyň garşysynda 1,5-den 2 arçyna çenli inilikde böwet goýlupdyr, diňe çykalgalaryň birindäki böwet top arkaýyn geçip biler ýaly giňlikde goýlupdyr. Galanyň içki garymyndaky böwetler daşky garymyňkydan giň.

²Arçyn — 0,74 metr.

³Werşok — 4,4 sm.

[31]

Galanyň içi käte çala oýtaňrak ýerleri bolan düzlük meýdan. A hem s burçlaryň töweregi birneme alaňrak. Diňlidepe ab hem as taraplardan 100 saženlikde ýerleşýär. Onuň beýikligi 10 sažene ýetýär. Depäniň üstünde daş-töweregi garymly top bar.

- (5) Galanyň içi maşgalalaryň okdan goranmagy üçin başly-barat gazylyan çuň tümlerden doly.

Diňlidepeden 100 sažen günortarakda her tarapy 26 sažen bolan inedördül gala bar. Onuň palçykdan hem daşdan salnan diwarynyň beýikligi 2 sažene, galyňlygy 1 arçyna ýetýär, onda

- (10) gözaralar hem galanyň üstüne çykamak üçin ýörite çykalgalar ýok. Galanyň iniligi arçyn ýarym bolan agaç derwezesi bar. Galanyň daşyna ýalpak garym çekilipdir.

Gala Sekizýapdan suw gelýär. Ýabyň iki goly bar, olaryň ikisi hem Diňlidepeden aňrylygyna çykyp gidýär. Olaryň su-

- (15) wuny aňsatlyk bilen sowmak boljak. 1880-nji ýylyň baharynda galanyň ilaty b burçunyň golaýyndaky oýtaňrak ýerde diametri 1 saženden artygrak, ýapgyt aýmançasý bolan guýy gazyppdyr. Guýudan içmäge ýaramly suw çykypdyr».

- Soňra Grodekow 1881-nji ýylda instrumental ölçegler esasynda (20) da alnan has takyk maglumatlary getirýär:

«Diňlidepe nädogry, süýnmek formadaky dörtburçluk gala. Taraplarynyň uzynlygy: günbatar ganaty 675 sažen, demirgazyk ganaty 420 sažen, gündogar ganaty 720 sažen, günorta ganaty hem 240 sažen. Tutuş perimetri (daş-töwe-reginiň uzynlygy) 4

- (25) werst⁴ 55 sažen. Demirgazyk ganatyn-da 3, günbatar ganatynda 9, günorta ganatynda 1, gündogar ganatynda hem 8 çykalgasy bar. Käbir çykalgalar daş ýüzünden ullakan ýarym aýlaw gaçy bilen penalanypdyr, bu bolsa daşky garymy gapdaldan goramaga mümkinçilik berýär. Çykalgalaryň giňligi 1 saženden 2 sažene

⁴Werst – 1,06 km.

[32]

çenli. Daşky garymyň çuňlugy 6 futdan⁵ 9 futa çenli, onuň daşky erňeginde basgançaklar hem aýmançalar ýasalypdyr. Garymyň giňligi 12 futdan 17 futa çenli.

Daşyna palçykdan pagsa geýdirilip, gum üýşürilip ýasalan

- (5) galanyň diwary garymyň düýbünden başlanýar we beýikligi 14 futa ýetýär. Galanyň diwarynyň aňry ýüzünde birgiden çukurlykdan ybarat içki garym bar, onuňam ölçegi daşky garym bilen barabar diýen ýaly. Diwaryň galyňlygy düýbünde 5 sažene, ýokarsynda bolsa 3 saženden 4 sažene çenli ýetýär, özem hemme
- (10) ýerde diýen ýaly guşaklyga ýetip duran içki hem daşky aýmançalar bilen jäheklenipdir. İçki aýmançalar duşman galanyň içine kürsäp uran pursatynda peýdalanmak üçin ýasalypdyr. Ähli Orta Aziýa galalarynda bolşy ýaly, duşman gala aralaşan pursatynda dowamly goranmak üçin niýetlenen şol aýmançalarda
- (15) gözaralar goýlupdyr.

Diňlidepäniň içi tekiz meýdan. Onuň demirgazyk-günbatar burçunda 7 sažen beýiklikdäki gumdan galdyrylan depe bar. Depeden birneme günortarakda kiçijik gala bar. Galanyň demirgazyk-gündogar burçunda bol süýji suwly guýular gazylypdyr».

- (20) Soňra Grodekowyň bu maglumatlaryny A. N. Kuropatkin hem «Türkmenistanyň basylyp alynmagy» diýen kitabynda şo durşuna diýen ýaly gaýtalaýar.

Galanyň içine ýyganan ilatyň we öýleriň sany barada rus harby işgärleri dürli döwürlere degişli dürlüçe maglumatlary

- (25) getirýärler. Grodekow bir ýerde: «Galanyň içi öýlerden doludy, olaryň sany 13.000-e ýetýärdi; öýleriň arasynda demirgazykdan günorta tarap giň ýol goýlupdyr» diýip ýazýar. Başga bir ýerde galadaky öýleriň, çatmalaryň sanynyň 15.000-e golaýdygyny aýdýar. Ýene bir ýerde galadaky ilatyň 14.000 öýludigini ýazýar.
- (30) Her öý başyna 5 adamdan hasap edip, galadaky ilatyň sanyny

⁵fut – 30,48 cm.

[33]

aýallardyr çagalar bilen bilelikde 70.000 hasaplaýar. Ýarag götermäge ukyply adamlary 14.000 hasaplaýar. Ýöne ol gala göçüp gelýän maşgalalaryň sanynyň köpeliändigini, şonuň üçinem Diňlidepäniň ähli ilatynyň 100.000-denem geçjekdigini ýazýar.

- (5) Marydan gelen adamlar bilen bilelikde ýarag götermäge ukyply adamlaryň sanyny bolsa 25 – 30 müňe ýetirýär. Başga bir ýerde bolsa galadaky erkek adamlaryň sanyny 12 müň hasaplaýar. Skobelewiň 1880-nji ýylyň 6-njy iýulyndaky çozuşy wagtynda galada 18 müň maşgalanyň, 25 müňe çenli goraýjynyň bolandy-

- (10) gyny tassyklaýar.

Gökdepe galasyndaky tekeleriň sany hem ýaraglanysy barada Grodekow şeýle ýazýar: «Gökdepedäki goraýjylaryň sany 30.000-e çenlidi, olardan atly goşun 10.000-e çenlidi, galada ýaşan ähli ilatyň sany bolsa 45.000-e ýetýärdi. Goraýjylaryň 5.000-e

- (15) golaý tüpeňi bardy, olardan 600-si tiz atýan tüpeňdi, 6 funt kalibrli bir mis top we iki sany stanokly çoýun zemburek bardy. Sowuk ýarag, gylç hem naýza goraýjylaryň hemmesinde bardy».

Spolatbog Gökdepä 25 müň maşgalanyň ýygnanandygyny, marylylary, çarwalary, alilileri hasap etseň, galada 35 – 40 müň

- (20) adamyň bolandygyny ýazýar.

W. N. G. diýip gol çeken biri şeýle ýazýar: «Diňlidepäni goramak üçin otrýadyň üstünden geçip gaýdan obalarynyň ähli ilaty aýallary we çagalary, emlägi we azygy bilen şol ýere ýyg-nanypdy. Olaryň umumy sany 30.000-e ýetýärdi. Biz bu sany

- (25) obanyň kwadrat sažen hasabyndaky meýdanyna paýlasak, onuň tutýan meýdanynyň her 4 kwadrat saženine üç adama golaý düşýändigini bileris: şundan hasap tutanyňda, obanyň öýden hyryn-dykyndygy baradaky netijä gelmek mümkin. Eger ilatyň umumy sanyndan aýallardan ybarat ýarpysyny aýyrsak, galan

- (30) ýarpysyndanam garrylardyr çagalara düşýän dörtden bir bölegini aýyrsak, alan 7.500 sanymyz galany goraýjy uly adamlaryň

[34]

takmynan sanyny aňladar. Ýöne galany goraýjylaryň hakyky sany has köpdi, sebäbi söweşlere diňe 16 – 17 ýaşly ýetginjekler däl, hatda aýallaram gatnaşýardy».

- Başga bir ýerde W. N. G. şeýle ýazýar: «Obanyň ilatynyň
(5) umumy sany 45.000 diýip hasaplanýardy, olardan 20.000-si söweş esgeridi, geçen ýylda bolşy ýaly, söweşlere hatda 14 – 15 ýaşly çagalaram gatnaşýardy».

- Galanyň ilatynyň 45 müň töweregi bolandygy, uruşmaga ukyply adamlaryň 20 – 25 müň adam bolandygy, urşa hatda 14 –
(10) 15 ýaşly çagalaryňam gatnaşandygy başga-da köp çeşmelerde agzalýar.

[35]

Skobelewiň 1880-nji ýylyň 6-njy iýulyndaky çozuşyndan soň, galadaky ýagdaýlar has çylşyrymlaşýar. Syçmazlar bilen begler galany taşlap, guma göçmegi talap edipdirler. Wekiller bilen bagşydaşaýaklar bolsa uruşmagyň tarapynda durupdyrlar. Bu ýagdaý

- (5) Magtymguly hanyň täsirini belli-külli gowşadypdyr. Ýörite maslahat çagyrylypdyr. Dörthanlylyk döräpdir. Daşary meselelerde Magtymguly hana sarpa goýulsa-da, ol il ýüzüne ähli tekäniň hany hasaplansa-da, içki meseleleri her tiräniň özi çözmeli edipdirler. Wekillere Magtymguly han, syçmazlara Mämmetguly
- (10) han, beglere Orazmämet han, bagşydaşaýaga Hezretguly han han saýlanypdyr. Syçmazlar göçmeli diýip aýak depip duransoňlar, uruşmagyň tarapdary Mämmetguly han Dykma serdar bilen Gurbanmyrat işanyň zor salmagy netijesinde han saýlanypdyr.

- Her han öz tiresine baştutanlyk edipdir, her han galanyň öz
- (15) tiresi tarapyndan salnan ganatyny gorapdyr, her han öz tiresiniň galadan göçüp gitmezligi üçin jogap beipdir. Ýurt üçin şeýle agyr pursatda ilhanylary bilen arany bozmazlyk üçin, parsalaryň üstüne alamana gitmezlik karar edilipdir. Allaberdi şyhdan, Şükür helilden, Mahytdan¹ hem Garagandan² ybarat hormat-
- (20) ly wekiller iberilýär. Olar Ruhnüt Döwleden şu kyn pursatda çozmazlygy haýyş edipdirler. Özleriniň ýekelikde-de alaman etmejekdiklerine söz beripdirler.

- Wekiller Ruhnüt Döwle Tährandan jogap alýança, Maşatda dokuz gün bolupdyrlar. Ruhnüt Döwle Tährandan jogap alyp,
- (25) teke wekillerine şahyň ähli ilhanylara Ahal bilen il bolmagy buýrandygyny aýdypdyr. Özem tekeler tarapyndanam ýekeje-de alamanyň bolmazlygyny talap edipdir.

Şondan soň tekeler Eýrana arkaýyn gidipdirler, gurşun, peşen

¹Spolatbog şeýle ýazýar. Belki, Mahmytdyr — awt.

²Spolatbog şeýle ýazýar. Belki, Gara handyr — awt.

[36]

satyn alypdyrlar. Iki gezek däri alypdyrlar.

- Maşada giden hormatly wekiller iňlis agenti Apbas han bilenem duşuşypdyrlar. Grodekowyň tassyklamagyna görä, tekeler iňlislere janlaryny ynanmandyrlar. Hindistandan ermeni söwdagäri bolan bolup gelen iňlis polkownigi Stýuart hem, kapitanlar Gill bilen Botler hem tekeler bilen gatnaşyk açyp bilmandirler. Tekeler iňlis adamy bolan bolup ruslar öz aralaryna aralaşar öýdüp gorkupdyrlar. Şonuň üçinem tekeler diňe Apbas hana ynanydyrlar. Sebäbi, birinjiden, ol musulman bolupdyr, (5) ikinjiden, ony tutuş Maşat tanapdyr, üçünjiden, Maşada gelyän adamlar ony iňlis hökümetiniň adamy, iňlis konsuly hökmünde tanapdyrlar. Ol iňlisleriň tekeler goşun kömegini berjegini aýdypdyr. Ýöne tekeler iňlislerden Apbas hanyň şol gezek Magtymguly hana sowgat iberen dürbüsinden hem rewolwerinden (15) başga hiç hili kömek almandyrlar.

- Tekeler ruslaryň Eýrandan azyk çekýändiklerini bilipdirler. Olaryň skladlarynyň nirelerdedigini hem bilipdirler. Olar ruslaryň azyk skladlaryny talap biljek ekenler. Ýöne Eýrany öjükdirmejek bolup, ne Eýrandan azyk çekýän rus kerwenlerine päsgel (20) beripdirler, ne azyk skladlaryny talapdyrlar.

- Tekelerde ruslaryň güýji hakda anyk maglumat bolmandyr. Dürli «myş-myşlar» ýaýrapdyr. Gökleňler we rus goşunlaryna hyzmat edýän jigitler ruslaryň 100 topunyň bardygyny habar beripdirler. Dykma serdar bolsa özüniň diňe 12 top göreändigini, (25) ýöne olaryň gaty çalt atýandygyny, şonuň üçinem 100 topmuka diýdirýändigini tassyklapdyr. Ýöne onuň bu maglumatyna ynanmandyrlar. Şeýle-de bolsa tekeler köp wagtlap Skobelewiň bar güýji onuň 6-njy iýuldaýy çözüşüne gatnaşan goşundan ybaratdyr öýdüp gezipdirler we bu ýagdaý olaryň ruslara garşy (30) uruşmagy ýüregine düwmeginde belli derejede rol oýnapdyr.

1880-nji ýylyň 30-njy iýulynda tekeler 4.000 pyýada goşun

[37]

bolup hüjüme çykýarlar. 600 sany maryly hem saryk atlysy-da olara goşulýar. Pyýada goşun iki bölege bölünipdir. Bir bölegine Hezretguly han bilen Öwezduurdy han serdarlyk edipdir. Bu bölegiň önünde Bendeseni almak wezipesi goýlupdyr. Ikinji bölege

- (5) Gurbanmyrat işan bilen Orazmämmet han serdarlyk edipdir. Bu toparyň wezipesi Bamy bilen Bendeseniň aralygyndaky telegraf aragatnaşygyny bozmakdan, Bama çozup, ol ýerdäki garnizony ýok etmekden, ol ýerdäki toplary ele salmakdan ybarat bolupdyr. Dykma serdaryň atylary Hojagalany almaly eken. Atylaryň bir
- (10) bölegi bolsa Bama çozjak pyýada goşuna kömek etmeli eken.

Ýöne pyýadalar ruslar ýene Gökdepä çozjakmyş diýen habary eşidip, çagalaryny goramak üçin yzyna, gala gaýdypdyrlar. Dykma serdar öz atylary bilen Hojagala çozupdyr. Ýöne ony alyp bilmändir. Diňe mal sürüp gaýdypdyr.

- (15) Awgustyň ahylarynda ruslar jansyzlaryň üsti bilen Gökdepedäki tekeleriň ruslaryň üstüne çozmak üçin uly taýýarlyk görýändigini eşidipdirler. 3-nji sentýabrda bolsa jansyzlar 600 atlydan, 600 pyýadadan ybarat toparyň Mihaýlow liniýasyna ýetmek üçin ugrandygyny habar beripdirler.
- (20) Mundan başga-da Öwezmyrat serdar Batagyň, Gulbatyr serdaryň toparlary Bendesene, Hojagala tarap hereket edipdirler. Emma olar üstünlik gazanyp bilmändirler. Grodekowyň tassyklamagyna görä, tekeler her gezekki çaknyşykda ruslardan 5 – 6 esse köp ýitgi çekipdirler.
- (25) Tekeleriň 14-nji sentýabrda Gazanjyga eden çozuşy hem şowsuz gutarypdyr. Şonda 10-njy sentýabrda Gökdepeden çykan tekeleriň hemmesi 1.000 adamdan kän däl eken, özem esasan Gökdepe bilen Bamy aralygyndaky obalaryň adamlary eken.
- Tekeler ruslaryň üstüne çozup üstünlik gazanyp bilmänsoň-
- (30) lar, esasy ünsüni kerwen talamaga, Gökdepe galasyna göçüp gelmekden, ruslara garşy uruşmakdan ýüz dönderen nohurlary

[38]

talamaga beripdirler. Dykma serdar Nohury weýran etmäge, ilatyny bolsa zor bilen Gökdepä göçürip getirmäge kasam edipdir. Ýöne ruslar nohurlara wagtynda kömege ýetişipdirler.

Tekeler ýeke-täk ýa-da kiçjik toparlar bolup, gijelerine rus-

- (5) laryň üstüne duýdansyz çozup durupdyrlar. Olar gylyçlaryny agyzlaryna alyp, ýalaňaç gelýär ekenler. Rus soldatlarynyň üstüni gapyl basyp, öldürýär hem ýaragyny alýar ekenler. Ýöne olar beýle batyr hereketleri üçin köplenç janlaryndan geçmeli bolupdyr.

- (10) Ruslaryň kem-kemden öňe süýşmegi, olara garşy çozuşlaryň şowsuzlyk bilen gutaryp durmagy galany goraýjylary ruhdan gaçyryp başlapdyr. Marylylar ruhdan düşüp, yzlaryna gaýdypdyrlar. Gökdepe galasyny taşlap gitmeli diýýän adamlar barha köpelipdir. Mara, Saragta, Hywa, Eýrana göçmegiň gürrüňi
(15) edilipdir. Hatda tekeleriň bir bölegi galany taşlap gidipdir. Kuropýatkiniň tassyklamagyna görä, oktýabr aýynda 1.000 öýli Tejene, 1.500 öýli Mara göçüpdir.

Oktýabr aýynda dört han ýörite maslahat geçirmäge, ilatyň galadan göçüp gitmezligi üçin gaty berk çäreler görmäge mejbur
(20) bolupdyr. Göçýänleri saklamak üçin 800 atly bellenipdir. Olara galadan gaçyp gidenleri zorluk bilen yzyna gaýtaryp getirmäge, olaryň emlägini özlerine almaga hukuk berlipdir.

Maslahat galada galmagy hem goranmagy karar edipdir. On-da ekin ekmek üçin ýer sürmelimi-dälmi diýen meselä hem sere-
(25) dilipdir. Gapma-garşylykly pikirler orta atylypdyr. Ýöne Maşatdan Apbas hanyň inlisleriň kömek berjekdigine umyt döredip ýazan hatynyň okalmagy bu meseläniň oňyn çözülmegine sebäp bolupdyr. Gökdepe bilen Gäwers aralygynda hemme ýerde ekin ekilipdir.

- (30) Goranmagy pugta ýüregine düwen tekeler Gurbanmyrat işany kömek soramak üçin Mara iberipdirler. Olar kömek sorap

[39]

Hywa hanyňa hem hat ýollapdyrlar. Seýit Muhammetrahym han tekeleriň hatyny Amyderýa bölüminiň naçalnigi polkownik Grotengelm iberýär. Grotengelm hana tekelere Skobelewiň gaharyny getirmän, Ak Patyşanyň rehimdarlygyna boýun synmagy

(5) maslahat bermegi tabşyrypdyr. Han şeýle hem edipdir.

Tekeler kömek sorap Hywa ýomutlaryna hem ýüz tutupdyrlar. Ýöne olar Hywa hany biziň kömek berjek bolýanymyzy bilen badyna bu hakda ruslara habar berer, olaram biziň öýümi-zi başymyza ýumrar diýip, ruslardan howatyr edýändiklerini

(10) aýdypdyrlar.

Käbe hojany tekeler Büjnürt hany Ýarmämet hanyň ýanyňa kömek soramaga iberipdirler. Ýarmämet han diňe tekeleriň dört hanynyň biri gelse resmi jogap berjekdigini aýdypdyr. Resmi däl suratda bolsa ýa ruslar bilen ýaraşmagy, ýa-da gaçyp

(15) gitmegi maslahat berýäriň, ýogsa baryňyz —gyrlarsyňyz diýip jogap beripdir.

Aşgabat bilen Gökdepäniň garşysynda ýaşayan Şuja ud-Döwle wagtdan peýdalanmagy, tekeleriň malyny talamagy ýüregine düwüripdir. Pöwrizäniň üsti bilen uly alaman etmekçi bolupdyr. Munuň üçin 1.500 atly, 2.000 hem pyýada goşun toplapdyr. Ýöne Skobelew oktyabr aýynda tekeleriň göçmäge bolan meýliniň artýandygyny bilip, olar göçüp gider öýdüp gorkupdyr. Şonuň üçinem bu wagtda tekeleriň üstüne alaman etmegiň wagty däl diýip, ruslaryň Eýrandaky wekili Zinowewiň üsti bilen Şuja

(25) ud-Döwläniň alamana gitmegini goýbolsun etdiripdir.

Hakykatdanam, tekeleriň galany taşlap gitmek meselesi ruslary hem olaryň özünden pes biynjalyk etmändir. Olar tekeler göçüp gider öýdüp gaty gorkupdyrlar. Sebäbi bu ruslaryň ähli planyny puja çykarmak howpuny salypdyr.

(30) Rus goşunlarynyň 1879-njy ýylda Gökdepe galasynyň eteginde ýeňlişe sezewar bolmagy olaryň ýagdaýyna uly täsir edip-

[40]

dir, rus goşunlarynyň ýeňilmezdigini hakdaky pikiriň düýbüne palta urupdyr. Adamlaryň aňynda hut şeýle pikiriň pugta ornaşandygy sebäpli ruslar azajyk goşun bilen bütin Türküstanda asudalygy saklap gelipdirler. Şonuň üçinem Skobelew parahat-

- (5) çylykly ýol bilen näçe territoriýa eýelense-de, rus goşunlarynyň abraýyny dikeldip bilmez diýip hasap edipdir, tekelere berk jeza bermegi, rehimsizlik bilen gýrmagy ýüregine düwüpdür. Tekeleriň Gökdepe galasyna ýygnanmagy bolsa muňa iňňän amatly şert döredipdir. Olary bir zarbada derbi-dagyn etmäge mümkin-
- (10) çilik beripdir.

Ikinji tarapdan bolsa, general Kuropatkiniň tassyklaýşyna görä, tekeleriň Mara ýa-da Tejene çekilmegi uruş möhletiniň uzalmak, Türkmenistanyň ikinji Kawkaza öwrülmeke howpuny salypdyr. Şonuň üçinem Skobelew tekeler galadan giderler öý-

- (15) düp gaty gorkupdyr, olaryň gitmezligi üçin elinden gelen ähli çäreleri görüpdir. Ol Şuje ud-Döwläniň alamanyny hem şol sebäbe görä goýbolsun etdiripdir.

Skobelew Gökdepe galasynyň alynmagyna tutuş oazisiň boýun etdirilmegi hökmünde garapdyr, şondan soň tekeleriň gar-

- (20) şylyk görkezmäge moral güýç tapmajakdygyny bilipdir.

Gökdepe bilen Gäwers aralygyndaky ilatyň ýer sürüp, ekin ekmäge başlamagy, ruslary birneme arkaýynlaşdyrypdyr. Olar muňa tekeleriň galany taşlap gitmek niýeti ýok diýen manyda düşünipdirler.

[41]

Noýabryň ortalarynda Gökdepe galasyna hüjüme gatnaşjak goşun otrýadlary Bama gelip başlapdyr. Bamydan çykyp hüjüme gitmeli esasy güýçleriň birinji kolonnasy 26-njy noýabrda şol ýere jemlenipdir. Ol kolonna 26 rotadan, 3,5 ýüzlükden, 67 topdan

- (5) ybarat eken. Birinji kolonna Bamydan çykandan soňra hem bu ýere goşunyň jemlenmegi dowam edipdir.

30-njy noýabrda rus goşunlary Gökdepeden 12 wýorstlik-de ýerleşýän Ýegenbatyr galasynda peýda bolupdyrlar. Birinji dekabrdan bu ýere 2.000 adam 15 günlük azygy bilen jem bolupdyr.

- (10) Otrýadyň 700.000 patrony, dürli toplar üçin 6.704 snaryady, 2.000 sany sapýor guraly bar eken.

Ruslar Ýegenbatyr galasyny eýelänlerinden soň, alty aýyň dowamynda olaryň daýanç punkty bolup hyzmat eden Bamy öz harby, strategiki hem söweş ähmiýetini ýitiripdir. Skobelew

- (15) kem-kemden ähli güýçlerini Ýegenbatyr gala jemläp başlapdyr.

Skobelewiň goşunlarynyň Ýegenbatyr galasyny eýelemegi şeýle bir garaşylmadyk ýagdaý bolupdyr, hatda tekeler goýun sürülerini hem äkitmäge ýetişmändirler. Ruslar müňläp dowar olja alypdyrlar.

- (20) Ýegenbatyr galasyndan hüjüme geçilmegi intendant, artilleriýa hem gospital serişdeleriniň jemlenmegine bagly bolupdyr. Skobelew Ýegenbatyr galasyndan aýgytly hüjüme bu ýere 4.000 pyýada goşun, 47 top, 9 sany ýüzlük kazak, 2 eskadron dragun, goşunlar üçin 2 aýlyk azyk, her bir tüpeňe 300 ok, her bir topa 3
- (25) komplekt snaryad toplanandan we 4-nji gospitalyň bir bölümi getirilenden soň başlamagy ýüregine düwüpdür. Şonuň üçinem Ýegenbatyr galasyna goşunlaryň jemlenmegi bilen bir wagtda bu ýere Bamydan azyk daşamak işi hem dowam etdirilipdir.

Ruslar Ýegenbatyr galasyny eýelänlerinden soň, tekeler olar

- (30) ýüzüniň ugruna hüjüme geçerler öýdüpdirler. Ýöne olar hüjüme

[42]

geçmânsoň, 1-nji dekabrdä özleri hüjüme geçipdirler. Atyşykdan soň, agşam ýene gala dolanypdyrlar.

- 4-nji dekabrdä rus goşunlary galanyň hem onuň töwerekleriniň topografiýasyny öwrenmek üçin hüjüme geçipdirler. Tekeler
- (5) bilen bolan çaknyşykda 4 adam ölüpdür, 19 adam ýaralanypdyr. Agşam rus goşunlary yzlaryna gaýdanda, tekeler olaryň yzyna düşüpdirler. Ýöne şol wagt Aý tutulypdyr. Tekeler yzlaryna gaýdypdyrlar.

- Ruslaryň Ýegenbatyr galasynda ornaşyp, häli-şindi barlag
- (10) hüjümlerini geçirip durmagy, tekeleri ynjalykdan gaçyrypdyr. Dekabryň 12-sinden 13-ne geçilýän gije goňurlaryň galanyň daşynda ýerleşýän 1.000 maşgalasy Nurka-lauwyň¹ baştutanlygynyda guma göçüpdir.

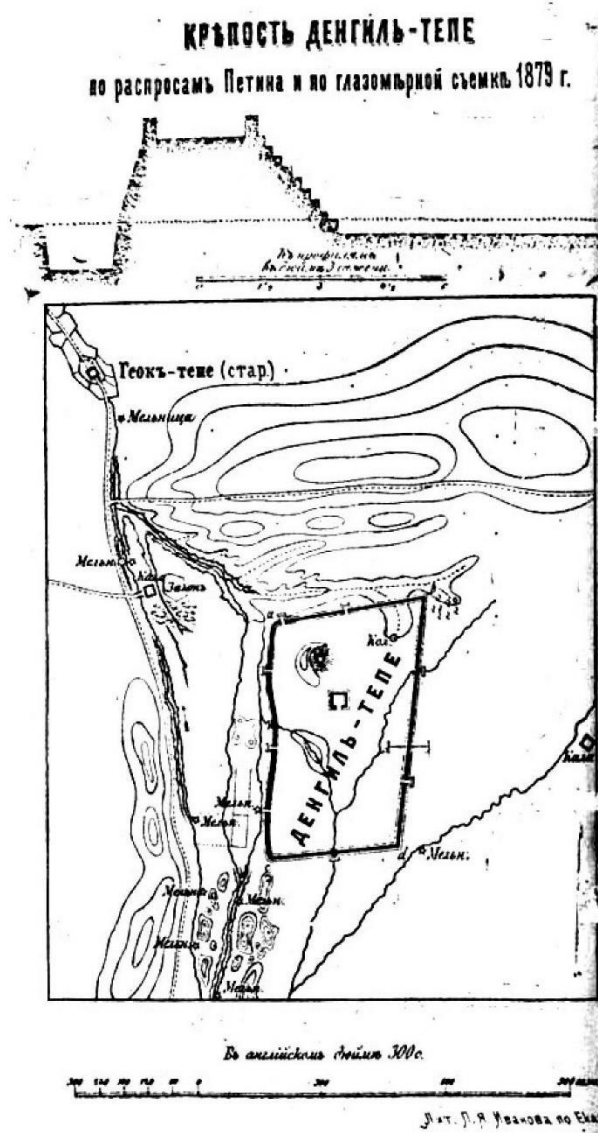
- 18-nji dekabrdä ruslar baş barlag (generalnaýa rekognossirovka) hüjümini geçiripdirler. Oňa «generalnaýa» diýilmeginiň sebäbi dört sany general — Skobelew, Grodekow, Petrusewiç hem Annenkow — gatnaşypdyr. Şonda general Annenkow Ýaňgalanyň ýanynda golundan çalaja ýaralanypdyr.

- Ýaňgala ruslar hem, tekeler hem uly ähmiýet beripdirler. Skobelewiň oňa uly üns bermeginiň sebäbi ol ýerden Germaba ýol açmak mümkin eken. Mundan başga-da ol Sekizýabyň ugrunda ýerleşipdir, obanyň eýelenmegi bilen suw meselesi çözülipdir. Tekeler bolsa ruslaryň Ýaňgala zor salýanyny görüp, olar muny galanyň suwuny sowjak bolup edýändirler öýdüpdirler.

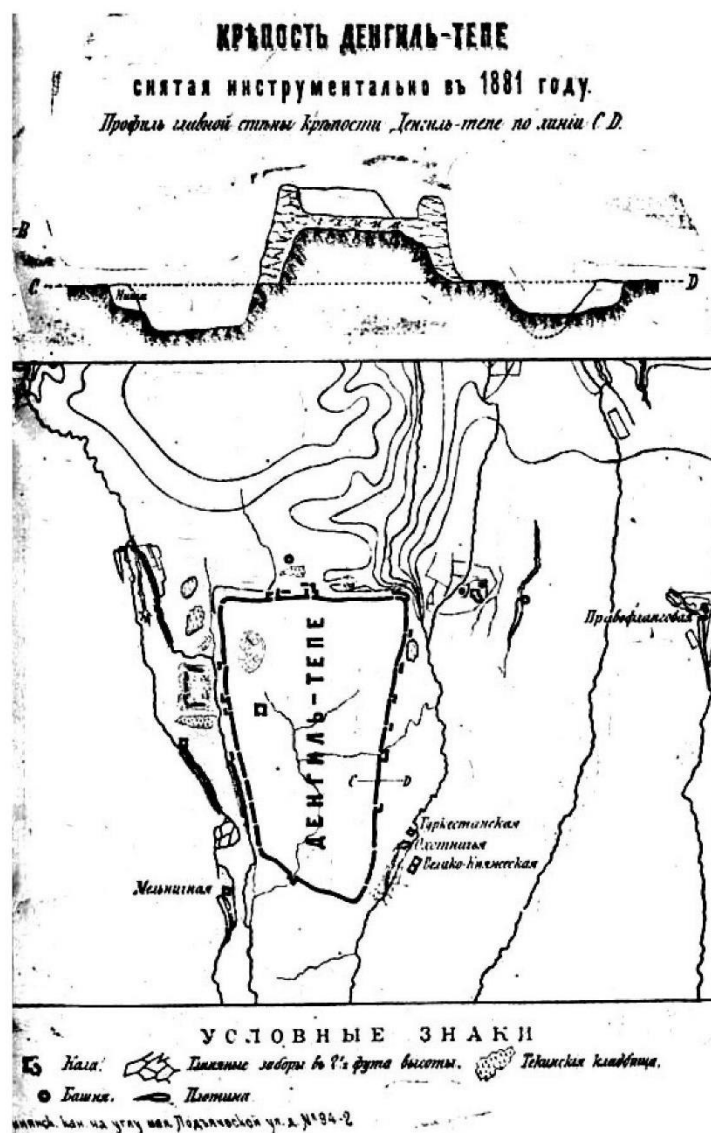
- (25) Ýaňgalany syçmaz Mämmetguly han 2.000 pyýada goşun bilen gorapdyr. Ilki ol ýerde Dykma serdaryň atlylary hem bar eken. Ýöne soňra ol atlylaryny gala geçiripdir. Galadan bolsa Ýaňgalany goramak üçin ýene 2.000 pyýada nöker alypdyr. Ýöne olar bilen uzak gidip bilmändir. Mämmetguly han Ýaňgalany
- (30) taşlapdyr. Dykma serdary bolsa rus artilleriýasy yzyna gaýtma-

¹Grodekow «Nurkelau» diýip ýazýar. Belki, Nury kelewdir — awt.

[43]

[44]

[45]

ga mejbur edipdir. Ýaňgala goralanda Magtymguly hanam bar eken. Ol wekillere serdarlyk edipdir.

20-nji dekabrdä Ýaňgalanyň ruslar tarapyndan eýelenmegi tekeleri gaty gorkuzypdyr. Olar uly maslahat geçiripdirler. Hem-

- (5) me kişi ruslar suwy sowar, suwsuz galarys diýen pikirde eken. Şonuň üçinem olar gyssagly suratda guýy gazyp başlapdyrlar. Olar ruslaryň suwy sowmak barada pikir etmeýändigine göz ýetirýänçäler on bir sany guýy gazypdyrlar. Soň gorky gaçyşypdyr hem guýy gazmak bes edilipdir.

- (10) 21-nji dekabrdä, Ýaňgalanyň alnan gününüň ertesi Mara kömek sorap giden Gurbanmyrat işan 2.000 atly alyp gelipdir. Marydan gelen atlylara Gajar Topaz han serdarlyk edipdir. Şol gün ruslaryň lageri Diňlidepeden 800 sajen aralykda eken.

Ruslar eýelän ýerlerinde garym gazyp ornaşypdyrlar. Tekeler

- (15) olar ilkinji parallelden hüjüme başlar öýdüpdirler. Emma ruslar gala hüjüm etmäge howlukmandyrlar. Hem söweş bilen barlag geçiripdirler, galany, onuň töwereklerini öwrenmeklerini dowam etdiripdirler, hem galany gabamak niýeti bilen keseligine, dikligine garymlar gazyp, öňe süýşmeklerini dowam etdiripdirler.

- (20) 22-nji dekabrdä söweş bilen geçiren barlaglaryndan soň, ruslar Gökdepe galasyna onuň günorta-gündogar burçundan hüjüm etmek amatly diýen netijä gelipdirler. Sebäbi bu burç beýleki burçlardan ýiti eken. Bu bolsa galanyň günorta hem gündogar ganatlaryny gözegçilik astynda saklamaga we gabaw işlerini

- (25) uzaga çekdirmän, iki gapdallaýyn ot açmaga mümkinçilik beripdir. Galanyň günorta ganatynyň garşysyndaky meýdan birneme alaňrak bolup, demirgazyga ýapgyt bolup gidýär eken we galanyň içine gözegçilik etmäge mümkinçilik berýär eken. Gündogar ganatynyň garşysyndaky meýdan bolsa aşak ýapgyt gaýdýar

- (30) eken hem galanyň içini gözden gizleýär eken. Galanyň günorta tarapyndaky suwly hem gury ýaplar lager bilen gabaw işleri-

[46]

niň arasynda gizlin aragatnaşygy ýola goýmaga mümkinçilik beripdir. Gabaw işleriniň möhledini gysgaldypdyr. Mundan başga-da galanyň gündogar ganatynda diňe ýalaňaç diwardan ybarat gowşak ýeri bardyr öýdülip çak edilipdir. Galanyň şol

(5) ýeri ençeme ýerinden jaýryk atan eken.

Ruslar galany gabamak işlerini 20-nji dekabrdan başlapdyrlar. Ruslaryň birinji paralleli gazyp başlanlaryny gören tekeler olar muny gizlenmek üçin edýändirler öýdüpdirler. Sebäbi olaryň özleri hem pars galalaryny şýdip gabar ekenler. Ruslaryňky

(10) ýaly uly garymlar gazmasalaram, gabawdakylaryň gözünden gizlenmek üçin çukurlar gazypdyrlar.

Emma ruslaryň birinji paralleli gazmagy gabawyň başlanmagyny aňladypdyr. Ruslar şondan soň garym gazyp, kem-kemden öňe süýşüp başlapdyrlar. Olaryň soňra nagym gazmak üçin çe-

(15) ken gizlin garymy galanyň daşyndaky garymyň edil alkymyna barypdyr.

Ruslaryň garymlar gazýanyny görselerem, tekeler olaryň maksadyna doly düşünmändirler. Orslar-a doňuz ýaly bar ýeri dörüp çykjak diýipdirler.

(20) Tekeler galany taşlap gider öýdüp gorkýan Skobelew tekele-riň her bir hereketine eserdeňlik bilen üns beripdir. 22-nji dekabrdan galadaky goh-galmagalyň köpelenini eşiden Skobelew tekeler galany taşlap göçüp gitjek bolýandyrlar öýdüpdir. Olar gaçyp giden halatynda öňlerini kesmek üçin general Petrusewiçi Gök-

(25) depe galasynyň gara-görnüm gaýra-gündogarynda ýerleşýän Juma gala iberipdir.

Juma galanyň daşy baglyk eken. Özem ol ýerde köp bede, saman zapasy bar eken. Köp mukdarda däne gömlüpdür. Ruslar ol ýere baryp, bede, saman alyp gaýdýar ekenler.

(30) Rus soldatlarynyň Juma gala bede, saman almak üçin gidýändiklerini bilen tekeler hem olary garawullapdyrlar. Gulbatyr

[47]

serdaryň baştutanlygynda 400 adam Juma galasyny saklamaga gidýär. Gulbatyr serdar ýanyna 60 adam alyp, galanyň özünde galypdyr. Beýleki atylar bolsa baglaryň, haýatlaryň içinde gizlenipdir.

- (5) 23-nji dekaborda daňdanlar ol ýere baran Petrusewiçiň atylaryny tekeler ot bilen garşylapdyrlar. Çaknyşyk gaty güýçli bolupdyr. Iki tarap hem uly ýitgi çekipdir. Şol söweşde ölen general Peotrusewiçiň maslygy telim gezek elden-ele geçipdir.

Ahyry Gulbatyr serdar atylarynyň bir bölegi bilen galany

- (10) taşlap gaýdypdyr. Bagyň içinde, haýatlaryň düýbünde gizlenen tekeleriň hemmesi diýen ýaly gyrlypdyr. Gulbatyr serdar gaýdandan soň, galada diňe onuň eýeleri galypdyr. Ruslar olaryňam baryny gyrlypdyr.

Bu söweşi tekeler özlery üçin ullakan şowsuzlyk hasaplapdyr-

- (15) lar. Olar ruslara nähili zyýan ýetirendiklerinden bihabar ekenler. Diňe üçünji gün Dykma serdar geçip barýan jigitlerden tekeleriň bir generaly hem köp soldaty öldürendiklerini bilipdir. Şol gün ruslar öli hem ýaraly 72 adam ýitiripdirler.

Soň ruslar Juma galasyndan köp däne olja alypdyrlar.

- (20) Nurberdi han ölenden soň, Dykma serdaryň roly güýçlenip başlapdyr. Ruslaryň galanyň alkymyna gelmegi bilen bolsa ol hakykat ýüzünde tekeleriň baş serdaryna öwrülipdir. Goranmak işlerine bütinleý şol ýolbaşçylyk edipdir. Ilat hem oňa berk ynanypdyr. Şonuň üçinem, resmi suratda ol baş komanduýuşyý
- (25) diýlip yglan edilmese-de, maslahatlarda esasan Dykma serdaryň sözi geçipdir. Tekeler şondan ozal hiç wagt hiç bir adama Dykma serdara ynanyşlary ýaly ynanmandyrlar. Hemme kişi onuň buýrugyna boýun bolupdyr. Hatda indi maslahatlary hem onuň özi geçirip, özi ýolbaşçylyk edipdir.

- (30) Şeýle maslahatlaryň biri tekeleriň 1880-nji ýylyň 28-nji dekabryndaky gijeki çozuşynyň ön ýanynda bolupdyr. Esasan gylyç,

[48]

- pyçak, syryklaryň ujuna gyrkylyk, syndy berkidilip ýasalan naýza bilen ýaraglanan tekeler şol döwrüň iň kämil ýaragy bilen ýaraglanan rus goşunlaryna kär edip bilmändirler. Diňe sowuk ýarag bilen garpyşma söweşine ökde tekeleri ruslar golaýyna
- (5) eltmändirler. Atlylar hem ok ýetere baryp, atlaryny oka berip bilmändirler.

- Şonuň üçinem tekelere diňe gije duýdansyz dökülmek mümkinçiligi galypdyr. Dykma serdar maslahatda gije çozmak bilen ruslary gymmagy wada beripdir. Gije çozuşa gitmäge döwtalap-
- (10) laryň öňüne düşüp, özüniň hem gitjekdigini aýdypdyr.

Maslahat Dykma serdaryň bu teklibini uly umyt bilen gollapdyr. Gije duşmanyň üstüne çozmaga döwtalap 4.000 adam ýygnanypdyr. Olaryň arasynda syndysyny taýagyň ujuna daňan aýallaram bar eken.

- (15) Çozuşa giden adamlaryň öz ähdinde durmagy üçin hanlar hem aksakgallar galanyň derwezeleriniň agzyny saklapdyrlar. Olara gorkusyna yzyna gaýdyp gelenleri ýa-da gitmek islemeyänleri öldürmek tabşyrylypdyr.

- Dykma serdar deslapdan Marydan gelen Topaz hany öň hatara,
- (20) özüniň çozjak ýerini gabamaga hem oka tutmaga iberýär.

- Tekeler üç hatar bolup çozupdyrlar. Ilki hatarda hüjüme gidýän erkek adamlar bolupdyr. Olar ýanlary bilen tüpeň almandyrlar. Aýaklary ýalaňaç, gollary çermelgi, donlaryny arkasyna çalyپ daňyp, elleri gylyçly, jöwher pyçakly, gyrkylykly söweşe
- (25) gidipdirler...

- Ikinji hatarda gidenler ölüleri hem ýaralylary ýygnapdyrlar. Tekeler ölüsini ýa-da ýaralysyny söweş meýdanynda galdyryp gitmegi gaty namys bilipdirler. Üçünji hatar olja ýygnaýanlardan ybarat bolupdyr. Olar ok, ýarag olja almaga gyzyp, has öňe gid-
- (30) denlerini duýman galypdyrlar we birnäçesi janyny pida edipdir. Olja ýygnaýanlar gaty çakgan işleýär ekenler. Sanlyja minutyň

[49]

içinde garymlarda galan tüpeňleri almaga, öli soldatlaryň geýmini sypyrmaga ýetişipdirler.

- 28-nji dekabrdaky gijeki çozuş tekeleriň ikinji Ahalteke ekspedisiýasy döwründe gazanan iň uly şowly ýeňşi bolupdyr. Olar
- (5) şol gün ullakan ýitgi çekmändirler. Bu ýeňşe olaryň özleri has-da buýsanypdyrlar, rus goşunlarynyň azyndan ýarpysyny gyrandyrys öýdüpdirler. Tekeleriň çak edişi ýaly bolmasa-da, şol gezek ruslar, hakykatdanam, uly ýitgi çekipdirler. Apşeron polkunyň 4-nji batalýonynyň baýdagyny elden gideripdirler. Ony gypjakly
- (10) Begenç diýen biri olja alyp, öýüniň gapdalynda dikip goýupdyr. Tekeler mundan başga-da bir topy ýanynyň iki gapyrjak oky bilen olja alypdyrlar². 5 sany ştab hem ober ofiseri, 91 kiçi çinli soldaty öldüripdirler. Bir ofiser bilen 32 kiçi çinli ýaralanypdyr. Jemi 129 adam hatardan çykypdyr.
- (15) Bu ýeňiş tekeleriň ruhuny göteripdir. Ruslar galany alyp bilmez diýen umyt döredipdir. Hut şol gününň ertesi olar olja alan topuny ulanyp başlapdyrlar. Emma top okunyň nädeniňde ýarylýandygyny bilmändirler, şonuň üçinem olaryň atan oklary ýarylmandyr we ruslara hiç hili zeper ýetirip bilmändir.
- (20) Rus soldatlarynda bolsa tekeleriň bu ýeňşi belli derejede ruhuçökgünlik döredipdir. Goşun ýadady, oňa birki gün dynç bermeli, garymlary tertibe salmaly diýen adamlar tapylypdyr. Skobelew muňa çürt-kesik garşy bolupdyr. Biz bu ýere garym gazmaga gelemzok, öňe süýşmek üçin geldik, gyssanmak gerek,
- (25) basym bar zady gutarmak gerek diýipdir. Bu ýeňlişiň öz goşunlarynda galdyran täsirini ýumşatmak, tekeleriň bolsa has gylaw almagyna ýol bermezlik üçin, birnäçe zerur çäreleri amala aşyrmagy buýrupdyr. Garymlar ýalpak bolansoň, olaryň içinde ýatman, arka ýüzünde ýatmak, çukur gazyp, gum üýşürüp

²Spolatbog çykygyda "topy köhmelli Myrat batyr getirdi" diýip ýazýar. Belki, "köşüli" bolmalydyr — awt.

[50]

goranmak barada görkezme beripdir. Bu bolsa tekeleriň soňky gijeki çozuşlaryna erbet täsir edipdir. Ruslar garymyň içindedir öýdüp, olaryň üstüne dökülen tekeleri garymyň arka ýüzünden ot bilen garşylapdyrlar.

- (5) Tekeleriň gijeki çozuşynyň ruslaryň ýagdaýyna hiç hili täsir ýetirmändigini subut etmek üçin, her edip-hesip edip, galanyň diwarlarynyň edil alkymynda ýerleşýän Pürli meýdan galasyny eýelemegi Skobelew ikinji paralleliň sag flangynyň naçalnigine buýrupdyr. Bu buýruk berjaý edilipdir.
- (10) Ruslar basyp alan obalaryna, galalaryna täze at dakypdyrlar. Ýegenbatyr galasyna Samur berkitmesi, Duruna Orenburg berkitmesi, Arçmana Poltawa berkitmesi, Keletä Krym berkitmesi, Gajar gala Daýanç (Opornoe) berkitmesi, Ogurly gala Atly goşun (Kawaleriýskoe) berkitmesi, Ötgür gala Olga galasy, Taňryguly azman galasyna Prawoflangowaýa gala, Meretdurdy gala Melniçnaýa (Degirmenli) gala, Pürli meýdan galasyna hem Welikoknýazeskaýa (Beýik knýaz) galasy diýip at beripdirler. Şol galalaryň birenteginiň türkmençe adyna gabat gelinse, birnäçesiniň türkmençe ady ýitip gidipdir. Mysal üçin, Ohotniçýa (Awçy) galasy diýilýän kiçijik galanyň türkmençe adyna biz şu wagta çenli okan çeşmelerimiziň hiç birinde duş gelmedik.
- (15) Gökdepe galasynyň günorta-guşluk tarapynda, onuň diwarlyndan bary-ýogy 240 ädimlikde ýerleşýän Pürli meýdan galasy gabawyň soňky döwründe aýratyn uly rol oýnapdyr. Ol tä 29-njy dekabra çenli tekeleriň elinde eken. Pürli meýdan galasy Sekizýabyň bir golunyň sag tarapynda ýerleşipdir. Onuň golaýjagynda, ýabyň çep kenarynda hem iki sany kiçijik gala bar eken. Olaryň Türküstan atlandyrylan biri Pürli meýdan galasyndan 120 ädim çepde ýerleşýär eken. Awçy galasy bolsa Gökdepe galasyndan
- (20) bary-ýogy 50 saženlikde ýerleşipdir. Ruslar galalaryň üçüsine hem Welikoknýazeskaýa diýip at beripdirler. Şonuň bilen bir-

[51]

wagtda her haýsyny aýratynlykda hem atlandyrypdyrlar.

Pürli meýdan galasynyň, aýratynam Awçy galasynyň eýelenmegi ruslar üçin gaty uly ähmiýete eýe bolupdyr. Awçy galasynyň bir çüňkündäki diňiň üstünden Gökdepe galasynyň içi

- (5) tutuşlygyna diýen ýaly görnüp durupdyr. Ol ýerden rus soldatlary galanyň içinde gezip ýören adamlary hem atyp bilipdirler. Galanyň içinde ok çöpläp ýören çagalaram olaryň okundan heläk bolupdyr. Iň esasysy bolsa indi ruslar bu ýerden galanyň içine yzygiderli gözegçilik edip, ol ýerde nämeler bolup geçýänini
- (10) synlap bilipdirler.

28-nji dekabrdaky üstünlikdeň ruh alan tekeler 30-njy dekaborda hem gijeki çözüşlaryny gaýtalapdyrlar. Bu gezekki çözüşä 6.000 adam gatnaşypdyr. Olaryň arasynda olja ýygnamak üçin gidýän aýallaram bolupdyr. Olar indi gorkman, ýanlary bilen

- (15) çuwal alyp gidipdirler.

Bu gezek Dykma serdar ruslaryň arkasyna aýlanmak, olaryň hereketine gözegçilik etmek üçin heniz howa ýagtyka ogly Akberdi hany 40 atly bilen iberipdir. Akberdi han yza çekiljek bolanda, ruslaryň üstüne hüjüm etmekçi bolupdyr. Ýöne güýçli

- (20) garşylyga sezewar bolupdyr.

Akberdi handan ruslaryň tylynda hem berkitmeleriniň bardygyny eşiden Dykma serdar Topaz hany olaryň tylyna iberipdir. Özi bolsa öňki hüjüm eden ýerinden hüjüm etmegi ýüregine düwürdir. Ol hüjüme atly goşun ibermändýar.

- (25) Bu gezek tekeler 70 adam ýitiripdirler. Ýöne bu gezegem olaryň hüjümi şowly bolupdyr. Ýene-de bir rus topy olja alnypdyr. Ýöne bu gezekki topy kimiň getireni jedelli bolanmyş. Aşgabatly Polat siýaki³ diýenlerem barmyş, Mämmed düýeli⁴ diýenlerem bolanmyş.

³Spolatbogda şeýle — awt.

⁴Spolatbog "Mamed deýeli" diýip ýazýar — awt.

[52]

30-njy dekabrdä ruslardan bir ofiser bilen 52 soldat ölüpdir. Iki sany ober ofiser bilen 96 soldat ýaralanypdyr. Bu gezegem 28-nji dekabrdaky ýaly, öldürilenleriň köpüsi sowuk ýaragdan ölüpdir. Ýaralananlaram sowuk ýaragdan ýaralanypdyr.

- (5) Bu gezegem tekeler rus goşunlarynyň ýarpysyny gyrandyrys öýdüpdirler. Ruslar indi yzlaryna gaýdarlar diýip tama edipdirler. Emma ertesi ruslar gala has golaý gelipdirler.

1881-nji ýylyň 1-nji ýanwarynda rus goşunlarynyň sag ganaty galanyň diwarynyň 40 sažen golaýyna, çep ganaty bolsa 75

- (10) sažen golaýyna barypdyr. Bu bolsa rus goşunlarynyň nagym gazyp, mina işlerine başlamagyna mümkinçilik beripdir. Skobelew mina işleriniň ýolbaşçysy Rutkowskä 2-nji ýanwarda ir sagat 8-de minalaýyş işlerini başlamak, onuň maksatlary hem ahyrky netijesiniň nähili boljakdygy barada maglumat bermegi
- (15) talap edipdir.

Nagym gazyp, galanyň diwarynyň astyna däre goýmak üçin gala bilen aralygyň ölçegi alnypdyr. Ruslaryň ýarym aýlaw garymyndan Gökdepe galasynyň düýbündäki garym aralygynyň 29 sažen 6 werşokdygy, garymyň çuňlugynyň iki arçyndygy, giňligi-

(20) niň ýedi arçyndygy anyklanypdyr. İşler gala şeýle bir golaýjakda geçirilipdir welin, tekeler ruslaryň garymlaryna ýokardan daş, kesek oklap durupdyrlar.

Mina galereýasynyň gazylyp başlanan pursatynda ýalňyşlyk goýberilipdir. Ol gaty çepe burlupdyr hem çep tarapdaky gary-

- (25) ma baryp diräpdir. Galereýanyň diwarlary opurylyp, ullakan deşik emele gelipdir. Soňra bu ýalňyşy düzedipdirler.

[53]

1880-nji ýylyň 30-njy dekabryndaky çozuşdan soň, tekeler maslahat edipdirler. Maslahatda ýene bir gezek hüjüm edip görmeli diýen karara gelipdirler. Bu gezek ýa ölmäge, ýa-da duşmany ymykly ýok etmäge döwtalap adamlaryň sany 12.000-e ýetipdir. (5) Ruslaryň üstüne 4-nji ýanwarda çozmak bellenipdir. Galany goraýjylar bu gezekki çozuşa uly umyt baglapdyrlar. Iň batyr adamlar hüjüme gatnaşypdyr.

Duşmanyň üstüne iki tarapdan hüjüm edilipdir. Utamyşlar günorta tarapdan hüjüme geçipdirler. Olara Dykma serdaryň ogly Akberdi han serdarlyk edipdir. Demirgazyk tarapdan hüjüme geçen togtamyşlara Topaz han bilen Gul batyr serdar ýolbaşçylyk edipdir. Ruslar gaçmaga ýüz uranlarynda, olaryň yzyndan kowmak üçin, atly goşun pyýada goşunyň yzyndan ýöräpdir. Ýöne olar artilleriýanyň odundan uly zyýan çekipdirler. Dykma (10) serdar hanlar bilen bilelikde derwezäniň agzynda galypdyr.

Tekeleriň agşam sagat 7-lerde, gün batyp aý dogar aralykda başlan hüjümi şowuna bolmandyr. Olar güýçli garşylyga duçar bolupdyrlar. Aýratynam top oky olary köp paýhynlapdyr. Çozuşa gatnaşanlar gaty köp bolansoň, olar yzlaryna gaýdanda, (20) derwezeleriň agzynda uly dyknyşyk emele gelipdir we olar top okundan köp zaýa bolupdyrlar.

Ilki bilen togtamyşlar yzynda dolanypdyr. Olar öli hem ýaraly köp adam ýitiripdirler. Olaryň ýanyna Dykma serdaryň özi gidipdir. Olary ýene birhowa saklanmaga mejbur edipdir. Ýöne (25) gylyçlaşmaga girişmek üçin eýýäm giç bolupdyr.

Şol gün tekeler gala gabalyp başlanaly bäri çeken ähli ýitgilerindenem köp ýitgi çekipdirler. Bagyr obasynda öz puluna mekdep açan Kerimberdi işan daňdan namaz okap otyrka, gapdalynda top ýarylyp ölüpdir. Gelenleri bäri ähli söweşlere (30) işeňňirlik bilen gatnaşan marylylar bu gezek 200 atlysyny ýitiripdir. Şol günün ertesi olaryň köpüsi gaýdypdyr. Diňe Topaz han

[54]

ýanyňyň bir bölek atlysy bilen ahyryna çenli galypdyr.

6-njy ýanwarda agşamara biçak güýçli harasat gopupdyr. Apy-tupan garymlaryň raýşyndaky gumlary sowrup, gözüňi açar ýaly bolmandyr. Asmany gara bulut бүрәп, tüm-garaňky-

(5) lyk bolupdyr. Hiç zat görünmändir. Ruslar tekeler bu pursatdan peýdalanyp çozarlar öýdüp, howsala bilen garaşypdyrlar. Hakykatdanam, şol wagt çozan bolsalar, tekeleriň uly üstünlik gazanmaga mümkinçiligi bar eken. Ýöne olaram ruslar hüjüme geçerler öýdüp gorkupdyrlar. Çozuşa ýürek etmändirler.

(10) 7-nji ýanwarda çozuşda heläk bolan tekeleriň jesetleri porsap başlapdyr. Şonuň üçinem Skobelew atyşygy wagtlaýyn bes etmek, tekelere jesetlerini ýygnamaga maý bermek üçin, olar bilen gepleşik geçirmekçi bolupdyr. Skobelewiň buýrugy bilen podpolkownik Ýomutskiý ýanyna üç sany adam alyp, galadakilara

(15) ok atmaňyzy bes ediň diýip gygyrypdyr. Ýanyna üç sany adam alyp gelen Myrat hana gepleşik geçirmekçidiklerini aýdypdyr.

Skobelewiň ýanyna tekeler tarapyndan Hajymyrat han eli ýalaňaç gylçly gelipdir. Skobelew oňa tekeleriň maslyklaryny ýygnamagy üçin atyşygy wagtlaýyn bes etmegi teklip edipdir.

(20) Hajymyrat han galada wagtlaýyn ýaraşyk baglaşmaga ygtyýarly adamlaryň ýokdugyny, olaryň guma gidendigini, şolarsyz mesele çözüp bilmejekdiklerini mälim edipdir. Hakykatda bolsa tekeleriň gepleşik geçirmekden, atyşygy wagtlaýyn bes etmekden ýüz döndermeginiň başga sebäpleri bolupdyr. Olar ruslar al

(25) saljak bolýandyr, jesetleri ýygnamaga çykan adamlary oka tutjak bolýandyr öýdүpdirler. Onsoňam Pürli meýdan galasynyň garşysynda galan jesetleriň köpüsi yzyna gaýdan marylylar bilen aşgabatlylaryňky eken. Galadakylyar olaryň jesetlerini ýygnamak islemändirler.

(30) Ruslar eger uruşmak isleýän bolsaňyz, aýallardyr çagalaryňyzy bir galadan çykaryň diýip teklip edenlerinde hem galany

[55]

goraýjylar bu teklibe aldaw hökmünde garapdyrlar. Aýallardyr çagalar galadan çykan badyna ruslar olary ýesir aljak bolýandyrlar öýdüpdirler. Mundan başga-da aýallar gidensoň, erkekler hem uruşdan ýüz dönderip gider diýip gorkupdyrlar. Şeýle

(5) pikiri öňe süren Gurbanmyrat işan bolupdyr.

Şol gün Magtymguly hanyň öýünde maslahat geçirilipdir. Bu gezek hanlar urşy bes etmegiň, ruslara boýun synmagyň tarapyňy tutupdyrlar. Emma Dykma serdar beýle etmek üçin indi juda giçdigini aýdypdyr. Onsoňam öýüň daşynda duran

(10) ýaşlar ruslara boýun egmek hakda gürrüň gidýändigini eşidip, gylyçlaryny ýalaňaçlap, içerik kürsäp giripdirler. Ýaraşyk hakda hiç kime gürrüň etdirmejekdiklerini aýdypdyrlar. Şundan soň tekeler ýaraşyk etmek niýetleriniň ýokdugyny aýdyp, ruslara gygyrypdyrlar.

(15) Ýarym sagada çeken gepleşik şunuň bilen tamamlanypdyr. Galanyň üstüne ýygňanan tekeler öz penalaryna çekilipdirler. Ilki ok atmak gezegi tekeler berlipdir. Olar gepleşik wagty gaty mertlik edipdirler. Hatda ok atmaga gezek berlenden soňam galanyň üstündäki birki sany teke heniz gizlenmäge ýetişmedik iki

(20) sany rus soldatyna basymrak gizleniň, häzir ok atyp başlaýarys diýip gygyrypdyr.

Ýöne 4-nji ýanwardaky şowsuzlykdan soň tekeler ymykly ruhdan düşüpdirler. Olar ruslaryň garşysyna degerli bir çäre görüp bilmändirler. Diňe garaşmak bilen çäklenipdirler. Ruslar

(25) bolsa gabaw halkasyny barha daraldypdyrlar, güýçli hüjüme başlapdyrlar.

Galanyň astyna nagym çekmek işi hiç bir päsgelçiliksiz güýçli depgin bilen dowam etdirilipdir. Onuň beýikligi 4 futa golaý, giňligi 3,5 futa golaý bolupdyr. Onuň içi bilen diňe emedekläp

(30) gitmek mümkin eken.

7-nji ýanwarda inženerleriň naçalnigi minalaýyş işleriniň 9-n-

[56]

ji ýanwarda gutarjakdygyny Skobelewe habar beripdirler. Şundan soň Skobelew 10-njy ýanwarda ir sagat 7-ä hüjüme geçmek üçin zerur zatlaryň baryny taýýar edip goýmak barada buýruk beripdir. Ýöne wentilýatoryň esli wagtlap kadaly işlemändigini

- (5) sebäpli, nagymyň 10-njy ýanwarda ir sagat 7-de däri goýmaga taýýar bolup ýetişmejekdigi äşgär bolupdyr.

9-njy ýanwarda 10 sagat 20 minutda geçirilen täze ölçegler nagymyň gazylyp başlanan gizlin garymyndan galanyň diwaryna çenli aralygyň 17 sažen däl-de, 15 sažen ekenligini görkezipdir.

- (10) Şol wagta çenli bolsa onuň 10 saženi gazylypdyr eken. Ýene-de galanyň düýbündäki garymyň aňry ýakasyna çenli 5 sažen, diwaryň astyna çenli bolsa 7 sažen galypdyr. Nagymy diwaryň astynda-da 1 sažen gazmak nazarda tutulypdyr. Diýmek, ýene-de 8 sažen gazmak gerek eken. Soň nagymyň gutaran ýerinden
- (15) diwaryň ugry bilen iki tarapa her biri 2 ýarym saženden ybarat iki sany gol gazmak gerek bolupdyr. Galanyň diwarynyň astyna däri çekmek, partlatmaga taýýarlamak üçinem azyndan 4 sagat gerek bolupdyr. Netijede, bir gijäniň dowamynda munça işi ýerine ýetirip bolmajakdygy takyklypdyr.

- (20) Ruslar nagym gazmak işini gündiz dowam etdirmäge-de çekinipdirler, tekeler muny duýarlar, onsoň bu iş degerli netije bermez öýdüpdirler.

Ruslar gala zabt etmekligi ýa-ha 10-njy ýanwardan yza teldirmeli bolupdyrlar, ýa-da galany partlatmakdan el çekmeli bolupdyrlar.

- (25) Dogrusy, Skobelewiň özi hem, onuň töweregindäki adamlaram galanyň partladylmagynyň şeýle uly netije berjekdigine ynanmandyrlar, oňa ikinji derejeli çäre hökmünde garapdyrlar. Tekeler nagym gazylyanyny duýarlar, garyma çozup, ähli işimizi puja çykararlar öýdüp gorkupdyrlar. Hut şonuň üçin
- (30) nem nagym gazmak işleriniň ýolbaşçysy kapitan Rutkowskiý bu işden el çekip, galanyň diwaryny top bilen ýumurmaklygy

[57]
maslahat beripdir.

- General Skobelew galanyň diwaryny hem partlatmagy, hem top bilen ýumurmagy ýüregine düwüpdür. Top bilen ýumrup gädik açmak üçin galanyň partladyljak ýerinden günbatarragy
- (5) saýlap alypdyr. Şonuň üçinem ol nagym gazmak işlerini bes etmän, gala zabt ediljek gününü yza süýşürmek kararyna gelipdir.

- Hasaplamalar nagym gazmak işiniň her sagatda 1,5 – 2 futdan dowam etdirilende bir gije-gündizde 42 fut geçmek mümkindigini görkezipdir. Däri goýuljak ýerleriň däriden doldurylyp,
- (10) partlatmaga taýýar edilmegi üçinem takmynan 12 sagat gerek bolupdyr. Diýmek, galany partlatmak baradaky ähli taýýarlyk işleriniň 11-nji ýanwarda günortana çenli doly tamamlanyp bilinjekdigi takyklanypdyr.

- Skobelew aýgytly hüjüme geçiljek günü 12-nji ýanwara süý-
- (15) şüripdir. Nagym gazmak işlerini hem gyssagly dowam etdirmek barada buýruk beripdir. Nagym gazyjylar üçin 3.000 manat baýrak belläpdir.

- Şonuň bilen bir wagtda galany partlatmak şowsuz gutaraýan halatynda hüjüme geçer ýaly gala tarap garym gazmak işlerini
- (20) hem dowam etdirmek, dikligine gazylýan şol garymlary galanyň düýbündäki garyma ýetirip goýmak barada buýruk beripdir.

- Tekeler ruslaryň nagym gazýandygyny duýupdyrlar. Ýöne Dykma serdar başlyklaýyn munuň heňe geljek zatdygyna ynanmandyrlar. Onsoňam ruslaryň nagym gazyp, galany partlatma-
- (25) gynyň nähili betbagtçylygyň üstünden eltjekdigini göz önüne getirip bilmändirler. Ruslar ýeriň astyndan ýol açyp, galanyň içine aralaşmak isleýändirler öýdüpdirler. Ilata hem muny şeýle diýip düşündiripdirler. Ruslar ýeriň astyndan deşik açyp çykmakçy bolsalar, çykanynyň kellesini ýeke-ýekeden kakar durarys
- (30) diýipdirler. Şeýle maksat bilenem iň gowy güýçlerini şol ýere jemläpdirler. Hatda Dykma serdaryň tümi hem galanyň partla-

[58]

dylan ýeriniň golaýynda eken.

- 8-nji ýanwarda sagat sekizde 8 sany 4 funtluk top bilen galanyň diwaryny topa tutup başlapdyrlar. Diwaryň 10 sažen ýerinde weýrançylyk bolup, açylan gädikden öýleriň tüýnügi görünürdir. Galany goraýjylar dessine gum çekip, ol gädigi bekläpdirler, 9-njy ýanwaryň säherine çenli diwaryň beýikligini öňki hetdine ýetiripdirler. Gädik açygy artilleriýa batareýasy ol ýerini ýene topa tutup başlapdyr. Emma Skobelew bu işi bes etmek barada buýruk beripdir. Sebäbi ol şol ýerden diňe aýgytlaýjy hüjümiň
- (5) öňüsyrasynda täze gädik açmagy nazarda tutupdyr.

- Inženerleriň naçalnigi 11-nji ýanwarda ir bilen öten gije galanyň diwarynyň astyndan esasy nagymdan iki tarapa gol çekilendigini, diwaryň ugry bilen üç ýerde dări ýerleşdirer ýaly öýjügiň taýýarlanandygyny, ol öýjüklere 72 put däriniň ýerleşdirilip başlanandygyny habar beripdir. Şeýlelikde, galany zabt etmeklige
- (15) ähli taýýarlyk işi gutarnykly tamamlanypdyr.

[59]

1881-nji ýylyň 12-nji ýanwarynda ir sagat 6-da rus goşunlary aý-gytly hüjüme başlapdyrlar. Toplar galanyň diwarlaryndan gädik açyljak ýeri oka tutupdyr. Pyýada goşun bolsa gädik açylaryna hem galanyň diwarynyň partladylaryna garaşyp, hüjüme taýýar

(5) bolup durupdyr.

Laýyk 11 sagat 20 minutda galanyň günorta-guşluk burçunda elhenç partlama bolup, asman-zemini elendiripdir. Goýy gara tüssedir tozan asmana göterilipdir. Grodekow diwaryň 15 sažen ýeriniň ýykylandygyny, geçmäge amatly ýol açylandygyny habar

(10) berýär. Kuropatkin bolsa galanyň diwarynyň ýykylan ýerini 9 sažen diýip ýazýar.

Tekeler birbada nämäniň-nämedigine akyl ýetirip bilmändirler. Ýer yranýandyr öýdüpdirler. Bolup geçen betbagtçylyga akyl ýetirenlerinden soň bolsa gaçmaga ýüz urupdyrlar. Diňe

(15) Dykma serdar bada-bat nämäniň-nämedigine düşünipdir, özüni ýitirmän saklanypdyr. Gaçmaga ýüz uranlary hem saklamaga synanypdyr. Emma bu netije bermändir. Has ýürekli adamlar gaçman, ahyrky demine çenli söweşipdirler.

Galanyň partladylan ýerinde hem, top bilen gädik açylan

(20) ýerinde hem tekeler gaty köp ýitgi çekipdirler. Diňe galanyň partladylan ýerinde azyndan 700 adam ölüpdir. Galanyň partladylan ýerinde begler bar eken. Wekiller hem olaryň golaýynda eken.

Galanyň diwary ýarylyp, tekeler gaçmaga ýüz urandan soň,

(25) rus goşunlary hüjüme geçipdirler. Ýaragsyz ilaty ýaş diýmän, garry diýmän, aýal diýmän, erkek diýmän bir ujundan rehim-sizlik bilen gyryp başlapdyrlar. 70 top galanyň diwaryny oka tutmagyny bes edip, galanyň içini — demirgazyk-gündogar bölegini oka tutup başlaýar.

(30) Taryhda juda seýrek gabat gelýän gyrgynçylyk — genosid başlanýar. Rus goşunlarynyň şol döwrüň iň kämil ýaragy bilen

[60]

- ýaraglanandygyny, tekeleriň bolsa esasy ýaragynyň sowuk ýarag bolandygyny, tekeleriň elinden ölen ýa-da ýaralanan rus ofiserleridir soldatlarynyň tas hemmesiniň diýen ýaly sowuk ýaragdan ölendigini ýa-da ýaralanandygyny Grodekowdan, Kuropatkin-den, Maslowdan, Wereşaginden başlap, ähli rus harby işgärleri tassyklaýarlar. Rus goşunlarynyň çagalary, aýallary hem gaýgyrman bir ujundan gyrandygyny olaryň özleri boýun alýarlar. Diňe bir boýun almagam däl, munuň üçin buýsanýandyklaryny hem gizläp duranoklar.
- (5) Olar Gökdepe galasy alnandan soňky gyrgynçylygyň bilkastlaýyn edilendigini, onuň galanyň söweşsiz boýun egip-egmezliligine bagly bolmandygyny hem aç-açan ýazýarlar. Mysal üçin, Grodekow Gökdepede şeýle gyrgynçylyk etmegi general Skobelewiň entek Peterburgdaka pugta ýüregine düwendigini tassyklaýar. Galanyň diwary partladylyp, tekeler guma tarap gaçyp başlanlarynda, rezerwde duran toply-tophanaly otrýadyň başynda durup, olaryň yzyndan hut Skobelewiň özüniň kowgy gidenligi hem bu tassyklamanyň dogrudygyna şaýatlyk edýär.
- Şonda bosgunlaryň yzyndan pyýada goşun 10 wýorste çenli, atly goşun bolsa 15 wýorste çenli kowalap gidipdir. Özem bosgunlaryň iň güri ýerlerini topa tutupdyrlar. Tekeleriň gaçyp giden ýoly çaga, aýal-erkek jesedinden dolupdyr. Kowgyçylar diňe mazaly garaňky düşüp, göz baglanandan, bosgunlaryň hatarlary mazaly seýrekländen soň yzlaryna dolanypdyrlar.
- (15) Bosgunlaryň yzyndan kowulanda çagadyr aýal-erkek 8.000 adamyň gyrlandygyny 1881-nji ýylyň 20-njy fewralynda Kawkaz goşunlarynyň baş komanduýuşisine iberen maglumatynda Skobelew hut öz eli bilen ýazypdyr. Muny beýleki rus harby işgärleriniň ýatlamalary hem tassyklaýar.
- (20) Tekeler galanyň içinde hem ägirt köp pidalar çekipdirler. Olar 23 güne çeken gabaw döwründe 7.000 adam ýitiripdirler. Diňe

[61]

galanyň alnan günü hem onuň içinde şonça adam ölüpdür. Skobeleviň ekspedisiýa otrýadynyň baş wraçy O. Geýfelder gala alnandan soň onuň içinden 7.000 jeset tapandyklaryny, şonçarak jesediňem galanyň diwarlarynyň düýbünde çala ýere duwlanan-

(5) dygyny ýazýar.

Tekeler gabawyň soňky günleri hatda ölülerini jaýlamagada ýetişmändirler. Grodekow bilen Kuropatkin käbir öýlerden jaýlanmadyk 10 – 15 jeset tapandyklaryny ýazýarlar.

A. N. Maslow gabaw döwründe we galanyň alnan günü ölen
(10) adamlary tekeleriň özleriniň 20.000 adam hasaplaýandygyny ýazýar. Ýurt ugrundaky mukaddes göreşde birnäçe serdarlar, hanlaram janlaryny gurban edipdirler. Olaryň arasynda Hanmämmed atalyk, Orazmämmed han, Dykma serdaryň ogly Akberdi han dagy hem bar eken.

(15) Galanyň synan günü 3.000-denem gowrak aýal-gyz ýesir alnypdyr. Olary tekeler yzlaryna gaýdyp geler ýaly girew hökmünde saklapdyrlar. Galanyň daşynda bir ýere jemläp, daşlaryna garawul goýlupdyr. Olara diňe ýörite rugsat almak bilen gala girmäge hem weýran bolan öýlerinden köne-küşül ýorgan-düşek

(20) getirmäge mümkinçilik berlipdir.

Gökdepe galasyndaky adamlaryň nähili wagşylyk bilen gyrlandygyna şeýle faktlaram şaýatlyk edýär. Boýy bary-ýogy 600 sažen, ini 360 sažen bolan, içinde 14.000-e çenli öý, oraça, çatma dikilen, 40.000-denem köp ilatly kiçijik galanyň içine 23 güne

(25) çeken gabawyň dowamynda 872.000 tüpeň oky, 12.400 top oky atylypdyr. Diňe gala zabt edilen günü 5.604 top oky, 224 raketa, pyýada goşun tarapyndan 273 müň, atly goşun tarapyndan 12.500 ok atylypdyr. Deňeşdirip görmek üçin 900 günläp dowam eden Leningrad gabawynda nemes basybalyžylarynyň şähere

(30) 148.478 top okuny atandygyny ýatlalyň.

Gala alnandan soň Skobelev 4 günlük talaň ygylan edipir. Rus

[62]

soldatlary altyn-kümüş, şaý-sep, haly-palas diýmän, gözlerine ýaran zadyň baryny alypdyrlar. Özem saňa ýetdi, maňa ýetmedi diýer ýaly, olja dawasy bolmandyr. Näçe talaňçylyk etseler, olja tapylypdyr. 12-nji ýanwarda Skobelew galanyň etegine 227 ofiser

- (5) bilen 6.672 soldat jemlän eken. Jemi 6.899 adam. Galadaky her öýde ýekeje halydan bar eken diýip hasap edeniňde-de, her soldat başyna iki halydan düşüpdür. Gala bolsa tutuş tekäniň ähli gyzyň-alasy toplanypdyr. Köp öýler haly düşekden, şaý-sepden doly bolupdyr.

- (10) Bir ýerden jerçiler peýda bolupdyr. Türkmen halysynyň bahasy bir bulgur araga gelipdir. Soldatlar ne gözeli halyny bir bulgur araga berip, duran ýerlerinde içýär ekenler-de, ýene haly getirmek üçin gala düwdenekläp gidýär ekenler.

Rus ofiserleri, aýratynam topçular köp haly olja alypdyrlar.

- (15) Topçular okdan boşan gapyrjaklara çenli halydan doldurypdyrlar. Aradan köp wagt geçmänkä, bahasy bir bulgur bolan türkmen halylarynyň nyrhy öz hakyky bahasyndanam birnäçe esse ýokary galypdyr. Peterburgdan, Moskwadan, Kawkazdan ofiserleriň aýallary hat ýazyp, ärleriniň halysyz dolanyp gelmezligini
- (20) talap edipdirler. Pylanyň öýünde bir haly gördüm welin, görüplikden ýaňa gözüm çykara geldi, şolardaky ýaly halysyz gelme diýip ýazypdyrlar. Maslow soňra 1883-nji ýylda şol halylaryň bir çetiniň Parižiň Gousman bulwaryndaky Aziýa önümleriniň magazinine baryp ýetendigini ýazýar.

- (25) Grodekow gala alnandan soň talanan zatlaryň bahasyny 6.000.000 manat diýip kesgitleýär.

Gökdepe galasynyň gabalan hem zabt edilip alnan döwründe ruslaryň çeken ýitgileri, beýle bir ullakan tapawut bolmasa-da, dürli çeşmelerde dürlüçe görkezilýär. 1881-nji ýylyň 20-nji

- (30) fewralynda Kawkaz goşunlarynyň baş komanduýuşisine iberen raportynda Skobelew 1880-nji ýylyň 20-nji dekabry bilen 1881-nji

[63]

- ýylyň 12-nji ýanwary aralygynda bir generalyň öldürilendigini, bir generalyň ýaralanandygyny, 3 ştab ofiseriniň, 11 ober ofiseriň ölendigini, 5 ştab ofiseriň, 35 ofiseriň ýaralanandygyny, bir çinownigiň ölüp, bir çinownigiň ýaralanandygyny, 267 soldatyň öldürilip, 647 soldatyň ýaralanandygyny, sonra ýaraly 2 ştab ofiseriniň, 4 ober ofiseriň ölendigini habar berýär. General Kuropatkin: «Biz hatardan çykan 34 ofiseri, 364 soldaty, 71 ýabyny ýitirdik» diýip ýazýar. «Biziň ýitgimiz: 4 ofiser, 55 soldat öldi, 18 ofiser, 236 soldat ýaralandy» diýip, A. W. Şerbak ýazýar. K.
- (10) M. Fedorow hem şu maglumaty gaýtalaýar. «Gabawyň tutuş dowamynda biziň ýitgilerimiz 1.104 adama ýetdi, gala hüjüm edilen günü bolsa 398 adam (şol sanda 38 ofiser) boldy» diýip, P. Geýsman bilen A. Bogdanow «Rus terjimehallar sözlüginde» ýazýarlar.
- (15) Mollagara bilen Gyzylarbat aralygynda çekilen demir ýoluň harajatyny hem hasap etseň, Ikinji Ahalteke ekspedisiýasyna 21.126.056 manat, diňe Gökdepe alynýança (alty ýarym aýda) 13.545.341 manat çykday edilipdir.
- Gökdepede gyrlan bigünä adamlaryň jesetleri ençeme gün-
- (20) läp, meýdanda porsap galypdyr. Olary wagty bilen ýygnap, gömüp, otlap ýetişip bilmändirler. Skobelew jeset jaýladyp, soldatlarynyň mädesine degmek islemändir. Jesetleri jaýlamak üçin gulçulykdan boşadylan 500 sany kürt ýesiri işledilipdir. Olaram jeset jaýlamagyň deregine talaň bilen meşgul bolupdyrlar, altyn-
- (25) -kümüş gömlen ýerlerini gözläpdirler. Özlerem rus soldatlaryndanam beter wagşylyk edipdirler. Gelin-gyzlaryň altyn gulak-halkalaryny gulaklary bilen kesip, barmaklaryndaky kökenli ýüzüklerini barmaklary bilen çapyp alypdyrlar. Ahyry Skobelew olary gala goýbermegi gadagan etmäge mejbur bolupdyr.
- (30) Kürt ýesirleri jesetleri jaýlanlarynda hem el ujundan jaýlapdyrlar. Sähel ýel öwüsse ýa-da duşundan atly geçip gitse-de,

[64]

olaryň üsti açylyp ýatypdyr. Gulçulykdan boşan pars ýesirleri ozal tekeler tarapyndan ýesir alnan gelin-gyzlarymyz diýip, türkmen gelin-gyzlarynyň in gowularyny seçip-saýlap alyp gidipdirler.

- (5) Jesetleri jaýlamak işine rus goşunlarynyň baş wraçy O. Geýfelder ýolbaşçylyk edipdir. Ol özüniň dürli wagtlarda çap edilen ýatlamalarynyň birinde bu barada jikme-jik gürrüň berýär. Gökdepe galasy alnandan soň dessine Aşgabada tarap süýşüp başlan goşun pil-palta ýaly gurallaryny ýany bilen alyp gidipdir.
- (10) Gitmediklerem öz gurallaryny bermändir. Şonuň üçinem ýer gazar ýaly gural ýetmezçilik edipdir. Ýer gaty bolupdyr. Onsoň jesetleri üýşürip otlap başlapdyrlar. Ilki jesetleri üst-üstüne goýup, üstüne-de odun üýşürip ýakjak bolupdyrlar. Beýle edilende jesetler ýanman, ýöne gara-ört bolup galypdyr. Soňra
- (15) olary aşagyndan howa geçürýän ýaly edip, ikiden-üçden, köp bolsa dörtten üýşürip, üstünem saman diýmän, ders diýmän, tapan zatlary bilen basyrypdyrlar. Onuň üstündenem öýleriň üzüklerini, durluklaryny basypdyrlar. Geýfelder şeýdip haýal ýakylanda jesetleriň ahyryna çenli ýanandygyny ýazýar.
- (20) Bir-iki ýerde ýaplaryň önüni böwetläp, esli ýere suw goýberip ýeri ýumşadypdyrlar. Soňra ullakan çukur gazyp, adam, at, düýe maslyklaryny şol çukurlara süýräpdirler. Emma munuň bilenem jesetleri, maslyklary gömüp ýetişip bilmändirler.
- Geýfelder başga alaç bolmansoň, soňra galanyň diwarlaryny
- (25) onuň etegindäki garymlary dolduryp ýatan maslyklaryň üstüne ýumurdandygyny ýazýar. Galanyň ýokarsyndakylar diwary ýumrup ýapgyt diwaryň ortasyna süýşürpdirler, ol ýerdäkiler bolsa ýene aşak süýşürp, garymlardaky sansyz adam jesetleriniň, at, düýe maslyklarynyň üstüne sürüpdirler.
- (30) 1887-nji ýylda Gökdepäniň üsti bilen geçip giden Geýfelder şeýle ýatlaýar. Ol wagonyň äpişgesinden Gökdepe galasy gör-

[65]

nüp başlanda, bu barada ýoldaşlaryna mälim edipdir.

- «— Gökdepäniň diwarlary has beýik dälmi näme? — diýip, ýoldaşlarymyň biri sorady. — Şeksiz, has beýikdi — diýip, men jogap berdim. — Ýöne onuň ýokary bölegini köp sanly adam, at
- (5) hem düýe maslyklarynyň üstüni gömmek üçin ulanmaly boldy. Men diwaryň ýokary bölegini bu işe peýdalanmak barada rugsat bermegini Skobelewden haýyş etdim we özüm ilkinji bolup, ony ýumurmaga başladym».

- Ýöne şonda-da maslyklary wagty bilen gömüp gutaryp bol-
- (10) mandyr. A. W. Kwitka gala alnandan ýarym aý soň, 27-nji ýanwarda galanyň komendanty Wereşagin bilen onuň içine aýlanyp görendigini, şol wagt hem galanyň diwarynyň partladylan ýerindäki jesetleriň kimsiniň kellesiniň, kimsiniň el-aýagynyň çykyp ýatandygyny, basan ýeriň maslykdygyny habar berýär.
- (15) Şol döwrüň rus harby işgärleri bu deňsiz-taýsyz wagşyýana gyrgynçylygyň sebäbini, hamala 1879-njy ýylda Lomakiniň ekspedisiýasynyň ýeňilmeginiň rus goşunlarynyň abraýyna, şöhratyna şek ýetirendigi, şonuň üçinem tekeleri göz edip jezalandyrmagyň, rus goşunlarynyň ýeňilmezlik şan-şöhratyny dikelt-
- (20) megiň zerur bolandygy bilen düşündirýärler. Hamala, aziýalylary diňe şunuň ýaly zalymlyk bilen boýun egdirmek mümkin diýip tassyklaýarlar. Hamala, «aziýalylaryň diňe küpesine däl, aňyna-da ýençmelimiş».

- Ýöne bu bilkastlaýyn genosidiň köklerini başga zatdan —
- (25) kolonizatorlaryň Orta Aziýa halklaryny adam hökmünde-de görmänliginden, kiltini olary gyrmaga dikenliginden gözlemek gerek. Grodekowyň, hamala, tekeleriň uruşdan başga zady bilmeýändigini, ýaşayşa ukypsyzdygy, olaryň hökman ölüp gutaryp gitmelidigi hakda «welilik satmagy» şuny subut edýär. Onuň
- (30) tekeleri «ýer şarynyň ýüzündäki gara tegmil, adamzat üçin masgaraçylyk» atlandyrmagy şuny subut edýär. Skobelewiň niýetini

[66]

tekeleri gyryp gutarmaga, galanjasyny hem ýesir hökmünde deňiz kenaryna göçürmäge dikenligi şuny subut edýär. Gala synandan soň, guma gaçyp giden bosgunlaryň, özem esasan aýallardan, çagalardan ybarat bosgunlaryň birehimlik bilen 15

- (5) wýorste çenli gyrylmagy şuny subut edýär.

Şu ýerde köp zadyň Skobelewiň şahsyýetine, zalymlygyna, türki halklara bolan ýigrenjine bagly bolandygyny belläp geçmegem artykmaçlyk etmese gerek. Munuň üstesine-de köp ýatlamlarda agzalsa-da, henize çenli üns berilmän gelýän bir häsiýetli

- (10) fakt bar. 1880-nji ýylyň 9-njy iýulynda Bamydaka Skobelewe ejesiniň öldürilendigi hakda telegramma gelipdir.

Skobelewiň ejesi Olga Nikolaýewna ýetimler öýlerini açmak üçin Rumeliýa gidipdir. Onuň ýanynda ýarym million manat puly bar eken. Skobelewiň ýakyn dostlarynyň biri Uzatis hem

- (15) şol ýerde eken. Ol hem Skobelew ýaly slawýanparazlaryň biri bolupdyr. Makedoniýany gozgalaňa aýaga galdyrmagyň kül-külüne düşüpdur. Munuň üçinem köp pul gerek bolupdyr. Onsoň Uzatis Olga Nikolaýewnadandan pul diläpdir. Ol bermänsoň, öldürip almagy ýüregine düwüpdur. Gije öz ýoluna barýan Olga

- (20) Nikolaýewnanyň öňünden çykyp, ony öldüripdir. Ýöne Olga Nikolaýewnanyň ýanyndaky diri galan adamlar Uzatisi tanapdyrlar. Şol sebäpli hem Uzatis özüni atyp öldürmäge mejbur bolupdyr.

I. A. Çansew, hamala, Skobelewiň ejesini Uzatisiň öldürendiginiň soň-soňlar bilnendigini tassyklaýar. W. W. Ýaşerow bolsa munuň şobada bilnendigini, Uzatisiň özüni öldürmegine onuň tanalmagynyň sebäp bolandygyny subut edýär.

Her näme-de bolsa, Skobelewe iberilen telegrammada onuň ejesiniň, hamala, türklere tarapyndan öldürilendigi habar berlip-

- (30) dir. Skobelew uzak gije ses edip, gygyryp çykypdyr. Türklere haýbat atyp, olardan ar almaga kasam edipdir.

[67]

Skobelewiň diňe türkleri däl, ähli türki halklary ýigrenendigi belli zat. Onsoň Skobelewiň «Alynyň aryny Ahmetden çykaran» bolmagy, bu ýagdaýyň onuň tekelere has zalymlyk bilen daramagyna täsir eden bolmagy mümkin.

[68]

Gökdepe galasyny goramakda tekeler görlüp-eşidilmedik gah-rymançylyk, edermenlik, mertlik görkezipdirler. Olaryň watana wepalylygy, edermenligi, gylyç işletmäge ökdelligi barada rus harby işgärleri haýran galmak bilen ýazypdyrlar.

(5) Tekelerde dönüklük etmeli diýen düşünje-de bolmandyr. Olar hatda Dykma serdaryň wagtlaýyn ruslaryň tarapyna geçmegine hem dönüklük hökmünde garamandyrlar. Munuň beýle bolup biljegine ynanmandyrlar. Dykma serdary diňe uruşmak islemän-soň ruslaryň arasyna geçen adam hasaplapdyrlar.

(10) Lomakiniň birinji Ahalteke ekspedisiýasyna gatnaşyjy W. A. Tugan-Mürze-Baranowskiý tekeleriň batyrlıgy, gylyç işletmäge ezberligi hakda gaty köp faktlary mysal getirýär. Gruzin polkunyň praporşigi Beloborodowyň üstüne topulan bir teke gylyç bilen onuň kellesini kakyp goýberipdir. Onuň göwresi kellesi
(15) alnandan soňam esli wagtlap ýykylman durupdyr, soňra birden gürpüldäp gaýdypdyr.

Bir gezek alty sany dagystanly bir tekäniň daşyna geçipdir. Ol diňe gylyjy bilen olaryň altysyny hem ýaralamaga ýetişipdir. Knýaz Witgenşteýniň ordinaresi onuň üstüne topulanda, onu-

(20) ñam elini çapypdyr. Ahry dagystanlylaryň biri ony arkasyndan tüpeňläp öldüripdir.

Watan ugrundaky söweşlerde türkmen aýal-gyzlary hem uly edermenlik görkezipdirler. Olar her hili kyn güne düşselerem, ärlerine uruşmaň, duşmana boýun egiň diýmändirler. Gaýta

(25) olar bilen deň durup söweşipdirler.

Bir topar rus soldaty geçip barýarka, olara üç gezek ok atylypdyr. Soldatlar ol ýerde birnäçe adam bardyr öýdüpdirler. Tüpeň atylan ýeriň daşyny gabapdyrlar. Görseler bir teke gyzy pistoletine ok salyp otyrmyş, gapdalynda-da ýene iki sany pistolet

(30) ýatyrmyş. Ony tutup naçalnigiň ýanyna getiripdirler. Naçalnik oňa: «Gorkma, biz saňa erbet zat etmeris» diýipdir. «Serdar, men

- [69]
hiç zatdan gorkamok, meniň bilen islän zadyňyzy edip bilersiňiz. Ýöne, kapyrlar, siz bizden gorkuň hem heder ediň, sebäbi siziň biriňizem biziň ýurdumyzdan diri gitmersiňiz» diýip ol gyz jogap beripdir. Bu merdana gyzy boşadyp goýbermäge mejbur
- (5) bolupdyrlar.
Bir gezek bolsa käliň içinde rus soldatlaryny tüpeňläp oturan garry aýaly görüpdirlər. Soldatlar ony şobada kerçäp taşlapdyrlar. Bir gezek bir ofiser arkasyna güýçli zarba degensoň ýalta yzyna öwrülse, eli pilli bir kempir ikinji gezek urmaga taýýarlanylup durmuş.
- (10) Hatda çagalaram gorky-ürkini bilmän, duşmanyň üstüne batyrlyk bilen topulypdyrlar. Tugan-Mürze-Baranowskiý dokuz ýaşly bir teke oglanjygynyň eline ullakan pyçak alyp, Eriwan polkunyň ofiseriniň üstüne topulanyny görendigi barada ýazýar.
- (15) Şular ýaly faktlar rus harby işgärleriniň ýatlamalarynda ýeke-ýeke sanardan kän.
Tekeleriň batyrlygy, ahlak arassalygy olary iň bir wagşyýana ýigrenç bilen ýigrenýän adamlary hem soňra hormatlamaga mejbur edipdir. Mysal üçin, heniz tekeleri diňe Ýegenbatyr galasy synyň üstünden dürbi bilen synlaýan Wereşagin şeýle ýazýar: «Bu agyzlary ýalaňaç gylyçly adam şekilindäki ganhor ýyrtyjy haýwanlaryň üşmeginiň önünde biziňkileriň toparjygy dürbüde çalaja agaryp görünýärdi». Soňra bolsa hut şol Wereşagin: «Tekeler nähili görmegeý halk eken! Olaryň ýüz keşbi nähili gel-
(25) şikli!.. Tekeler gaty akylyly hem paýhasly halk eken, men olaryň gürrüňlerini hezil ediniş diňleýärdim» diýip ýazýar.

[70]

Synany bäri bir asyr on bir ýyly başyndan geçiren Gökdepe galasynyň harabaçylygy ahmyr bilen içini tutup, ýere siňip ýatyr. Äpet gala — ýalňyz doganlyk mazary. Onuň ýumrulan diwarlarynyň astynda öz mukaddes topragynyň azatlygy, erkinligi

(5) ugrunda başyny goýan münläp merdana gojalar, ýigitler, aýal-gyzlar, çagalar ýatyr.

Gala hem ony goraýjylar barada indi bir asyrdanam gowrak wagt bäri köp gürrüňler edilip gelinýär. Bu aýylganç gyrgynçylygyň sebäpleri barada, günäkärleri barada gürrüň edildi.

- (10) Türkmen halkynyň taryhynda aýgytlaýjy etaplaryň biri bolan Gökdepe gyrgynçylygy baradaky hakykaty öwrenmek sözüň doly manysynda gadagan edilenem bolsa, ol hakda faktsyz her dürli netijeler çykarmakdan çekinilip durulmady. Taryhy sud etmek derejesine barlyp ýetildi. Birleri Gökdepe gyrgynçylygy din
- (15) hadymalarynyň, han-begleriň zähmetkeş halkyň boýnuna dakan zady diýdi, başga birleri halky basybalyjlara garşylyk görkezmek-de günälemek derejesine baryp ýetdi. Birleri ähli ilaty Gökdepe galasyna ýygnamak bilen tekeler uly ýalňyşlyk goýberdi, ilatyň gyrylmagyna hut şu ýagdaý sebäp boldy diýip tassyklasa,
- (20) başga birleri teke hanlaryny, serdarlaryny inlis emissarlarynyň oýnawajyna öwrülen adamlar hasaplady. Birleri Ahal oazisini Russiýanyň sostawyna parahatçylykly ýol bilen birikdirmäge mümkinçilik bardy diýse, başga birleri şeýle mümkinçiligiň bolandygyny inkär etdi. Birleri Ahalyň basylyp alynmagyny onuň
- (25) koloniýa öwrülmegi hasap etse, ýene birleri ony türkmen halkynyň taryhynda progressiw rol oýnan waka hasaplady. In ahyrda hem Ahalyň zorluk bilen basylyp alynmagyny Türkmenistanyň Russiýa birikdirilmeginiň prosesinde, ýerli ähmiýete eýe bolan çaknyşyk hasap edip, tutuş Türkmenistan Russiýa meýletinlik
- (30) bilen birleşdi diýip tassyklamaga barlyp ýetildi.

Gökdepe wakasy ýaly çylşyrymly, tutuş ýurduň, tutuş hal-

[71]

kyň ykbalynda aýgytlaýjy rol oýnan taryhy wakalara haýsydyr geldi-geçer syýasy bähbitler nazaryýetinden ýa-da haýsydyr bir aýrylykda alnan anyk mesele nazaryýetinden baha bermek nädogry bolar. Nähilidir birtaraplaýyn netije çykarmak nädogry

(5) bolar.

Gökdepe wakalarynda din hadymalarynyň, han-begleriň uly rol oýnandygyny hiç kim inkär edip bilmez. Sebäbi şol döwrüň taryhy şertlerinde başgaça bolmagy mümkin däl ahyry. Ilaty Gökdepe galasyna göçürip getirmekde, galada saklamakda han-

(10) laryň, serdarlaryň zorluk ulanandygyny hem hiç kim inkär edip bilmez. Ýöne munuň synpy bähbit aralyp däl-de, umumy halk, watan bähbidi üçin edilendigini hem hiç kim inkär edip bilmez.

Belki, ähli ilatyň Gökdepe galasyna ýygnanmagy ýalňyşlyk bolandyr. Ýöne bir gala jemlenen halky basybalyjylaryň uçdan-

(15) tutma gymaga haky bar diýibem hiç kim aýdyp bilmez. Munuň özi gyrany däl-de, gyrlany günälemek ahyry. Eger şeýle nazaryýetden seretjek bolsaň, 140 müňdenem köp adamyň göz ýumup-açar salymda gyrylmagyna Hirosimanyň üstüne ilkinji atom bombasyny taşlan amerikan imperialistleri däl-de, bir şähre

(20) şonça bolup üýşen adamlaryň özleri günäkär bolup çykýar-da!

Ahalyň, tutuş Türkmenistanyň Russiýa parahatçylykly ýol bilen birikdirilmek mümkinçiliginiň bolandygyny hiç kim inkär edip bilmez. Belki, şeýle mümkinçiligiň elden giderilmegine tekeleriň özleriniň sebäp bolan ýerleri bardyr. Olaryň rus ker-

(25) wenleriniň üstüne çozan wagtlaram bolupdyr. Teke hanlarynyň ruslar bilen gepleşik geçirip, öz tiredeşlerine diýenlerini etdirip bilmedik, gepleşigiň şertlerini berjaý edip bilmedik wagtlaram bolupdyr. Ýöne aňyrdan gelen basybalyjlara sadyklyk bilen boýun egmändigi, «parahatçylyk bilen birleşmändigi», öz ýurduny,

(30) öz azatlygyny goramak üçin garşylyk görkezendigi üçin türkmen halkyny günälemek bolarmy? Haýsy halkyň ikinji bir halky

[72]

onuň «meýletinlik bilen birleşmändigini» sebäpli basyp almaga, gyrgyna bermäge haky barmyş? Basyp almaga hiç kimiň haky ýokdur, öz azatlygyny goramak bolsa her bir halkyň mukaddes borjydyr.

- (5) Türkmenistanyň basylyp alynmagynyň Gökdepe wakalarynyň hut yzysüre käbir progressiw netijeleriniň bolandygyny hem hiç kim inkär edip bilmez. Türkmen halky şondan soň ençeme obalaryň ilatynyň gulçulyga sürlüp boşap galmagyna sebäp bolan alamançylykdan dynypdyr. Ýöne, birinjiden-ä, türkmenleriň
- (10) alamançylyk bilen meşgullanandygy kimdir biriniň olaryň ýurduny basyp almaga hakynyň bardygyny aňlatmaýar. Eger şeýle boljak bolsa, Russiýa Eýrany hem basyp almaly bolardy. Sebäbi türkmenlerem kürtleriň, parslaryň alamanyndan olardan az ejir çekmändirler. Ikinjiden, Türkmenistanyň Russiýa birikdirilme-
- (15) gi alamançylygyň galmagyny tizleşdirdi diýilse, hakykata has golaý bolardy.
- Her bir zat taryhy şertlere laýyklykda döreýär, her bir zat taryhy şertlere laýyklykda ýitip gidýär. Alaman türkmenleriň oýlap tapan zady däl. Gulçulyk döwrüniň galyndysy. Ol türkmenlerde
- (20) hem eýýäm möwritini geçirip barýardy. Türküstanyň, Hywanyň ruslar tarapyndan basylyp alynmagy türkmenleri eýýäm gul bazarlaryndan mahrum edipdi. Türkmenler bolsa özlari saklamak üçin gul, gyrynak getirmän, satmak üçin getiripdirler. In esasy bolsa alamançylygyň geografiki çäkleri daralyp gelýärdi.
- (25) Hamala, Gökdepe gyrgynçylygy ýerli ähmiýete eýe bolan çaknyşyk bolupdyr, tutuş Türkmenistan bolsa Russiýa meýletinlik bilen birigipdir diýip tassyklaýan adamlaryň taryhy hakykaty bilkastlaýynlyk bilen ret edýändigine ýa-da taryhdan ýekeje setir okamandygyna göz ýetirmek kyn däl.
- (30) Gökdepe galasynyň alynmagy ýerli ähmiýete eýe bolan çaknyşyk däl. Gökdepede tutuş Türkmenistanyň, külli türkmeniň

[73]

ykbaly çözülipdi. Hatda Skobelew, Grodekow, Kuropatkin ýaly diňe Ahalyň boýun egdirilmeginde däl, Russiýa imperiýasynyň harby durmuşynda uly rol oýnan adamlar Gökdepe galasynyň alynmagyna tutuş Türkmenistanyň boýun egdirilmegi hökmünde garapdyrlar. Munuň özi hakykatdanam şeýle bolupdy. Soňra 1884-nji ýylda Maryda bolan «geňeşiň» netijesi hem 1881-nji ýylyň 12-nji ýanwarynda Gökdepede çözülipdi.

- Gökdepe galasyny goraýjylar ýeňlenem bolsalar, öz ýurduny, azatlygyny gorap saklap bilmedigem bolsalar, basybalyjylary öz-
- (10) başdak bir ýurdy, özbaşdak bir halky basyp alandyklaryny ykrar etmäge mejbur etdiler. Olar diňe alamançylyk bilen meşgullanyp, göçüp-gonup ýören wagşy taýpalary mugyra getirmändiklerini, Türkmenistan diýen bir ýurdy basyp alandyklaryny dünýä jar etdiler. Grodekowyň dört tomdan ybarat memuarlarynyň
- (15) «Türkmenistanda bolan uruş atlandyrylmagy» şuny subut edýär. Onuň üç tomy 1883-nji ýylda çykypdy, ol wagtlar entek Marydaky «geňeş» bolmandy, Türkmenistan heniz Russiýa «meýletin birikmändi». Kuropatkiniň memuarlarynyň hem «Türkmenistanyň basylyp alynmagy» diýlip atlandyrylandygy şuny subut
- (20) edýär. Galyberse-de, Türkmenistanyň Eýran bilen serhediniň Kaspiden başlap, tä Babadurmaza çenli türkmen halkynyň arkasyndan, oňa sala salynman çekilendigine, hakykat ýüzünde munuň Türkmenistanyň territoriýasynyň iňlisleriň kömegi bilen Russiýadyr Eýranyň arasynda paýlaşylmagyny aňladandygyna
- (25) garamazdan, bu aktyň özi şuny subut edýär. 1881-nji ýylyň 9-njy dekabrynda Tähranda Russiýa bilen Eýranyň aralygynda Kaspi deňzinden gündogara tarap serhet çekmek baradaky konwensiýa gol çekilende, heniz Maryda «geňeş» bolmandy, Türkmenistan Russiýa «meýletinlik bilen» birleşmändi.
- (30) Gökdepe galasynyň harabaçylygy ahmyr bilen içini tutup, ýere siňip ýatyr. Bu ýerde ata watanyň azatlygy ugrunda münläp

- [74]
adamlar başyny goýdy. Olaryň ganyynyň ýerine düşmegi üçin, Türkmenistanyň garaşsyz, özbaşdak ýurt bolmagy üçin ýüz on bir ýyl gerek boldy. Tebigatyň emrine çäre ýok. Ýere siňip barýan gala wagtyň geçmegi bilen ýene çöker. Emma minnetdar nesilleriň (5) ýüreklerinde bolsa ol gala barha beýgeler. Ýüz on ýyldan soň *HATYRA GÜNI* diýlip ygylan edilen 12-nji ýanwary minnetdar nesiller hiç wagt ýatlaryndan çykarmazlar.

26.10.1991

ÇEVİRİ

GÖKDEPE KALESİ

[3]

Gökdepe Kalesi'nin harabe hâli maalesef kederle toprağa karışıyor. Gökdepe Kalesi'nin bir tarafı Gökdepe ilçesinin merkezine bağlanıyor. Diğer tarafından da demir yolu hattı geçiyor. Şehir tipindeki yerleşim yeri, eski kalenin üstüne doğru genişlemesini (5) devam ettiriyor. Kalenin, güneydoğu tarafında kurulan yerleşimler ile arasında sadece asfalt yol var. Bir zamanlar geniş meydana tek başına yükselen kale artık dışarıdaki gören gözlerden saklanıyor. Bazı evler, (10) kale duvarıyla bitişince çoğu yerde kale duvarı tahrip olmuş. Ahırlar, tuvaletler kalenin içine alınmış.

Kalenin kuzeybatı ucu kalenin diğer kalıntıları gibi toprağa karışmamış da olsa, önceki heybetli çehresini yitiren Dinlidepe boynunu eğiyor. Türkmenistan'ı (15) ele geçirme faaliyetlerine katılan Rus askerlerinin kayıtlarında Dinlidepe sözü, Gökdepe sözü ile neredeyse aynı sıklıkta kullanılıyor. Rus kayıtlarının kendisi de Dinlidepe'yi, Gökdepe Kalesi mânasında kullanıyor. Bu yüzden Gökdepe ve Dinlidepe sözleri eş anlamlı kabul ediliyor. Bunun da kendine özgü bir sebebi var. İlk zamanlar eski Gökdepe, şimdiki Gökdepe Kalesi'nden (20) on, on iki kilometre kuzeybatıda kurulmuş. Bu bölge baştan başa Gökdepe diye adlandırılıyormuş. Bunun için de Gökdepe Kalesi, eski Gökdepe'den çok uzakta kurulan Dinlidepe'nin dışındaki boş meydana kurulmuş da olsa başlarda kalenin adı Dinlidepe olarak da kullanılsa sonraları (25) Gökdepe Kalesi denilen ad Dinlidepe adının yerini almış ve daha çok bu ad tercih edilmiştir.

General Skobeleov'un harekât müfrezesinin karargâh komutanı general N. İ. Grodekov'un belirttiğine göre Gökdepe Kalesi ilk kuruluş çalışmalarında çeşitli şekillerde adlandırılmış. Nurberdi Han ona Yanıteke diyormuş. Halk Yanışehir, Farıslar ise Tezeşehir (30) diye ad vermiş. Ancak Grodekov'un bu malumatında apaçık görülen bir yanlışlık var. Yerli halkın Yanışehir deyip

[4]

Farısların ise Tezeşehir demesi insanı düşünceye sürüklüyor. Grodekov, Farısların adlandırışını Rusçaya tercüme ederek almıştır diyebilmek için de kanıt yoktur. Çünkü o Yanıteke, Yanışehir, Tezeşehir denilen isimlerin üçünü de esas kabul ediyor.

(5) Gökdepe Kalesi kısa zaman içinde, 1879-1880 yılları arasındaki bir yıldan daha az bir sürede kurulmuş. Kalenin kurulduğu vakitlerde çalışmalara birkaç kez ara verilmiş. Ancak kale kuruluş süresinden de az yaşamış. Kalenin kuruluşu tamamen bittikten sonraki 6 ay dolmadan da kale tamamen (10) yıkılmış. Kale korkunç bir şekilde yıkılmış ancak kurulduğundan beri topu topu yüz on yıl geçen muazzam büyüklükteki bu yapının asıl görüntüsünü tasvir etmek mümkün değildir.

Elbette, kalenin bu derecede harabe hâline gelmesinde son dönemdeki bazı durumların – ona özensiz bakılmasının, (15) kalenin içine doğru giden meydana üzüm

ekilmesinin, çoğu yerinin düzleştirilmesinin, garaj, araç bakım istasyonu yapılmasının, 1948 yılındaki depremin – büyük etki etmiş olduğunu inkâr etmek olmaz. Ancak gerçekte kale ele geçirildiği o harekâtta da çokça yıkıma uğramıştır. Kale duvarının esas kısmı, altına barut (20) koyularak patlatılmış. O yerden biraz batıdaki birçok yer de topa tutularak kaleye gedik açılmış. Kalenin duvarlarının çoğu ise içeride ve dışarıda yer alan çukurlardaki insan, at, deve ölülerini gömmek için cesetlerin üstüne yıkılmıştır. Bu meselelerin hepsi hakkında yeri geldiğinde ayrıntılı (25) konuşuruz.

[5]

Gökdepe Kalesi'nin kurulmasına Çarlık Rusyası'nın 1879 ve 1880-1881 yıllarında Ahalteke bölgesini ele geçirmek amacıyla kurduğu askerî harekât grupları sebep olmuştur. Çarlık, geçen asrın yetmişinci yıllarının başında Ahalteke bölgesinde (5) ciddi ilerleme kaydeder. 1874 yılının 31 Mart'ında Zakaspi bölüğü tarafından özel bir idare oluşturulup bölüğe Tümgeneral Lomakin komutan olarak belirlenir.

General Lomakin Tekeler ile görüşmeler yapmaya başlar. Ancak türlü sebepler ve türlü bahanelerle Ahalteke bölgesinin (10) Rus tebaasına kolaylıkla geçirilme imkânı elden kaçar. Güneybatı ve Güney Asya'da derin askerî amaçlarını göz önüne alan Çarlık Rusyası, İngilizleri ve Farsları kışkırtmak istemeyerek Ahal'i kendi tebaasına katma konusunda sahte ve karışık bir siyaset takip eder. Bunun (15) üstüne de Albay Markozov tarafından Teke bölgesinin talan edilmesi, Rus ordusu ile Tekelerin arasında sürekli ufak çatışmaların olup durması, önceki hoşgörülü ve karşılıklı güven ilişkilerini kökünden ciddi şekilde sarsar. Tekelerin Ruslara olan güveni azalır. Onlar Ruslara karşı savaşmayı tamamen (20) kafalarına koyarlar.

Çarlık Rusyası Ahalteke bölgesini tam olarak eline geçirmediği sürece, Horasan'a çıkıp İngilizlere karşı duramayacağını tamamen anlar. Bunun için de ufak çatışmaların ortaya çıkmasından itibaren, Ahalteke bölgesini bir hamlede ele geçirmeyi aklına koyar. (25) Özel askerî harekât grubu kurmak kararlaştırılır. 1879 yılının 23 Ocak'ında bu plan Çar II. Aleksandr tarafından onaylanır.

Harekât grubunun önüne Gökdepe'yi ve Marı'yı ele geçirme vazifesi koyulur. Harekât grubunun emrine 16 tabur ve 1 çeyrek tabur (30) (her biri 450 kişiden toplamda 7310 kişi), 18 bölük (100 kişiden oluşan), 2 atlı süvari bölüğü (2900 kişi) ve 34 top (400 adam) verilir. Bunca güçle hareket

[6]

eden orduya 4000 piyade, 2000 atlı asker, 16 top alınır. Bunun dışındaki askerlerden ise seyyar kuvvetler ile birlikte harekât grubu askerlerinin esas kuvvetlerini birleştirmek için faydalanılır. Harekât grubunun ihtiyaçları için 1.872.540 manat 6 aya bölünüp verilmiş. Harekât grubunun (5) komutanı, Birinci Kafkas Ordusu'nun merkez komutanı, Rus-Türk savaşında (93 harbi kastediliyor) büyük şöhret kazanan ikinci

komutan General Lazarev belirlenir. Lazarev, Zakaspi askerî bölüğü askerlerinin geçici kumandanı olarak adlandırılır.

Lazarev, 1879 yılının 23 Mart'ında Çekişler'e gelir. **(10)** Tam bu sırada Dıkma Serdar'ın oğlu Akberdi Han, 1878 yılının Eylül ayında Çat'ta esir düşen iki tane Rus askerini yanına alarak Çekişler'e ulaşmıştır.

O iki asker, esir alınmadan önce de Tekeler altı tane Rus askerini esir alıp gitmişler. Ruslar buna cevap vererek, Teke kervanını **(15)** soymuşlar ve on dört tane Teke'yi o altı Rus askerine karşılık esir almışlar.

Esir alınan altı Rus askerinin ilk olarak ikisi serbest bırakılmış. İki tanesini ise 1877 yılında Gızılarbat'ın eteğinde esir alınan oğlu ile birlikte çalışmak üzere, zengin genç bir kadın satın almış. **(20)** İkisini ise Akberdi Han on dört teke esiri ile birlikte çalışması için alıp gelmiş. Bununla birlikte Akberdi Han geldiğinde, Türkmenlerin elinde ancak o dul kadının elindeki iki Rus esiri kalmıştı.

Fakat General Lazarev o iki esiri kendim serbest bıraktırırm diyerek Akberdi Han'ı çok iyi karşılamış. Lazarev on dört Teke esirinin **(25)** on dördünü de serbest bırakmış. Dıkma Serdar'a madeni para ile yüz manat, Akberdi Han'a da elli manat aylık bağlamış. Lazarev, Tekelerin karşılıksız boyun eğmesini talep edip Akberdi Han'ın ağzından, Dıkma Serdar'a şöyle bir mektup göndermiş:

Ben, General Lazarev, çar tarafından büyük **(30)** bir orduyla bu bozkıra sefer yapmak için atandım. Sizin aşiretleriniz bundan birkaç yıl önce bizim Mihaylov Körfezi'nde oturan

[7]

müfrezemizin üstüne saldırmışlar. Geçen yıl ise onlar Hocagala'ya saldırmışlar. Bunun için de ben sizin eşkıyalarınızı cezalandırmayı ve bulunduğunuz yerde huzuru sağlamayı kendime bir borç bilirim. Sizin üstünüze doğru gelmekte olduğumu açıkça bildiriyorum **(5)** ve bana karşı savaşmak isterseniz bundan çok memnuniyet duyarım. Ancak Kuranda: “Eğer düşmanın senden güçlü ise onun inancına bakmadan ve senden güçlü olduğu için ona boyun eğ” denilmiştir. Bu sözleri ve benim tavsiyelerimi Tekelere ulaştır.

(10) Ben 23 Mart'ta Çekişler'e sağ salim geldim ve senin oğlun Akberdi Han'ın orada olduğunu gördüm bu beni çok memnun etti. Ben senin akli başında hareket etmiş olduğunu ve bizim Çarımıza hizmet etmeyi yürekten arzu etmiş olduğunu gördüm. Bu mektubu halka ilan edercesine oğlundan gönderiyorum. Unutma **(15)** bizim Tekelerin üstüne yaptığımız hücum sakinliği ve huzuru sağlamaktan ve söylenileni yapmayanlarınızı cezalandırmaktan ibarettir.

Kim Çara temiz kalbi ve gayretiyle hizmet ederse ben onu korurum. Kim benim dediğimi kabul etmezse **(20)** ben ona dersini verip cezalandırırm. Bundan emin olun.

Yakın zamanda kendi ordum ile sizin üstünüze hücum edeceğim. Benim öğütlerimi Ahal Tekelerine de söyle. Onlar, ben onların topraklarına ulaştığımda boyun eğip önümden çekilsinler. Eğer onların bana boyun eğip gelme niyeti yoksa, o zaman onlara (25) şunu duyur ki sonradan olacak hiçbir şeyi benden bilmesinler.

Biz hepimiz, peygamber Âdem Baba'nın çocuklarıyız. Bizim her birimiz kendi inancını korumalıdır. Sizin dinî inancınız ile bizim hiçbir işimiz yok. Aksine, biz kendi dinî inancını gizlice yerine getiren insanları çok severiz. (30) Ben ancak sizin zalim ve serseri adamlarınızı cezalandırmak için geliyorum.

[8]

Çekişler'e geldikten sonra ben sizin tüm esirlerinizi serbest bıraktırdım. Şu an sizde bizim iki tane askerimiz kaldı. Siz onları bana geri verirsiniz iyi olur eğer geri vermezseniz onları kendim yerin altına girmiş olsalar da (5) bulurum.

Bırak, Tekelerden birkaç atlı Çat'ta albayın hizmetinde çalışsın. Bırak, birkaç cesur ve güçlü atlı benimle Tekelerin üstüne hücum etmeye hazır olsun.

Rusların hücum etmekte olduğunu duyan Tekeler Aşgabat'ta görüşmeler (10) yaparlar. Bu görüşmede General Lazarev'in Dıkma Serdar'a gönderdiği mektup da okunur.

O zamanlar Nurberdi Han Marı'da imiş. Onun yerine oğlu Berdimırat Han hanlık yapıyormuş. Ancak Berdimırat Han genç olduğu için Nurberdi Han'a yakın iki tane adam -Orazmemmet Han ile (15) Gurbanmırat İşan- ona akıl hocalığı yapıyormuş.

Aşgabat'ta olan görüşmeler sonucunda Ruslara izin vermemeli onlara karşı savaşmalı kararına varılır. General Lazarev'in Dıkma Serdar'a gönderdiği altı nüshadan ibaret mektubundan ise keskin nişancılar tüfeklerini doldurmak için faydalanmışlar.

[9]

Aşgabat'ta olan görüşmelerde altı bin piyade ve süvariye Bendesen'de toplamak üzere hazırlanır. Berdimırat Han, Orazmemmet Han'ı Gurbanmırat İşan'ı ve dört bin atlı ile iki bin de piyade askeri alarak Bendesen geçidine doğru gider. Onlar Bendesen'e (5) vardıktan sonra piyade askerlerini orada bırakırlar. Berdimırat Han ile Dıkma Serdar ise dört bin atlı askeri alarak Rus askerlerinin önünden çekilmek için Hocagala'ya gider.

Teke süvarilerinin Hocagala yolunda Ruslar'la olan çatışması başarısızlıkla sonuçlanır. Onlar, yolun yarısında Kazak süvarileri (10) ile karşılaşır. Tekeler onlara uzaktan silahla ateş ederler. Ama mermileri yetişmediği için onlara hiçbir şey yapamazlar. Ruslar ise uzak mesafeye atış yapabilen silahları ile iki Teke'yi öldürür, dokuzunu ise yaralar.

Tekeler kendi attıkları kurşunların Ruslara ulaşacağını düşünerek onlara yaklaşmadan arkalarına (15) Bendesen'e dönmeye mecbur kalırlar. Çok hızlı hareket ederek o gecenin yarısında piyade askerleri de alıp, Börme'ye çekilirler.

Börme'de yine görüşmeler yapılır. Ahal'in tüm halkı Gökdepe'ye toplanmak üzere hazırlanır. Her yere haber verilir. Gızılbat (20) ile Gökdepe arasında kalan halk Gökdepe'ye göçmeye başlar. Gökdepe'ye göçmeye başlayan halkı korumak için atlı ve piyade askerler iki gün boyunca Börme'de bekler. Bunların dışındaki halkın Gökdepe'ye toplanmasına fırsat sağlamak için hiç olmazsa on gün Rusları durdurmak amacıyla Rusların arasına Dıkma Serdarı (25) ve Sopı Hanı göndermek üzere hazırlarlar.

Dıkma Serdar ile Sopı Han, Ruslar kendilerini esir alır diye düşünerek çok tereddüt ederler. Sonunda kendi aşiretlerini tebaalarına alma isteğini bahane ederek, Lazarev'in boynunda sivilce çıkıp ölmesi sonucu onun yerine geçen General Lomakin'in yanına (30) giderler.

Ancak Dıkma Serdar'ın köyü olan Börme'nin ve Sopı Han'ın köyü

[10]

olan Gızılbat'ın halkı Gökdepe'ye göçmeden çöle çekilir. Arçman'ın zengin aileleri göç etse de göçmeye gücü olmayan altmış aile Ruslara karşı savaşılmaya istekli olmadıklarını bildirerek göçmeden yerlerinde kalır. Bunların dışında Gökdepe ile Gızılbat (5) arasındaki tüm halk Gökdepe'ye toplanır.

Gökdepe ile Gevers arasındaki halk, göçmeden kendi yurtlarında kalır. Sadece bu iki yer arasındaki savaşabilecek tüm erkekler Gökdepe'ye toplanır.

Marı'ya Nurberdi Han'a ve tüm Etek halkına haber yollanır.

(10) Gökdepe'de yine görüşmeler yapılır. Tekrar Ruslar ile savaşma kararına varılır. Eski Gökdepe çöl kenarında olup, suyunu tüketmek kolay olduğundan Türkmenler Dinlidepe'nin yanına bent kurarak son damla kanlarına kadar savaşılmaya ve şerefli bir halk olmaya ant içerler.

(15) Kalenin kurulması için Dinlidepe'nin seçilmesinin birkaç sebebi varmış. Sekizyab nehrinin kollarının birkaçı Dinlidepe'nin yakınından geçiyormuş. Gerekirse yani Ruslar Sekizyab suyunu Yangala'nın yanından başka yöne doğru çevirdiklerinde Dinlidepe'nin etrafında tatlı su kuyuları kazmak mümkünmüş. (20) Bunun dışında kalenin içindeki Dinlidepe'den çevreyi gözetlemek de mümkün imiş.

Dinlidepe'nin ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği belli değilmiş. Kaleyi Farslar inşa etmiş, Kürtler inşa etmiş diyenler varmış. Başkaları ise onu Yemreliler kurmuş diyor.

(25) Dıkma Serdar ile Sopı Han'ın Rusların arasına yani Knez Dolgorukov'un yanına 1879 yılının 13 Ağustos'unda gittiğini hesaplarsak Gökdepe Kalesi'nin inşasına başlanan vakit geriye gittiğimizde 1879 yılı ağustos ayının ilk on gününün sonlarına denk gelir.

(30) Kalenin temelini tüm halkın yerleşebileceği şekilde geniş tutmuşlar ve hızlıca kurmuşlar. Kalenin kurulmasında Berdimirat

[11]

Han ile Orazmemmet Han liderlik yapmış. Hezretgılı Han ile Övezdurdı Han ise onlara yardımcı olarak belirlenmiş.

Kaleyi tüm halk kurmuş. Büyük küçük, kadın erkek herkes gönüllü olarak çalışmış. Kalenin dört kolu Tekelerin dört (5) esas aşiretinin Sıçmazların, Vekillerin, Beglerin ve Bağsıdaşayakların arasında bölüşülmüş. Her on aileye pay edilip verilmiş.

Ancak Tekeler ne kadar hızlı çalışsalar da 1879 yılının 28 Ağustos'unda yani Rusların hücumu geçtiği güne kadar kaleyi kurmayı bitirememişler. (10) Kalenin güney kolunun boyu yarıya kadar ulaşmamış. Kalenin diğer kolları da tamamen bitirilmemiş. Kalenin içindeki evler görünüyor imiş.

Tekeler, Rusların kalenin güney tarafındaki zayıf yerden hücum edeceklerini düşünmüşler. Böyle düşünmelerinde Rusların arasında (15) bulunan Dıkma Serdar'ın tavsiyeleri etkili olmuş. Kalenin güney kolunun kurulup bitirilmemiş olması sorunundan başka, diğer taraftan da Rusların Tekelerin suyunu bitirmesinin mümkün oluşu diğer bir sorunmuş. Ancak 1879 yılının 28 Ağustos'unda Ruslar kalenin kuzeybatı tarafından saldırıya geçmişler. Bunun sonucunda Tekeler, Rusların kendi (20) zayıf taraflarını bilmediğini anlamışlar.

Ruslar bu saldırıda çok güç harcarlar. Tekeler de güçlü direniş gösterirler. Sonuçta iki taraftan da çok kayıp verilir. Tekeler görüşme yapmak isterler ama Ruslar, Tekelerin vakit kazanacağını düşünerek görüşme yapmaya yüz çevirirler.

(25) 28 Ağustos'ta olan savaşa Rus tarafından 3024 kişi katılmış. Ancak onların kaleyi almaya gücü yetmemiş. O gün onlar 453 kişiyi yitirmişler. Tekeler 600 tek kurşun atan özelliği olan tüfeği ganimet olarak almışlar. Ancak bu, ya Rusların yitirdiği adamların sayısını az gösterdiğini ya da sağ kalan Rus askerlerinin (30) bazısının silahını bıraktığını gösteriyor.

Tekeler kaleyi cesaretle savunup elde tutmayı başarmışlar.

[12]

Ancak onlar çok büyük kayıp vermişler. Onların ölü ve yaralı olarak zayıatları 2000'e ulaşmış. Spolatbog bu sayıyı 3000'e çıkarıyor. Tekelerin kendisi de top mermisinden

çok zarar görmüş. Çünkü, onlar henüz siper kazıp top mermisinden korunmayı (5) bilmiyormuşlar.

O gün Berdimırat Han'ın da evinin üstüne el bombası düşmüş bu bomba karısını ve iki çocuğunu öldürmüştü. Orada amcası Gurban Han da ölmüş. Savaşta Berdimırat Han'ın kendisi de ağır yaralanmış ve iki gün sonra o da ölmüş. (10) Onu Dinlidepe'nin güneydoğusundaki tepeye gömmüşler. Mezarı şimdiye kadar sağlam vaziyette kalmış.

Berdimırat Han'ın yerine Orazmemmet Han, han ve lider olarak belirlenmiş.

Tekeler yirmi sekiz Ağustos'ta kendilerinin galip geldiğini Rusların (15) güçten düştüğünü fark etmemişler. Rusların yine hücumla geçeceğini düşünmüşler. Önceki akşam ölenlerin cesetlerini toplarlarken çoğu kişi Ruslara boyun eğmeyi talep etmiş.

Gece, ağır yaralanan Berdimırat Han'ın yerine han olarak belirlenen Orazmemmet Han'ın evinde toplantı olur. Toplantıya (20) tüm aksakallar ve işanlar katılır. Toplantı çok uzar. Büyük tartışmalardan sonra, sonunda Orazmemmet Han'ın ve Gurbanmırat İşan'ın karşı çıkmasına rağmen Ruslar ile görüşmek gerektiği kararına varmışlar. Vepadar Han ile Polat Han'ın liderliğinde Ruslar'a temsilci göndermeye (25) hazırlanmışlar. Temsilcilere Ruslar'dan Yegenbatır Kalesi'nin yanındaki karızlara kadar geriye çekilmeyi o yer hakkında ne gibi isteklerinin olduğunu söylemelerini istemişler.

Ancak toplantı çok geç bitmiş. Bunun için de temsilciler yarın tan vaktiyle gitmek için hazırlanmışlar. Onlar tan vaktiyle saat dörtte Rusların (30) ordugâhına ulaşmışlar. Ama o yerde Rusları bulamamışlar. Çünkü Rus askerleri yaklaşık iki günlük azık ile geldikleri için

[13]

kaleyi alamayacaklarını anlayarak geri çekilmeyi gerekli görmüşler. Onlar gece saat üçte, Teke temsilcilerinin oraya ulaşmasından bir saat önce gitmişler. Tekeler Rusların geriye çekilmekte olduklarını öğrendikten sonra görüşme yapmaktan vazgeçmişler. Tekeler ancak (5) Rusların Bamı'ya doğru çekilmekte olduğunu gördüklerinde kendilerinin galip geldiğini anlamışlar.

Ruslar Bamı'ya ulaşınca Tekeler talan maksadıyla onların peşine düşmüşler. Onlara büyük zarar veremeseler de yalnız kalanları, koruması olmayan kervanları talan ederek mal ve ganimet (10) elde etmişler.

Tekeler büyük fedakârlıklar ederek kazandıkları zaferin adına büyük toy düzenlemişler, at koşturmuşlar. Atları, yenilip giden düşmanın kaçtığı yöne doğru koşturmuşlar.

Rus askerleri Börme'de kışlamayı kafasına koymuş. Hayati ihtiyaçları, (15) yiyecek ve içecekleri getirmek için Bendesen'e 500 deve den ibaret kervan gönderilmiş. Ancak birden ve beklenilmiyorken Lomakin 8 Eylül sabahı saat 12'de yola çıkmalıyız diye

buyruk vermiş. Bunun sebebi “Nurberdi Han 15 bin asker ile çoktan Arçman’a gelmiş” diye haber almalarıymış. Eğer Tekeler (20) Bendesen geçidini alırsalar Ruslar’a geri çekilmek için yol kalmayacağı aşıkarmış. Bu sorunun üstüne de Rusların ihtiyaçlarını taşıyan develer ölmeye başlamış. Ruslarda geri çekilmek için ulaşım aracı bulamama korkusu ortaya çıkmış Yol hattında yaralıları taşımakla sorumlu G. Sarjev bunun için gerekli olan 42 deveyi de bulamamış. Onun yardımına (25) Dragun alayının tümen komutanı Albay Pereyaslav Nujesvskiy yetişmiş, o 132 deve verebileceğini bildirmiş.

Bendesen geçidinden geçtiklerinde Ruslar maddi olarak çok kayıp vermişler. Sadece bir günün sonunda 345 deve ölmüş ve cephanenin yarısı yitirilmiş. Ruslar, mühimmatları kırıp bozarak bırakmışlar. 17 (30) sandık mermiyi gömmüşler. Tekeler, mermi sandıklarının gömüldüğünü devecilerden duyup sandıkları bulmuşlar. Kısacası Ruslar aç, susuz, araçsız, yıkılmış

[14]

hâlde zorla Bendesen’e kendilerini atmışlar. Ancak Ruslar Bendesen’de de uzun süre barınamayacaklarını anlamış. Bunun için de onlar yine Tersakan’a doğru geri çekilmişler. Bunun sonucunda 16 Eylül’de oraya varmışlar. (5) Tersakan’da Zakaspi bölüğü askerlerinin geçici komutanı olarak General Tergukasov’un atanması emri verilmiş.

Rus askerleri Tersakan’da da çok zor duruma düşmüş. Yemek, araç, hastane yetmemiş. Develer ölüp binlerce (10) leş pis kokunca nefes almak mümkün olmamış. General Tergukasov Tarsakan’da da barınamayacağını anlamış. O, Çekişler’e geri çekilmiş. Askerlerinin çoğunu batıya taşımış. Yeni harekât grubu güçlü hazırlık yapmaya başlamış.

Ruslar dağın öteki tarafına geçtikten sonra Orazmemmet Han herkesi yine toplantıya (15) çağırır. Ruslar artık dönüp gelmez diyerek Bamı’ya kadar olan tüm halkın köyüne göçüp gitmesine izin verirler. Dinlidepe’de ancak birkaç zengin aile kalır.

[15]

Ruslar Dinlidepe’nin üstüne hücum ettiklerinde ayağı çıkıp yaralı yatan Nurberdi Han da iyileşip Eylül’de Ahal’a gelmiş. Onu yeniden han olarak belirlemişler. Nurberdi Han Izgant’ta ev tutmuş orada büyük toplantı düzenlemiş. Toplantıda (5) Dinlidepe’deki kale yapımının bitirilmesi kararını almışlar. Togtamış’tan ve Utamış’tan bin aileyi hanın yanına getirme ve bin tane asker toplayıp hanın emrine verme kararı almışlar. Askerleri geçindirmek için hanın halktan vergi almasına izin verilmiş.

(10) Askerler Tekelerin her aşiretindeki 200-300 atlıdan toplanmış ve onlara Sıçmazlardan Övezdurdı Han, Beglerden Orazmemmet Han, Vekillerden Mirat Han, Bağşıdaşayaklardan da Hezretgüli Han rehberlik etmiş. Onlara Ahal’ın sınırlarını korumak, polislik ve öncü kuvvet hizmetini yerine getirme emri verilmiş.

(15) Kalenin yapımı bitirilmeli kararına varılsa da kışın doğru düzgün çalışılmamış. Bahar ile tekrar işe başlanmış.

Nurberdi Han kışın yine hastalanmış. Hastayken de 1880 yılının Mart sonlarında Dinlidepe'ye göçüp gitmiş. Nisan'ın 28'inde de orada ölmüş. Rus askerlerinin (20) hatıralarında her yerde Nurberdi Han'ın ölümü hakkında şu hikâye tekrarlanıyor. Her yerde onun hastalanıp eceliyle öldüğü tasdikleniyor. Ama S. Övezbayev'in Gönübek makalesinde o olaylara katılan bir Türkmenin dilinden Nurberdi Han'ın düşmanlar tarafından hile ile öldürüldüğü (25) anlatılıyor.

Nurberdi Han öldükten dört gün sonra oğlu Magtımğulı Han tüm Ahal'ın hanı olarak ilan edilmiş. Han seçildiğinde Magtımğulı Han genç yaşta imiş. O bu vakte kadar savaşa talana hiç katılmamış. İlim öğrenmiş. Orazmemmet Han (30) ona vezir tayin edilmiş. Gurbanmırat İşan ise tüm Ahal'ın kadısı olarak belirlenmiş.

[17]

Britanya ajanı Apbas Han, Magtımğulı Han'ı han seçilmesi sebebiyle kutlayıp Maşat'tan mektup göndermiş. İngilizlerin Tekelere yardım edeceğine inandırmış. Goçant ve Darayıgez hanları da Tekelere korunmayı tavsiye etmişler.

(5) Konumuz ile doğrudan doğruya ilgili olmasa da burada aklımıza gelmişken bir şeyi belirterek geçmemiz gerekir. Şu çocuk kadar İngilizlerin Gökdepe Savaşı'nda oynadığı rol tek yönlü biçimde şişirilmiş olarak anlatıldı. Sanki Tekelerin savaşmasının esas sebebi İngilizlerin kışkırtmalarından ibaret gibi ifade edildi. Gerçekte (10) ise temmuz ayında Tekelerin Maşat'a giden temsilcilerinden Apbas Han'ın Magtımğulı Han'a hediye niteliğinde dürbün ile revolver gönderdiğini hesaba katmazsan Tekeler, İngilizlerden küçük de olsa askeri yardım almamışlar. İran'dan da alınan önemli bir şey yokmuş. Onlar sadece kurşun, saçma kutusu iki kez de barut satın almışlar.

(15) Kendi toprağını korumaya sıra geldiğinde Türkmenler hiç kimsenin kışkırtmasına muhtaç olmamışlar. Sonrasındaki tarihi gerçekler Tekelerin İngilizlere de Farslara da güven duymadıklarına şahitlik ediyor. Buna dayanarak İngilizlerin "Daily News" Gazetesinin muhabiri O' Donovan'ın görüşünü kanıt göstermek yeterlidir.

(20) Çoğu tarihçinin çalışmalarında, yazarların ustalık eserlerinde O' Donovan'ın esas maksadı Tekeleri Ruslara karşı kışkırtmaktan ibaretmiş gibi gösteriliyor. Gerçekte ise o, öncelikle kendi gazetecilik mesleğinin kazançları doğrultusunda yol alan bir adamdır. O, Ahalteke harekât grubuna katılmak olayları gözü (25) ile görmek istemiş. O zaman da ilk olarak Rusların arasında çalışmak istemiş. Harekât grubuna aldırılmasını isteyerek Ruslara yönelmiş. Ancak Skobelev harekât grubuna sadece İngiliz muhabirlerinin değil Rus muhabirlerinin de katılmasını yasaklamış. O' Donovan'ın isteği yerine getirilmemiş.

(30) Ancak bundan sonra O' Donovan Tekelere yönelmeye mecbur olmuş. Tekeler kaleye girmeme izin verir umuduyla Bağır'a gelmiş.

[18]

Özel bir mektup yazıp Magtımğulı Han'dan kaleye girmesine izin verilmesini istemiş. Ama Tekeler, Rus casuslarının türlü bahanelerle kaleye girmesinden çok korkmuşlar. O' Donovan da “İngiliz muhabiri kılığına girmiş Rus casusu olmasın” diye korkan (5) görüşmeciler onun kaleye girmesine izin vermemeli kararına varmış.

Tarihi gerçekler Türkmenlerin yenilmesinin esas sebeplerinden birinin onların dünyayla bağlantısının olmamasından, hiç kimseden yardım alamamasından ibaret olduğunu tasdikliyor. Eğer Tekeler İngilizlerden silah yardımı almış olsaydılar, Ruslara karşı (10) ancak hafif silahlarla savaşmamış olsaydılar belki Ruslar kaleyi almayı başaramazlardı. Gökdepe Savaşında silahın galip geldiği herkesin bildiği bir şeydir.

General Tergukasov 1879 yılının Kasım ayında Ahal'ı alma planını oluşturmuş. O yavaş yavaş ilerlemeyi ve her bir (15) heyelan bölgesinde set kurmayı dikkate almış. Tergukasov'ın planına göre tüm Ahalteke bölgesini ele geçirmek için dört yıllık vakit 40.000.000 manat da para gerekmiş.

Tergukasov'un bu planı kabul edilmemiş. Bölgeyi ele geçirmek için dört yıllık vakit harcamayı çok uzun görmüşler. O zamana kadar (20) Tekeler savaşmayı öğrenirler, Ahal, “İkinci Kafkas Savaşı”na dönüşür diye korkmuşlar.

Tergukasov çalışmadan 1879 yılının aralık ayında kendisinin kumandanlık vazifesinden alınmasını rica etmiş. Onun yerine 21. piyade ordu bölüğünün tugay komutanı (25) General Muravev geçici kumandan olarak belirlenmiş.

Kafkas komutanları, harekât grubunu nakletmeyi, 93 harbinde dikkat çeken yerli generallerin birine vermeyi tavsiye etmişler. Ama şu an hüküm süren imparator Orta Asya'daki savaş ile pratik yönden tanışmış olan General Skobelev'i (30) harekât grubu müfrezesine komutan atamayı Kafkas ordularının baş kumandanına emretmiş.

[19]

1880 yılının 12 Ocak'ında General Skobelev İmparator II. Aleksandr ile uzun vakitler sohbet arkadaşı olmuş. Çar harekât grubu için askerin de harcamaların da sınırlı olması gerektiğini söylemiş. Şimdi de Rusya'nın bu kişilere (5) sınırsız harcama yapamayacağını unutmamak gerek. Ancak Çar, ordunun tam anlamıyla tüm zorunlu ihtiyaçları alınmalıdır demiş. O, 1879 yılında da orduda gereksiz adamların çok olduğunu belirlemiş.

Savaş bakanı grafiker Milyutin, General Skobelev'e müfreze (10) komitesini belirleme, askerleri bir araya getirme, harekât grubunu tez vakitte nakledip yapılacak

ve yapılmayacak işler hakkında düşünme, harekât grubunu demir yolunu kullanmadan nakletmenin mümkün olup olmadığını belirleme görevini vermiş.

1880 yılı Ocak'ının ikinci yarısında Skobelev genelkurmayın (15) harekât grubu kurmak hakkındaki görüşmelerine katılmaya başlar. Çeşitli fikirler ortaya atılır. Çoğu kişi demir yolu olmadan hiçbir şeyin mümkün olmadığını tasdik eder. Skobelev, harekât grubunun görevini başarıyla tamamlamasını sadece demir yoluna bağlamayı hata olarak görür. O, demir yoluna diğer başka (20) vasıtalar gibi ikinci derecede önemle bakmış ve bu işte esasen develere güvenmeyi doğru bulmuş.

Orduyu deve ile taşımak için 13 bin deve gerek imiş. Develerin ölebileceğini de dikkate alırsak ihtiyat için 10 bin deve daha gerekliymiş.

(25) Ancak bunca deveyi bulmak kolay değilmiş. Bunun için de Skobelev, Mangışlak'daki göçerler çadırlarında otururken deve toplamak amacıyla hemen yola çıkmayı teklif etmiş. Skobelev göçerler göçmeye başladıktan sonra deve bulmanın çok zor olacağını çok vakit alacağını söylemiş. O 1880 yılının (30) 17 Ocak'ında Üsteğmen Obruçev'e yazdığı mektupta eğer develer vaktinde bulunmazsa, 1881 yılının sonbaharında

[20]

Tekelere darbe vurmaya düşünmenin de mümkün olmadığını altını çizmiş. Deve bulma meselesi, gerçekten de çok zor oluyormuş. Yomutlar Etrek'ten öteye geçtikleri için yeterli miktarda deve (5) toplanamamış. Bu yüzden Orenburg'daki ve Kalmukya'daki develeri araştırma sorunu ortaya çıkarmış.

Bu durum demir yolu kurmanın bir zorunluluk olduğunu gösterir. Gızılbat'a kadar demir yolu döşemek kararlaştırılır. Bu mesafeye iki aydan biraz uzun bir zamanda demir yolu döşemek mümkün diye hesap ederler.

(10) Skobelev, askerleri keçe ile donatmak, çadır ile donatmak konusunda, deve konusunda çektiği zahmetlerden daha az zahmet çekmemiş. O yiyecek rezervini toplama konusunda çeşitli çareler bulmuş. Gökdepe Kalesi'ne saldırıya geçmeden önce, ilk olarak 1881 yılının 1 Haziran'ına kadar yetecek gıda toplamayı (15) emreder.

Harekât grubunun gideceği başlangıç noktasının Mihaylovsk Körfezi olması, askerlerin sadece kendi ağız suyuyla dayanmaları mecburiyetini ortaya çıkarır. Bunun için de her gece ve gündüz 10.000 kova su verebilecek tuz giderici kurmak gerekliymiş.

(20) Ahal bölgesini ele geçirmenin başka yolları da teklif edilmiş. Bu tekliflerin birinde Ahal bölgesi Tekelerini iki taraftan hem Gızılbat hem Marı tarafından kısaca almak planlanmış. Bunun için Türkistan ve Orenburg savaş bölükleri bile hareket etmeye hazır hâle gelmiş.

(25) Tümgeneral Meyer ise Buhara ve Hive Hanlığı üzerinden ilk olarak Marı ele geçirilirse Ahal bölgesindeki Tekeler çaresiz kalır fikrini öne sürmüştü. O bunu şehri en kolay düşürecek yol olarak açıklamış. Hazar Denizi tarafından hücum edildiğinde 20 milyon manat harcamak gerekirken Meyer'in planına göre ise harcanan para 7 (30) milyon manata düşecekmiş.

Tümgeneral Gluhovskiy de Ahal Tekelerinin üstüne iki

[21]

tarafından Hazar Denizi ve Marı üzerinden hücum etme taraftarı imiş. Tümgeneral Kont Borh ise Etrek ve Krasnovodsk tarafından hücum edip Bami'da iki kuvveti birleştirmeli ve orada yerleşmeli teklifini ortaya atmış. Ancak bu planı hayata (5) geçirmek için demir yolu döşemek gerekiymiş. Bu planı hayata geçirmek için sadece gıda ve demir yolunun döşenmesine 1880 yılında 10-13 milyon manat harcanması gerekiyormuş.

Bu tekliflerden bazıları sonradan dikkate alınmış.

Ortaya atılan birçok teklifin arasından, Gızılbat'ta güç toplayıp (10) oraya Krasnovodsk'tan demir yolu döşemek gerekli fikrinin üstünde yoğunlaştılar. Skobelev, Gızılbat'ı hatta Goç'u, Zav'ı, Gızılçeşme'yi, Bami'yi ele geçirmeden demir yolu kuramayacakları hakkındaki düşünceye hak verdi. Ancak harekât grubunun Gızılbat'ın alınması göreviyle yetinmesine demir yolu (15) döşeninceye kadar beklemesine tamamen karşı çıkmış. O, Ruslar Gızılbat'ta güç toplar iken Tekelerin mutlaka hücumla geçeceğini, Tekeler geri püskürtüldükten sonra ise savaşın kanununa göre yenilen düşmanın ardına düşüp o nereye giderse o yere yani Gökdepe'ye gitmek gerekeceğini tahmin etmiş. Skobelev, Ruslar (20) demir yolu döşeme işi ile meşgul olup hareketsiz kalırsa Tekeler onların arkasından iş çevirip gerilla savaşını yaygınlaştırır bu ise Orta Asya'nın şartlarında izin verilemeyecek bir şeydir demiş.

Skobelev ordusunu top ile silahlandırma meselesine ayrı (25) bir önem vermiş. O, Orta Asya halklarının topa nasıl bakmakta olduklarını iyi biliyormuş. "Orta Asya'da kan dökmeden zafer kazanmak topların sayısı ile doğru orantılıdır." diyerek bir noktanın altını çiziyormuş. Bunun için de o Gökdepe'nin eteğindeki her bin asker için 10-12 top, toplamda ise en azından 80-100 (30) top toplamayı amaçlamış ve bu amacına tamamen ulaşmış.

Skobelev toplardan faydalanmanın yollarını da yavaşça öğrenmiş.

[22]

O, 1880 yılının 21 Nisan'ında 3. muhafız grenader top tugayının komutanı M. A. Zinovev'e yazdığı mektupta Teke savunma hatlarına karşı toplardan nasıl faydalanabileceği hakkında sorular sormuş. Zinovev 1881 yılı (5) Mayıs ayının 8'inde yazdığı mektubunda hangi topları hangi el bombalarını hangi merdivenleri kullanması gerektiği hakkında açık çizimler, hesaplamalarla cevap vermiş.

Gökdepe Kalesi kuşatıldığında toplardan faydalanmak için çeşitli yolları kullanmışlar. Misal kaledeki evler çok sık (10) dikildiğinden onlara top mermisi büyük tesir etmemiş. Bunun için de pamuk barutlu roketleri, gaz yağıyla çalışan el bombalarını kullanmışlar.

Sözün kısası Lomakin'in harekât grubunun görevini başarısızlıkla noktalamasının asıl sebebi onların yeterli hazırlık yapamaması gösterilmiş ve Skobelev bu yanlışları tekrarlamamak için (15) büyük hazırlık yapmış. Orduyu uzun zaman idare edecek gıda, mermi, silah ile donatma ve hayvanlar için bol ot, yem hazırlama konusunda tüm gerekli işleri halletmiş.

[23]

Tekeler, 1880 yılı Nisan'ında yeni harekât grubunun kurulmakta olduğunu bu gruba General Skobelev'in komutan tayin edildiğini Skobelev Türkmenistan'a henüz gelmemişken duymuşlar. Bu durumu Tekelere, Türkmenlerin Göklen boyundan Kertik Molla haber vermiş.

(5) O zamanlar Nurberdi Han sağ imiş. Onun vekilleri Vefadar Han, Aman Atalık Han, Polat Han da Bücnürt'te imiş. Onlar da kendilerinin bildiği şeyleri haber vermişler. General Skobelev'in genç olduğunu, birçok savaşa katıldığını oyun oynar gibi adam kestiğini (10) söylemişler.

Bu haberi duyan Nurberdi Han Türkmen temsilcilerini Izgant'a toplantıya çağırılmış. Tüm halkı Gökdepe'ye toplanmak üzere hazırlamışlar. Nurberdi Han bu işi Dıkma Serdar ile Gurbanmırat İşan'a vermiş. Kaleye göçmek istemeyenleri bastırmak için Dıkma Serdar ve Gurbanmırat İşan'ın emrine 1000 (15) atlı asker vermiş. Ancak kaleye göçmeye karşı çıkan olmamış.

Sadece Dinlidepe'yi korumak üzere hazırlanmış. Bu amaçla, kaleyi tamamen kurup bitirme işine girişilmiş.

Nurberdi Han yardım isteyip, Marılılara ulak yollamış. Nisanda Marı'dan 4000 atlı Tecen'e doğru gitmiş Sarıklar da yardım (20) etmek için atlara binip yola çıkmışlar. Ancak Nurberdi Han'ın ölümü ile birçok şey mahvolmuş. Tecen'de toplanan Marılılar da yollarını kaybetmişler. Onların bir bölümü Horasan'ın Cam bölgesine bir bölümü de Gökgala'ya yağmaya gider.

1880 yılının 7 Mayıs'ında Skobelev Çekişler'e gelmiş. O vakitler (25) Zakaspi'de 25 bölük, 8 tane 100 kişilik asker, 8 tane at koşulan top, 10 tane at koşulmayan top ile bir takım toplamda 4370 kişi, 1786 at (atların 1439 tanesi ordu katarında, 347 tanesi de yük taşıma amaçlı) varmış. Bu Tergukasov zamanından çok az imiş.

Skobelev geldikten sonra oradaki askerleri mermi-silah, yiyecek-içecek (30) ile donatma konusunda büyük hizmetler yapmış. Bununla birlikte aynı zamanda o bölgeyi öğrenmek maksadıyla kontrol seferleri sürekli düzenliyormuş.

[24]

Yavaş yavaş ileriye hareket etme kararı almış. Kendisi de gittiği yerlerde köyleri, tarlaları viran eylemeyi, yakmayı emretmiş. Sonuçta Bamı ile Gökdepe arasındaki tüm köyler viran edilip tüm ekinler yakılmış. (5) Bamı'nın batısındaki biçilmedik ekinleri ise Rus askerleri biçip kendi stoklarının üstüne koymuşlar.

Ruslar 1880 yılının eylül ayında Gızılbat'ı almayı planlamışlar. Bunun için 1881 yılının martına kadar başka güçleri de Gızılbat'a toplamak gerekliymiş. 1881 yılının nisan ayında (10) Börme'yi, eylülde de Durun'u almalı ancak ondan sonra Gökdepe'ye gitmek gerekliymiş. Ama Skobelev bu plana taraftar olmamış. Hızla harekete geçmiş. Skobelev, bundan sonra 1880 yılının 31 Mayıs'ında Bendesen'e gelip yerleşmiş.

Goç'ta Ruslar ekin saklayan bir yaşlıyı esir almışlar. O yaşlı, Gızılbat, (15) Goç, Zav, Gızılçeşme, Bamı halkının Rusların hücum edeceğini duyup bundan bir ay önce göçüp gittiklerini söylemiş.

Skobelev, Hocagala'ya Bendesen üzerinden gidecek topraklar için tek iyi yolun Bamı'da olduğunu düşünerek Bamı'yı ele geçirmeyi kafasına (20) koymuş. Bamı'nın ele geçirilmesiyle bölge ikiye ayrılmış ve savaşmakta olan yerli halk tahıl biçmekle meşgul olamamış. Üstelik, Bamı, Gökdepe Kalesi'ne göre Gızılbat'a 53 kilometre daha yakınmış. Bamı'da Rus askerlerinin kendi arkalarını korumak için de uygun (25) şartlar var imiş.

Skobelev Türkmenistan'a geldikten 34 gün sonra Bamı'yı ele geçirmiş. Böylelikle onun ön saftaki askerleri Gökdepe'nin 120 kilometre yakınına gelip gerçekten o günün ertesi Tekelerin bırakıp gittiği arpa-buğday ekinlerini sakince toplamaya başlamışlar. Bu (30) ise askerlerin gıda tedarikini kolaylaştırmış. Skobelev Namangan'daki tecrübesine dayanarak yedek ekmek pişirtmeye başlamış.

[25]

Ruslar Bamı'yı ele geçirdikten sonra Dinlidepe'de toplantı yapılmış. Çoğu kişi halkın çöle doğru çekilmesine izin verilmesini talep etmiş. Sakinlik isteyenler olmuş. Ancak (5) söz ustası Gurbanmırat İşan, Rahmanberdi İşan¹, Magtımğulı Han da kendi dediklerini yaptırmışlar. 1879 yılındaki zaferlerini kanıt gösterip Rusların kaleyi

¹ Grodekov da Spolatbog da şöyle yazıyor: Ancak bu isim Kerimberdi İşan olsa gerek.

alamayacaklarını belirtmişler. Gurbanmırat İşan, Rahmanberdi İşan, Magtımğulı Han kalede kalmayı savaşmayı tercih etmişler. Gökdepe Kalesi'nin kurulumu o vakitlerde tamamen bitmemişti. Ancak kalenin kuruluşu (10) büyük bir hızla devam ettirilmiş.

Skobelev askerlerin hareketsiz durmasını izin verilemeyecek bir şey olarak görüyordu. Bu yüzden ilerleyişi devam ettirmiş. Skobelev, 1880 yılının 1 Haziran'ında yanına 800 atlı, 10 top, 8 roket makinesini alarak Gökdepe'yi yoklamak için harekât düzenlemiş. Harekât Börme'de, (15) Arçman'da gerçekteşmiş. 5 Haziran'da ise Gökdepe Kalesi'nden 13 kilometre uzaklıkta kurulan Yegenbatır Kalesi'ni ele geçirmiş. Binbaşı A. Vereşagin'i yanındaki 70 adamı ile burada bırakmış. Ona, kaleyi korunmak için hazır hâle getirmesini emretmiş. Kendisi ise diğerk askerleri ile Gökdepe'yi yoklamaya gitmiş.

(20) Tekeler Skobelev'den önce çok sayıda atlı ve piyade asker çıkarsalar da zafere ulaşamamışlar. Skobelev gece saat üç buçukta Sekizyab'a Yangala'nın önüne gelmiş. Saat dörtte Dinlidepe'yi topa tutmaya başlamış.

Rusların topu uzağa atan mükemmel silahlara sahip ordusuyla Tekelerin gücü (25) denk değılmış. Piyade askerler de süvariler de Rusların mermilerinin ulaştığı yere kadar gitmekten çekinmiş. Tekeler, Ruslar nereye gitseler uzak mesafeden ardına düşüp takip etmekten başka yol bulamamış. Skobelev kayıp vermeyelim dercesine akşam yine Yegenbatır Kalesi'ne dönüp gelmiş.

[26]

Durun ile Yegenbatır Kalesi'nin arasında başka askerlerin olmadığını anlayan Dıkma Serdar 6 Haziran gecesi Rusların üstüne hücum etmek istemiş. Tekeler Rus askerlerinin arkasından dolanmış. Garrikeriz Kalesi'ni ele geçirmiş. Rusların geri (5) çekileceğı yolu kesmek için Dıkma Serdar, Gulbatır Serdar'ı 600 süvari ile yollamış.

Dıkma Serdar ele geçireceğı noktaları ele geçirdikten sonra kaleye haber vermiş. Piyade askerleri iki kafiye ayırıp göndermeyi emretmiş. Bir kafiye Övezdurdı Serdar'ın liderliğinde çöl (10) tarafından, ikinci kafiye Nurmehmet Serdar'ın idaresinde dağ tarafından hareket etmiş. Çöl tarafından gelmekte olanlar varacakları yere vaktinde ulaşmış. Dağ tarafından gelmekte olanlar ise Rusların koruduğı bölgeye denk gelince geriye hareket edememişler.

Bu olanlardan sonra Dıkma Serdar kendi süvarileri ve Övezdurdı Serdar'ın (15) piyadeleri ile Rus askerlerinin elli adım yakınına varır. Ancak dağ tarafından gelecekler gelemiyor çöl tarafından gelenlerin de çoğı korkup geriye dönüyor. Rus ordugâhı ve Dıkma Serdar böyle bir sessizlikten hücum etmeye cesaret edememiş. Aslında Tekeler hücum etse Dinlidepe'deki hanlar güçlerini yitirmeyecekmiş (20) çünkü topu topu 2000 piyade göndermişler.

Ruslar o gece Tekeler hücum eder diye düşünerek çok korkmuşlar. Binbaşı Vereşagin, Tekelerin ansızın saldırmasının önünü almak için meydana doğru giden bağları

kestirip kalenin dışını çıplak bir meydan hâline getirmiş. Askerlere seslerini (25) çıkarmadan hücumu beklemeleri emredilmiş.

Sonra Dıkma Serdar kendilerinin çok yaklaştıklarını ancak Rus askerlerinin böyle bir sessizlikten çekinerek üstlerine gelemediğini eğer o an Ruslar tarafından tek bir tüfek sesi duyulurse emir almaksızın hücum edecek olduklarını söylemiş. (30) Eğer o gece Tekeler hücum etmiş olsalar Rusların az sayıdaki askerini ezip geçmeleri mümkün imiş.

[28]

Rus askerlerinin Yegenbatır Kalesi'ni ele geçirdiği gün Gökdepe'ye, Marı'dan Berkeli Han'ın liderliğinde 800 atlı gelmiş. Sarıklardan da Legank Han'ın idaresinde 150 atlı gelmiş. Onlar da savaşa katılmışlar.

(5) 6 Haziran'da Tekeler büyük zarar görmemişler. Toplamda ölü ve yaralı 45 kişi varmış. Marı'dan gelenler 5, Sarıklar da 2 kişi yitirmişler. Sadece 7 Haziran'da Arçman'a doğru geri çekilmekte olan Rusları takip ettiklerinde Türkmenler 200 kadar kişi yitirmişler. Ahal'in ünlü kişilerinden Beherdenli Hudayyar Han, (10) Börmeli Allanur ve Nefes Karabelah², Marı'dan gelen Berkeli Han ölmüş.

[29]

Gökdepe Kalesi'nin kuruluşu ancak Skobelev'in 6 Haziran'daki hücumunun öncesinde tamamen bitirilmiş. Ruslar Gökdepe Kalesi'ni tanıma amaçlı birçok kez sefer yaparak kalenin planını defalarca çıkarmış. Esirlikten kaçarak kurtulan Rus askeri Petin'in (5) malumatlarını temel alarak kalenin içinin de tahmini planını çıkarmışlar. Ancak kalenin kesin ölçüsü araçlarla 1881 yılında çıkarılmış.

Grodekov "Türkmenistan'da Olan Savaş" isimli kitabında kale hakkında iki yerde bilgi veriyor. O, ilk bakıştaki (10) tahminlerle çıkarılan ölçülere dayanarak şöyle yazıyor:

Kesin hücumu geçilecek zamana kadar bizim düşman kalesi hakkındaki bilgilerimiz şöyleydi:

Dinlidepe, dışına duvar örülmüş dikdörtgen bir yapıdan ibaret. Kalenin köşelerinin boyu ab 779 metre, cd 626 metre, bd ve ac'nin (15) uzunluğu ise 1278 metre. Ac'nin dışındaki tarafların hepsi düz çizgi şeklinde olup sadece ac'nin merkezi kalenin içine halka şeklinde azıcık eğrilmiş durumdadır.

1879 yılında yalnız cd kanadındaki burçtan başlayarak su dolu kanala kadar kale kurulmuş, burcun yakınında açık bir meydan var, duvarı baştan başa (20) eski, kimi yerleri yıkılmış kalenin iç tarafında hendek yok.

² Grodbekov şöyle yazıyor: Belki Nepes Garaballı ya da Nepes Garabeladır. Nepes Garabalak olması da mümkün.

1879 ve 1880 yılı kışlarında Dinlidepe’de hiç kimse yaşamamış.

1880 yılının mayıs ayında biz Bamı’yı ele geçirmek için Duzlıolun’dan (25) çıkıp yola düştüğümüzde tüm bölge halkı Dinlidepe’ye toplanmış ve haziran ayına kadar set kurulup bitirilmiş, duvarları ise çizimde gösterilen yere ulaşmış.

Kalenin duvarları 4,26 metre kadar uzunlukta ve yığılan kumdan ibaretmiş, duvarların kalınlığı dipte 10,6 metreye kadar, yukarıda 5,3 metreye ulaşmış.

[30]

Yığılan kumun dışı 70 cm’lik balçık ile örülmüş. Duvarın üstünde iki kenara da 1,5 metre uzunluğunda balçık duvar yapılmış. Dış duvarın kalınlığı 0,92 metre iç duvarınki ise 0,74 metre. Dış duvarda (5) her 37 cm’de bir, ateş etmek için 13,2 cm’lik gözetleme yeri yapılmış. Duvarın iç kısmında yukarı çıkmak için çok sağlam basamaklar yapılmış, bu eğimli basamaklar bir kişi geçecek şekilde yapılmış. Kalenin dış tarafındaki hendek tüm duvarların etrafını çeviriyormuş. Hendeğin (10) derinliği her yerde eşit değil. A burcunda ve genellikle ac, cd kenarlarında 4,26 metreye ulaşıyor. Ab kenarında özellikle de b burcuna yakın yerlerde 2,13 metreye kadar ulaşıyor. Hendeğin hem iç hem dışındaki kum tepeleri dik. Hendeğin kum tepelerine (15) yıkılmaz diye düşünülerek basamak ya da çit yapılmamış, duvarın ve dıştaki hendeğin kum tepeleri ise daha az eğimli yapılmış.

Kalenin iç kısmındaki hendeğin genişliği 15 metre derinliği ise 2,13 metreden 4,26 metreye kadar. İçteki hendek kalenin duvarlarını onarmak, toplamak ve yükseltmek için 1880 yılı baharında (20) kazılmış.

Kalenin 9 çıkışı var. Çıkışların genişliği birçok yerde 4,26 metreden 5,3 metreye kadar. Çıkış yerlerinin karşısında hendeğin dış kenarından 6 adım mesafede 0,74 metre kalınlıkta 2,22 metre uzunlukta, uzunluğu çıkışın genişliğinden gayet fazla olan balçık (25) duvar var. Çıkış yerlerinin penceresi yok. Hendeğin üstüne köprü kurulmamış ancak her çıkışın karşısında 1,1 metreden 1,48 metreye kadar genişlikte bent koyulmuş. Sadece çıkışların birindeki bent bir grubun rahatça geçebileceği genişlikte yerleştirilmiş. Kalenin içindeki hendeğin bentleri dışındaki hendeğin bentlerinden genişmiş.

[31]

Kale içinde bazı yüksekçe yerleri olan düzlük bir meydanmış. A ve s burçlarının çevresi biraz daha yüksekmiş. Dinlidepe ab ve as taraflarından 213 metre uzaklıkta kurulmuş. Onun yüksekliği 21,3 metreye ulaşıyor. Tepenin üst noktasında dışında hendek olan bir yığın var. (5) Kalenin içi ailelerin kurşunlardan korunması için dağınık kazılmış sığınaklarla dolu.

Dinlidepe’nin 213 metre güneyinde her tarafı 55 metre uzunluğunda dikdörtgen şeklinde bir kale var. Kalenin balçıktan ve taştan yapılan duvarının yüksekliği 4,26

metreye kalınlığı 0,74 metreye ulaşıyor, kalede (10) gözetleme yerleri ve kalenin tepesine çıkmak için özel çıkışlar yok. Kalenin genişliği 0,37 metre olan ağaçtan penceresi var. Kalenin dışına sığ bir hendek kurulmuş.

Kaleye Sekizyap'tan su geliyor. Sekizyap'ın iki kolu var bunların ikisi de Dinlidepe'nin ötesine geçip gidiyor. Bu iki kolun suyunu (15) rahatça kullanmak mümkün. 1880 yılı baharında kale halkı b burcunun yakınındaki çukur yerde çapı 2,13 metreden fazla yamaç duvarı olan bir kuyu kazmış. Kuyudan içilebilecek su çıkmış.

Sonra Grodekov 1881 yılında araç ölçümlerinden (20) alınan gayet güvenilir malumatları getirmiş.

Dinlidepe yamuk, uzun ve sivri şekilli dört burca sahip bir kale. Köşelerinin uzunluğu: batı kanadı 1437 metre, kuzey kanadı 894 metre, doğu kanadı 1533 metre, güney kanadı da 511 metre. Tüm çevresi (25) 4 kilometre 361 metre. Kuzey kanadında 3, batı kanadında 9, güney kanadında 1, doğu kanadında da 8 çıkışı var. Kimi çıkışlar dıştan büyük, yarım daire bir setle korunmuş, bu durum ise dıştaki hendeği yan taraflardan korumaya imkân veriyormuş. Çıkışların genişliği 2,13 metreden 4,26 metreye kadar ulaşıyor.

[32]

Dıştaki hendeğin derinliği 1,82 metreden 2,74 metreye kadar, bu hendeğin dıştaki kenarına basamaklar ve çitler yapılmış. Hendeğin genişliği 3,65 metreden 5,18 metreye kadar ulaşıyor.

Dışına, 60 cm'lik balçıktan ek kat yapılmış ve kum yığılarak oluşturulan (5) kale duvarı hendeğin dibinden başlıyor ve uzunluğu 4,26 metreye ulaşıyor. Kale duvarının arka tarafında bir sıra çukurdan ibaret iç hendek var, onun da ölçüleri dış hendeğin ölçüleri ile neredeyse eşit. Duvarın kalınlığı dipte 10,65 metre, yukarıda ise 6,39 metreden 8,52 metreye kadar ulaşıyor, kale duvarı, hemen hemen her (10) yerde ortasına ulaşan iç ve dış duvarlar ile kenar oluşturmuş. İçteki duvarlar düşman kalenin içine girip ateş açtığı zaman kullanılmak için yapılmış. Tüm Orta Asya kalelerinde olduğu gibi düşman kaleye girdiği zaman güvenliğin devamını sağlamak amacıyla duvarlarda (15) gözetleme yerleri koymuşlar.

Dinlidepe'nin içi düz bir meydandır. Onun kuzeybatı burcunda 14,91 metre uzunluğunda yükselen kumdan bir tepe var. Tepenin biraz güneyinde de küçük bir kale var. Kalenin kuzeydoğu burcunda suları çok tatlı su kuyuları kazılmış.

(20) Grodekov'un bu malumatlarını Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin de "Türkmenistan'ın İstilas"ı adlı kitabında neredeyse tamamen tekrarlıyor.

Kalenin içine toplanan halkın ve çadırların sayısı hakkında Rus askerleri çeşitli zamanlara ait farklı malumatları (25) naklediyorlar. Grodekov bir yerde: "Kalenin içi evlerden daha doluydu, kalenin içindekilerin sayısı 13.000'e ulaşıyordu; evlerin

arasında kuzeyden güneye doğru geniş bir yol yapılmış” diye yazıyor. Başka bir kaynak kaledeki evlerin ve çadırların sayısının 15.000 yaklaştığını söylüyor. Yine bir yerde kaledeki halkın 14.000 eve sahip olduğu yazıyor. **(30)** Her evde 5 kişi olduğunu hesap ederek kaledeki halkın sayısı

[33]

kadınlar ve çocuklar ile birlikte 70.000 olarak hesaplanıyor. Silah kullanmaya hazır kişilerin sayısı da 14.000 hesaplanıyor. Ancak kaleye göçen ailelerin sayısının çoğalmakta olduğunu bunun için de Dinlidepe’nin tüm halkının 100.000’i de geçmiş olduğunu yazıyor. **(5)** Marı’dan gelen kişiler ile birlikte silah kullanmaya hazır kişilerin sayısını ise 25-30 bine ulaştırıyor. Başka bir yerde ise kaledeki yetişkin erkeklerin sayısı 12.000 olarak belirtiliyor. Skobelev’in 1880 yılının 6 Haziran’ındaki hücum sırasında kalede 18 bin ailenin 25 bin kadar muhafızın olduğunu **(10)** doğruluyor.

Gökdepe Kalesi’ndeki Tekelerin sayısı ve silahlanışı hakkında Grodekov şöyle yazıyor: “Gökdepe muhafızlarının sayısı 30.000 kadardı, onların 10.000 kadarı süvari idi, kalede yaşayan tüm halkın sayısı ise 45.000’e yakındı. Muhafızların 5.000’e **(15)** yakın tüfeği vardı tüfeklerin 600 tanesi makineli tüfektir, 2,5 kilogram ağırlığında bir bakır top mermisi ve iki tane tezgâhlı dökme demirden küçük top mermisi vardı. Muhafızların hepsinde hafif silahlar (bıçak, kasatura), kılıç ve süngü vardı”.

Spolatbog Gökdepe’ye 25 bin ailenin toplandığını Marılıları, Çarvaları Alilileri sayarsak kalede 35-40 bin **(20)** kişinin olduğunu yazıyor.

W. N. G. diye imza atan biri şöyle yazıyor: “Dinlidepe’yi korumak için Rus müfrezesine rastlayıp geri dönen tüm halk karıları, çocukları, malı mülkü ve yiyecekleri ile buraya toplanmış. Onların toplam sayısı 30.000’e yakındı. Biz bu sayıyı **(25)** köyün meydanına metrekaresine oranladığımızda köy meydanının her 8 metrekaresine neredeyse 3 kişi düştüğünü anlıyoruz. Böyle hesapladığımızda köyün, evlere göre kat kat dolu olduğu sonucuna varmak mümkün. Eğer halkın sayısından, tüm kadınların yarısını çıkarsak, kalan **(30)** yarısından da yaşlılar ve çocuklara düşen dörtte birlik bölümü ayırsak, alanda tahmini 7.500 tane kale muhafızı olduğu ifade edilebilir.

[34]

Ancak kale muhafızlarının sayısı daha çoktu bunun sebebi savaşa sadece 16-17 yaşlı yeni yetmelerin değil kadınların da katılmasıydı.

Başka bir yerde W. N. G. şöyle yazıyor: “Köy halkının **(5)** toplam sayısı 45.000 olarak hesaplanıyordu onlardan 20.000’i askerdi, geçen yılda olduğu gibi savaşa 14-15 yaşlarındaki çocuklar da katılıyordu”.

Kale halkının 45.000 civarında olduğu savaşımaya hazır kişilerin 20-25 bin kişi olduğu, savaşı 14-15 (10) yaşındaki çocukların da katıldığı diğerkaynakta da anılıyor.

[35]

Skobelev'in 1880 yılının 6 Haziran'ındaki hücumundan sonra kaledeki vaziyet tamamen karmaşık bir hâl alır. Sıçmazlar ile Begler kaleyi bırakıp çöle göçmeyi talep ederler. Vekiller, Bağşıdaşayaklar ise savaşıma taraftarıydılar. Bu durum (5) Magtımğulı Han'ın etkisini iyice gevşetmiş. Özel bir toplantı çağrısı yapılmış. Toplantı sonucunda dört hanlı bir yönetim anlayışı ortaya çıkmış. Dış işlerinde Magtımğulı Han'a hürmet edilse de Magtımğulı Han tüm Tekelerin hanı sayılsa da iç işlerinde her aşiret kendi kararını vermek istemiş. Vekillere Magtımğulı Han, Sıçmazlara Memmetğulı (10) Han, Beglere Orazmemmet Han, Bağşıdaşayaklara Hezretğulı Han, han seçilmiş. Sıçmazlar göç etmek gerek diyerek tepinince savaşıma taraftarı olan Memmetğulı Han, Dıkma Serdar ve Gurbanmırat İşan'ın büyük çabaları sonucu han seçilmiş.

Her han kendi aşiretine liderlik etmiş, her han, kalede kendi (15) aşiretinin yerleştiği kanadı korumuş, her han kendi aşiretinin kaleden göçüp göçmemesinden sorumluymuş. Vatan için böyle zor şartlara rağmen il hanları ile de arayı iyi tutmak amacıyla Farsların üstüne yağma yapmama kararı alınmış. Allaberdi Şih'tan, Şükür Helil'den Mahıt³'dan ve Garagan⁴'dan ibaret itibarlı (20) temsilciler gönderilmiş. Onlar Ruhnüt Dövle'den bu zor zamanlarda saldırmamalarını rica etmiş. Kendilerinin de tek bir kez yağma yapmayacaklarına dair söz vermişler.

Temsilciler, Ruhnüt Dövle Tahran'dan cevap alıncaya kadar dokuz gün Maşat'ta bulunmuşlar. Ruhnüt Dövle, Tahran'dan cevap alıp, (25) Şahın Teke temsilcilerine tüm ilçelerin Ahal ile birlik olup ülke oluşturmalarını emrettiğini söylemiş. Kendisi de Teke tarafından sadece yağma yapılmamasını talep etmiş.

Bundan sonra Tekeler İran'a rahatça gitmişler. Kurşun, saçma kutusu

[36]

satın almışlar. İki kez de barut almışlar.

Maşat'a giden itibarlı vekiller, İngiliz ajanı Apbas Han ile de karşılaşmışlar. Grodekov'un da onayladığı gibi Tekeler İngilizlere güven duymamışlar. Hindistan'dan Ermeni (5) taciri olarak gelen İngiliz Albay Styuart, yüzbaşılar Gill ve Botler de Tekeler ile ilişki kuramamış. Tekeler, Ruslar İngilizlerin adamı olarak kendi aralarına girebilir diye düşünerek korkmuşlar. Bunun için de Tekeler sadece Apbas Han'a inanıyorlarmış. Çünkü birincisi Apbas Han Müslümanmış, (10) ikincisi onu bütün Maşat tanırmış, üçüncüsü de Maşat'a gelen kişiler onu İngiliz hükümetinin

³ Spolatbog şöyle yazıyor: Belki Mahmit'tir.

⁴ Spolatbog şöyle yazıyor: Belki Gara Han'dır.

adamı, İngiliz konsolosu olarak tanıyormuş. O, İngilizlerin Tekelere asker yardımı vereceğini söylemiş. Ancak Tekeler, İngilizlerden Apbas Han'ın Magtımğulı Han'a armağan olarak gönderdiği dürbünden ve revolverden (15) başka hiçbir çeşit yardım almamışlar.

Tekeler, Rusların İran'dan gıda aldıklarını biliyormuş. Tekeler, Rusların ambarlarının nerelerde olduğunu da biliyormuş. Tekeler Rusların gıda depolarını yağmalayabilecek durumdaymış. Ancak İran'ı kışkırtmak istemedikleri için ne İran'dan gıda alan Rus kervanlarına engel (20) olmuş ne de gıda depolarını yağmalamışlar.

Tekelerin elinde Rusların gücü hakkında hazır malumat yokmuş. Bu yüzden Tekeler çeşitli rivayetler yaymışlar. Göklenler ve Rus ordusunun süvarilerine hizmet eden kişiler Rusların 100 topunun olduğunu haber vermişler. Dıkma Serdar ise kendisinin sadece 12 top görmüş olduğunu (25) ancak topların çok hızlı atış yaptığını, bunun için de "acaba 100 top mu var" dedirtmekte olduğunu doğruluyor. Ancak onun bu malumatına inanmamışlar. Böyle olsa da Tekeler uzun zaman Skobelev'in tüm gücü onun 6 Haziran'daki hücumuna katılan askerlerden ibarettir diye düşünerek gezmişler. Bu durum onların Ruslara karşı (30) savaşmayı kafalarına koymalarında belli derecede rol oynamış.

1880 yılı 30 Haziran'ında Tekeler 4000 piyade asker ile hücumla geçer.

[37]

600 tane Marılı ve Sarık atlıları da onlara katılır. Piyade askerler iki bölüğe ayrılmış. Bir bölüğe Hezretgılı Han ile Övezdurdı Han liderlik ediyormuş. Bu bölüğe Bendesen'i ele geçirme vazifesi verilmiş. İkinci bölüğe (5) Gurbanmırat İşan ile Orazmemmet Han liderlik ediyormuş. Bu grubun vazifesi Bamı ile Bendesen arasındaki telgraf bağlantısını bozmak, Bamı'ya hücum edip Bamı'daki garnizonu yok etmek oradaki topları ele geçirmekten ibarettir. Dıkma Serdar'ın atlılarının Hocagala'yı alması gerekiyormuş. Atlıların bir (10) bölümü ise Bamı'ya hücum edecek piyade askerlere yardım etmek istiyormuş.

Ancak piyadeler, Ruslar yine Gökdepe'ye saldırırmış diye haber duyunca çocuklarını korumak için kaleye geri dönmüşler. Dıkma Serdar kendi atlılarıyla Hocagala'ya hücum etmiş. Ancak kaleyi alamamış. Sadece büyükbaş hayvanları sürüyüp dönmüş.

(15) Ağustos ayının sonlarında Ruslar muhbirler aracılığıyla Gökdepe'deki Tekelerin Rusların üzerine hücum etmek için büyük hazırlık yapmakta olduklarını duymuşlar. 3 Eylül'de ise muhbirler 600 süvari 600 piyadeden oluşan grubun Mihaylov hattına ulaşmak için yola çıktığını haber vermiş.

(20) Bunun dışında Övezmırat Serdar Batak'ın, Gulbatır Serdarın askerleri Bendesen'e Hocagala'ya doğru hareket etmişler. Fakat onlar Ruslara üstünlük

sağlayamamışlar. Grodekov'un belirttiğine göre Tekeler her çatışmada Ruslardan 5-6 kat fazla kayıp vermişler.

(25) Tekelerin 14 Eylül'de Gazancık'a yaptığı saldırı da başarısızlıkla sonuçlanmış. 10 Eylül'de Gökdepe'den Gazancık'a doğru yola çıkan Tekelerin sayısı 1000 kişiden fazla değilmiş. Yola çıkan Tekelerin esas Gökdepe ile Bamı arasındaki köylerin insanı imiş.

Tekeler Rusların üzerine saldırıp üstünlük kuramadıktan sonra (30) esas dikkatini kervan yağmalamaya, Gökdepe Kalesi'ne göçmek ve Ruslara karşı savaşmak istemeyen Nohurlara saldırmaya vermişler.

[38]

Dıkma Serdar, Nohur'u yıkmaya halkını ise zorla Gökdepe'ye göçürmeye yemin etmiş. Ancak Ruslar, Nohurlara tam zamanında yardıma yetişmiş.

Tekeler, tekerli ve küçük gruplar kurup o gece Rusların (5) üzerine ansızın saldırıyorlarmış. Tekeler bıçaklarını ağzına alıp Rusların üzerine gidiyorlarmış. Rus askerlerini gafil avlayarak öldürüyor ve silahlarını alıyorlarmış. Ancak onlar bu cesur hareketleri sonucunda çoğu zaman canlarını feda ediyormuş.

(10) Rusların yavaş yavaş ilerlemesi, Ruslara karşı hücumların genellikle başarısızlıkla bitmesi kaledeki muhafızların güvenini sarsmaya başlamış. Marılılar inançlarını kaybedip geri çekilmişler. Gökdepe Kalesi'ni bırakıp gitmeli diyen kişiler gittikçe çoğalmış. Marı'ya Saragt'a Hive'ye İran'a göçme konusu (15) tartışılmış. Hatta Tekelerin bir bölümü kaleyi bırakıp gitmiş. Kuropyatkin'in belirttiklerine göre Ekim ayında 1000 çadırlı Tecen'e, 1500 çadırlı Marı'ya göçmüş.

Ekim ayında dört han özel bir toplantı yapmaya halkın kaleden göçüp gitmemesi için çok sıkı tedbirler almaya mecbur (20) olmuş. Göçenleri engellemek için 800 süvari belirlenmiş. Onlara kaleden kaçıp gidenleri zorla geri döndürme ve kaçanların mallarını kendi üzerlerine alma hakkı verilmiş.

Toplantı sonucunda kalede kalma ve savunma yapma kararı alınmış. Toplantıda ekin ekmek için toprak sürülmeli mi sürülmemeli mi meselesi de gözden geçirilmiş. (25) Zıt fikirler ortaya atılmış. Ancak Apbas Han'ın İngilizlerin yardım edeceğini umut ederek Maşat'tan yazdığı mektubunun okunması bu meselenin Apbas Han tarafından çözülmesine sebep olmuş. Gökdepe ile Gevers arasındaki her yerde ekin ekilmiş.

(30) Savunma yapmayı kesinlikle kafasına koyan Tekeler, Gurbanmırat İşan'ı yardım istemek için Marı'ya göndermişler. Onlar yardım istemek için

[39]

Hive hanına mektup yollamışlar. Seyit Muhammetrahim Han Tekelerin mektubunu Amuderya bölüğünün komutanı Albay Grotengelm'e göndermiş. Grotengelm, hana Tekelere Skobelev'i sinirlendirmeden Çar'ın merhametine boyun eğmeyi (5) tavsiye etmesini emretmiş. Han da öyle yapmış.

Tekeler yardım istemek için Hive Yomutlarına da yönelmişler. Ancak Hive hanı bizim yardım etmekte olduğumuzu anlayınca hemen bu konuda Ruslara haber verir, Ruslar da bizim evimizi başımıza yıkar diye Ruslardan endişe ettiklerini (10) söylemişler.

Tekeler, Kebe Hoca'yı Bücnürt Hanı Yarmemmet Han'ın yanına yardım istemeye göndermişler. Yarmemmet Han Tekelerin dört hanından sadece biri gelse resmî cevap vereceğini söylemiş. Resmî olmayan şekilde ise ya Ruslarla barışmayı ya da kaçıp (15) gitmeyi tavsiye ediyorum, yoksa hepiniz ölürsünüz diye cevap vermiş.

Aşgabat ile Gökdepe'nin karşısındaki bir yerde yaşayan Şucaud Dövle fırsattan faydalanıp Tekelerin malını yağmalamayı kafasına koymuş. Pövrize aracılığıyla büyük yağma yapmak istiyormuş. (20) Bunun için 1500 süvari 2000 de piyade asker toplamış. Ancak Skobelev Ekim ayında Tekelerin göçme meylinin artmakta olduğunu bildiğinden, Tekeler göçer gider diye düşünüp korkmuş. Bunun için de şimdi Tekelerin üstüne yağma yapma vakti değil diyerek Rusların İran'daki temsilcisi Zinovev aracılığıyla Şucaud Dövle'yi (25) yağma yapmaktan vazgeçirmiş.

Gerçekten de Tekelerin kaleyi bırakıp gitme meselesi Rusları da Tekelerin kendisi kadar rahatsız etmiş. Onlar Tekeler göçüp gider diye çok korkmuşlar. Çünkü bu durum Ruslarda tüm planlarını boşa çıkarma korkusu yaratmış.

(30) Rus askerlerinin 1879 yılında Gökdepe Kalesi'nin eteğinde yenilgiyle karşılaşması onları çok etkilemiş.

[40]

Rus askerlerinin yenilmez olduğu hakkındaki düşüncelerini tamamen baltalamış. Gerçekten böyle bir fikrin insanların aklında sıkıca yerleşmesinden dolayı Ruslar azıcık asker ile bütün Türkistan'da sessizliği sağlamışlar. Bunun için Skobelev barışçı (5) yollarla birçok toprağı ele geçirse de bu durum Rus askerlerinin saygınlığını artıramaz diye düşünerek Tekelere büyük bedel ödetmeyi, acımasızca onları öldürmeyi kafasına koymuş. Tekelerin, Gökdepe Kalesi'ne toplanması ise buna çok büyük zemin hazırlamış. Onları tek bir darbede darmadağın etmeye imkân (10) vermiş.

Diğer taraftansa General Kuropatkin'in bildirdiklerine göre Tekelerin Marı'ya ya da Tecen'e çekilmesi savaş süresinin uzaması ve Türkmenistan'ın İkinci Kafkasya'ya dönüşmesi korkusu yaratmış. Bunun için Skobelev, Tekeler kaleden kaçır diye

düşünüp (15) çok korkmuş onların gitmemesi için elinden gelen her şeyi yapmış. Skobelev, Şucaud Dövlə'nin yağma planını da bu sebepten iptal ettirmiş.

Skobelev Gökdepe Kalesi'nin alınmasına bütün bozkırın boyun eğdirilmesi olarak bakıyormuş. Kale alındıktan sonra Tekelerin karşılık (20) vermeye moral ve güç bulamayacaklarını da biliyormuş.

Gökdepe ile Gevers arasındaki halkın toprağı sürüp ekin ekmeye başlaması Rusları biraz sakinleştirmiş. Onlar bunu Tekelerin kaleyi bırakıp gitmeye niyeti yok mânasında anlamışlar.

[41]

Kasım ayının ortalarında Gökdepe Kalesine yapılacak saldırıya katılacak müfrezeler Bami'ya gelmeye başlamış. Bami'dan yola çıkarak saldırıya geçecek esas güçlerin birinci kafilesi 26 Kasım'da oraya toplanmış. Bu kafile 26 bölük, 350 kişilik bir grup ve 67 toptan (5) oluşuyormuş. Birinci kafile Bami'dan çıktıktan sonra da burada askerlerin toplanması devam etmiş.

30 Kasım'da Rus askerleri Gökdepe'den 13 km uzaklıkta kurulan Yegenbatır Kalesi'ne ulaşmış. 1 Aralık'ta Yegenbatır Kalesi'ne 2.000 adam 15 günlük yiyeceğı ile birlikte toplanmış. (10) Müfrezenin 700.000 fişegi, çeşitli toplar için 6.704 top mermisi, 2000 tane istihkâmcı silahı varmış.

Ruslar Yegenbatır Kalesi'ni ele geçirdikten 6 ay sonra, Tekelerin destek noktası olarak hizmet veren Bami askeri ve stratejik önemini yitirmiş. Skobelev (15) yavaş yavaş tüm güçlerini Yegenbatır Kalesi'ne toplamaya başlamış.

Skobelev'in askerlerinin Yegenbatır Kalesi'ni ele geçirmesi hiç beklenmeyen bir durum olmuş. O kadar ki Tekeler koyun sürülerini de alıp gitmeye fırsat bulamamış. Ruslar binlerce küçükbaş hayvanı ganimet olarak almışlar.

(20) Yegenbatır Kalesi'nden hücumu geçilmesi levazımcılara, topçu sınıfı ve sağlık malzemelerinin toplanmasına bağlıymış. Skobelev Yegenbatır Kalesi'ne 4.000 piyade asker, 47 top, 900 Kazak, 2 süvari bölüğü, askerler için 2 aylık gıda, her bir tüfek için 300 mermi, her bir topa (25) 3 top mermisi toplandıktan sonra ve 4. hastanenin bir bölümünün getirilmesinden sonra kesin hücumu başlamayı kararlaştırmış. Bunun için de Yegenbatır Kalesi'ne askerlerin toplanması ile aynı anda Rus askerlerinin bulunduğu yere Bami'dan gıda taşınması işi de devam ettirilmiş.

Ruslar Yegenbatır Kalesi'ni ele geçirdikten sonra, Tekeler, Ruslar (30) gelir gelmez saldırıya geçerler diye düşünmüş. Ancak Ruslar hücumu

[42]

geçmeyince 1 Aralık'ta kendileri hücumu geçmişler. Tekeler, çatışmadan sonra akşam yine kaleye dönmüşler.

4 Aralık'ta Rus askerleri kale ve çevresinin topografyasını (yüzey şekillerini) öğrenmek için hücumla geçmişler. Tekeler (5) ile çıkan çatışmada 4 kişi ölmüş 19 kişi yaralanmış. Akşam Rus askerleri geriye döndüklerinde Tekeler onların peşine düşmüşler. Ancak o anda Ay tutulması gerçekleşmiş. Tekeler de geriye dönmüşler.

Rusların Yegenbatır Kalesi'ne yerleşip tekrar tekrar yoklama (10) saldırıları gerçekleştirmesi Tekelerin huzurunu kaçırmış. Aralık ayının 12'sini 13'üne bağlayan gece Gonur aşiretinin kalenin dışında yerleşen 1000 ailesi Nurkala⁵'un liderliğinde çöle göçmüş.

18 Aralık'ta esas yoklama (Generalnaya Rekognosirovka) (15) saldırısını gerçekleştirmişler. Bu saldırıya "Generalnaya" yani generaller denilmesinin sebebi Skobelev, Grodekov, Petruseviç ve Annekov olmak üzere 4 generalin katılmasıymış. General Annenkov, Yangala civarında kolundan hafifçe yaralanmış.

Yangala'ya Ruslar da Tekeler de büyük önem veriyormuş. Skobelev'in (20) Yangala'ya büyük önem vermesinin sebebi Yangala'dan Germap'a yol açmanın mümkün olmasıymış Bunun dışında Yangala, Sekizyap yönünde kurulmuş, köyün ele geçirilmesi ile su sorunu çözülmüş. Tekeler ise Rusların Yangala'ya dört elle sarılmakta olduğu görüp bunu Rusların Gökdepe Kalesi'nin suyunu tüketme niyetinde olmalarına yormuş.

(25) Yangala'yı Sıçmaz Memmetgılı Han 2000 piyade asker ile koruyormuş. İlk zamanlar orada Dıkma Serdar'ın atlıları da varmış. Ancak sonra Dıkma Serdar atlılarını kale içine almış. Kaleden ise Yangala'yı korumak için 2000 piyade asker götürmüş. Ancak bu askerler ile ileri gidememiş. Memmetgılı Han Yangala'yı (30) bırakmış. Dıkma Serdar'ı ise Rus topçu birliği geri çekilmeye mecbur etmiş.

[45]

Yangala savunulurken Magtımğılı Han da varmış. Magtımğılı Han Vekillerin başında bulunuyormuş.

20 Aralık'ta Yangala'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi Tekeleri çok korkutmuş. Tekeler büyük toplantılar düzenlemişler. Herkes (5) Ruslar suyu tüketir susuz kalırız fikrindeymiş. Bunun için de Tekeler, Ruslar suyu tüketme fikrini düşünene kadar on bir tane kuyu kazmışlar. Sonrasında Tekelerin korkusu yatışmış ve kuyu kazma işinden vazgeçilmiş.

(10) 21 Aralık'ta Yangala'nın ele geçirildiği günün ertesi Marı'ya yardım istemeye giden Gurbanmırat İşan 2000 atlı alıp gelmiş. Marı'dan gelen atlılara Gacar Topaz Han liderlik ediyormuş. O gün Rusların karargâhı Dinlidepe'den 1700 metre uzaklıkta imiş.

⁵ Grodekov "Nurkelau" diye yazıyor. Belki Nuri Kelev'dir.

Ruslar ele geçirdiği yerlerde hendek kazıp yerleşiyorlarmış. Tekeler, (15) Ruslar ilk fırsatta hücumla başlar diye düşünüyormuş. Fakat Ruslar kaleye hücum etmek için acele etmemişler. Çatışmalar ile hem yoklama yapmışlar hem kaleyi ve onun çevresini öğrenişlerini devam ettirmişler hem de kaleyi kuşatma amacıyla enine ve boyuna hendekler kazarak ileriye hareketlerini sürdürmüşler.

(20) 22 Aralık'ta çatışmayla geçen yoklamalardan sonra Ruslar Gökdepe Kalesi'ne kalenin güneydoğu burcundan saldırmanın uygun olduğu sonucuna varmışlar. Çünkü bu burç diğer burçlardan daha uçta yer alıyormuş. Bu burç ise kalenin güney ve doğu taraflarını gözlem altında tutmaya ve kuşatma süresini (25) uzatmadan iki taraflı ateş açmaya imkân veriyormuş. Kalenin güney tarafının karşısında yer alan meydan biraz daha yüksek olup kuzeye doğru eğimliymiş ve kalenin içini gözetlemeye imkân veriyormuş. Doğu tarafının karşısında yer alan meydan ise aşağıya eğim yapıyormuş (30) ve kalenin içini gören gözlerden saklıyormuş. Kalenin güney tarafındaki suyla dolu ve kuru arklar karargâh ile kuşatma görevini

[46]

yerine getirenler arasındaki gizli ilişkileri yürütmeye imkân tanıyormuş. Bu arklar kuşatma görevlerinin süresini kısaltmış. Bunun dışında kalenin doğu tarafında sadece çıplak duvardan ibaret kavşak noktası var diye tahmin ediliyormuş. Kalenin bu (5) yeri birkaç yerinden çatlakmış.

Ruslar kaleyi kuşatma görevine 20 Aralık'tan itibaren başlamış. Rusların birinci paraleli kazmaya başladıklarını gören Tekeler, Ruslar bunu gizlenmek için yapıyorlar diye düşünmüş. Çünkü Tekelerin kendisi de Fars kalelerini böyle kuşatıyormuş. Tekeler, Ruslarınki (10) gibi büyük hendekler kazmasalar da kuşatmaya katılanlara görünmemek için çukurlar kazıyorlarmış.

Fakat Rusların birinci paraleli kazmaları kuşatmanın başladığını ifade ediyormuş. Ruslar bundan sonra hendek kazmaya ve yavaş yavaş ilerlemeye başlamışlar. Rusların siper kazmak için (15) gizlice kazdıkları hendek, kalenin dışındaki hendeğin tam önüne kadar ulaşmış.

Tekeler Rusların hendekler kazdığını görseler de onların amacını tam olarak anlamamışlar. Ruslar için domuz gibi her yeri karıştırıp gidecekler diyorlarmış.

(20) Tekeler kaleyi bırakıp gider diye düşünerek korkan Skobelev Tekelerin her hareketinin üzerinde hassasiyetle durmuş. 22 Aralık'ta kaledeki gürültü patırtının çoğaldığını duyan Skobelev, Tekeler kaleyi bırakıp gitmeye hazırlanıyor diye düşünmüş. Tekelerin kaçıp gideceği zaman önlerini kesmek için General Petruseviç'i Gökdepe Kalesi'nin (25) çevreyi gözetleme yeri olan ve Gökdepe'nin kuzeydoğu tarafında kurulan Cuma Kale'ye göndermiş.

Cuma Kale'nin dışı kapalı durumdaymış. Bu kalenin olduğu yerde fazlaca kuru ot, saman stoku varmış. O bölgeye çok miktarda tohum ekilmiş. Ruslar oraya gidip kuru ot, saman alıp dönüyorlarmış.

(30) Rus askerlerinin Cuma Kale'ye kuru ot, saman almak için gitmekte olduğunu fark eden Tekeler de kuru ot ve samanları korumaya almışlar. Gulbatır

[47]

Serdar'ın liderliğinde 400 kişi Cuma Kalesi'ni korumaya gitmiş. Gulbatır Serdar yanına 60 kişi alıp kalenin içinde kalmış. Diğer atlılar ise bağların, avluların içine gizlenmiş.

(5) 23 Aralık'ta tan vakti Cuma Kale'ye varan Petruseviç'in süvarilerini, Tekeler ateş açarak karşılamış. Çatışma çok büyük olmuş. İki taraf da çok kayıp vermiş. Bu çatışmada ölen General Petruseviç'in cesedi elden ele dolaşmış.

Çatışma sonunda Gulbatır Serdar atlılarının bir bölümüyle Cuma Kalesi'ni (10) bırakıp geri dönmüş. Bağların ve avluların içinde gizlenen Tekelerin neredeyse hepsi ölmüş. Gulbatır Serdar döndükten sonra kalede sadece kalenin sahipleri kalmış. Ruslar onların da tamamını öldürmüştür.

Bu çatışmayı Tekeler kendileri açısından büyük başarısızlık addetmişler. (15) Tekeler bu çatışmada Ruslara ne kadar zarar verdiklerini de bilmiyormuş. Ancak çatışmadan 3 gün sonra Dıkma Serdar gelip geçen süvari hizmetçilerinden Tekelerin bir generali ve çok sayıda askeri öldürdüklerini öğrenmiş. O gün Ruslar ölü ve yaralı 72 kişiyi kaybetmişler.

Çatışmaların sonunda Ruslar, Cuma Kalesi'nden çok sayıda ganimet elde etmiş.

(20) Nurberdi Han öldükten sonra Dıkma Serdar'ın Tekeler arasındaki rolü güçlenmeye başlamış. Rusların Gökdepe Kalesi'nin önüne gelmesi ile Dıkma Serdar tam olarak Tekelerin esas liderine dönüşmüş. Dıkma Serdar savunma işlerine tamamen idarecilik yapıyormuş. Halk da ona çok güveniyormuş. Bunun için de Dıkma Serdar resmi olarak başkomutan (25) ilan edilmese de görüşmelerde esasen Dıkma Serdar'ın sözü geçiyormuş. Tekeler bundan önce hiçbir zaman hiç kimseye Dıkma Serdar'a inandıkları kadar güvenmemişler. Herkes Dıkma Serdar'ın emirlerine boyun eğiyormuş. Hatta görüşmeleri artık Dıkma Serdar'ın kendisi gerçekleştirip kendisi idare ediyormuş.

(30) Böyle görüşmelerden biri Tekelerin 1880 yılının 28 Aralık'ındaki gece saldırısının öncesinde gerçekleşmiş. Genellikle kılıç,

[48]

bıçak, sırıkların ucuna kırpma makası ve makas takarak yapılan süngülerle silahlanan Tekeler o devrin en gelişmiş silahlarıyla donatılan Rus askerlerine direnememişler.

Ruslar, sadece hafif silahlarla çatışmakta usta olan Tekeleri yanlarına (5) yaklaştırmamış. Teke süvarileri de Rus mermilerin ulaştığı yere kadar gitmiş ama atlarını merminin önüne atmaya cesaret edememişler.

Bunun için de Tekelere, yalnız gece baskını yapma seçeneği kalmış. Dıkma Serdar Tekelerin toplantısında gece baskınlarıyla Rusları öldürmeyi vaat etmiş. Gece baskınına katılacak gönüllülere (10) liderlik yapıp kendisinin de bu baskınlara gideceğini söylemiş.

Toplantıya katılanlar Dıkma Serdar'ın bu teklifini büyük umutlarla karşılamış. Gece düşmanın üzerine saldırarak 4000 gönüllü adam toplanmış. Onların arasında makasını bastonunun ucuna bağlayan kadınlar da varmış.

(15) Hücuma katılanların kendi sözlerinde durması için hanlar ve aksakallar kale kapılarını kilitlemiş. Hücuma katılanlara korkudan geriye dönüp gelenleri ya da gitmek istemeyenleri öldürme emri verilmiş.

Dıkma Serdar önceleri Marı'dan gelmiş Topaz Han'ı ön (20) saflara, kendisinin hücum edeceği yeri çevirmeye ve oraya ateş etmeye göndermiş.

Tekeler üç sıra olup saldırmışlar. İlk sırada saldıranlar erkekler olmuş. Onlar yanlarına tüfek almamışlardır. Ayakları çıplak, kolları sıvalı, kıyafetlerini sırtlarına atıp bağlayarak ellerinde kılıç, çelikten bıçak ve kırpma makasıyla çatışmaya (25) gitmişler.

İkinci sırada gidenler ölüleri ve yaralıları toplamışlar. Tekeler ölüsünü ya da yaralıyı savaş meydanından kaldırıp götürmeyi büyük şeref sayıyormuş. Üçüncü sıra ganimet toplayanlardan ibaretmiş. Onlar mermi, silah ganimet toplamakla ilgilendiğinden çok ileriye gittiklerini (30) fark etmemişler ve birkaç tanesi hayatını kaybetmiş. Ganimet toplayanlar çok hızlı çalışıyormuş. Sayılı dakikalar

[49]

içinde hendekler içinde kalan tüfekleri almaya ölü askerlerin kıyafetlerini soymaya çalışıyorlarmış.

28 Aralık gecesindeki hücum, Tekelerin ikinci Ahalteke harekât grubu zamanında kazandığı en büyük zafer imiş. Tekeler, (5) o gün büyük kayıp vermemişler. Bu zaferle Tekeler kendilerine tamamen güven duymuşlar, Rus askerlerinin en azından yarısını öldürdüklerini düşünmüşler. Tekelerin tahmin ettiği gibi olmasa da bu çatışmada Ruslar gerçekten de büyük kayıp vermişler. Apşeron alayı 4. taburu bayrağını kaybetmiş. Bayrağı Gıpçaklı (10) Begenç diye biri ganimet alıp evinin yanına dikmiş. Tekeler bunun dışında bir topla birlikte iki sandık mermiyi ganimet olarak almışlar⁶.

⁶ Spolatbog dipnotta top mermisini Köhmelli Mırat Batır getirdi diye yazmış. Belki Köşülü olmalıdır.

5 tane kurmay ve bir yüzbaşayı, 91 küçük Çinli askeri öldürmüşler. Bir subay ile 32 küçük Çinli yaralanmış. Toplamda 129 kişi askerlik yapamaz duruma gelmiş.

(15) Bu zafer Tekelerin moralini yükseltmiş. Tekelerin içinde Ruslar kaleyi ele geçiremez umudu ortaya çıkmış. Gerçekten o günün ertesi Tekeler ganimet aldıkları topu kullanmaya başlamış. Fakat top mermisinin nasıl ateşlendiğini öğrenememişler. Bunun için de Tekelerin attığı top mermisi patlamamış ve Ruslara hiçbir zarar verememiş.

(20) Rus askerlerinde ise Tekelerin zaferi belli ölçüde moral bozukluğu yaratmış. Askerler yoruldu onlara bir iki günlük tatil vermeli ve hendeklere de çekidüzen verilmeli diyen kişiler ortaya çıkmış. Skobelev buna kesinlikle karşı çıkmış. Biz buraya hendek kazmaya gelmiyoruz ilerlemek için buraya geldik. Acele etmemiz (25) lazım, derhâl bütün işleri bitirmek gerek demiş. Bu yenilginin kendi askerlerinde bıraktığı etkiyi yumuşatmak, Tekelerin ise cinlerinin iyice tepesine çıkarmasına engel olmak için birkaç zorunlu şeyin hayata geçirilmesi emretmiş. Hendekler sığ olduğu için hendeğin içinde değil hendeğin arkasında uzanmak, çukur kazıp kum yığarak

[50]

korunma emri vermiş. Bu ise Tekelerin son dönemdeki gece baskınlarına kötü tesir etmiş. Ruslar hendeğin içindedir diye düşünen ve onların üstüne saldıran Tekeleri, Ruslar hendeğin arkasından ateş açarak karşılamış.

(5) Skobelev, Tekelerin gece baskınının Rusların durumuna hiçbir etkisi olmadığını kanıtlamak için kale duvarlarının tam önünde kurulan Pürli Meydan Kalesi'nin ne yapıp edip ele geçirilmesini ikinci paralelin sağ kanadı komutanına emretmiş. Bu emir yerine getirilmiş.

(10) Ruslar ele geçirdikleri köylere, kalelere yeni ad vermişler. Yegenbatır Kalesi'ne Samur seddi, Durun'a Orenburg seddi, Arçman'a Poltava seddi, Kelet'e Kırım seddi, Gacar Kalesi'ne Dayanç (Opornoe) seddi, Ogurlı Kalesi'ne Atlı Goşun (Kavaleriyskoe) seddi, Ötgür Kalesi'ne Olga Kalesi, Tanrıgülü (15) Azman Kalesi'ne Pravoflangovaya Kalesi, Meretdurdı Kalesi'ne Melniçnaya (Degirmenli) Kalesi, Pürli Meydan Kalesi'ne de Velikoknyajeskaya (Beyik Knyaz) Kalesi diye ad vermişler. Bu kalelerin bazısının Türkmence adına rast gelinse de birkaçının Türkmence adı kaybolup gitmiş. Misal olarak, biz bu vakte kadar okuduğumuz kaynakların hiçbirinde küçücük bir kale olan Ohotniçya (Avçı) (20) Kalesi'nin Türkmence adına rastlamadık.

Gökdepe Kalesi'nin güney tarafında kale duvarından aşağı yukarı 240 adımlık mesafede kurulan Pürli Meydan Kalesi kuşatmanın son zamanlarında özel ve büyük bir rol oynamış. Pürli Meydan Kalesi (25) 29 Aralık'a kadar Tekelerin elinde imiş. Pürli Meydan Kalesi Sekizyap'ın bir kolunun sağ tarafında kurulmuş. Onun yakınında su kanalı, sol tarafında da iki tane küçük kale varmış. Bu iki kalenin Türkistan adı verilen bir tanesi Pürli Meydan Kalesi'nden 120 adım uzaklıkta sol tarafta kurulmuş.

Avçı Kalesi ise Gökdepe Kalesi'nden (30) aşağı yukarı 106 metre uzaklıkta kurulmuş. Ruslar bu kalelerin üçüne de "Velikoknyaeskaya" adını vermişler. Ruslar aynı zamanda

[51]

bu kalelerin herhangi birisine özel bir ad da vermişler.

Pürli Meydan Kalesi'nin özellikle Avçı Kalesi'nin ele geçirilmesi Ruslar için çok büyük öneme sahipmiş. Avçı Kalesi'nin bir köşesindeki kulenin üstünden Gökdepe Kalesi'nin içi (5) baştan başa denildiği gibi görünüyormuş. Rus askerleri, kulenin tepesinden kalenin içinde gezen, yürüyen kişileri de vurabiliyormuş. Kalenin içinde mermi toplayarak gezen çocuklar da Rus askerlerinin kurşunlarıyla ölmüş. En önemlisi de Ruslar artık burada sırayla gözcülük yapıp Gökdepe Kalesi'nde neler olduğunu (10) bakarak öğrenebiliyormuş.

28 Aralık'taki zaferden güç alan Tekeler 30 Aralık'ta da dünkü hücumu tekrarlamışlar. Bu seferki hücumda 6000 kişi katılmış. Onların arasında ganimet toplamak için hücumda katılan kadınlar da olmuş. Bu kadınlar korkmadan yanlarına (15) çuval alıp hücumda gitmişler.

Bu kez Dıkma Serdar Rusların arkasından dolanmak Rusların hareketini gözlemek için henüz hava aydınlıkken oğlu Akberdi Han'ı 40 atlı ile göndermiş. Akberdi Han geriye çekilecek gibi yapıp Rusların üzerine hücum etmek istiyormuş. Ancak Akberdi Han güçlü (20) direnişle karşılaşmış.

Akberdi Han'dan Rusların arkasında da setlerin var olduğunu duyan Dıkma Serdar, Topaz Han'ı Ruslar'ın arka tarafına göndermiş. Dıkma Serdar ise önceki hücum ettiği yerden saldırmayı kafasına koymuş. Dıkma Serdar bu hücumda süvari göndermemiş.

(25) Bu seferki çatışmada Tekeler 70 kişi yitirmiş. Ancak bu kez Tekelerin saldırısı başarısız olmuş. Tekeler yine de bir Rus topunu ganimet almış. Ancak bu kez topu kim getirdiği tartışmalı olmuş. Aşkabatlı Polat Siyaki⁷ diyenler de varmış Memmet Düyeli⁸ diyenler de varmış.

[52]

30 Aralık'ta Rusların bir subayı ile 52 askeri ölmüş. İki tane yüzbaşı ile 96 askeri yaralanmış. Bu çatışmada da 28 Aralık'taki gibi öldürülenlerin çoğu hafif silahlarla öldürülmüş. Yaralananlar da hafif silahlarla yaralanmış.

(5) Bu çatışmada yine Tekeler, Rus askerlerinin yarısını öldürdüklerini düşünmüşler. Tekeler, Ruslar artık geriye döner diye umut etmişler. Fakat ertesi gün Ruslar Gökdepe'ye çok yaklaşmış.

⁷ Spolatbog'da böyle.

⁸ Spolatbog "Mamed Deyeli" diye yazıyor.

1881 yılının 1 Ocak'ında, Rus askerlerinin sağ kanadı kale duvarının 85 metre yakınına sol kanadı ise **(10)** 160 metre yakınına ulaşmış. Bu ise Rus askerlerinin siper kazıp mayın döşeme işlerine başlamasına imkân vermiş. Skobelev mayın döşeme işlerinin başındaki Rutkovska'dan 2 Ocak sabahı saat 8'de mayınlama işlemine başlamasını istemiş. Ayrıca mayın döşemenin amaçları ve sonuçlarının nasıl olacağı hakkında malumat vermesini de **(15)** talep etmiş.

Siper kazıp kale duvarının altına barut koymak için kale ile Ruslar arasındaki mesafe ölçülmüş. Rusların yarım daire şeklindeki hendek ile Gökdepe Kalesi'nin dibindeki hendeğin arasındaki mesafe 62 metre, hendeğin derinliğinin yaklaşık 1,5 metre genişliğinin **(20)** yaklaşık 5 metre olduğu belirtilmiş. İşler, kaleye bu kadar yakın bir mesafede yapılmıyordu ancak Tekeler Rusların hendeklerine yukarıdan taş ve kuru kil atıp duruyordu.

Mayın galerisi kazılmaya başlandığı zaman yanlışlığa düşülmüş. Galeri sola çok dönmüş ve sol taraftaki hendeğe **(25)** gidip dayanmış. Galerinin duvarları oyulunca büyük delikler ortaya çıkmış. Sonra bu hatayı düzeltmişler.

[53]

1880 yılının 30 Aralık'ındaki saldırıdan sonra Tekeler toplantı yapmışlar. Toplantıda, bir kez daha hücum edip durumu görmeli kararına varmışlar. Bu kez ya ölecek ya da düşmanı kesin olarak yok edecek gönüllü kişilerin sayısı 12000'e ulaşmış. **(5)** Rusların üzerine 4 Ocak'ta saldırma kararı alınmış. Kale muhafızları bu seferki saldırıya büyük ümit bağlamış. En cesur adamlar saldırıya katılmış.

Düşmanın üstüne iki taraftan hücum edilmiş. Utamışlar güney tarafından hücumla geçmiş. Onlara Dıkma Serdar'ın oğlu **(10)** Akberdi Han liderlik etmiş. Kuzey tarafından hücumla geçen Togtamışlara Topaz Han ve Gulbatır Serdar liderlik ediyordu. Ruslar kaçmaya niyetlendiklerinde onları arkadan kovalamak için süvariler, piyade askerlerin peşinden gitmiş. Ancak süvariler topçu sınıfının ateşi sonucu büyük hasar almış. Dıkma **(15)** Serdar hanlar ile beraber kale kapısının ağzında kalmış.

Tekelerin akşam saat 7 sularında Güneş batıp Ay doğmak üzereyken başlayan hücumu başarıya ulaşmamış. Tekeler güçlü direnişle karşılaşmış. Özellikle top mermisi Tekeleri harap etmiş. Hücumla katılanlar çok fazla olduğundan bu kişiler geriye döndüklerinde **(20)** kale kapılarının girişinde büyük izdiham yaşanmış. Kale kapılarındaki Tekeler top mermisinden çok zarar görmüş.

İlk olarak Togtamış aşireti geriye dönmüş. Onlar ölü ve yaralı birçok kişiyi kaybetmiş. Togtamış aşiretinin yanına Dıkma Serdar'ın kendisi bizzat gitmiş. Dıkma Serdar, Togtamışları yine bir süreliğine geride beklemeye mecbur etmiş. Ancak Togtamışlar, **(25)** bundan sonra savaşa tekrar başlamak için geç kalmış.

O gün Tekeler, kale kuşatılmaya başlandıktan sonra verdiği kayıpların tümünden de fazla kayıp vermiş. Bağır köyünde kendi parasıyla okul açan Kerimberdi İşan tan vakti namaz kılarken yanında top mermisi patlamış ve hayatını kaybetmiş. Geldiklerinden itibaren tüm çatışmalara (30) gayretle katılan Marılılar bu kez 200 atlısını yitirmiş. O günün ertesi Marılıların çoğu geri dönmüş. Sadece Topaz Han

[54]

yanındaki bir takım süvari ile savaşın sonuna kadar kalmış.

6 Ocak'ta akşamüstü çok güçlü bir fırtına kopmuş. Toz fırtınası, hendeklerin yanındaki kum tepeliklerinin kumlarını savurup insanların gözünü açmasına bile imkân vermemiş. Gökyüzünü kara bulutlar bürüyüp tamamen karanlık (5) çökmüş. Hiçbir şey görünmemekteymiş. Ruslar, Tekeler bu fırsattan faydalanarak saldırıya geçerler diye düşünerek bu duruma endişeyle bakmışlar. Tekeler gerçekten de o zaman hücum etse büyük üstünlük sağlayabilirmiş. Ancak Tekeler de Ruslar hücumla geçebilir diye düşünerek korkmuş. Saldırı yapmaya cesaret edememişler.

(10) 7 Ocak'taki saldırıda ölen Tekelerin cesetleri bozulmaya başlamış. Bunun için de Skobelev, çatışmaya bir süreliğine ara vermek, Tekelere cesetlerini toplamaları için zaman tanımak ve Tekeler ile görüşme yapmak istemiş. Skobelev'in emri ile Yarbay Yomutskiy yanına üç tane adam alarak kaledekilere (15) ateş etmeyi bırakın diye bağırmış. Yomutskiy, yanına üç tane adam alarak gelen Mırat Han'a görüşme yapmak istediklerini söylemiş.

Teke tarafından Hacımırat Han, Skobelev'in yanına sadece elinde kılıçla gelmiş. Skobelev Hacımırat'a Tekelerin ölümlerini toplaması için çatışmayı geçici olarak durdurmayı teklif etmiş. (20) Hacımırat Han kalede geçici barışı sağlamaya yetkili kişilerin olmadığını, yetkililerin çöle gitmiş olduğunu onlarsız meseleyi çözemeyeceklerini bildirmiş. Gerçekte ise Tekelerin görüşme yapmayı ve çatışmayı geçici olarak durdurmayı kabul etmemesinin başka sebepleri varmış. Tekeler, Ruslar hile (25) yapmayı planlıyor, cesetleri toplamaya çıkanları vuracaklar diye düşünmüşler. Pürli Meydan Kalesi'nin karşısında kalan cesetlerin çoğu geriye dönen Marılılar ve Aşgabatlıların cesedi imiş. Kaledekiler onların cesetlerini toplamak istememişler.

(30) Ruslar eğer savaşmak istiyorsanız kadınları ve çocukları kaleden çıkarın diye teklif ettiklerinde de kale muhafızları

[55]

bu teklife hile olarak bakmış. Tekeler, kadınlar ve çocuklar kaleden çıktığı an Ruslar onları esir alırlar diye düşünmüş. Bunun dışında kadınlar gittikten sonra erkekler de savaştan vazgeçip gider diye korkmuşlar. Bu (5) fikri öne süren Gurbanmırat İşan olmuş.

O gün Magtımğulı Han'ın evinde toplantı yapılmış. Bu kez hanlar, savaşı durdurma Ruslara boyun eğme taraftarıymış. Fakat Dıkma Serdar böyle bir işe kalkışmak için çok geç olduğunu söylemiş. Bu konuşmalar sırasında evin dışında duran **(10)** gençler Ruslara boyun eğme konuşmalarını duyup kılıçlarını kınından çıkararak içeriye girmişler. Gençler, barış konusunda hiç kimseye ağız açtırmayacaklarını söylemiş. Bu olaydan sonra da Tekeler barış yapma niyetlerinin olmadığını Ruslara ilan etmişler.

(15) Yarım saate yaklaşan görüşme böyle tamamlanmış. Kalenin tepesine toplanan Tekeler kendi sığınaklarına çekilmiş. Ok atışı sırası ilk olarak Tekelere verilmiş. Tekeler görüşme zamanı büyük mertlik göstermiş. Ateş açmaya izin verildikten sonra da kalenin tepesindeki birkaç Teke, henüz gizlenmeye fırsat bulamayan iki **(20)** Rus askerine çabucak saklanın şimdi ateş açmaya başlıyoruz diye bağırılmış.

Ancak 4 Ocak'taki başarısızlıktan sonra Tekeler tamamen inançlarını kaybetmiş. Tekeler, Ruslar karşısında zafere inanmalarını sağlayacak bir iş yapamamış. Sadece gözcülük ile yetinmişler. Ruslar **(25)** ise kuşatma halkasını gittikçe daraltmış ve büyük hücumu başlamış.

Kalenin dibine lağım kazma işi hiçbir engel olmadan ve hızlı tempoda devam ettirilmiş. Lağımın yüksekliği 1,2 metreye yakın, genişliği 1 metre 5 santimetreye yakınmış. Lağımın içinde ancak emekleyerek **(30)** ilerlemek mümkünmüş.

7 Ocak'ta baş mühendis mayın döşeme işleminin

[56]

9 Ocak'ta biteceğini Skobelev'e haber vermiş. Bu haberden sonra Skobelev, 10 Ocak sabahı saat 7'ye kadar hücumu geçmek için gerekli şeylerin hepsinin hazırlanması hakkında emir vermiş. Ancak havalandırmanın çoğu zaman çalışmaması **(5)** yüzünden lağımın 10 Ocak sabahı saat 7'de barut koymaya hazır duruma getirilemeyeceği ortaya çıkmış.

9 Ocak'ta 10 saat 20 dakika süren yeni ölçümler, lağımın kazılmaya başlandığı gizli hendekten kalenin duvarına kadar olan mesafenin 36 metre değil 32 metre olduğunu göstermiş. **(10)** O vakte kadar lağımın 21 metresi kazılmıştı. Yine de kalenin dibindeki hendeğin arka tarafına 10,5 metre, duvarın altına ise yaklaşık 15 metre kalmış. Lağımı duvarın altında da 2,13 metre kazmak göz önünde tutulmuş. Demek hâlâ 17 metre kazmak gerekiyormuş. Son lağımın bittiği yerden **(15)** duvarın doğrultusunda iki tarafa her biri 3,2 metreden oluşan iki tane çukur kazmak gerekmiş. Kale duvarının altına barut koymak ve patlatmaya hazırlamak için de en azından 4 saate ihtiyaç varmış. Sonuçta bir geceden biraz daha fazla vakitte bunca işi yerine getirmenin mümkün olamayacağı ortaya konulmuş.

(20) Ruslar lağım kazma işini gündüz devam ettirmeye çekinmişler. Tekeler bunu duyduktan sonra bu iş istenilen sonucu vermez diye düşünmüşler.

Ruslar kaleyi ele geçirmeyi ya 10 Ocak'tan sonraya erteleyecekler ya da kaleyi patlatmaktan vazgeçeceklermiş. (25) Doğrusu Skobelev'in kendisi de kalenin çevresindeki adamlar da kalenin patlatılmasının olumlu sonuç vereceğine inanmamış. Kaleyi patlatmaya b planı olarak bakmışlar. Ruslar, Tekeler lağım kazıldığını duyar ve hendeğe saldırıp tüm yaptıklarımızı boşa çıkarırlar diye düşünüp korkmuşlar. Gerçekten de bu yüzden (30) lağım kazma işlerinin idarecisi Yüzbaşı Rutkovskiy bu işten vazgeçip kale duvarını top mermisiyle yıkmayı tavsiye etmiş.

[57]

General Skobelev kale duvarını hem patlatmayı hem top mermisi ile yıkmayı kafasına koymuş. Top mermisi ile tahrip etmek ve kalede delik açmak için kalenin patlatılacağı noktanın batısı (5) seçilmiş. Bunun için de Skobelev lağım kazma işlemini bırakmadan kaleyi ele geçirecekleri tarihi ileriye atma kararı almış.

Hesaplamalar lağım kazma işinin her saat 45-60 cm aralığında devam ettirildiğinde bir günde toplam 12,5 metre ilerlemenin mümkün olduğunu göstermiş. Barut koyulacak yerlerin barutla doldurulup (10) patlatılmaya hazır edilmesi için de tahminen 12 saate ihtiyaç varmış. Hesaplamalar, kaleyi patlatma konusunda tüm hazırlıkların 11 Ocak'ta gündüz saatlerine kadar tamamen bitirilebileceğini ortaya koymuş.

Skobelev kesin hücumla geçilecek günü 12 Ocak'a ertelemiş. (15) Lağım kazma işlerinin de hızlıca devam etmesi hakkında emir vermiş. Lağım kazanlar için 3.000 manat ödül belirlemiş.

Skobelev bu emirle birlikte aynı zamanda kaleyi patlatma görevinin başarısız bitmesi durumunda hücumla geçer gibi kaleye doğru hendek kazma işlerini (20) devam ettirmek, uzunlamasına kazılan bu hendekleri kalenin dibindeki hendeğe ulaştırılması hakkında emir vermiş.

Tekeler, Rusların lağım kazmakta olduğunu duymuşlar. Ancak Dıkma Serdar başta olmak üzere Tekeler bu durumun dikkate alınacak bir şey olduğuna inanmamışlar. Bunun sonucunda Tekeler, Rusların lağım kazıp kaleyi patlatmasının (25) nasıl bir talihsizlik getireceğini göz önüne getirememiş. Tekeler, Ruslar yer altından yol açıp kalenin içine girmek istiyorlar diye düşünmüş. Halka da bunu şöyle söyleyerek anlatmışlar. Ruslar yerin altından delik açıp çıkmak isterlerse, çıkan kişilerin kafasına teker teker vurup dururuz demişler. Bu amaçla da en iyi adamlarını oraya (30) toplamışlar. Hatta Dıkma Serdar'ın sığınağı da kalenin patlatılan yerinin yakınlarındaymış.

[58]

8 Ocak saat sekizde, 8 tane 1,65 kilogramlık top mermisi ile kale duvarını topa tutmaya başlamışlar. Duvarın 21,5 metre yüksekliğindeki noktasında tahribat gerçekleşip açılan delikten evlerin bacası görünüyormuş. (5) Kale muhafızları hemen kumla o deliği kapatmış. 9 Ocaktaki tan vaktine kadar duvarın uzunluğunu önceki seviyesine

çıkarmışlar. Kalede delik açan top bataryası, o yeri yine topa tutmaya başlamış. Ama Skobelev top atışını kesme emri vermiş. Bunun sebebi Skobelev'in burada kesin hücumun (10) öncesinde yeni delik açmayı planlamasıymış.

Başmühendis 11 Ocak sabahı ile birlikte geçen gece kale duvarının altında esas lağımdan iki tarafa çukur kazılmış olduğunu ve duvar doğrultusunda üç yerde barut yerleştirmek üzere hücre hazırlandığını, o hücrelere 1 ton 173 kg barutun yerleştirilmeye başlandığını (15) haber vermiş. Böylelikle kaleyi ele geçirmek için tüm hazırlık faaliyetleri tamamlanmış.

[59]

1881 yılının 12 Ocak'ında sabah saat 6'da Rus askerleri kesin hücumu başlamış. Top bataryaları kalenin duvarında gedik açılacak yeri topa tutmuş. Piyade askerler ise gedik açılışını ve kale duvarının patlatılışını izleyip hücumu hazır vaziyette (5) duruyormuş.

Saat tam olarak 11.20'de kalenin güney burcunda korkunç bir patlama olmuş. Bu patlama yeri göğü sallamış. Kapkara bir dumanla tozlar gökyüzüne yükselmiş. Grodekov duvarın 32 metre yüksekliğindeki bölgesinin yıkıldığını buradan kaleye girmek için uygun yol açıldığını haber (10) verir. Kuropatkin ise kale duvarının 19 metre yüksekliğindeki bölgesinin yıkıldığını yazıyor.

Tekeler birden neyin ne olduğunu anlayamamış. Deprem oluyor diye düşünmüşler. Tekeler başlarına gelen felaketi anladıktan sonra ise kaçmaya niyetlenmişler. Sadece (15) Dıkma Serdar hemen neyin ne olduğunu anlamış kendisini kaybetmeden bir yere saklanmış. Kaçmaya niyetlenenleri de engellemeye girişmiş. Fakat bu girişim sonuç vermemiş. Gerçekten cesur olan kişiler kaçmadan son nefesine kadar savaşmış.

Kalenin patlatılan bölgesinde de top mermisi ile gedik açılan (20) yerinde de Tekeler çok kayıp vermiş. Sadece kalenin patlatılan bölgesinde en az 700 kişi ölmüş. Kalenin patlatılan bölgesinde Türkmen beyleri varmış. Vekiller de beylerin yakınında imiş.

Kalenin duvarı yıkılıp Tekeler kaçmaya niyetlendikten sonra (25) Rus askerleri saldırıya geçmiş. Silahsız halkı genç, yaşlı, kadın, erkek demeden arka arkaya öldürmeye başlamışlar. 70 top bataryası kale duvarını topa tutmayı bırakıp kalenin merkezini ve kuzeydoğu tarafını topa tutmaya başlar.

(30) Tarihte çok nadir karşılaşılan kıyım başlar. Rus ordusunun o zamanın en güçlü silahlarıyla

[60]

donanmış olduğunu Tekelerin ise esas silahının hafif silahlar dediğimiz kılıç ve bıçak olduğunu Tekelerin öldürdüğü ya da yaraladığı Rus subaylarıyla askerlerinin neredeyse hepsinin kılıç ve bıçak ile ölmüş ya da yaralanmış olduğunu Grodekov, Kuropatkin, (5) Maslov, Vereşagin'den başlayarak tüm Rus askerleri doğruluyor.

Rus askerlerinin çocukları, kadınları da acımadan sırayla öldürdüğünü kendileri de kabul ediyor. Sadece kabul etmek de değil bundan dolayı gurur duyduklarını da gizlemiyorlar.

(10) Ruslar Gökdepe Kalesi alındıktan sonraki kıyımın kasıtlı olarak yapılmış olduğunu, kıyımın kalenin savaşmadan ya da savaşarak alınmasına bağlı olmadığını da açık açık yazıyorlar. Grodekov, Gökdepe’de böyle bir kıyım yapmayı General Skobelev’in henüz Petersburg’da iken kesinlikle kafasına koyduğunu (15) belirtiyor. Kalenin duvarı patlatılıp Tekeler çöle doğru kaçmaya başladıklarında, yedekte duran silahlı ve cephaneli müfrezenin başına geçerek Tekelerin izinden Skobelev’in kendisinin gitmesi de bu bilginin doğru olduğunu kanıtlıyor.

Kalede bozguna uğrayanların arkasından piyadeler 10,6 kilometre mesafeye kadar (20) süvariler ise 16 kilometre mesafeye kadar kovalamış. Skobelev’in kendisi de bozguna uğrayanların en yoğun olduğu yeri topa tutmuş. Tekelerin kaçıp gittiği yol çocuk, kadın, erkek cesediyle dolmuş. Bozguna uğrayanları kovalayan askerler, ancak karanlık iyice çöküp gözleri göremeyecek olunca ve bozguna uğrayanların sayısı iyice azalınca geriye dönmüş.

(25) Skobelev 1881 yılının 20 Ocak’ında Kafkas orduları başkumandanına gönderdiği malumatta bozguna uğrayanlar takip edilirken çocuk, kadın, erkek 8000 kişinin öldürülmüş olduğunu kendi eliyle yazmış. Bunu başka Rus askerlerinin anıları da onaylıyor.

(30) Tekeler kalenin içinde de çok büyük kayıp vermiş. Onlar 23 güne ulaşan kuşatma süresince 7000 kişiyi kaybetmiş. Sadece

[61]

kalenin Ruslar tarafından ele geçirildiği gün kalenin içinde bu kadar kişi ölmüş. Skobelev’in keşif müfrezesinin baş hekimi O. Geyfelder, kale alındıktan sonra kalenin içinde 7000 ceset bulduklarını bir o kadar cesedin de kale duvarının dibinde yavaşça yerde yattığını (5) yazıyor.

Tekeler, kuşatmanın son günlerinde ölümlerini gömmeye bile fırsat bulamamış. Grodekov ve Kuropatkin kimi evlerde gömülmemiş 10-15 ceset bulduklarını yazıyor.

A. N. Maslov, Tekelerin kuşatma boyunca ve kalenin ele geçirildiği gün kaybettiği (10) kişileri 20.000 olarak hesapladığını yazıyor. Vatan uğrunda kutsal savaşta birkaç lider ve birkaç han da canlarını kurban etmiş. Onların arasında Hanmemmet Atalık, Orazmemmet Han, Dıkma Serdar’ın oğlu Akberdi Han da varmış.

(15) Kalenin düştüğü gün 3000’den fazla kadın ve kız esir alınmış. Onları Tekeler peşlerine düşer diye rehin olarak ellerinde tutmuşlar. Esirleri kalenin dışında bir yere toplayıp etraflarına bekçi dikmişler. Esirlere sadece özel izin almak şartıyla kaleye girme ve yıkılan evlerinden eski püskü yorgan döşek (20) getirme imkânı verilmiş.

Gökdepe Kalesi'ndeki insanların nasıl vahşice öldürüldüğüne şu gerçekler de tanıklık ediyor. Uzunluğu aşağı yukarı 1280 metre, genişliği 766 metre olan içinde 14.000 kadar ev, keçe çadır, çadır kurulan 40.000'den fazla kişiyi barındıran küçük kalenin içine 23 güne **(25)** ulaşan kuşatma sırasında 872.000 mermi 12.400 top mermisi atılmış. Sadece kalenin ele geçirildiği gün 5.604 top mermisi, 224 roket, piyadeler tarafından 273 bin süvariler tarafından 12.500 mermi atılmış. Karşılaştırmak için 900 gün devam eden Leningrad kuşatmasında Alman işgalcilerinin şehre **(30)** 148.478 top mermisi atmış olduğunu göz önüne getirin.

Kale alındıktan sonra Skobelev askerleri için 4 günlük yağma ilan etmiş. Rus

[62]

askerleri altın, gümüş, çeyiz, halı, döşek demeden gözlerine hoş gelen her şeyi almış. Rus askerlerinin arasında sende çok bende az gibi ganimet kavgaları olmamış. Ne kadar yağma yapsalar o kadar ganimet almışlar. 12 Ocak'ta Skobelev kale eteğine 227 subay **(5)** ve 6.672 asker toplamda 6.899 kişi toplamış. Kaledeki her evde tek bir halı var diye hesapladığımızda her asker başına iki halı düşmüş. Kaleye ise Tekelerin tüm altınları toplanmış. Çoğu ev halı ve döşekle doluymuş.

(10) Orada aniden tuhafiyeciler ortaya çıkmış. Türkmen halısının değeri bir şişe votkaya denk geliyormuş. Askerler güzelim halıyı bir şişe votka karşılığı satıp oturdukları yerde votkayı içiyor ve tekrar halı getirmek için kaleye hızla koşuyormuş.

Rus subayları özellikle de topçular birçok halıyı ganimet olarak almış. **(15)** Topçular, mermi kalmayan sandıkları bile halıyla doldurmuşlar. Aradan uzun zaman geçmemişken değeri bir şişe votka olan Türkmen halılarının fiyatı gerçek fiyatından da birkaç kat pahalı olmuş. Subayların eşleri Petersburg'dan, Moskova'dan, Kafkasya'dan mektup yazıp kocalarının halısız geri dönmemelerini **(20)** istiyormuş. Kadınlar kocalarına filan kişinin evinde bir halı gördüm ancak gördüğümde beri kendimi kaybettim, onlardaki gibi bir halı almadan gelme diye mektup yazmışlar. Maslov 1883 yılında o halıların bir kısmının Paris'te Haussmann Bulvarındaki Asya ürünleri mağazasında olduğunu yazıyor.

(25) Grodekov kale ele geçirildikten sonra yağmalanan malların değerinin 6.000.000 manat olduğunu belirtiyor.

Rusların Gökdepe Kalesi kuşatması boyunca ve kaleyi ele geçirdikleri gün verdiği kayıplar önemli bir şey olmasa da çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde gösteriliyor. Skobelev'in 1881 yılının **(30)** 20 Şubat'ında Kafkas orduları başkumandanına gönderdiği raporda 1880 yılının 20 Aralık'ı ile 1881

[63]

yılının 12 Ocak'ı arasında bir generalin öldüğünü, bir generalin yaralandığını, 3 kurmay subayın ve 11 yüzbaşının öldüğünü, 5 kurmay subayın ve 35 subayın

yaralandığını, bir memurun ölüp, bir memurun yaralandığını, 267 askerin (5) öldürölüp 647 askerin yaralanmış olduğunu yaralı 2 kurmay subay ve 4 yüzbaşının öldüğünü haber verir. General Kuropatkin ise: “Biz 34 subay 364 asker 71 at yitirdik” diye yazar. A. V. Şerbak bizim 4 subay ve 55 askerimiz öldü, 18 subay ve 236 askerimiz yaralandı diye yazar. (10) K. M. Fedorov da bu bilgiyi tekrarlar. P. Geysman ile A. Bogdanov “Rus Biyografileri Sözlüğü’nde” “Kuşatmanın başından sonuna kadar bizim kaybımız 1.104 kişiye ulaştı. Kaleye hücum ettiğimiz gün ise 398 kişi (38’i subay) kaybettik” diye yazar.

(15) Mollagara ile Gızılarbat arasında döşenen demir yolunun giderini de hesap etsen ikinci Ahalteke harekât grubuna 21.123.056 manat, yalnız Gökdepe alınıncaya kadar (altı buçuk ayda) 13.545.341 manat harcanmış.

Gökdepe’de ölen günahsız insanların cesetleri birkaç gün (20) meydanda çürüyüp kalmış. Cesetleri zamanında toplamaya, gömmeye, yakmaya fırsat bulamamışlar. Skobelev ceset gömdürüp askerlerinin midesini bozmak istememiş. Cesetleri gömmek için kölelikten kurtulan 500 Kürt esiri çalıştırmış. Onlar da ceset gömmek yerine yağma ile meşgul olmuşlar, altın (25) gümüş gömülen yerleri aramışlar. Kürt esirler, Gökdepe Kalesi’ndeki insanlara Rus askerlerinden daha kötü davranmış. Gelin kızların altın küpelerini kulaklarını keserek, parmaklarındaki zincirli yüzükleri de kulaklarını keserek almışlar. Sonunda Skobelev onların kaleye girişini yasaklamaya mecbur kalmış.

(30) Kürt esirler cesetleri gömerken işlerini elinin ucuyla yapıyormuş. Biraz yel esse ya da civardan süvari geçip gitse

[64]

onlar hemen ortaya çıkıyormuş. Kölelikten kurtulan Fars esirleri, önce Tekeler tarafından esir alınan gelin kızlarımız diyerek Türkmen gelin kızlarının en güzellerini seçip almaya gitmişler.

(5) Cesetleri gömme işini Rus askerlerinin baş hekimi O. Geyfelder idare ediyormuş. Geyfelder kendisinin çeşitli zamanlarda yayımlanan anılarının birinde bu konudan ayrıntılı olarak bahsediyor. Gökdepe Kalesi ele geçirildikten sonra Aşgabat’a doğru hemen harekete geçmeye başlayan ordu, kürek balta gibi araçlarını yanına alarak gitmiş. (10) Gitmeyenler de kendi araçlarını vermemiş. Bunun için de yeri kazmak için araç eksikliği yaşanmış. Toprak sertmiş. Bunun için cesetleri toplayıp yakmaya başlamışlar. İlk olarak cesetleri üst üste koyup cesetlerin de üstüne odun yığarak yakmak istemişler. Böyle yapılıncı cesetler yanmadan sadece kararıp kalmış. Sonra (15) cesetleri alttan hava alacak şekilde düzelterip ikişerli üçerli çoğu zamansa dörderli yığıp üstüne saman demeden gübre demeden buldukları şeylerle örtmüşler. Onların üstüne de çadırların keçelerini ve keçeye benzer örtüleri örtmüşler. Geyfelder böyle yapıp ateşi yavaşça yakınca cesetlerin sonuna kadar yandığını yazıyor.

(20) Ruslar bir iki yerde arkların önüne set çekip, pek çok yerde ise suyu salarak toprağı yumuşatmış. Sonra büyük bir çukur kazıp insan, at, deve cesetlerini bu çukura atmışlar. Fakat bununla birlikte hâlâ cesetleri gömmeye yetişemiyorlarmış.

Geyfelder başka çare bulamayınca kalenin duvarlarını, (25) kalenin eteğindeki hendekleri doldurup yatan cesetlerin üzerine yıktığını yazıyor. Kalenin tepesindekiler, duvarı tahrip ederek eğimli duvarın ortasına doğru hareket ettirmişler. Yerdeki ise duvarı aşağıya çekip hendeklerdeki sayısız insan cenazesinin at, deve cesetlerinin üstüne yıkmışlar.

(30) 1887 yılında Gökdepe’den geçen Geyfelder şunları hatırlıyor. Geyfelder vagonun penceresinden Gökdepe Kalesi

[65]

görünmeye başlayınca yol arkadaşlarına konuyu şöyle anlatmış.

Yol arkadaşlarımdan biri:

- Gökdepe’nin duvarları gerçekten büyüktü değil mi? Diye sordu. Şüphesiz çok büyüktü diye cevap verdim. Ancak kalenin üst bölümünü çok sayıda insan at (5) ve deve cesetlerinin üstünü örtmek için kullanmak gerekti. Ben Skobelev’den duvarın üst kısmını bu işte kullanma konusunda izin vermesini rica ettim, kendim duvarı yıkmaya başlayan ilk kişiydim.

Ancak duvar yıkılınca da cesetleri zamanında gömme işi bitirilememiş. (10) A. V. Kvitka, kale alındıktan 15 gün sonra 27 Ocak’ta kale komutanı Vereşagin ile kalenin içine dönüp cesetleri gördüğünü, o zaman da kale duvarının patlatıldığı yerdeki cesetlerin kimisinin kafasının kimisinin el ve ayaklarının kopmuş şekilde yattığını, bastığı yerlerin cesetlerle dolu olduğunu bildiriyor.

(15) O devrin Rus askerleri, bu eşi benzeri olmayan vahşi katliamın sebebini 1879 yılında Lomakin’in harekât grubunun Tekelere yenilmesinin Rus askerlerinin şerefine, şöhretine kare leke sürmesiyle açıklıyor. Bu yüzden Ruslar, Tekeleri cezalandırmak, Rus askerlerinin yenilmezliğini, şanını, şerefini ayağa kaldırmak (20) için bu katliamı yapmışlar. Rus askerleri Asyalıları sadece bu gibi zulümlerle boyun eğdirmenin mümkün olduğunu belirtiyor. Asyalıların sadece belini bükmek değil zihinlerine de darbe vurmak gerekirmiş.

Ancak bu kasıtlı katliamın köklerini başka şeyden (25) sömürgecilerin Orta Asya halklarını insan yerine koymamasında, Orta Asya kilidinin Türkmenleri öldürmekle açılmasında aramak gerekir. Grodekov, Tekelerin savaştan başka bir şey bilmediğini, modern hayata uyumsuz olduklarını, onların mutlaka ölüp tükenmesi gerektiği hakkındaki çok bilmişliği, Grodekov’un (30) Tekeleri “yeryüzündeki kara leke, insanoğlu için ise maskaralık” olarak adlandırması, Skobelev’in gözünü

[66]

Tekeleri öldürüp yok etmeye, kalanları da esir olarak deniz kenarına göç ettirmeye dikmesi bunu kanıtlıyor. Kale düştükten sonra bozguna uğrayanların çöle kaçması, bozguna uğrayanların içindeki kadın ve çocukların acımasızca 16 (5) kilometreye kadar kovalanıp öldürülmesi de bu durumu destekliyor.

Buradaki birçok şeyin Skobelev'in şahsiyetine, zalimliğine Türk halklarına olan iğrenme duygusuna bağlı olduğunu belirtip geçmek abartı olmasa gerek. Bunun dahası çoğu hatıradaki sözü edilse de şimdiye kadar dikkat edilmeden kalan bir (10) gerçek var. 1880 yılının 9 Haziran'ında Skobelev'e Bani'da iken annesinin öldürüldüğü haberi telgrafla ulaşır.

Skobelev'in annesi Olga Nikolayevna yetimhane açmak için Rumeli'ye gitmiş. Annesinin yanında yarım milyon manar para varmış. Skobelev'in yakın dostlarından biri olan Uzatis de (15) oradaymış. Uzatis de Skobelev gibi panslavistlerden biriymiş. Makedonya'da isyan çıkarmaya karar vermiş. Bunun için de çok para gerekliliği. Bunun üzerine Uzatis, Olga Nikolayevna'dan para istemiş. Olga Nikolayevna vermeyince onu öldürüp parasını almayı kafasına koymuş. Gece kendi yoluna giden Olga (20) Nikolayevna'nın önüne çıkıp onu öldürmüştü. Ancak Olga Nikolayevna'nın yanında olayı gören kişiler Uzatis'i tanımışlar. Bu sebepten de Uzatis kendisini yüksek bir yerden atıp intihar etmek zorunda kalmış.

İ. A. Çansev, Skobelev'in annesini Uzatis'in öldürmüştü olduğunu (25) sonraları öğrendiğini bildiriyor. V. V. Yaşerov ise Skobelev'in annesinin öldüğünü bu köyde öğrendiğini, Uzatis'in kendisini öldürmesine onun tanınmasının sebep olduğunu da tekrarlıyor.

Her ne şekilde gerçekleşiyse de Skobelev'e gönderilen telgrafta annesinin Türkiye Türkleri tarafından öldürüldüğü haber verilmiş. (30) Skobelev bütün gece bağırıp çağırıp odasından ayrılmış. Kendi kendine Türkiye Türklerini tehdit edip onlardan intikam almaya yemin etmiş.

[67]

Skobelev'in sadece Türkiye Türklerinden değil tüm Türk halklarından iğrendiği belliydi. Bu nefretin Skobelev'in "Ali'nin intikamını Ahmet'ten almasına" yol açmış olması yani bu nefretin Skobelev'in Tekelere daha zalimce saldırmasına tesir etmiş olması mümkündür.

[68]

Tekeler, Gökdepe Kalesi'ni korurken görülmedik duyulmadık kahramanlık, cesaret, mertlik örneği göstermiş. Tekelerin vatana bağlılığından, cesaretinden, kılıç sallamakta ustalığından Rus askerleri hayranlıkla bahsediyor.

(5) Bunların yanında Tekelerde hainlik yapma düşüncesi de yokmuş. Tekeler, Dıkma Serdar'ın geçici olarak Rusların tarafına geçmesine bile hainlik olarak bakmamış. Dıkma Serdar'ın hain olabileceğine inanmamışlar. Dıkma Serdar'ı ancak ancak savaşmak istemeyince Rusların tarafına geçmiş olarak saymışlar.

(10) Lomakin'in birinci Ahalteke harekât grubuna katılan V. A. Tugan, Mürze, Baranovskiy Tekelerin yiğitliği, kılıç sallamadaki becerisi hakkında birçok hadiseyi örnek veriyor. Gruzın alayının Başçavuşu Beloborodov'un üstüne saldıran bir teke kılıçla onun kafasını kesmiş. Beloborodov'un gövdesi, kafası (15) kesildikten sonra da bir süre yıkılmadan ayakta durmuş. Sonra birden paldır küldür yere düşmüş.

Bir gün altı tane Dağıstanlı bir Tekenin karşısına geçmiş. Teke sadece kılıcı ile altı Dağıstanlıyı yaralamayı başarmış. Knez Vitgenşteyn'in emir eri, knezin üstüne saldırdığında knezin (20) elini kesmiş. Sonunda Dağıstanlıların biri emir erini arkasından tüfekte vurup öldürmüş.

Vatan uğrunda savaşlarda Türkmen kadın kızları da büyük cesaret göstermiş. Onlar ne kadar zorlu günler yaşarsa yaşasın kocalarına savaşmayın düşmana boyun eğin dememişler. Aksine (25) onlarla denk olup savaşa katılmışlar.

Bir grup Rus askeri geçip giderken onlara üç el ateş edilmiş. Askerler ateşin geldiği yerde birkaç kişi vardır diye düşünmüş. Ateş edilen yerin etrafını kuşatmışlar. Bakmışlar ki bir Teke kızı tabancasına mermi yerleştiriyor, Teke kızının yanında iki tane tabanca da (30) varmış. Kızı yakalayıp komutanlarının yanına getirmişler. Komutan ona "korkma biz sana kötü bir şey yapmayız" demiş. Kız, komutana ben

[69]

hiçbir şeyden korkmuyorum bana istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz. Ancak kâfirler siz bizden korkun ve çekinin çünkü sizin hiçbiriniz yurdumuzdan canlı gidemeyeceksiniz diyerek cevap vermiş. Ruslar bu cesur kızı serbest bırakmaya mecbur (5) kalmışlar.

Ruslar bir seferinde ise dere içinde Rus askerlerine ateş eden yaşlı bir kadın görmüşler. Askerler onu bu köyde öldürüp atmışlar. Bir gün ise bir subay arkasından sert bir darbe almış. Birden arkasına dönüp baktığında karşısında eli kürekli bir nenenin ikinci kez ona vurmaya hazırlandığını (10) görmüş.

Çocuklar bile korku çekince bilmeden düşmanın üstüne cesurca saldırmış. Tugan, Mürze, Baranovskiy dokuz yaşında bir erkek Teke çocuğunun, eline büyük bir bıçak alıp Erivan alayından bir subayının üstüne saldırdığını gördüğünü yazıyor.

(15) Bunun gibi olaylar Rus askerlerinin anılarında teker teker sayılamayacak kadar çoktur.

Tekelerin yiğitliği, ahlakî temizliği Tekelerden en fazla iğrenen kişilerin bile sonradan onlara saygı duymalarını sağlamış. Örneğin, henüz Tekeleri Yegenbatır Kalesi'nin (20) tepesinden izleyen Vereşagin şöyle yazıyor: "Bu, ağızlarında sadece bıçak olan

insan görünümlü hunhar yırtıcı hayvanların toplanması karşısında bizimkilerin grubu dürbünde yavaşça aydınlanıp görünüyordu”. Sonrasında ise o Vereşagin “Tekeler ne güzel halk imiş! Onların yüzlerinin şekli ne kadar güzel. (25) Tekeler çok akıllı ve sağduyulu bir halkmış. Ben onların konuşmalarını hayran kalarak dinliyordum” diye yazıyor.

[70]

Düştüğünden beri bir asır on bir yıl olan Gökdepe Kalesi’nin harabe hâli maalesef esefle toprağa karışıyor. Bu afet kalesi bir kardeşlik mezarıdır. Kalenin yıkılan duvarlarının altında, kendi mukaddes toprağının özgürlüğü bağımsızlığı (5) uğrunda başını veren binlerce cesur yaşlı, genç, kadın, kız, çocuk yatıyor.

Kale ve kale muhafızları hakkında bir asırdan da fazla vakit geçmesine rağmen birçok şey konuşuluyor. Bu korkunç katliamın sebepleri hakkında sorumluları hakkında birçok şeyden bahsedildi. (10) Türkmen halkının tarihinde belirleyici evrelerden biri olan Gökdepe katliamı hakkındaki gerçeği öğrenmek sözün tam mânasıyla yasaklanmış da olsa, bu konuda kanıtsız her türlü neticeyi çıkarmaktan da çekinilmiyordu. Tarihi yargılamak derecesine varıldı. Birileri, Gökdepe katliamını din (15) adamlarının hanların ve emekçi halkın boynuna taktığı bir şey olarak görüyordu. Kimileri halkı işgalcilere karşılık verdikleri için suçlama derecesine vardı. Diğerleri Tekeler tüm halkı Gökdepe Kalesi’ne toplamakla büyük hata yaptı, halkın öldürülmesine aslında bu durum sebep oldu diye belirtse de (20) başka birileri Teke hanları, serdarlarını İngiliz ajanlarının oyuncağına dönmüş kişiler olarak görüyordu. Bir başka taraf Ahal bölgesinin Rusyanın kadrosuna barışçıl yollarla katılmasına imkân vardı dese de ona karşı çıkanlar böyle bir imkânın olduğunu inkâr ediyordu. Bir kısım insan Ahal bölgesinin Rusların eline geçmesinin Ahal bölgesini (25) sömürge hâline getireceğini düşünse de bu görüşün karşısındakiler Ahal bölgesinin Rusların eline geçmesini Türkmen halkının tarihinde ilerletici bir rol oynayan vaka olarak görmüş. Sonunda Ahal’ın zorla ele geçirilmesini, Türkmenistan’ın Rusya’ya katılma sürecinde yerel bir öneme sahip olan çatışma olarak değerlendirerek tüm Türkmenistan’ın Rusya’ya gönüllü (30) olarak katıldığını belirten noktaya gelindi.

Gökdepe vakası gibi karmaşık, tüm yurdun tüm halkın

[71]

geleceğinde belirleyici rol oynayan tarihî vakalara hangi gelip geçici siyasi çıkarlar nazarından ya da ayrı ayrı ele alınan somut meseleler nazarından değer biçmek doğru olmaz. Bunlardan tarafsızca netice çıkarmak yanlış (5) olur.

Gökdepe vakalarında din adamlarının, hanların ve beylerin büyük rol oynadığını hiç kimse inkâr edemez. Çünkü o devrin tarihi şartlarında başka türlü olması mümkün değildi. Halkı Gökdepe Kalesi’ne göç ettirmekte, kalede tutmakta hanların (10) ve

liderlerin zor kullandığını hiç kimse inkâr edemez. Bu olayda sadece sınıfsal fayda arayarak, tüm halkın vatanın yararı için yapıldığını da hiç kimse inkâr edemez.

Belki tüm halkı Gökdepe Kalesi'ne toplayarak bir hata yapılmış. Ancak hiç kimse işgalcilerin bir kaleye toplanan halkı baştan başa **(15)** kıyıma uğratmaya hakkı var diyemez. Bunun özünde öldüreni değil de öleni suçlama anlayışı vardır. Eğer bu nazardan bakacak olursak, 140 binden fazla adamın göz açıp kapayıncaya kadar olan vakitte öldürülmesine, Hiroşima'nın üstüne ilk atom bombasını atan Amerikan emperyalistleri değil de bir şehre **(20)** bunca sayıda toplanan insanın kendileri sebep olmuştur.

Ahal bölgesinin ve bütün Türkmenistan'ın Rusya'ya barışçıl yollarla katılma imkanının olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Belki böyle bir fırsatın elden kaçmasında Tekelerin kendilerinin de sebep olduğu noktalar vardır. Tekelerin Rus kervanlarına **(25)** saldırdığı zamanlar da olmuştur. Teke hanlarının Ruslar ile görüşmeler yapıp kendi aşiretlerine dediklerini yaptıramadığı, görüşme şartlarını yerine getiremediği zamanlar da olmuştur. Ancak karşı taraftan gelen işgalcilere, vatanına sadakat gösterip boyun eğmediği için Rusya'yla barışçıl yollarla birleşmediği ve öz yurdunu, **(30)** kendi bağımsızlığını korumak için direniş gösterdiği için Türkmen halkını suçlamak olur mu? Hangi halkın, diğer bir halkı

[72]

gönüllü olarak topraklarına katılmadığı için öldürmeye, diğer halkın topraklarını işgal etmeye hakkı vardır? İşgal etmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Kendi bağımsızlığını korumak ise her halkın kutsal borcudur.

(5) Türkmenistan'ın işgalinin ve Gökdepe vakalarının sonrasında ilerici neticelerin ortaya çıktığını da kimse inkâr edemez. Türkmen halkı, bu olaylardan sonra birkaç köyün ahalisinin köleliğe sürüklenmesinden ve bunun sonucunda köylerinin boşalmasına yol açan yağmadan kurtulmuş. Ancak birincisi Türkmenlerin **(10)** yağma yapması hiç kimseye onların yurdunu işgal etme hakkı tanımaz. Eğer öyle olsaydı Rusya, İran'ı da işgal ederdi. Çünkü Türkmenler de Kürtlerin ve Farsların yağmalarından Ruslar kadar zarar görmüştür. İkincisi Türkmenistan'ın Rusya'ya katılması **(15)** yağmanın ülkede bir süre daha devam etmesine imkân verdi dense gerçeğe daha yakın olurdu.

Her şey tarihi şartlara göre ortaya çıkar her şey tarihi şartlara göre yok olur. Yağma Türkmenlerin düşünerek bulduğu bir şey değildir. Kölelik devrinin kalıntısıdır. O zamanki Türkmenler **(20)** de böylece hayatını sürdürüyordu. Türkistan'ın Hive'nin Ruslar tarafından ele geçirilmesi, Türkmenlerin köle pazarlarına engel olmuş. Türkmenler köle ve cariyeleri ellerinde tutmak için değil satmak için getirmişler. En önemlisi ise yağmacılığın coğrafi sınırlarının daralmasıymış.

(25) Gökdepe katliamını yerel öneme sahip bir çatışma, bütün Türkmenistan ise Rusya'ya gönüllü olarak katılmış gibi anlatanların tarihî hakikati kasıtlı olarak reddettiğini ya da tarihi bir satır bile okumadığını anlamak zor değildir.

(30) Gökdepe Kalesi'nin ele geçirilmesi yerel öneme sahip bir çatışma değildi. Gökdepe'de tüm Türkmenistan'ın her Türkmenin ikbal düğümü çözüldü.

[73]

Hatta Skobelev, Grodekov, Kuropatkin gibi sadece Ahalların boyun eğdirilmesinde değil Rusya Çarlığı'nın yaptığı savaşlarda büyük rol oynayan kişiler Gökdepe Kalesi'nin ele geçirilmesine tüm Türkmenistan'ın boyun eğdirilmesi olarak (5) bakıyorlarmış. Bu iş gerçekten de şöyle olmuş. 1884 yılında Marı'da geçirilen görüşmelerin sonucunda ve 1881 yılının 12 Ocak'ında Gökdepe'de çözülmüş.

Gökdepe Kalesi'nin muhafızları yenilmiş de olsa kendi yurdunun bağımsızlığını koruyamamış da olsa özgür bir halkı ve özgür (10) bir yurdu ele geçirdiklerini kabul etmeye mecbur bırakmış. Ruslar, sadece yağmayla meşgul olan konar göçer vahşi insanları mağlup etmediklerini Türkmenistan denilen yurdu ele geçirdiklerini dünyaya ilan ettiler. Grodekov'un dört ciltten oluşan hatıralarının (15) "Türkmenistan'da Olan Savaş olarak adlandırılması" bunu kanıtlıyor. Bu hatıraların 3 cildi 1883 yılında çıkmış, o zamanlar şimdi Marı'da olan meclis yokmuş. Türkmenistan da henüz Rusya'ya gönüllü olarak katılmamıştı. Kuropatkin'in hatıralarının da "Türkmenistan'ın İşgali" olarak adlandırılması bunun ispatıdır. (20) Bununla birlikte Türkmenistan'ın İran ile olan sınırının Hazar Denizi'nden Babadurmaz'a kadar Türkmen halkına haber verilmeden, Türkmenlere danışılmadan çekilmesi, gerçekte bu olayın Türkmenistan arazisinin İngilizlerin yardımıyla Rusya ve İran'ın arasında paylaşıldığını ifade ediyor. Bunları (25) görmezden gelsek de anlaşmanın kendisi bunu gösteriyor. 1881 yılının 9 Aralık'ında Tahran'da Rusya ile İran arasında Hazar Denizi'nden doğuya doğru sınır çekme konusunda sözleşme imzalandığında henüz Marı'da meclis yoktu. Türkmenistan Rusya'ya gönüllü olarak katılmamıştı.

(30) Gökdepe Kalesi'nin harabe hâli maalesef kederle toprağa karışıyor. Burada anavatanın bağımsızlığı uğrunda binlerce

[74]

kişi canını verdi. Onların kanının yere düşmesi için yüz on bir yıl geçmesi gerekti. Tabiatın kanunlarına karşı duramayız. Yıkılan kale, zamanı gelince yine çökecekti. Fakat atalarına minnettar nesillerin (5) yüreğinde o kale gittikçe yükseliyor. Yüz on yıldan sonra "Hatıra Günü" olarak ilan edilen 12 Ocak'ı minnettar nesiller hiçbir zaman unutmazlar.

DİZİN

A

ābray *Far.* şeref, itibar, saygınlık

a.+ına 65/17

a.+ını 40/06

acal *Ar.* ecel, ölüm vakti

a.+ına 15/21

āç aç

a. 13/31

aç- açmak

a.-an 53/28

a.-ar 54/04, 71/18

a.-ıp 36/06, 57/26, 57/28

a.-maga 45/25

a.-magı 58/10

a.-mak 42/21, 57/04, 66/12

aç-açān açıkça

a. 7/04, 60/12

açııcı açma işini yapan

a. 58/07

açık açık

a. 29/19

açıklık boş bırakılmış yer, alan

a. 3/06

açıl- açık hâle getirmek

a.-an 58/04, 59/19

a.-andığını 59/09

a.-arına 59/03

a.-cak 59/03

a.-ıp 64/01

a.-ıpdır 4/21

ādam *Ar.* insan, kişi, koca

a. 4/22, 5/30, 5/31, 5/31, 7/26,

8/14, 11/25, 11/27, 17/24,

23/09, 23/15, 23/26, 28/06,

28/06, 28/08, 30/08, 34/09,

41/09, 42/05, 42/05, 47/01,

47/02, 47/18, 48/12, 49/14,

51/13, 51/25, 53/23, 54/14,

54/15, 59/21, 60/31, 61/01,

61/10, 62/05, 63/12, 64/21,

64/28, 65/04, 65/25, 68/09,

68/27, 69/21

a.+a 33/26, 47/26, 63/11

a.+dan 5/30, 32/30, 37/27

a.+ı 12/02, 25/17, 36/07, 36/11

a.+ıñ 33/20, 60/26, 71/17

a.+lar 12/17, 19/16, 25/03,

33/05, 36/11, 38/13, 48/22,

49/22, 53/07, 59/17, 66/21,

70/21, 73/03, 74/01

a.+laram 56/26

a.+ları 7/29, 33/02, 37/28,

51/06, 54/25, 61/10, 69/18

a.+larından 28/09

a.+larınıñ 11/28

a.+larıñ 12/16, 19/07, 33/06,

33/07, 33/31, 34/09, 40/02,

48/15, 53/04, 54/21, 61/21,

63/19, 71/20, 72/27

a.+larıñızı 7/30

ādamzāt *Ar.* insanlık, insan oğlu

a. 65/30

agaç ağaç

a. 31/11

āgar- aydınlanmak, beyazlamak,

ağarmak

a.-ıp 69/23

agēnt *Ru.* ajan

a.+i 17/01, 36/02

agır ağır

a. 12/09, 12/18, 14/08, 35/17

agız+(1) ağız

a. 20/17

a.+ları 69/21

a.+larına 38/06

agız+(2) giriş, ön kısım

a.+ında+(agz.ında) 53/15,
53/20

a.+ını+(agz.ını) 48/16

agşam *Sogd.* akşam

a. 12/16, 25/28, 42/02, 42/06,
53/16

agşamāra *Sogd.+Tü.* akşamüstü

a. 54/02

agzal- anmak, sözünü etmek,

bahsetmek

a.-sa 66/09

a.-yar 34/11

ahal Türkmenistan'da bir bölge

a. 7/22, 18/20, 20/20, 20/21,
20/26, 35/25, 70/21

a.+a 15/02
a.+ı 5/13, 18/13
a.+ıñ 9/18, 15/13, 15/27, 15/30,
28/09, 70/24, 70/27, 71/21,
73/02
ahallı Ahal bölgesinden olan kimse
a. 20/31
ahalteke Türkmenistanda bir bölge
a. 5/02, 5/04, 5/09, 5/21, 5/24,
17/24, 18/16, 49/03, 63/16,
68/10
āhır Ar. son, nihayet
a.+da 70/26
a.+ı 9/27, 12/21, 47/09, 63/28,
68/20, 71/08, 71/16
a.+ına 54/01, 64/19
a.+ında 15/18
a.+kı 52/14, 59/18
a.+larında 37/15
ahlāk Ar. ahlāk, davranışları
düzenleyen yazısız kurallar
a. 69/17
ahmır teessüf, üzüntü
a. 3/01, 70/02, 73/30
āk ekin arpa ve buğday
a. 24/29
akıl Ar. akıl, düşünme yetisi
a. 59/12, 59/14
akıllı Ar. +Tü. akıl sahibi
a. 7/12, 69/25
āk patışa Rus Çar'ının sıfatı
a. 6/29, 7/18
a.+mıza 7/12
a.+nıñ 39/04
āksakgal yaşlı, yaşından ötürü saygı
duyulan kimse
a.+lar 12/20, 48/16
akt Ar. antlaşma, ahit
a.+ıñ 73/25
al- almak
a.-an 17/23, 18/09, 49/17,
50/10, 51/11
a.-andıklarını 73/10, 73/13
a.-andır 4/02
a.-ar 14/10
a.-aysalar 13/20
a.-cak 55/02

a.-ıp 5/14, 6/12, 6/21, 9/04,
9/07, 9/16, 13/01, 25/07, 25/14,
35/24, 37/14, 38/06, 45/11,
46/29, 47/02, 49/10, 49/15,
51/15, 54/14, 54/16, 64/03,
64/09, 69/13
a.-ıpdır 11/27, 12/08, 13/31,
42/28, 57/05
a.-ıpdırlar 6/16, 13/09, 13/19,
24/14, 36/01, 41/19, 47/19,
49/12, 62/02, 62/14, 63/28
a.-maga 3/14, 38/22, 48/29,
49/01, 66/31, 72/01, 72/02,
72/11
a.-magı 5/24, 24/07, 66/19
a.-magıñ 18/13, 20/20
a.-mak 5/02, 9/27, 11/26,
18/11, 20/22, 26/23, 37/04,
46/30, 61/18
a.-malı 24/10, 37/09, 72/12
a.-mandırlar 17/13, 36/15,
48/22
a.-masa 5/21
a.-yança 35/23
a.-yar 38/07
alāç Ar. çare, imkân
a. 64/24
alācsız Ar. +Tü. çaresiz
a. 20/26
alada et- zahmet etmek
a.-mändir 20/11
a.-ışinden 20/11
alaman yağma, çapul
a. 35/21, 39/19, 39/23, 72/18
a.+a 15/29, 35/18, 39/25
a.+ından 72/13
a.+ını 40/16
a.+ıñ 35/27
alamançılık yağmacılık
a. 72/10, 73/11
a.+a+(alamançılık.a) 23/23
a.+dan 72/09
a.+ıñ+(alamançılık.ıñ) 72/15,
72/24
alañ tepe, yüksek yer
a.+rak 31/02, 45/27
ālasarmık belirsiz, karmaşık
a. 5/14

āldav aldatma, hile

a. 55/01

alın- alınmak

a.-an+(aln-an) 6/17, 6/18,
17/13, 31/20, 45/10, 61/01,
61/09, 62/27, 64/02, 71/03
a.-an+(aln-andan) 65/10
a.-andan+(aln-andan) 60/10,
61/03, 61/31, 62/25, 64/08,
68/15

a.-ayan+(aln-ayan) 4/18

a.-ıpdır+(aln-ıpdır) 51/26,
52/17, 61/15

a.-magı 21/14, 32/21, 72/21,
72/30, 73/19

a.-magına 40/18, 73/04

a.-magını 70/24, 70/27

a.-magının 10/15, 72/05

a.-mazından 6/13

a.-yança 63/17

a.-yar 6/01, 14/07

alının arını ahmetden çıkar- öfkelerini

başkasından çıkarmak

a.+an 67/02

alili Türkmenlerin Ali boyundan olan
kimse

a.+leri 33/19

alkım ön, yakın

a.+ına 25/22, 46/15, 47/21

a.+ında 50/07

āl sal- hile yapmak

a. 54/24

altı altı

a. 6/13, 6/15, 6/17, 8/18, 9/01,
30/23, 41/12, 63/17, 68/17

a.+sını 68/18

altın altın

a. 62/01, 63/24, 63/26

altmış altmış

a. 10/03

amala āşır- Ar. +Tü. yerine getirmek,

hayata geçirmek

a.+a 21/04, 21/06, 49/27

amān Ar. sağ, esen

a. 7/10

āmatlı iyi, uygun, önemli

a. 40/08, 45/22, 59/09

amerikan amerikan

a. 71/19

amıderya Amuderya, Ceyhun nehri

a. 39/02

anık açık, somut, doğru

a. 22/06, 36/21, 71/03

anıklan- açıklanmak, belirtilmek

a.-ıpdır 52/20

āñ akıl, düşünce

a.+ına 65/23

a.+ında 40/02

añır arka, art

a.+dan 71/28

añırlık art, sonra

a.+ına+(añırlıg.ına) 24/10

añka- kötü kokmak

a.-p 14/10

āñlat- anlatmak, ifade etmek

a.-andığına+(añlad-andığına)
73/24

a.-ar+(añlad-ar) 34/01

a.-ıpdır+(añlad-ıpdır) 46/13

a.-mayar 72/11

a.-yar+(añlad-yar) 11/30

añrı öte, arka, art

a. 10/28, 20/04, 32/06, 56/11

a.+k 14/14, 26/13

añrılık art, sonra

a.+ına+(añrılıg.ına) 31/14

añsāt kolay, basit

a. 10/12, 19/25

añsātlık kolaylık, basitlik

a. 31/15

āpı-tupān toz fırtınası

a. 54/03

aprēl Ru. Nisan ayı

a.+de 23/18

a.+inde 22/01, 23/02, 24/09

a.+iñ 15/18

apşeron alay ismi, Azerbaycan'ın

Hazar kıyılarında bir bölge

a. 49/08

ār Ar. intikam, öç

a. 66/31

a.+ını 67/02

āra ara, mesafe, uzaklık

a.+da 3/06

a.+dan 62/16

a.+larına 36/07

a.+nı 3/03, 35/17
a.+sına 9/24, 10/25, 68/09
a.+sında 5/16, 11/06, 11/15,
17/25, 21/09, 32/26, 46/01,
48/13, 51/13, 61/12, 73/24
āradan çık- ölmek, vefat etmek
ā.-ıpdır 12/09
ā.-yar 15/19
ā.-magı 23/20
āragatnaşık ilişki, münasebet
a.+ı+(aragatnaşık.ı) 46/01
a.+ını+(aragatnaşık.ını) 37/07
arak *Ar.* votka
a.+a+(arag.a) 62/11, 62/12
ārakesme ara, mola
a. 4/07
āral- aramak
a.-ıp 71/11
āralaş- girmek
a.-an 32/13
a.-ar 36/08
a.-magından 18/03
a.-mak 57/27
āralık mesafe, aralık, uzaklık
a.+a+(aralığ.a) 9/14, 20/08
a.+da 3/22, 45/13, 53/16
a.+dan 25/26
a.+ında+(aralığ.ında) 26/01,
38/28, 63/01, 63/15, 73/26
a.+ındaki+(aralığ.ındaki) 9/20,
24/03, 37/06, 37/28, 40/21
a.+ınıñ+(aralığ.ınıñ) 10/05,
10/06, 52/18
a.+ıñ+(aralığ.ıñ) 52/17, 56/09
a.+ıñam+(aralığ.ıñam) 10/07
arassalık *Far. +Tü.* temizlik, saflık
a.+ı+(arassalık.ı) 69/17
arçın arşın, 75 santimetrelik uzunluk
birimi
a. 30/03, 30/04, 30/04, 30/05,
30/23, 30/23, 31/11
a.+a 30/27, 31/09
a.+dığı 52/19, 52/20
arçman Türkmenistan'da bir bölge
a.+a 13/19, 28/07, 50/12
a.+da 25/15
a.+ıñ 10/01
arka arka, sırt

a. 49/29, 50/03
a.+sına 48/23, 51/16, 69/08
a.+sından 68/20, 73/21
arkayın sakin
a. 24/29, 30/28, 35/28
arkayınlaşdır- sakinleştirmek
a.-ıpdır 40/22
art- artmak
a.-yandığını 39/22
artık fazla
a.+rak+(artık.rak) 30/24, 31/17
artıkmaç fazla, gereksiz
a. 19/07
artıkmaçlık fazlalık, gereksiz
a. 66/08
artillēriya *Ru.* topçu, topçu sınıfı
a. 22/02, 24/18, 41/20, 58/07
a.+nı 22/03
a.+nıñ 53/14
a.+sı 42/30
arzān *Far.* ucuz
a. 20/27
arzuv *Far.* arzu, istek
a. 7/13
asfālt *Ru.* asfalt
a. 3/06
asıl *Ar.* asıl, esas
a. 4/04
a.+ı+(asıl.ı) 4/12
asır *Ar.* asır, yüzyıl
a. 70/01
a.+danam 70/07
a.+ıñ 5/04
aslında *Ar. +Tü.* aslında, gerçekte
a. 4/18, 26/19
asmān *Far.* gökyüzü, asuman
a. 59/07
a.+a 59/08
a.+ı 54/04
ast alt
a.+ına 8/04, 52/16, 55/27,
56/12, 56/17
a.+ında 45/24, 56/13, 70/04
a.+ından 57/26, 57/28, 58/12
āsūdalık *Far. +Tü.* huzur, sakinlik,
sessizlik
a.+ı+(asudalık.ı) 7/03, 7/15,
40/04

aşāk aşağı

- a. 45/29, 64/28
- a.+ına+(aşag.ına) 4/19
- a.+ından+(aşag.ından) 64/15

aşgabat Türkmenistan'ın başkenti

- a. 39/17
- a.+a+(aşgabad.a) 64/08
- a.+da 8/09, 8/16, 9/01

aşgabatlı Aşgabat şehrinden olan kimse

- a. 51/27
- a.+larıñk 54/28

āt+(1) ad, isim

- a. 3/25, 3/30, 50/10, 50/17, 50/31
- a.+ı+(ad.ı) 3/24, 50/19
- a.+ına+(ad.ına) 6/28, 50/18, 50/20

at+(2) at

- a. 4/22, 13/12, 23/25, 23/26, 64/21, 64/29, 65/04
- a.+ları 13/12
- a.+larını 48/05

at- atmak, fırlatmak, ateş etmek, kurşun sıkmak

- a.-an 49/18
- a.-andığını 61/30
- a.-ıp 51/06, 55/20, 66/22
- a.-ıpdır 21/04
- a.-ıpdırlar 14/01
- a.-maga 55/18
- a.-mak 30/05, 55/17
- a.-mañızı 54/15
- a.-yan 9/11, 25/24, 33/15
- a.-yandığını 36/25

ata dede, baba

- a. 73/31
- a.+nıñ 7/26

atıl- atılmak, fırlatılmak, ateş edilmek

- a.-an 21/09, 68/28
- a.-ıpdır 38/25, 61/26, 61/28, 68/26
- a.-yar 19/16

atışık çatışma

- a.+dan 42/01
- a.+ı+(atışığ.ı) 54/11, 54/19, 54/23

atlan- ata binmek

a.-ıpdırlar 23/20

ātlandır- adlandırmak, isim vermek

- a.-ıpdırlar 51/01
- a.-magı 65/31

ātlandırıl- adlandırılmak

- a.-an 50/28
- a.-andığı 73/19
- a.-ıpdır 3/28
- a.-magı 73/15
- a.-yar 3/21, 6/08

ātlandırış adlandırma

- a.+ını 4/02

atlı atlı, süvari

- a. 5/30, 6/01, 8/06, 8/07, 9/01, 9/03, 9/06, 9/08, 9/09, 9/21, 23/15, 23/19, 25/13, 25/20, 25/25, 26/06, 28/02, 28/03, 33/13, 38/20, 39/20, 45/11, 50/13, 51/18, 51/24, 53/13, 60/20, 61/27, 63/31
- a.+dan 15/10, 37/17
- a.+lar 47/03, 48/05
- a.+lara 45/12
- a.+ları 26/14, 37/09, 37/13, 42/26
- a.+larını 42/27, 47/05
- a.+larıñ 47/09
- a.+larıñ 37/09
- a.+sı 37/01, 54/01
- a.+sını 53/30

ātom *Ru.* atom

- a. 71/18

avangard *Ru.* öncü kuvvet

- a. 15/14

āvçı avcı, kale ismi

- a. 50/19, 50/29, 51/02, 51/03

āvgust *Ru.* Ağustos ayı

- a.+da 11/25, 12/14
- a.+ına 11/09
- a.+ında 10/26, 11/18
- a.+ınıñ 10/28
- a.+ıñ 37/15

avtogarac *Ru.* garaj

- a. 4/16

āy+(1) Ay, Dünya'nın uydusu

- a. 42/07, 53/16

āy+(2) 30 günlük zaman dilimi

- a. 24/16, 65/10

a.+a 6/04
a.+da 63/17
a.+ına 29/26
a.+ında 17/10, 38/16, 38/18, 39/21
a.+ıñ 20/09, 41/12
ayak+(1) ayak
a. 35/11
a.+a+(ayag.a) 66/16
a.+ı+(ayag.ı) 15/01
a.+ınıñ+(ayag.ınıñ) 65/13
a.+ları 48/23
ayak+(2) son
a.+larına 10/29
ayāl Ar. kadın, hanım, eş
a. 6/19, 11/03, 59/26, 60/22, 60/25, 61/15, 68/22, 70/05
a.+ı 69/07
a.+ını 12/07
a.+ıñ 6/22
a.+lar 55/03
a.+laram 34/03, 48/14, 51/14
a.+lardan 33/29, 66/04
a.+lardır 33/01, 54/30, 55/01
a.+ları 33/23, 60/06, 62/19
ayavsızlık özensizlik, bakımsızlık
a. 4/14
aydı- söylenmek
a.-anı 7/16
āydıñlaşdır- belirtmek, açıklamak
a.-magı 19/13
aygıtlayıcı cesaret verici
a. 58/09, 70/10, 71/01
aygıtlı cesur, yürekli
a. 29/11, 41/22, 57/14, 59/01
ayılğanç korkunç, dehşet
a. 70/08
ayır- ayırmak
a.-sak 33/29, 33/31
āylag körfez
a.+ı 20/17
a.+ında 6/31
aylan- dönmek, çevrilmek
a.-ıp 65/11
a.-ıpdırlar 26/04
a.-mak 51/16
a.-yar 30/09
aylav daire

a. 31/27, 52/17
āylık aylık
a. 6/26, 41/24
āymança duvar, çit,
a. 30/15
a.+lar 32/02, 32/10, 32/11
a.+larda 32/14
a.+sı 31/17
ayratın özel, hususi, ayrı
a. 21/24, 50/24
a.+am 30/11, 51/02, 53/18, 62/14
ayratınlık özellik
a.+da 51/01
ayrılık ayrılık
a.+da 71/03
ayt- söylemek, konuşmak
a. 7/22
a.-ıp+(ayd-ıp) 55/13, 71/15
a.-ıpdır+(ayd-ıpdır) 19/04, 19/29, 24/17, 35/26, 36/13, 39/13, 48/10, 54/16, 55/09
a.-ıpdırlar+(ayd-ıpdırlar) 23/10, 39/10, 55/12
a.-magı 12/27
a.-yar+(ayd-yar) 32/29
āz az
a. 4/08, 23/28, 26/30, 72/13
a.+ından 20/18, 21/29, 49/06, 56/17, 59/21
āzacık azıcık
a. 40/03
āzalt- azaltmak
a.-ıp+(azald-ıp) 11/28
azātlık Far. +Tü. özgürlük
a.+ı+(azatlığ.ı) 70/04, 73/31
a.+ını+(azatlığ.ını) 71/30, 72/03, 73/09
āzık azık, kumanya
a. 12/31, 13/15, 14/09, 20/12, 20/14, 21/06, 22/15, 23/29, 24/06, 24/30, 36/16, 36/18, 36/19, 36/20, 41/24, 41/28
a.+ı+(azığ.ı) 33/23, 41/09
aziya Asya kıtası
a. 21/25, 32/13, 62/23, 65/25
a.+da 5/11, 21/26
a.+dakı 18/28

a.+nın 21/22
aziyalı Asya kıtasından olan kimse
a.+ları 65/20
a.+ların 65/22
azman kale ismi
a. 50/15

B

babadurmaz Türkmenistan'da bir bölge
b.+a 73/21
bābatdan *Far. +Tü.* sebepten, nedenle
b. 17/18
bāda-bāt *Far.* hemen, derhâl
b. 59/15
bādına *Far. +Tü.* hemen, anında
b. 39/08, 55/02
bāg *Far.* bahçe, bağ
b.+ın 47/10
b.+larını 26/23
b.+ların 47/03
bagır Türkmenistanda bir bölge
b. 53/27
b.+a 17/31
bāgla- bağlamak
b.-pdırlar 53/06
bāgla- bağlanmak, kapanmak
b.-andan 60/23
bāglaşıdır- bağlamak
b.-magı 19/18
bāglaşık ilişki, bağ
b.+ı+(bağlaşıg.ı) 17/05
bāglı bağlı
b. 41/21, 60/12, 66/07
bāglık bağlı, kapalı
b. 46/27
bagşıdaşayak Türkmenlerin bir boyu
b.+a+(bagşıdaşayag.a) 35/10
b.+dan 15/12
b.+lar 35/03
b.+ların 11/06
baha *Far.* değer, paha
b. 71/03
b.+sı 62/10, 62/16
b.+sındanam 62/17
b.+sını 62/25
bahana *Far.* bahane

b. 9/28, 18/02
b.+lara 5/09
bahar *Far.* ilkbahar
b.+ında 30/19, 31/15
bamı Türkmenistan'da bir bölge
b. 24/03, 24/22, 24/26, 37/06, 37/28, 41/13
b.+a+(bam.a) 13/05, 13/07, 14/15, 37/07, 37/10, 41/02
b.+da 21/03, 24/23
b.+daka 66/10
b.+dan 24/05, 41/02, 41/05, 41/28
b.+nı 21/12, 24/19, 25/02, 29/24
b.+nın 24/15, 24/20
bār var
b. 3/06, 3/19, 3/31, 10/23, 23/28, 24/25, 29/19, 30/21, 30/25, 31/04, 31/08, 31/11, 31/13, 31/27, 32/07, 32/17, 32/18, 36/28, 41/11, 42/26, 45/01, 46/18, 46/28, 48/14, 49/25, 50/27, 54/08, 59/22, 61/14, 62/06, 66/10, 66/14, 71/15
b.+dı 33/15, 33/16, 33/17
b.+dığı 24/19
b.+dığını 12/26, 36/23, 51/21, 72/11
b.+dır 46/04, 68/27, 71/24
b.+ı 4/06, 4/11, 12/31, 20/29, 26/20, 50/23, 50/30, 61/22
b.+ını 47/13, 56/03, 62/02
b.+ınız 39/15
b.+mış 51/28, 72/02
bar- varmak, gitmek
b.-amda 7/23
b.-an 6/12, 17/10, 24/02, 47/05
b.-andığını 26/26
b.-anlarından 9/05
b.-anlığından 10/26
b.-dı 70/23
b.-ıp 9/14, 25/26, 46/29, 48/05, 52/25, 62/24, 70/17
b.-ıpdır 26/12, 46/16, 52/10
b.-ıpdırlar 12/30, 14/04
b.-magına 14/16

b.-malı 26/11
b.-mazından 13/02
b.-yan 47/16, 66/19, 74/03
b.-yandığımı 7/04
b.-yar 3/08, 5/14, 15/18, 26/15
b.-yardı 72/20
b.-yarın 7/31
b.-yarka 68/26
b.-yarlar 9/30
barabar *Far.* beraber, birlikte
b. 32/08
bārada *Far.+Tü.* hakkında
b. 4/24, 5/14, 14/06, 19/11,
20/11, 20/12, 22/06, 22/16,
22/17, 23/03, 23/30, 32/23,
33/11, 45/07, 50/01, 52/14,
56/03, 57/16, 57/21, 58/08,
64/07, 65/01, 65/06, 68/03,
69/14, 70/07, 70/09, 70/09
b.+kı 19/15, 33/28, 57/11,
70/11, 73/27
bardı-geldi eğer, şayet, gerekirse
b. 10/17
barhā *Far.* gittikçe
b. 38/13, 55/25, 74/05
barıl- varılmak, ulaşılmak
b.-ıp+(barl-ıp) 70/14, 70/30
bārila- yoklamak, kontrol etmek
b.-maga 25/19
b.-p 25/14
bārlag yoklama, kontrol
b. 23/31, 29/03, 42/09, 42/14,
45/16
b.+larından 45/20
barmak parmak
b.+ları 63/28
b.+larındakı 63/27
bas- basmak
b.-an 65/14
b.-ıp 3/14, 5/02, 5/24, 20/20,
38/07, 50/10, 72/01, 72/02,
72/11, 72/12, 73/10, 73/13
b.-ıpdırlar 64/18
başgançak basamak
b. 30/07, 30/15
b.+lar 30/07, 32/02
basıbalıcı işgalci
b.+lara 70/16, 71/28

b.+ları 73/09
b.+larının 61/29
b.+larıñ 71/14
basıl- basılmak
b.-ıp 32/21, 70/24, 70/27,
72/05, 72/21, 73/19
basım çabuk, hemen, hızlıca
b. 49/25
b.+rak 55/20
basır- örtmek, kaplamak
b.-ıpdırlar 64/17
baş baş, kafa
b. 18/31, 19/14, 42/14, 47/22,
47/24, 60/27, 61/02, 62/30,
64/05
b.+ımıza 39/09
b.+ına 32/30, 62/07
b.+ında 60/17
b.+ından 70/01
b.+ını 70/05, 74/01
b.+larından 5/04
başa bar- gerçekleşmek
b.-mayar 20/05
başar- başarmak, gücü yetmek
b.-ıpdırlar 11/31
başart- başarmak, gücü yetmek
b.-mandır 11/26
b.-mazdı 18/11
başga başka
b. 9/22, 10/04, 10/20, 11/16,
20/20, 25/27, 26/01, 32/27,
33/06, 34/04, 34/10, 36/15,
37/20, 42/21, 46/03, 49/11,
54/24, 55/03, 64/24, 65/24,
65/27, 70/16, 70/20, 70/23
başgaça başka türlü, başka şekilde
b. 71/08
başla- başlamak
b.-an+(başla-n) 9/21, 53/17,
64/09
b.-anda+(başla-nda) 65/01
b.-anlarında+(başla-nlarında)
60/16
b.-anlarını+(başla-nlarını)
46/07
b.-ansoñ+(başla-nsoñ) 19/28
b.-ar+(başla-r) 45/15
b.-dım 65/08

b.-magı 40/22, 41/26
 b.-magına 52/11
 b.-mak 52/13
 b.-mazdan 20/13
 b.-p 29/18, 60/05, 73/21
 b.-pdır 13/21, 14/13, 25/01,
 25/23, 38/12, 41/02, 41/15,
 47/21, 54/11, 58/08
 b.-pdırlar 24/29, 45/06, 46/06,
 46/14, 49/17, 55/26, 58/03,
 59/02, 59/27, 64/12
 b.-yar 5/08, 9/20, 19/16, 59/29
 b.-yaris 55/20
başlan- başlanmak
 b.-alı 53/26
 b.-an 10/27, 52/23, 56/08
 b.-andığını 58/14
 b.-ıpdır 15/16
 b.-magını 46/12
 b.-yar 32/05, 59/31
başlangıç başlangıç
 b. 20/16
başlı aklı başında
 b. 7/12
başlı-barāt dağınık, karışık
 b. 31/05
başlıklayın başta, liderliğinde
 b. 57/23
baştutanlık liderlik, önderlik
 b. 35/14
 b.-ında+(baştutanlığ.ında)
 12/24, 26/09, 28/02, 42/12,
 47/01
bāt *Far.* hareket, güç, hamle
 b.-lara 3/24
 b.-larına 3/28
 b.-ına+(bad.ına) 4/18
bat- batmak
 b.-ıp 53/16
batag Türkmenistan'da bir bölge
 b.-ıñ 37/20
batalyon *Ru.* tabur
 b. 5/29
 b.-ınıñ 49/09
batareya *Ru.* topçu bataryası
 b.-sı 58/07
bâtır yiğit, kahraman
 b. 8/07, 38/08, 53/06, 53/11

[=4]
bâtırlık yiğitlik, kahramanlık
 b. 69/12
 b.-ı+(batırlıg.ı) 68/11, 69/17
bāy zengin
 b. 6/19, 10/02, 14/17
baydak bayrak
 b.-ını+(baydag.ını) 49/09
bayrak ödül
 b. 57/16
bāza temel, esas
 b.-sını 6/02
bāzar *Far.* pazar
 b.-larından 72/21
bāhbīt fayda, kazanç, yarar
 b. 71/11
 b.-i+(bāhbid.i) 71/12
 b.-ler 71/02
 b.-lerinden 17/23
bāherdenli Beherden bölgesinden
 olan kimse
 b. 28/09
bāri beri, itibaren, bu yana
 b. 4/11, 53/26, 53/29, 70/01,
 70/08
 b.-kisi+(bār.kisi) 20/13
becer- onarmak, tamir etmek
 b.-mek 30/18
bede kuru ot
 b. 46/27, 46/29, 46/30
bedre kova
 b. 20/19
beg Türkmenlerin bir boyu
 b.-den 15/11
 b.-ler 35/02, 59/22
 b.-lere 35/10
 b.-leriñ 11/05, 70/15, 71/06
begendir- sevindirmek, memnun
 etmek
 b.-di 7/11
bekle- kapatmak
 b.-pdirler+(beklä-pdirler) 58/05
belet iyi bilen
 b. 21/26
belki belki
 b. 18/10, 71/13, 71/23
belle- belirlemek, işaret etmek,
 görevlendirmek

b.-megi 18/30
b.-p+(bellä-p) 17/06, 66/07
b.-pdir+(bellä-pdir) 6/26,
19/08, 57/17
b.-pdirler+(bellä-pdirler) 15/03
bellen- atanmak, görevlendirilmek,
belirlenmek
b.-dim 6/30
b.-ende 15/27
b.-endigi 14/06
b.-endigini 23/02
b.-ipdir 11/02, 15/30, 15/31,
18/25, 38/20, 53/05
b.-megi 17/01
b.-yär 5/07, 6/07
bellenil- kararlaştırılmak,
belirlenilmek
b.-yär 5/25
belli belli
b. 10/22, 18/12, 28/09, 36/30,
49/20, 67/02
belli-külli temelli, tamamen, iyice
b. 5/19, 35/05
bendesen Türkmenistan’da bir bölge
b. 9/04, 13/20, 13/27
b.+de 9/02, 14/02
b.+e 9/04, 9/15, 13/15, 14/01,
24/13, 37/21
b.+i 37/04
b.+iñ 24/18, 37/06
benzobaza *Ru.* araç bakım istasyonu
b. 4/16
ber- vermek
b.-cegini 36/12
b.-cek 39/07
b.-cekdigine 17/03, 38/26,
56/26
b.-cekdigini 39/13
b.-dim 65/04
b.-enmiş 11/15, 26/29
b.-er 39/08
b.-ip 13/26, 20/19, 48/05,
62/12
b.-ipdir 3/30, 13/18, 21/25,
22/07, 23/04, 23/15, 26/08,
35/16, 39/16, 40/10, 45/25,
46/02, 46/21, 48/09, 50/01,

52/11, 56/04, 57/01, 57/16,
57/21, 58/09, 58/15, 69/04
b.-ipdirler 17/04, 18/28, 23/07,
35/22, 36/20, 36/24, 37/19,
38/01, 42/19, 50/17, 50/31,
56/01
b.-män 5/23
b.-mändir 59/17, 64/10
b.-mänsoñ 66/18
b.-megi 39/05, 40/07, 52/14
b.-megini 65/07
b.-meginiñ 42/20
b.-mek 23/20, 54/12, 71/03
b.-meli 15/07, 49/22
b.-meseñiz 8/04
b.-mesiz 25/11
b.-mez 56/22
b.-mezlik 49/27
b.-señiz 8/03
b.-yär 29/09, 31/29, 45/28,
59/10, 63/06, 64/07, 65/14
b.-yärin 39/15
b.-yärler 14/16
bercäy et- *Far. +Tü.* yerine getirmek
b.-ilipdir 50/09
b.-ip 71/27
b.-mek 15/14
b.-yän 7/29
berdanka *Ru.* tek kurşun atan tüfek
b. 11/27
beril- verilmek
b.-enden+(berl-enden) 55/18
b.-ipdir+(berl-ipdir) 6/04,
11/07, 15/09, 38/22, 55/17,
61/20, 66/29
b.-män 66/09
b.-megini 25/03
b.-mesiz 21/22
b.-yär 5/31, 9/19, 15/25
berk sağlam, sıkı
b. 7/27, 38/19, 40/06, 47/23
berkarär et- *Far. +Ar. +Tü.* kalıcı hâle
getirmek
b.-mäge 7/03
b.-mekden 7/16
berkidil- takmak, sağlamlaştırmak
b.-ip 48/01
berkiş- güçlenmek

b.-ip 21/09
 b.-seler 21/16
berkitme set, bent
 b. 10/12, 18/15, 29/26
 b.+lerine 22/03
 b.+lerini 51/21
 b.+si 50/11, 50/12, 50/12,
 50/12, 50/13, 50/14
bes *Far.* pes, yeter
 b. 45/09, 54/11, 54/15, 54/19,
 54/23, 55/07, 57/05, 58/08,
 59/28
betbagtçılık *Far. +Tü.* talihsizlik
 b.+a+(betbagtçılığ.a) 59/13
 b.+ın+(betbagtçılığ.ın) 57/25
beter *Far.* beter, daha kötü
 b. 63/26
beyemçi lider, hükümdar
 b. 12/12
beygel- büyümek
 b.-er 74/05
beygelt- büyütmek
 b.-mek 30/19
beyik büyük
 b. 7/12, 50/17, 65/02
 b.+di 65/03
beyiklik büyüklük, uzunluk
 b.+däki 29/28, 32/17
 b.+de 30/24
 b.+i+(beyiklig.i) 30/02, 31/03,
 31/09, 32/05, 55/28
 b.+ini+(beyiklig.ini) 58/06
beylāk oraya, o tarafa
 b. 23/29
beyle böyle
 b. 11/14, 38/08, 55/08, 62/28,
 64/13, 68/07
beyleki başka, diğer
 b. 6/02, 11/11, 19/19, 24/08,
 25/18, 29/15, 45/22, 47/03,
 60/28
bīçak çok fazla
 b. 26/21, 54/02
bīgünā *Far.* günahsız
 b. 63/19
bīhabar *Far. +Ar.* habersiz
 b. 47/15
bimcalık *Far. +Tü.* rahatsız

b. 39/27
bil+(1)- iktidārî fiil, yeterlilik fiili
 b.-ceğine 68/08
 b.-cek 20/19, 36/18
 b.-cekdigini 13/26
 b.-enoklar 9/11
 b.-er 30/28
 b.-ersiniz 69/01
 b.-ipdir 13/01
 b.-ipdirler 51/06, 51/10
 b.-mān 9/14
 b.-māndiklerini 26/28
 b.-māndir 13/24, 25/26, 37/14,
 42/29, 49/19
 b.-māndirler 11/10, 25/21,
 26/13, 36/06, 37/22, 48/03,
 48/06, 49/18, 55/24, 57/26,
 59/12, 63/21, 64/23
 b.-mānsoñlar 37/29
 b.-meceğine 13/01
 b.-mecekdigine 5/22, 14/11
 b.-mecekdigini 19/05
 b.-mecekdiklerine 14/02
 b.-mecekdiklerini 54/22
 b.-medigem 73/09
 b.-medik 71/27, 71/27
 b.-meselerem 13/08
 b.-meyāndigine 11/20
 b.-meyār 26/18
 b.-mez 40/06, 49/16, 71/07,
 71/11, 71/12, 71/15, 71/23,
 72/07
bil+(2)- bilmek
 b.-enlerinden 13/03
 b.-eris 33/27
 b.-ip 39/22
 b.-ipdir 40/20, 47/17
 b.-ipdirler 36/16, 36/17, 48/28
 b.-mān 69/11
 b.-māndirler 12/15
 b.-meyān 12/04
 b.-meyāndigi 65/27
bildir- bildirmek, haber vermek
 b.-ip 10/03
bile beraber
 b. 8/08, 20/23
bilelik beraber, birlikte
 b.+de 33/01, 33/05, 53/15

bilen beraber, ile

b. 3/01, 3/02, 3/03, 3/06, 3/09,
3/16, 4/10, 4/14, 5/03, 5/08,
5/10, 5/16, 6/02, 6/19, 6/20,
6/25, 6/30, 7/21, 7/28, 8/07,
8/14, 9/03, 9/06, 9/08, 9/12,
9/20, 9/24, 9/26, 10/04, 10/06,
10/10, 10/25, 11/01, 11/02,
11/31, 12/23, 12/24, 12/29,
12/31, 13/07, 13/17, 13/19,
15/24, 17/02, 17/05, 17/11,
17/23, 17/25, 17/31, 18/02,
18/10, 18/29, 19/02, 19/06,
19/18, 19/22, 20/10, 20/10,
20/17, 20/26, 21/01, 21/06,
21/13, 21/14, 21/20, 21/24,
22/16, 23/13, 23/21, 23/26,
23/30, 23/30, 23/31, 24/01,
24/03, 24/12, 24/18, 24/20,
24/21, 25/17, 25/19, 25/24,
26/01, 26/06, 26/15, 28/10,
29/09, 29/14, 31/15, 31/28,
32/07, 32/11, 33/01, 33/05,
33/23, 35/02, 35/03, 35/12,
35/17, 35/25, 36/06, 36/06,
37/03, 37/05, 37/06, 37/13,
37/15, 37/28, 38/02, 38/11,
38/21, 38/28, 39/08, 39/14,
39/17, 39/19, 39/24, 40/03,
40/05, 40/07, 40/21, 41/09,
41/27, 42/05, 42/22, 42/25,
42/29, 45/16, 45/18, 45/20,
45/31, 46/21, 46/31, 47/06,
47/09, 47/21, 48/02, 48/02,
48/04, 48/08, 48/11, 48/22,
49/11, 49/13, 50/04, 50/31,
51/14, 51/18, 52/01, 52/02,
52/17, 53/11, 53/15, 53/22,
53/30, 54/01, 54/06, 54/12,
54/13, 54/27, 55/15, 55/24,
55/28, 55/29, 56/15, 56/31,
57/03, 57/03, 57/18, 58/02,
58/11, 58/13, 59/19, 59/27,
59/31, 60/28, 61/07, 61/18,
61/21, 62/05, 62/31, 63/13,
63/15, 63/20, 63/24, 63/27,
63/28, 64/09, 64/17, 64/30,
65/09, 65/11, 65/20, 65/21,

66/04, 67/03, 68/04, 68/14,
68/18, 68/25, 69/01, 69/12,
69/18, 69/20, 70/02, 70/18,
70/22, 70/27, 70/30, 71/22,
71/26, 71/28, 71/29, 72/01,
72/10, 72/27, 72/28, 73/11,
73/20, 73/23, 73/26, 73/29,
73/30, 74/04

b.+em 36/02, 57/30, 64/22

bilin- bilinmek

b.-cekdigi 57/12

b.-endigini+(biln-endigini)

66/25, 66/26

b.-yär 20/08

bilkastlayın *Ar. +Tü.* kasıtlı, kasten

b. 60/10, 65/24

bilkastlayınlık *Ar. +Tü.* kasıtlı olarak

b. 72/28

binā *Ar.* bina

b. 10/22

bir bir

b. 3/02, 3/03, 3/06, 4/06, 4/10,
5/24, 6/19, 13/02, 13/28, 17/06,
18/14, 23/22, 23/23, 23/26,
23/30, 24/16, 26/09, 30/08,
32/25, 32/27, 32/29, 33/06,
33/16, 33/30, 34/04, 37/02,
37/09, 38/15, 40/09, 41/17,
41/24, 41/24, 41/25, 41/27,
45/08, 46/21, 47/09, 47/17,
47/26, 49/11, 49/13, 50/26,
50/31, 51/04, 51/26, 52/01,
52/20, 53/02, 54/01, 54/31,
55/23, 55/27, 56/18, 57/08,
57/18, 59/26, 60/07, 60/08,
61/17, 62/10, 62/11, 62/11,
62/16, 62/20, 62/23, 62/28,
63/01, 63/02, 63/03, 63/04,
64/20, 66/09, 68/13, 68/17,
68/17, 68/26, 68/28, 69/06,
69/08, 69/08, 69/09, 69/13,
69/17, 70/01, 70/01, 70/07,
71/02, 71/14, 71/19, 71/31,
72/03, 72/17, 72/17, 73/10,
73/10, 73/13, 74/03
b.+inci 6/05, 10/28, 20/14,
41/03, 41/05, 41/08, 46/07,
46/12, 68/10

b.+inciden 36/09, 72/09
birbāda *Tü.+Far.* birden, ansızın
 b. 59/12
birden birden, ansızın
 b. 13/16, 68/15
bir̄ehimlik *Far.+Ar.+Tü.* acımasızca
 b. 66/04
birentek bazı, bazen
 b. 3/08, 4/14
 b.+iniñ+(birenteg.iniñ) 11/30, 50/18
birgiden sıra, dizi
 b. 32/06
birhova *Tü.+Far.* biraz, bir süre, artık
 b. 53/24
biri biri
 b. 5/30, 33/21, 39/13, 47/30, 49/10, 50/28, 56/15, 65/03, 66/14, 66/15, 68/20, 70/10
 b.+leri+(bir.leri) 70/14, 70/16, 70/17, 70/20, 70/21, 70/23, 70/24, 70/25
 b.+miz 7/27
 b.+ndäki 30/27
 b.+nde 20/21, 50/21, 64/07
 b.+ne 18/27
 b.+niñ 18/07, 72/10
 b.+ñizem 69/03
bir̄ik- katılmak
 b.-ipdir+(birig-ipdir) 72/27
 b.-mändi 73/18
bir̄ikdir- katmak
 b.-mäge 70/22
 b.-mek 5/13
bir̄ikdiril- katılmak
 b.-megi 72/14
 b.-meginiñ 70/28
 b.-mek 71/22
birki bir iki
 b. 49/21, 55/19
birleş- birleşmek, katılmak
 b.-di 70/30
 b.-mändi 73/29
 b.-mändigi 71/29, 72/01
 b.-meli 21/03
birleşdir- birleştirmek
 b.-mek 6/03
birnāçe birkaç

b. 4/07, 6/31, 8/06, 8/07, 10/16, 14/17, 49/27, 61/11, 62/17, 68/27
 b.+si 10/16, 48/30
 b.+siniñ 50/18
birneme biraz
 b. 4/20, 31/02, 32/18, 40/22, 45/26
birsīhlı sürekli, devamlı
 b. 21/27
birtaraplayın *Tü.+Ar.+Tü.* tek yönlü
 b. 17/07, 71/04
bişirt- pişirtmek
 b.-ip+(bişird-ip) 24/31
bitiril- bitirilmek, tamamlanmak
 b.-mändir 11/11
biz biz
 b. 7/28, 29/24, 33/24, 49/23, 50/20, 63/07, 68/31
 b.+den 69/02
 b.+iñ 6/31, 7/12, 7/15, 7/26, 7/27, 7/28, 8/02, 29/11, 39/07, 39/08, 63/08, 63/11, 69/03
 b.+iñkileriñ 69/22
bol bol
 b. 22/16, 32/19
bol- olmak, yardımcı fiil
 b.-an 5/19, 8/16, 9/01, 9/09, 11/15, 11/25, 13/24, 17/08, 17/19, 17/22, 18/29, 23/07, 29/08, 31/01, 31/08, 31/11, 31/17, 36/05, 36/07, 39/21, 42/05, 54/10, 61/19, 61/23, 62/16, 66/07, 70/10, 70/28, 71/24, 72/08, 72/25, 72/30, 73/06, 73/15
 b.-anda 51/19
 b.-andığı 34/08, 34/09, 65/20
 b.-andığını 19/08, 33/09, 33/20, 60/02, 66/07, 66/27, 70/23, 71/22, 72/06
 b.-andır 71/14
 b.-anmış 51/27, 51/29
 b.-ansoñ 8/13, 10/12, 26/18, 49/28, 53/19
 b.-ar 9/23, 20/09, 71/04, 71/05
 b.-ardı 8/03, 72/12, 72/16
 b.-armı 71/31

b.-aymasın 18/04
b.-cagını 19/28
b.-cak 31/15, 72/12
b.-caktığı 19/11, 22/04, 52/14
b.-caktığını 21/19
b.-dı 63/12, 65/05, 70/19,
74/03
b.-macaktığı 19/11, 21/12,
56/19
b.-macaktığını 25/07
b.-madık 10/02, 18/10
b.-magı 20/17, 35/25, 67/03,
67/04, 71/08, 74/02
b.-magına 12/22
b.-malıdığını 19/03
b.-manda 9/23
b.-mandı 73/17, 73/28
b.-mandığını 60/12
b.-mandır 14/10, 23/15, 36/21,
53/17, 54/04, 62/03, 65/09,
68/05
b.-mandırlar 17/16
b.-manlıgından 18/08
b.-manson 64/24
b.-masa 17/05, 49/07, 62/28
b.-maz 4/18
b.-mazlığını 35/27
b.-sa 3/13, 3/23, 3/24, 3/29,
4/01, 4/22, 6/02, 6/18, 6/20,
7/01, 7/06, 7/24, 8/18, 9/06,
9/11, 9/12, 10/24, 11/02, 15/30,
17/10, 17/22, 20/25, 20/29,
21/02, 21/17, 21/21, 23/23,
24/05, 24/30, 25/15, 25/18,
26/12, 29/27, 30/12, 30/17,
31/28, 32/09, 33/06, 33/07,
33/14, 35/04, 36/24, 36/27,
37/10, 37/17, 38/02, 39/14,
40/08, 40/11, 42/23, 42/27,
42/30, 45/23, 45/29, 47/03,
47/21, 49/20, 49/26, 50/01,
50/29, 51/08, 51/23, 52/09,
52/10, 54/22, 55/25, 56/10,
56/12, 59/03, 59/10, 59/14,
60/01, 60/20, 62/07, 63/12,
64/15, 64/28, 66/25, 66/28,
69/06, 69/23, 70/12, 72/03,

72/12, 72/22, 72/24, 72/26,
74/05
b.-sadılar 18/09, 18/10
b.-salar 26/30, 54/07, 57/29,
73/08, 73/09
b.-salaram 8/04
b.-sañ 71/17
b.-sañız 7/05, 54/30
b.-sun 8/08
b.-up 5/13, 5/17, 10/11, 10/13,
17/25, 24/12, 26/20, 29/16,
30/16, 36/05, 36/07, 36/19,
37/01, 38/04, 41/13, 42/24,
45/27, 45/27, 48/21, 51/09,
56/06, 58/04, 59/05, 59/07,
59/13, 65/07, 68/07, 71/20,
71/20
b.-updı 73/05
b.-updır 4/08, 4/10, 5/03,
10/16, 10/21, 13/21, 17/31,
18/17, 19/02, 19/23, 19/24,
20/19, 20/24, 21/02, 21/05,
24/01, 24/22, 24/23, 25/04,
25/15, 26/03, 36/09, 37/08,
38/09, 38/20, 38/28, 39/19,
41/09, 41/17, 41/21, 47/07,
47/31, 48/22, 48/29, 49/04,
49/23, 51/03, 51/08, 51/14,
51/19, 51/26, 53/25, 54/05,
54/13, 54/24, 55/05, 55/29,
56/06, 56/16, 56/18, 57/11,
62/09, 62/10, 63/29, 64/11,
66/16, 66/17, 66/23, 71/25,
71/28, 72/26
b.-updırlar 35/24, 41/08, 56/24,
56/24, 63/24, 64/13, 69/05
b.-yandır 54/25, 54/26
b.-yandırlar 11/23, 46/23,
55/02
b.-yanımızı 39/07
b.-yanını 8/09
b.-yar 12/19, 20/03
b.-yarlar 9/15, 11/23

boluş olmak, oluş

b.+ı+(bolş.ı) 32/13, 34/06

bomba *Ru.* bomba

b.+sını 71/19

bōrç *Sogd.* borç

b.+udır+(borc.udır) 72/04

börçlü *Sogd. +Tü.* borçlu

b.+dırın 7/04

boşgun bozguna uğrayan kişi

b.+larıñ 60/19, 60/21, 60/23,
60/25, 66/03, 66/04

boş boş

b. 3/23

boşa- boşalmak, serbest bırakmak

b.-an+(boşa-n) 62/15, 64/01

b.-p 72/08

boşadıl- boşaltılmak, serbest

bırakılmak

b.-an 63/23

b.-magını 18/23

boşat- boşaltmak, serbest bırakmak

b.-arın+(boşad-arın) 6/23

b.-dım 8/01

b.-ıp+(boşad-ıp) 69/04

b.-ıpdır+(boşad-ıpdır) 6/25

boy boy, uzunluk

b.+ı 11/10, 61/22

boyun boyun

b.+una+(boyn.una) 70/15

b.+unıñ+(boyn.unıñ) 9/28

boyun al- kabul etmek

b.-magam 60/08

b.-yarlar 60/07

boyun bol- boyun eğmek, kabul etmek

b.-masa 7/19

b.-updır 47/28

boyun eğ- boyun eğmek, kabul etmek

b.-direndigini 23/09

b.-dirilmegi 73/04

b.-dirilmeginde 73/02

b.-dirmek 65/21

b.-iñ 68/24

b.-ip 60/11

b.-mändigini 71/28

b.-megini 6/27

b.-mek 55/10

boyun et- boyun eğmek

b.-dirilmegi 40/18

boyun sın- boyun eğmek, tâbi olmak

b.-gın 7/07

b.-ıp 7/23, 7/24

b.-magı 12/17, 39/04

b.-magın 55/07

boyunça göre

b. 18/16

boz- bozmak

b.-makdan 37/07

b.-mazlık 35/17

bölek bölüm, bölük

b. 54/01

b.+e+(böleg.e) 24/20, 37/02,
37/04

b.+i+(böleg.i) 4/19, 23/22,
23/23, 37/10, 38/15, 47/09

b.+ine+(böleg.ine) 37/02

b.+ini+(böleg.ini) 33/30, 59/28,
65/04, 65/06

b.+iñ+(böleg.iñ) 37/03

bölüm bölüm

b.+i 5/06, 41/25

b.+iniñ 6/07, 14/05, 39/02

bölün- bölünmek

b.-ip 6/04, 11/07

b.-ıpdır 24/20, 37/02

bölüşil- bölüşülmek

b.-ıpdır 11/06

börme Türkmenistan'da bir bölge

b.+de 9/18, 9/22, 13/14, 25/14

b.+e+(börmä) 9/16

b.+ni+(börmä.ni) 24/10

b.+niñ+(börmä.niñ) 9/31

börmeli Börme bölgesinden olan

kimse

b. 28/10

bövet bent, set, baraj

b. 30/27, 30/28

b.+ler 30/29

bövetle- set kurmak

b.-p+(bövetlä-p) 64/20

bövrüñi diñlet- düşündürmek

b.-yär 4/01

brigāda *Ru.* tugay

b. 18/24

b.+sınıñ 22/02

britān Britanyalı

b. 17/01

bu bu

b. 3/17, 3/30, 4/24, 5/26, 7/08,
7/11, 10/07, 11/17, 11/28,
12/02, 17/18, 18/18, 19/04,

20/07, 20/08, 21/04, 21/05,
21/08, 21/21, 21/30, 22/14,
23/03, 23/11, 23/12, 23/28,
24/11, 24/29, 25/17, 31/28,
32/20, 33/24, 35/04, 36/26,
36/29, 37/03, 37/05, 38/27,
39/08, 39/23, 39/28, 41/05,
41/09, 41/22, 41/28, 45/22,
45/23, 47/14, 48/11, 49/05,
49/15, 49/20, 49/23, 49/25,
50/01, 50/09, 51/08, 51/12,
51/16, 51/25, 51/25, 51/27,
52/02, 52/05, 52/10, 52/26,
53/03, 53/06, 53/30, 54/05,
55/01, 55/07, 56/21, 56/31,
58/08, 59/17, 60/18, 64/07,
65/01, 65/06, 65/15, 65/24,
67/03, 69/04, 69/21, 70/08,
73/25, 73/31

buhara buhara

b. 20/25

bulgur Ar. kadeh

b. 62/11, 62/12, 62/16

bulut bulut

b. 54/04

bulvar Ru. bulvar

b.+ındaki 62/23

burç Ar. kale surlarına yapılan

savunma kulesi

b. 45/22

b.+lardan 45/23

b.+larıñ 31/02

b.+una 30/12

b.+unda 30/10, 32/17, 32/19,
59/06

b.+undan 29/18, 45/21

b.+unıñ 31/16

b.+uñ 29/19

burul- dönmek, kıvrılmak

b.-updır+(burl-updır) 52/24

buyruk emir, buyruk

b. 13/18, 14/07, 50/09, 56/03,
57/16, 57/21, 58/09

b.+ı+(buyrug.ı) 54/13

b.+ına+(buyrug.ına) 47/28

buyrul- buyrulmak, emredilmek

b.-ıpdır 26/25

buysan- kendine aşırı güvenmek

b.-ıpdırlar 49/06

b.-yandıklarını 60/08

buyur- buyurmak, emretmek

b.-andığını+(buyr-andığını)
35/25

b.-updır+(buyr-updır) 24/03,
26/08, 49/28, 50/09

bücnürt Türkmenistan'da bir bölge

b. 39/11

b.+de 23/06

büre- bürümek, kaplamak

b.-p+(bürä-p) 54/04

bütin bütün, tüm

b. 10/20, 40/03

bütinley tamamen

b. 47/23

C

cām Horasan'da bir bölge

c. 23/22

cān Far. can

c.+ını 48/30

c.+larından 38/08

c.+larını 61/12

cānlarını inan- güven duymak

c.-mandıklarına 17/17

c.-mandırlar 36/04

cānsız Far.+Tü. muhbir, ajan, ölü

c.+lar 37/17

c.+larıñ 37/15

car et- Far.+Tü. ilan etmek, bildirmek

c.-diler 73/14

cāy Far. yer

c.+lar 3/06

cāyla- Far.+Tü. gömmek

c.-anlarında+(cayla-nlarında)
63/30

c.-anmadık+(cayla-nmadık)

61/08

c.-maga 61/06

c.-magıñ 63/24

c.-mak 63/22, 64/05

c.-pdırlar 12/10, 63/30

cāylat- Far.+Tü. gömdürmek

c.-ıp+(caylad-ıp) 63/21

cayrık at- yarılmak, çatlamak

c.-an 46/05

cäheklen- kuşatılmak, çevrilmek,
kenar çekilmek
c.-ipdir 32/11

cäht *Ar.* yön, taraf
c.+den 3/17

cedelli *Ar.+Tü.* tartışmalı
c. 51/27

cem *Far.* toplam
c. 41/09

c.+i 23/26, 49/14, 62/05

cemle- *Far.+Tü.* toplamak, bir araya
getirmek
c.-en+(cemlä-n) 62/05
c.-megi 19/10, 20/14, 21/30
c.-meli 9/02, 24/09
c.-p+(cemlä-p) 41/15, 61/17
c.-pdirlar+(cemlä-pdirlar)
57/31

cemlen- *Far.+Tü.* toplanmak, bir
araya gelmek
c.-en 23/21, 71/14
c.-ipdir 41/04
c.-megi 41/06, 41/27
c.-megine 41/21
c.-yär 10/05

cerçi tuhafiyeci
c.+ler 62/10

ceset *Ar.* ceset, cenaze
c. 61/03, 61/08, 63/21, 63/24
c.+inden+(cesed.inden) 60/22
c.+iñem+(cesed.iñem) 61/04
c.+ler 64/14
c.+leri 54/10, 54/25, 63/19,
63/22, 63/30, 64/05, 64/12,
64/12, 64/23
c.+lerini 12/16, 54/12, 54/28
c.+leriniñ 64/28
c.+leriñ 54/27, 64/19, 65/13

cezā *Ar.* ceza
c. 40/06

cezāla- *Ar.+Tü.* ceza vermek
c.-arın+(cezala-rın) 7/20

cezālandır- *Ar.+Tü.* cezalandırmak
c.-mağñ 65/18

cigıt süvarinin hizmetkârı
c.+ler 36/23

c.+lerden 47/16

cikme-cik ayrıntılı, detaylı

c. 4/24, 64/07

cinnek küçük
c. 17/12

cogāp *Ar.* cevap
c. 6/14, 22/07, 35/16, 35/23,
35/24, 39/13, 39/16, 65/04,
69/03
c.+ında+(cogab.ında) 22/05

cogāpkār *Ar.+Tü.* sorumlu
c. 13/23

cövher *Ar.* cevher
c. 48/24

cudā *Far.* çok
c. 55/09, 59/30

cumā kale ismi
c. 46/26, 46/27, 46/30, 47/01,
47/19

Ç

çāga çocuk

ç. 60/22
ç.+dır 60/25
ç.+lar 33/01, 55/02, 70/06
ç.+lara 33/30
ç.+laram 34/07, 51/07, 69/11
ç.+lardan 66/04
ç.+ları 33/23, 60/06
ç.+larını 37/12
ç.+larıñam 34/10
ç.+larıñızı 54/30
ç.+sını 12/07

çāgır- çağırarak
ç.-ipdir 23/11
ç.-yar 14/15

çāgırıl- çağırılmak
ç.-ipdir 35/06

çak zaman, an
ç.+a 17/06

çak et- tahmin etmek
ç.-ilipdir 46/04
ç.-işi 49/07

çakgan hızlı, atik
ç. 48/31

çakñışık çatışma, çarpışma
ç. 47/06, 70/29, 72/26, 72/30
ç.+da 37/23, 42/05
ç.+ı+(çakñışığ.ı) 9/09

ç.+lar 5/23
 ç.+larıñ 5/17
çal- giymek
 ç.-ıp 48/24
çala az, azıcık
 ç. 29/17, 30/16, 31/01, 61/04
çalaca hafif, azıcık
 ç. 42/18, 69/23
çalış- çalışmak
 ç.-mak 6/19, 6/20
çalt hızlı, çevik, atik
 ç. 9/15, 36/25
çaltlık hızlılık, çeviklik, atiklik
 ç. 24/12
çap- dağıtmak, kesmek
 ç.-ıp 13/29, 63/28
 ç.-ıpdır 68/20
çapar ulak
 ç. 23/18
çapdır- kestirmek
 ç.-ıp 26/23
 ç.-ıpdırlar 13/12, 13/13
çap et- yayımlanmak
 ç.-ilen 64/06
çarva hayvancılıkla uğraşan göçebe
 ç.+lar 19/26, 19/28
 ç.+ları 33/19
çat Türkmenistan'da bir bölge
 ç.+da 6/11, 8/06
çatma çadır
 ç. 61/23
 ç.+larıñ 32/28
çāk sınır
 ç.+leri 72/24
çāklen- yetinmek, razı olmak
 ç.-ıpdırlar 55/24
çāklendiril- yetinilmek
 ç.-megine 21/14
çākli sınırlı
 ç. 19/03
çāksiz sınırsız
 ç. 19/05
çāre *Far.* çare, çözüm
 ç. 56/27, 74/03
 ç.+leri 49/27
çāre(ler/leri) gör- *Far.+Tü.* çare
 bulmak
 ç.-mäge 38/19

ç.-üp 55/23
 ç.-üpdır 22/17, 40/16
 ç.-yār 20/12
çāre tap- *Far.+Tü.* çare bulmak
 ç.-mandır 25/27
çek- çekmek
 ç.-en 46/14, 53/26, 55/15,
 60/31, 61/25, 62/28
 ç.-ıp 56/31, 58/05
 ç.-ıpdırlar 29/04, 29/05
 ç.-māndırlar 28/05, 72/14
 ç.-mek 20/08, 20/09, 55/27,
 56/17, 73/27
 ç.-meli 21/10, 56/24
 ç.-yān 36/19
 ç.-yāndiklerini 36/16
 ç.-yār 12/21
çekdir- çektirmek, çıkarmak, vakit
 almak
 ç.-mān 45/25
çekeleşik tartışma
 ç.+den 12/21
çekil- çekilmek
 ç.-cek 26/05, 51/18
 ç.-en 29/13, 63/15
 ç.-endigine 73/22
 ç.-endigini 58/12
 ç.-ıpdır 14/12, 31/12
 ç.-ıpdırlar 14/04, 55/16
 ç.-mäge 13/20, 13/22
 ç.-megi 12/26, 13/01, 40/12
 ç.-megine 25/03
 ç.-yān 28/07
 ç.-yāndigini 13/03, 13/05
 ç.-yār 10/01
 ç.-yārler 9/16
çekin- çekinmek
 ç.-ıpdırlar 56/21
çekinil- çekinilmek
 ç.-ıp 70/13
çekişler Türkmenistan'da bir bölge
 ç.+e 6/09, 6/12, 7/10, 8/01,
 14/11, 23/24
çen zan, tahmin
 ç.+i 29/09
çenli kadar
 ç. 10/13, 11/09, 12/10, 12/26,
 14/15, 15/28, 17/07, 18/19,

- 20/08, 20/14, 24/08, 28/08,
29/11, 29/19, 29/26, 29/28,
29/29, 30/13, 30/18, 30/22,
30/27, 32/01, 32/01, 32/03,
32/09, 33/09, 50/21, 50/25,
54/01, 56/09, 56/10, 56/11,
56/12, 57/12, 58/06, 59/18,
60/19, 60/20, 61/23, 62/15,
64/19, 66/05, 66/09, 73/21
ç.+di 33/13, 33/13
- çep** *Far. sol*
ç. 50/27, 52/09, 52/24
ç.+de 50/29
ç.+e 52/24
- çeper** usta, uzman
ç. 17/20
- çeşme** *Far. kaynak*
ç.+lerde 34/10, 62/29
ç.+lerimizi 50/21
- çet** kısım, bölüm
ç.+ini 62/23
- çık-** çıkmak
ç.-an 37/26, 54/25, 55/02
ç.-andan 41/05
ç.-anının 57/29
ç.-anları 13/09
ç.-cak 46/19
ç.-ıp 5/22, 9/28, 15/01, 29/25,
31/14, 41/02, 65/13, 66/20
ç.-ıpdı 73/16
ç.-ıpdır 12/09, 21/15, 25/14,
31/18, 66/30
ç.-magı 19/27, 23/21
ç.-mak 9/07, 30/06, 31/10
ç.-makçı 57/28
ç.-sınlar 7/23
ç.-yar 15/19, 20/06, 71/20
ç.-yarlar 37/01
- çikalga** çıkış
ç.+lar 31/10, 31/27
ç.+ların 30/22, 30/25, 30/27,
31/29
ç.+nın 30/24, 30/26
ç.+sı 30/21, 31/26
- çıkār-** çıkarmak
ç.-an 67/02
ç.-ı 54/31
ç.-mak 71/04
- ç.-makdan 70/13
ç.-man 26/25
ç.-mazlar 74/07
ç.-salaram 25/21
- çıkadā** harcama
ç. 63/18
ç.+larının 19/03
- çılşırımlaş-** karmaşılaşmak
ç.-yar 35/02
- çılşırımli** karmaşık
ç. 70/31
- çızgı** çizgi
ç.+da 29/27
ç.+lar 22/07
- çızık** çizgi, hat
ç. 29/16
- çinli** Çinli
ç. 49/12, 49/13
- çinovnik** *Ru. bürokrat*
ç.+iñ+(çinovnig.iñ) 63/04,
63/04
- çīşiril-** şişirilmek, abartılmak
ç.-ip 17/07
- çoyun** dökme demir
ç. 33/16
- çoz-** hücum etmek, saldırmak
ç.-an 54/07, 71/25
ç.-arlar 54/06
ç.-cagını 24/16
ç.-cak 26/29, 37/10, 48/20
ç.-cakmış 37/11
ç.-maga 26/18, 48/12
ç.-magının 26/22
ç.-mak 37/16, 48/08, 53/05
ç.-makçı 8/09, 26/03
ç.-mazlığı 35/21
ç.-up 37/07, 37/29, 38/05,
56/28
ç.-updır 37/13
ç.-updırlar 7/02, 48/21
- çozuş** hücum, saldırı, atak
ç. 7/01, 49/03
ç.+a 48/09, 48/15, 51/12,
53/06, 53/18, 54/09
ç.+da 54/10
ç.+dan 53/01
ç.+ı 33/08, 37/25
ç.+ına 36/28

ç.+ından 35/01
 ç.+ınıñ 29/02, 47/31, 50/05
 ç.+larına 50/02
 ç.+larını 51/12
 ç.+larıñ 38/10
çök- çökmek, yıkılmak
 ç.-er 74/04
çöple- toplamak
 ç.-p+(çöplä-p) 51/07
çörek ekmek
 ç. 24/31
çöz- çözmek
 ç.-meli 35/08
 ç.-üp 54/22
çözül- çözülmek
 ç.-ipdi 73/01, 73/07
 ç.-ipdir 42/22
 ç.-megine 38/27
çukur çukur
 ç. 49/29, 64/21
 ç.+lar 46/11
 ç.+lara 64/22
çukurluk çukur
 ç.+dan 32/06
çuñ derin
 ç. 31/06
çuñluk derinlik
 ç.+ı+(çuñlug.ı) 30/10, 30/17,
 32/01
 ç.+ınıñ+(çuñlug.ınıñ) 52/19
çuval *Far.* çuval
 ç. 51/15
çüñk köşe, kenar
 ç.+ündäki 51/04
çüñkräk köşe, kenar
 ç.+inde+(çüñkräg.inde) 3/12
çürt-kesik kesinlikle
 ç. 49/23

D

däg dağ
 d. 26/11, 26/12, 26/16
 d.+dan 14/14
dağı daha, başka
 d. 23/06, 25/06, 61/14
dägiştänli Dağıstan bölgesinden olan
 kimse

d. 68/17
 d.+larıñ 68/20
dailynews gazete adı
 d. 17/18
dak- takmak
 d.-an 70/15
 d.-ıpdırlar 50/10
damca damla
 d. 10/13
dañ tan, şafak
 d. 12/29
dañ- takmak, bağlamak
 d.-an 48/13
 d.-ıp 48/24
dañdan tan vakti
 d. 12/29, 53/28
 d.+lar 47/05
dāra- baskın yapmak, saldırmak
 d.-magına 67/04
dāral- daralmak
 d.-ıp 72/24
dāralt- daraltmak
 d.-ıpdırlar+(darald-ıpdırlar)
 55/25
darayıgez Türkmenistan'da bir bölge
 d. 17/03
dāş+(1) taş
 d. 52/21
 d.+dan 31/08
dāş+(2) dış
 d. 30/08, 31/27
 d.+ı 46/27
 d.+ına 29/13, 30/01, 30/09,
 31/12, 32/04, 68/17
 d.+ında 42/11, 55/09, 61/17
 d.+ındakı 3/23, 4/22, 46/15
 d.+ını 68/28
 d.+kı 30/03, 30/04, 30/14,
 30/16, 30/23, 30/29, 31/28,
 32/01, 32/01, 32/07, 32/10
 d.+larına 61/17
daşa- taşımak
 d.-mak 41/28
daşarı dışarı
 d. 35/06
daş-töverek çevre, etraf
 d.+e+(daştövereg.e) 10/21
 d.+i+(daştövereg.i) 31/04

d.+inden+(daştövereg.inden)
3/07
d.+ini+(daştövereg.ini) 26/24
d.+iniñ+(daştövereg.iniñ)
31/24
dāt *Ar.* yardım
d.+ına+(dad.ına) 13/24
dāvā *Ar.* dava
d.+sı 62/03
dayan- dayanmak, güvenmek
d.-ip 24/31
d.-magı 19/21
dayanç dayanma, savunma
d. 41/13, 50/13
dāl değil
d. 4/12, 8/16, 10/23, 17/28,
18/05, 19/25, 30/10, 34/03,
37/27, 39/14, 39/24, 56/09,
60/08, 65/22, 67/01, 71/08,
71/11, 71/16, 71/19, 72/19,
72/29, 73/02
d.+di 72/31
d.+digini 19/13, 19/17, 20/01,
23/09
d.+mi 38/24
d.+midi 65/02
dāne *Far.* tane, tohum
d. 46/28, 47/19
dāri barut
d. 4/19, 17/14, 36/01, 52/16,
56/05, 56/17, 57/09, 58/13
d.+den 57/09
d.+niñ 58/14
deg- değmek, dokunmak
d.-ensoñ 69/08
degerli inandırıcı
d. 55/23, 56/21
degirmenli kale ismi
d. 50/16
değiş- değişmek
d.-ip+(degş-ip) 3/09
değişli ait
d. 32/24
dekābr *Ru.* Aralık ayı
d.+a 50/25
d.+da 41/08, 42/01, 42/03,
42/14, 45/03, 45/10, 45/20,
46/21, 47/05, 51/11, 52/01

d.+dakı 49/03, 51/11, 52/03
d.+dan 46/06
d.+ı 62/31
d.+ında 18/22, 73/26
d.+ındakı 47/30, 53/01
d.+iñ 42/11
dem *Far.* nefes, an
d. 14/10
d.+ine 59/18
demir demir
d. 3/03, 19/12, 19/16, 19/18,
19/19, 20/07, 20/08, 20/09,
21/05, 21/06, 21/10, 21/12,
21/14, 21/20, 63/15
demirgazık kuzey
d. 31/22, 31/25, 53/10
d.+a+(demirgazığ.a) 45/27
d.+dan 32/26
demirgazık-günbatar kuzeybatı
d. 3/12, 11/18, 32/16
d.+rakda 3/20
demirgazık-gündogar kuzeydoğu
d. 32/18, 59/28
deñ denk
d. 3/16, 25/25, 30/10, 68/25
deñeşdir- karşılaştırmak
d.-ip 61/28
deñiz deniz
d. 66/02
d.+inden+(deñz.inden) 73/27
deñsiz-taysız eşi benzeri olmayan
d. 65/15
dep- tepmek
d.-ip 35/11
depe tepe
d. 32/17
d.+den 32/18
d.+niñ+(depä.niñ) 31/04
depgin tempo
d. 55/28
derbi-dāgın darmadağın
d. 40/09
derece *Ar.* derece
d.+de 3/16, 36/30, 49/20
d.+e+(drecä) 4/13, 29/27
d.+sine 70/14, 70/17
dereceli *Ar.* +*Tü.* dereceli, dereceden
d. 19/20, 56/27

dereğine yerine
d. 6/15, 12/12, 63/24

ders gübre
d. 64/16

derveze *Far.* pencere
d.+leriniñ 48/16
d.+leriñ 53/20
d.+niñ+(dervezä.niñ) 53/15
d.+si 30/25, 31/11

desgā *Ru.* yapı, kuruluş, tesis
d.+niñ 4/12

deslāp önce
d.+dan 48/19

dessine hemen, derhâl
d. 58/05, 64/08

deşik delik, deşik
d. 52/26, 57/28

dıkma bir unvan
d. 6/10, 6/25, 6/28, 8/10, 8/17,
9/06, 9/24, 9/26, 9/31, 10/25,
11/15, 23/13, 26/02, 26/05,
26/07, 26/14, 26/18, 26/26,
35/12, 36/24, 37/09, 37/13,
38/01, 42/26, 42/30, 47/16,
47/20, 47/25, 47/27, 48/08,
48/11, 48/19, 51/16, 51/22,
53/09, 53/14, 53/23, 55/08,
57/23, 57/31, 59/15, 61/13,
68/06, 68/08

dıknışık kalabalık, izdiham
d. 53/20

dīn- kurtulmak
d.-ıpdır 72/09

dīnç tatil
d. 49/21

diametr *Ru.* çap
d.+i 31/16

dik- dikmek, kurmak
d.-enligi 66/02
d.-enliginden 65/26
d.-ip 49/10

dikelt- kaldırmak, doğrultmak
d.-ip+(dikeld-ip) 40/06
d.-megiñ 65/19

dikil- dikilmek, kurulmak, yapılmak
d.-en 61/24
d.-ensoñ 22/10

diklik dik olarak, boydan

d.+ine+(diklig.ine) 45/18,
57/20

dil dil, lisan
d.+inden 15/23
d.+ine 4/02

dile- dilemek, istemek
d.-pdir+(dilä-pdir) 66/18

dīn *Ar.* din
d. 70/14, 71/06

dīni *Ar.* dinî, dinsel
d. 7/27, 7/28, 7/29

dīñle- dinlemek
d.-yârdim 69/26

dīñ savuma amaçlı kule
d.+iñ 51/04

dīñe ancak, sadece
d. 3/06, 7/30, 13/04, 13/28,
14/17, 17/30, 18/10, 19/18,
21/06, 23/16, 24/10, 29/01,
29/16, 29/18, 30/26, 30/27,
34/02, 36/08, 36/24, 37/14,
39/12, 46/03, 47/12, 47/16,
48/03, 48/07, 53/31, 55/24,
55/29, 58/09, 59/14, 59/20,
60/08, 60/23, 60/31, 61/18,
61/26, 63/17, 65/21, 65/22,
67/01, 68/08, 68/18, 69/19,
73/02, 73/11

dīñlidepe kale ismi
d. 3/14, 3/15, 3/18, 3/24, 29/13,
31/02, 31/21
d.+däki 15/05, 26/19
d.+de 14/16, 25/02, 29/22
d.+den 31/07, 31/14, 45/13
d.+e+(dīñlidepä) 15/18, 29/25
d.+ni+(dīñlidepä.ni) 23/16,
25/23, 33/21
d.+niñ+(dīñlidepä.niñ) 3/23,
10/12, 10/15, 10/17, 10/18,
10/20, 10/22, 12/10, 15/01,
32/16, 33/04

dīre- desteklemek, dayanmak
d.-pdir+(dirä-pdir) 52/25

dīri diri, sağ
d. 11/29, 23/05, 66/21, 69/03

dīvār *Far.* duvar
d. 29/13, 29/19, 30/25
d.+dan 46/03

d.+1 3/09, 3/10, 32/05, 59/24,
60/15, 64/26
d.+ına 56/08
d.+ından 50/22
d.+ını 56/31, 57/02, 58/03,
59/27
d.+ınıñ 4/19, 31/09, 32/06,
52/09, 52/16, 56/16, 58/12,
59/04, 59/10, 65/12
d.+ıñ 30/02, 30/06, 30/16,
32/08, 56/11, 56/12, 56/15,
58/03, 58/06, 58/13, 59/08,
64/27, 65/06
d.+ları 29/27, 29/28, 52/25,
65/02
d.+larından 59/02
d.+larını 30/18, 64/24
d.+larının 4/21, 50/07, 61/04,
70/03
d.+larıñ 30/09
dīvārcık *Far.* +*Tü.* küçük duvar
d. 30/03
d.+da 30/04
d.+ıñ+(divarcıg.ıñ) 30/03
d.+ıñkı+(divarcıg.ıñkı) 30/04
divizion *Ru.* tümen
d. 13/25
divīziya *Ru.* tümen
d.+sınıñ 18/24
diy- demek, söylemek
d.-di 70/16
d.-en 3/17, 3/25, 4/04, 49/22
d.-enime 7/19
d.-enlerem 51/28, 51/28
d.-enlerini 25/06, 71/26
d.-er 3/29, 62/03
d.-ibem 71/15
d.-ip 3/31
d.-ipdir 19/07, 21/23, 49/25,
68/31
d.-ipdirler 46/19, 57/30
d.-mäge 4/03
d.-män 59/25, 59/26, 59/26,
59/26, 62/01, 64/16, 64/16
d.-mändirler 68/24
d.-megi 4/01
d.-mek 56/13, 57/11
d.-se 70/23

d.-yän 38/13
d.-yänler 10/23
d.-yär 10/24
diydir- dedirmek
d.-yändigini 36/26
diyen diye, diyerek, denilen
d. 8/17, 10/11, 12/23, 13/19,
15/15, 17/31, 18/05, 20/26,
21/04, 21/10, 29/08, 32/21,
37/11, 38/24, 40/23, 45/05,
45/22, 49/10, 49/16, 53/03,
68/05, 73/13
diyen yalı neredeyse, yaklaşık
d. 3/16, 25/28, 32/08, 32/10,
32/22, 47/11, 51/05, 60/03
diyil- denilmek
d.-endir+(diyl-endir) 7/08
d.-ip+(diyl-ip) 6/08, 12/13,
12/18, 15/27, 47/25, 73/19,
74/06
d.-meginiñ 42/15
d.-se 72/15
d.-yän 50/20
diyip diye, diyerek
d. 3/30, 6/23, 13/17, 14/15,
18/04, 18/20, 20/09, 20/27,
21/27, 32/27, 33/21, 34/05,
35/11, 39/09, 39/15, 39/24,
40/06, 50/17, 50/31, 52/06,
54/15, 54/31, 55/04, 55/21,
57/28, 59/11, 62/06, 62/22,
62/26, 63/08, 63/09, 63/12,
64/02, 65/02, 65/03, 65/22,
69/03, 69/26, 70/19, 70/30,
72/27
dog- doğmak
d.-ar 53/16
dogan kardeş
d.+1 12/07
doganlık kardeşlik
d. 70/03
dogrı doğru, gerçek
d. 19/21, 20/08
d.+dığına+(dogru.dığına) 60/18
dogrusı aslında, gerçekte anlamında
cümle başı edatı
d. 56/25
dokuz dokuz

d. 35/24, 69/12
d.+ısını 9/12
döl- dolmak
d.-updır 60/22
dolan- dönmek, dolanmak
d.-ip 14/15, 25/29, 62/19
d.-ıpdır 53/22
d.-ıpdırlar 42/02, 60/24
döldur- doldurmak
d.-ip 64/25
d.-ıpdırlar 24/06, 62/15
döldurıl- doldurulmak
d.-ip 57/09
dōh dolu
d. 4/08, 4/09, 11/11, 21/30,
23/16, 25/09, 29/02, 31/06,
46/18, 57/12, 62/09, 70/12
d.+dı+(dolu.dı) 32/25
dōn elbise, kıyafet
d.+larını 48/23
d.+una 18/04
doñuz domuz
d. 46/18
dōst *Far.* dost, arkadaş
d.+larının 66/14
dovām *Ar.* devam
d. 3/05, 25/10, 25/12, 41/06,
41/28, 45/17, 45/19, 55/28,
56/20, 57/08, 57/15, 57/20,
61/28
d.+ında 13/28, 20/09, 41/13,
56/18, 61/25, 63/11
dovāmı *Ar. +Tü.* devamlı, sürekli
d. 32/14
dovar küçükbaş hayvan
d. 41/18
dök- dökmek
d.-mezden 21/26
dökül- dökülmek
d.-en 26/30, 50/03
d.-ip 26/27
d.-mek 48/07
dōnder- döndürmek
d.-en 37/31
d.-ip 55/04
d.-meginiñ 54/24
d.-yärler 11/24
dōnüklik döneklik, hainlik

d. 68/05, 68/07
dör- karıştırmak
d.-üp 46/19
döre- oluşmak, meydana gelmek,
türemek
d.-pdir+(dörä-pdir) 13/22,
35/06
d.-yär 72/17
döredil- oluşturulmak, meydana
getirilmek
d.-ip 5/06
d.-meginiñ 4/16
döret- oluşturmak, meydana getirmek,
türetmek
d.-ip+(döred-ip) 38/26
d.-ipdir+(döred-ipdir) 40/09,
49/16, 49/21
d.-yär+(döred-yär) 20/18
dört dört
d. 6/15, 6/20, 6/24, 9/03, 9/06,
11/04, 11/04, 15/26, 18/17,
18/19, 38/18, 39/13, 42/16,
73/14
d.+de 12/29, 25/23
d.+den 33/30, 64/16
d.+ün+(dörd.ün) 25/22
d.+üsini+(dörd.üsini) 6/25
dörtburçluk *Tü. +Ar. +Tü.* dört köşeli,
dikdörtgen, kare
d. 31/21
d.+dan 29/13
dörthānlık *Tü. +Far. +Tü.* dört hana
sahip olmak
d. 35/06
dövtalap gönüllü, istekli
d. 48/12, 53/04
d.+larıñ 48/09
dövür *Ar.* devir, zaman
d.+de 4/07, 19/04
d.+e+(dövr.e) 29/11
d.+lere 32/24
d.+ündäkiden+(dövr.ündäkiden
) 23/28
d.+ünde+(dövr.ünde) 49/04,
50/24, 60/31, 61/09, 62/27
d.+ündenem+(dövr.ündenem)
4/08
d.+üniñ+(dövr.üniñ) 72/19

d.+ũñ+(dövr.ũñ) 48/02, 59/31,
65/15, 71/07
dragun alay ismi
d. 13/25, 41/23
düçar bol- *Far.*+Tü. karşılaşmak,
rastlamak
d.updırlar 53/17
dul dul, kocası olmayan evlenmiş
kadın
d. 6/19, 6/22
dur+(1)- yardımcı fiil
d.-an 32/10
d.-anoklar 60/09
d.-ansoñlar 35/11
d.-arıs 57/29
d.-ka 13/16
d.-magı 5/17, 38/11, 42/10
d.-mandır 24/12
d.-muş 69/10
d.-updır 24/01, 51/05, 59/05,
68/15
d.-updırlar 38/05, 52/22
dur+(2)- durmak
d.-an 55/09, 60/16, 62/12
d.-magı 48/15
d.-up 5/22, 60/17, 68/25
d.-updırlar 35/04
durluk keçeye benzer örtü
d.+larını 64/18
durmuş hayat
d.+ında 73/03
durul- durulmak
d.-madı 70/13
d.-yar 21/11
durun Türkmenistan'da bir bölge
d. 26/01
d.+a 50/11
d.+ı 24/10
düş yan, civar
d.+undan 63/31
düş- karşılaşmak, rast gelmek
d.-yar 9/10
duş gel- karşılaşmak, rastlamak
d.-medik 50/21
duşmān düşman
d. 29/11, 32/11, 32/13
d.+a 68/24
d.+ı 53/03

d.+ıñ 7/06, 13/12, 21/18,
48/12, 53/08, 69/11
d.+lar 15/24
düşuş- karşılaşmak
d.-ipdırlar 36/03
duvlan- yaslanmak, yatmak, uzanmak
d.-andığını 61/04
duy- duymak
d.-arlar 56/21, 56/28
d.-man 48/30
d.-updırlar 57/22
duydānsız ansızın, aniden
d. 26/22, 38/05, 48/07
duydur- duyurmak, ilan etmek
d.-ıp 7/25
dūzholum Türkmenistan'da bir bölge
d.+dan 29/24
dünyā *Ar.* Dünya
d.+den 18/07
d.+e+(dünyā) 73/13
dürbi *Far.* dürbün
d. 17/11, 69/20
d.+de+(dürbü.de) 69/22
d.+sinden+(dürbü.sinden)
36/14
dürli türlü, çeşitli
d. 5/09, 5/09, 18/02, 19/16,
20/20, 22/08, 32/24, 36/22,
41/10, 62/29, 64/06, 70/13
d.+çe+(dürlü.çe) 3/28, 32/24,
62/29
düş- düşmek
d.-cek 20/27
d.-cekmiş 20/30
d.-en 6/11
d.-megi 74/01
d.-selerem 68/23
d.-üp 12/06, 21/18, 25/27,
38/12, 48/10, 60/23
d.-üpdır 14/08, 62/07
d.-üpdırler 13/08, 42/07, 55/23
d.-yān 33/30
d.-yāndığını 33/27
düşek döşek
d. 61/19
d.+den 62/08
düşün- düşünmek
d.-ipdir 59/15

d.-ipdirler 40/24
d.-mändirler 46/18
düşünce düşünce, fikir
d. 68/05
düşündür- düşündürmek
d.-ipdir 20/27
d.-ipdirler 57/28
d.-yärler 65/20
düvdenekle- hızla koşmak, sıvışmak
d.-p+(düvdeneklä-p) 62/13
düye deve
d. 4/23, 13/26, 13/28, 19/22,
19/22, 19/24, 19/27, 19/28,
20/03, 20/04, 20/11, 64/21,
64/29, 65/05
d.+den 13/15
d.+e+(düyä) 19/21
d.+ler 13/21, 14/09, 19/31
d.+leriñ 19/23
d.+ni+(düyä.ni) 13/24, 19/25,
20/05
düyekeş *Tü. +Far.* deveci
d.+lerden 13/30
düyeli deve sahibi, soyadı
d. 51/28
düyp dip, kök, asıl, esas
d. 22/13
d.+ündäki+(düyb.ündäki)
52/18, 56/11, 57/21
d.+ünde+(düyb.ünde) 29/29,
32/08, 47/10, 61/04
d.+ünden+(düyb.ünden) 21/15,
21/22, 32/05
d.+üne+(düyb.üne) 40/01
d.+üni+(düyb.üni) 5/18, 10/30
düypli köklü, esaslı
d. 5/11
düz- ayarlamak, kurmak, dizmek
d.-üpdır 18/14
düzet- düzeltmek, iyileştirmek
d.-ipdirler+(düzed-ipdirler)
52/26
düzlük düzlük
d. 31/01

Ä

ādim adım
ä. 26/15, 50/28
ādimlik adımlık
ä.+de 30/23, 50/23
āgirt muazzam, çok büyük
ä. 4/11, 60/30
āhli *Ar.* bütün, hepsi
ä. 8/01, 9/18, 10/05, 10/07,
10/09, 10/30, 11/03, 12/20,
14/16, 15/27, 19/06, 22/17,
23/12, 24/04, 24/04, 32/12,
33/04, 33/14, 33/22, 35/07,
35/25, 39/28, 40/15, 41/15,
53/26, 53/29, 56/29, 57/11,
58/16, 60/05, 62/07, 67/01,
70/17, 71/13
āhmiyet *Ar.* ehemmiyet, önem
ä. 42/19
ä.+e 51/03, 70/28, 72/25, 72/30
ä.+ini 41/14
āht *Ar.* aht, akit
ä.+inde+(āhd.inde) 48/15
ākit- götürmek, alıp götürmek
ä.-ipdirler+(ākid-ipdirler) 6/14
ä.-mäge 41/18
ä.-mek 13/23
āpet *Ar.* afet, felaket
ä. 70/03
āpişge pencere
ä.+sinden 64/31
ār koca, adam
ä.+lerine 68/24
ä.+leriniñ 62/19
āşgār *Far.* aşikâr, açık
ä. 13/21, 56/06
ātiyāç *Ar.* ihtiyat
ä. 19/23

E

e- ana yardımcı fiil

e.-ken 3/21, 3/21, 3/29, 6/12, 6/22, 8/12, 8/13, 8/15, 10/19, 10/23, 10/24, 10/24, 11/12, 11/17, 15/28, 19/25, 21/07, 21/26, 21/28, 23/05, 23/06, 23/28, 23/28, 24/09, 24/11, 24/25, 25/09, 26/31, 29/20, 37/09, 37/10, 37/27, 37/28, 41/05, 41/11, 42/21, 42/27, 45/02, 45/05, 45/13, 45/23, 45/27, 45/28, 45/30, 45/30, 46/05, 46/27, 46/28, 48/14, 50/25, 50/27, 50/29, 54/08, 54/28, 55/30, 56/10, 56/14, 58/01, 59/22, 59/23, 61/14, 62/05, 62/06, 66/14, 66/15, 69/24, 69/25
e.-kendiklerini 26/29
e.-kenler 12/05, 13/03, 26/20, 36/18, 38/06, 38/07, 46/09, 46/29, 47/15, 48/31, 62/12, 62/13
e.-kenliğini 56/09

ece anne

e.+si 66/12
e.+sini 66/24
e.+siniñ 66/11, 66/29

ecir *Ar.* azap, kahr

e. 72/13

edermenlik cesaret, yiğitlik

e. 68/02, 68/23
e.+i+(edermenlig.i) 68/03

edil tam

e. 46/15, 50/07

edil- edilmek, yapılmak

e.-di 70/09
e.-en 12/19, 63/12, 74/06
e.-ende 20/28, 64/14
e.-endigi 10/22
e.-endigini 60/11, 71/12
e.-enem 70/12
e.-ip 6/05, 11/02, 14/06, 15/31, 17/22, 24/04, 30/08, 70/08

e.-ipdir 4/10, 4/19, 12/29, 20/21, 35/18, 38/15, 45/09, 53/08, 63/18

e.-mändir 18/18

e.-megi 57/10

e.-melidir 19/06

e.-mesede 47/25

e.-yär 9/02, 12/13

edin- edinmek

e.-ipdir 21/30

eger *Far.* eğer, şayet

e. 7/05, 7/06, 7/24, 8/02, 8/03, 13/19, 18/08, 18/09, 19/31, 20/28, 21/15, 26/28, 26/30, 33/28, 54/30, 71/16, 72/11

egin sırt, arka

e.+ini+(egn.ini) 3/14

egmezlik eğmeme, eğilmeme

e.+ine+(egmezlig.ine) 60/11

egrel- eğrilmek

e.-ipdir 29/17

ek- ekmek

e.-mäge 40/22

e.-mek 38/24

ekil- ekilmek

e.-ipdir 38/29

e.-meginiñ 4/15

ekin ekin

e. 24/02, 24/14, 38/24, 38/28, 40/21

e.+ler 24/04

e.+leri 24/05

ekle- geçindirmek

e.-mek 15/08

ekspedision *Ru.* harekât grubu, keşif grubu

e. 3/26, 18/30, 61/02

ekspedisiya *Ru.* sevkiyat

e. 5/25, 14/13, 17/26, 17/27, 19/03

e.+ları 5/03

e.+nı 18/26, 19/10, 19/12, 19/15

e.+nıñ 5/28, 5/29, 6/03, 6/04, 19/18, 20/16, 21/13, 23/01

e.+sı 49/03

e.+sına 17/24, 63/16, 68/10

e.+sınıñ 22/12, 65/17

ekzempliar *Ru.* kopya, nüsha
e.+dan 8/18

elbetde *Ar.* elbette
e. 4/13

el el
e. 63/30, 65/13
e.+den 47/08,
e.+e 47/08
e.+i 54/17, 60/28, 69/09
e.+indäki 6/22
e.+inde 6/22, 50/25
e.+inden 40/15, 60/02
e.+ine 5/21, 69/13
e.+ini 68/20
e.+leri 48/24

el çek- vazgeçmek, bırakmak
e.-ip 56/31
e.-meli 56/24

elden gider- kaybetmek
e.-ilmegine 71/23
e.-ipdirler 49/09

elendir- sallamak
e.-ipdir 59/07

ele sal- ele geçirmek, sahip olmak
e.-makdan 37/08

elhenç korkunç, dehşet
e. 59/07

elhençlik korkunç, dehşet verici
e. 4/10

elli elli
e. 6/26, 26/15

elt- iletmek, yaklaştırmak
e.-cekdigini 57/25
e.-mändirler 48/05

emedekle- emeklemek
e.-p+(emedeklä-p) 55/29

emel *Ar.* emel
e.+e 52/26, 53/20

emir *Ar.* emir, buyruk
e.+ine+(emr.ine) 74/03

emissar *Ru.* ajan
e.+larınıñ 70/20

emlāk *Ar.* mal, mülk
e.+i+(emlāg.i) 33/23
e.+ini+(emlāg.ini) 38/22

emmā *Ar.* ama, fakat
e. 9/10, 11/23, 12/30, 15/22,
18/02, 18/28, 24/11, 37/22,

45/15, 46/12, 49/17, 52/07,
55/08, 58/08, 59/17, 64/22,
74/04

ençeme birkaç
e. 46/05, 63/19, 72/07

entek henüz, şimdi
e. 12/04, 60/14, 73/16

eññit eğim, yamaç
e. 30/16

erbet kötü, olumsuz
e. 50/02, 68/31

erivan Ermenistan'ın başkenti, alay
ismi
e. 69/13

erkek erkek
e. 10/07, 11/03, 33/07, 48/22,
59/26, 60/22, 60/25
e.+ler 55/03

erkinlik özgürlük, bağımsızlık
e.+i+(erkinlig.i) 70/04

ermenî Ermeni
e. 36/04

erñek kenar, yan
e.+inde+(erñeg.inde) 32/02
e.+inden+(erñeg.inden) 30/23
e.+indenem+(erñeg.indenem)
30/02
e.+leriniñ 30/13

erte sabah
e.+si 24/28, 45/10, 49/16,
52/07, 53/31

ertir yarın
e. 12/29

esās *Ar.* esas, temel
e. 4/03
e.+ında 29/05, 31/19

esāsan *Ar.* esasen
e. 19/20, 37/27, 47/25, 47/31,
66/03

esāsı *Ar.* esas, asıl
e. 3/25, 11/05, 17/08, 17/21,
18/06, 37/30, 41/03, 58/12,
60/01
e.+sı 51/08, 72/23

eser *Ar.* eser
e.+lerinde 17/20

eserdeñlik hassasiyet
e. 46/21

esger <i>Ar.</i> asker	26/11, 35/14, 35/27, 37/03,
e.+idi 34/06	37/05, 38/02, 38/23, 39/05,
eskadron <i>Ru.</i> süvari bölüğü	39/31, 40/06, 41/06, 45/01,
e. 5/30, 41/23	45/02, 45/12, 47/23, 47/29,
esli akıllı	50/02, 52/15, 53/10, 53/12,
e. 3/22, 4/19, 4/20, 56/04,	53/24, 54/19, 54/22, 61/31,
64/20, 68/15	64/06, 64/11, 65/01, 66/31,
esse <i>Ar.</i> hisse, pay, kat	69/19
e. 37/24, 62/17	e.-ipdirler+(ed-ipdirler) 7/01,
eşidil- işitilmek, duyulmak	12/17, 12/25, 15/05, 15/08,
e.-äyşe 26/29	23/12, 23/16, 25/04, 35/03,
e.-medik 68/01	35/08, 35/21, 37/21, 52/06,
eşit- işitmek, duymak	53/02, 55/18, 61/12, 62/20,
e.-en+(eşid-en) 8/09, 23/11,	63/26
46/22, 51/22	e.-mäge 38/01, 40/09, 45/16,
e.-ip+(eşid-ip) 13/30, 24/16,	45/28, 53/04, 63/29, 73/11
37/12, 55/10	e.-män 57/05
e.-ipdirler+(eşid-ipdirler)	e.-mändir 20/11, 22/10, 39/27
23/03, 37/17	e.-mecekdiklerine 35/22
et- etmek, yapmak	e.-megi 7/13, 11/14, 12/27,
e.-cekdigini 19/29	18/19, 24/02, 25/18, 51/23,
e.-di 70/24	54/19, 60/13
e.-diler 73/11	e.-megiñ 21/01, 39/23, 55/07
e.-dim 65/07	e.-megiñem 20/01
e.-en+(ed-en) 37/25, 41/13,	e.-mek 4/18, 10/21, 19/22,
51/23, 61/29, 67/04	20/10, 20/11, 20/17, 21/24,
e.-endigini+(ed-endigini) 4/17	22/16, 23/30, 45/22, 50/06,
e.-endigiñi+(ed-endigiñi) 7/12	51/17, 54/11, 55/08, 55/13,
e.-eniñde+(ed-eniñde) 62/06	58/08
e.-enlerinde+(ed-enlerinde)	e.-mekçi 39/19, 51/19
15/01, 54/31	e.-mekden 37/08, 54/23
e.-er+(ed-er) 7/14, 9/26, 23/09,	e.-meli 20/24, 21/07, 37/10,
26/21	68/05
e.-erin+(ed-erin) 7/22	e.-meris 68/31
e.-eris+(ed-eris) 4/25	e.-mese 66/08
e.-ilipdir+(ed-ilipdir) 15/27	e.-meseñ 17/12
e.-iñ+(ed-iñ) 54/15	e.-meyändigine 45/07
e.-ip+(ed-ip) 4/02, 6/14, 6/27,	e.-meyänleriñizi 7/16
9/11, 9/16, 9/28, 17/26, 18/30,	e.-se 7/18, 70/25
20/14, 21/03, 26/08, 26/13,	e.-seler 62/03
26/24, 32/30, 51/09, 53/02,	e.-señ 33/19, 63/16
56/03, 59/28, 64/15, 66/30,	e.-sin 8/07
69/01, 70/29, 71/07, 71/10,	e.-yän+(ed-yän) 6/01, 6/02,
71/12, 71/23, 72/07	36/23
e.-ipdi+(ed-ipdi) 72/22	e.-yändigine+(ed-yändigine)
e.-ipdir+(ed-ipdir) 11/01,	72/28
13/26, 15/13, 17/29, 18/23,	e.-yändigini+(ed-yändigini)
19/13, 19/21, 19/27, 25/12,	7/13

e.-yändirler+(ed-yändirler) 42/24, 46/08
e.-yär+(ed-yär) 8/13, 8/15, 17/18, 60/18, 61/22, 65/29, 65/31, 66/02, 66/05, 66/27, 73/15, 73/20, 73/25
e.-yärin+(ed-yärin) 7/04
e.-yärler+(ed-yärler) 9/19, 9/25, 10/14, 20/09
etap *Ru.* evre, aşama
e.+larıñ 70/10
etdir- ettirmek, yaptırmak
e.-ip 71/26
e.-ipdir 25/12
e.-ipdirler 25/06, 45/18, 45/19
e.-mäge 56/20
e.-mecekdiklerini 55/12
e.-mek 57/15, 57/20
e.-yär 3/05
etdiril- ettirilmek, yaptırılmak
e.-ende 57/08
e.-ipdir 25/10, 41/28, 55/28
e.-megi 40/19
etek Türkmenistan'da bir bölge, etek, kenar, dağ eteği
e. 10/09
e.+indäki+(eteg.indäki) 64/25
e.+inde+(eteg.inde) 6/18, 10/11, 21/28, 39/30
e.+ine+(eteg.ine) 62/04
eträp *Ar.* etraf, çevre
e.+lar 3/21
etrek Türkmenistan'da bir bölge
e. 21/02
e.+den 20/04
eye sahip
e. 51/03, 70/28, 72/25, 72/30
e.+leri 47/12
eyele- sahip olmak, ele geçirmek, fethetmek
e.-cek 26/07
e.-en+(eyelä-n) 18/15, 28/01, 45/14
e.-enden+(eyelä-nden) 25/02, 26/07
e.-enlerinden+(eyelä-nlerinden) 41/12, 41/29
e.-megi 24/19, 41/16, 50/08

e.-mek 5/28, 18/16, 18/18, 29/24
e.-mezden 21/12
e.-pdir+(eyelä-pdir) 25/16
e.-pdirler+(eyelä-pdirler) 26/04
eyelen- sahiplenmek, ele geçirmek
e.-ipdir 24/27
e.-megi 24/20, 42/22, 45/03, 51/02
e.-se 40/05
eyer- takip etmek, izlemek, ulaşmak
e.-cek 24/11
eyran İran
e. 73/20
e.+a 35/28, 38/14
e.+dakı 39/24
e.+dan 36/16, 36/19
e.+danam 17/13
e.+ı 36/18, 72/12
e.+ıñ 73/24, 73/26
eyyäm bundan böyle, itibaren, çoktandır
e. 13/18, 14/04, 24/12, 53/25, 72/20, 72/21
ezberlik *Far.+Tü.* beceri, maharet, yetenek
e.+i+(ezberlig.i) 68/12

F

fäkt *Ru.* olgu, vaka, gerçek
f. 66/10
f.+lar 17/16, 18/06, 69/15
f.+laram 61/22
f.+ları 68/12
fäksiz *Ru.+Tü.* asılsız, kanıtsız
f. 70/12
fevräl *Ru.* Şubat ayı
f.+ında 60/26, 62/30
flang *Ru.* kanat, yan
f.+ınıñ 50/08
förma *Ru.* şekil, form
f.+dakı 31/21
f.+sında 29/16
funt *Ru.* 410 gr'lık ağırlık birimi
f. 33/15
funtluk *Ru.+Tü.* funt ağırlığında
f. 58/02

fut 30,48 cm'lik uzunluk birimi
f. 57/08
f.+a 32/01, 32/03, 32/06,
55/28, 55/29
f.+dan 32/01, 32/03, 57/07

G

gāba- kuşatmak
g.-ar+(gaba-r) 46/09
g.-maga 48/20
g.-mak 45/18, 46/06
g.-pdırlar 68/28
gābal- kuşatılmak
g.-an 62/27
g.-anda 22/08
g.-ıp 53/26
gabāt gel- denk gelmek
g.-yār 10/29
g.-inse 50/18
g.-yān 59/30
gābav kuşatma
g. 45/24, 45/31, 46/02, 55/25,
60/31, 61/09
g.+dakılarıñ 46/10
g.+ında 61/29
g.+ıñ 46/12, 50/24, 61/06,
61/25, 63/10
gaç- kaçmak
g.-an 29/04
g.-ıp 38/21, 39/14, 46/23,
60/16, 60/21, 66/03
g.-maga 53/12, 59/14, 59/16,
59/24
g.-man 59/18
g.-yar 5/19
gaçı set, rampa
g. 31/27
gaçır- kaçırmak
g.-ıp 38/12
gaçış- kaçırmak
g.-ıpdır 45/08
gadagan *Ar.* yasak
g. 17/28, 63/29, 70/12
gaharını getir- *Ar. +Tü.*
sinirlendirmek
g.-mān 39/03

gahrimānçılık *Far. +Tü.* kahramanlık
g. 11/31, 68/01
gāl- kalmak, bırakmak
g.-an 6/22, 9/29, 11/29, 33/29,
33/31, 49/01, 54/27, 66/21
g.-ancasını 66/01
g.-andığından 18/07
g.-ar 20/26
g.-arıs 45/05
g.-dı 8/02
g.-ıpdır 47/03, 47/12, 48/08,
53/15, 54/01, 56/12, 62/18,
63/20, 64/14
g.-ıpdırlar 48/30
g.-macağı 13/20
g.-magı 25/08, 38/23
g.-magına 72/08
g.-magını 72/15
g.-mak 68/04
g.-yar 10/04, 10/07, 14/17
galā *Ar.* kale
g. 3/07, 4/08, 4/10, 4/18, 23/15,
29/09, 31/08, 31/13, 31/21,
32/13, 32/18, 50/15, 50/15,
50/16, 50/27, 52/17, 53/26,
56/23, 57/06, 61/02, 61/26,
61/31, 62/25, 63/29, 65/10,
66/02, 70/03, 70/07, 71/14,
74/04, 74/05
g.+a+(gala) 17/31, 18/01,
18/02, 18/05, 23/13, 26/07,
33/02, 37/12, 41/15, 42/02,
42/27, 45/16, 46/26, 46/30,
50/13, 50/13, 50/14, 52/07,
52/20, 57/19, 61/18, 62/07,
62/13, 63/11
g.+da 25/08, 33/09, 33/13,
33/19, 38/23, 47/12, 54/20,
71/09
g.+dakı 22/09, 32/28, 32/29,
32/30, 33/07, 35/01, 46/22,
62/05
g.+dakılar 54/28
g.+dakılara 54/14
g.+dan 35/16, 38/19, 38/21,
40/14, 42/27, 54/31, 55/02
g.+larına 50/10
g.+larında 32/13

g.+larını 46/09
g.+larıñ 50/18, 50/30
g.+nı 11/03, 11/09, 11/26,
11/31, 13/01, 15/05, 15/15,
18/11, 25/07, 25/18, 26/04,
33/31, 34/01, 35/02, 38/11,
38/15, 39/26, 40/23, 45/17,
45/18, 46/06, 46/20, 46/23,
47/09, 49/15, 53/05, 54/31,
56/24, 57/11, 57/18, 57/24,
58/05, 58/15
g.+nıñ 3/04, 3/09, 3/09, 3/10,
3/12, 3/12, 3/24, 4/07, 4/13,
4/19, 4/21, 10/15, 10/20, 10/30,
10/31, 11/04, 11/11, 11/13,
11/13, 11/16, 11/18, 26/23,
29/03, 29/05, 29/06, 29/16,
29/20, 29/28, 30/08, 30/17,
30/18, 30/21, 30/29, 31/01,
31/05, 31/10, 31/11, 31/12,
31/16, 32/05, 32/06, 32/11,
32/18, 32/23, 32/25, 34/08,
35/14, 42/03, 42/11, 42/24,
45/23, 45/26, 45/27, 45/30,
45/30, 46/03, 46/04, 46/15,
46/27, 47/02, 47/21, 48/16,
50/06, 50/20, 51/06, 51/07,
51/08, 52/09, 52/16, 55/16,
55/18, 55/27, 56/08, 56/11,
56/16, 56/26, 56/31, 57/02,
57/04, 57/20, 57/26, 57/31,
58/02, 58/11, 59/02, 59/04,
59/06, 59/10, 59/19, 59/20,
59/21, 59/24, 59/27, 59/28,
60/11, 60/15, 60/30, 61/01,
61/04, 61/09, 61/15, 61/17,
61/24, 62/04, 64/24, 64/26,
65/11, 65/12
g.+sı 3/17, 3/22, 3/25, 3/27,
4/05, 22/08, 25/08, 29/11,
50/14, 50/17, 50/20, 50/23,
50/25, 50/29, 60/10, 64/08,
64/31
g.+sına 20/13, 24/22, 25/28,
37/30, 40/08, 41/01, 41/27,
45/21, 50/11, 50/15, 50/16,
70/18, 71/09, 71/13
g.+sında 41/08, 42/09

g.+sındaki 33/11, 61/21
g.+sından 3/19, 25/15, 41/20,
41/22, 47/19, 50/28, 50/29
g.+sını 25/16, 28/01, 29/02,
38/13, 41/12, 41/16, 41/29,
47/01, 50/07, 68/01, 73/08
g.+sınıñ 3/01, 5/01, 10/27,
12/25, 26/01, 29/01, 39/30,
40/18, 46/25, 50/22, 51/02,
51/02, 51/03, 51/04, 52/18,
54/26, 62/27, 69/19, 70/01,
72/30, 73/03, 73/30

gäldır- bırakmak

g.-an 49/26

g.-ıp 48/27

g.-ıdır 25/17

g.-magıñ 66/16

g.-yarlar 9/05

gäldırıl- kaldırılmak, yükseltmek

g.-an 32/17

g.-ıdır 30/03

galereya *Ru.* galeri

g.+nıñ 52/25

g.+sınıñ 52/23

gālıberse-de bununla birlikte

g.-se 73/20

gālındı kalıntı

g.+sı 72/19

galıñlık kalınlık

g.+da 30/23

g.+ı+(galıñlıg.ı) 29/29, 30/04,
31/09, 32/08

galla *Ar.* tahıl

g. 24/21

galmıkıstān Kalmukya

g.+dan 20/05

galñat- toplamak, yığmak

g.-mak 30/19

galp *Ar.* sahte

g. 5/14

galtaman *Far.* eşkıya, yağmacı

g.+larıñızı 7/02

gān kan

g. 21/26

g.+ına 10/13

g.+ınıñ 74/01

gānat kanat, yan

g.+ı 11/04, 29/18, 31/22,
31/23, 31/23, 31/23, 52/08,
52/09
g.+ında 31/25, 31/25, 31/26,
31/26, 46/03
g.+ını 35/15
g.+ınıñ 11/10, 11/16, 45/26,
45/29
g.+ları 11/11
g.+larını 45/24
gānhōr *Tü.+Far.* kan içici, gaddar
g. 69/21
gapdal taraf
g.+dan 31/28
g.+ında 49/10, 53/29, 68/29
gapdallayın yan yana
g. 45/25
gāpıl *Ar.* gafil, aymaz
g. 38/07
gapırcak sandık, kutu
g. 13/30, 49/11
g.+lara 62/15
gapma-garşılıklı zıt, ters
g. 38/25
gara kara
g. 54/04, 59/07, 64/14, 65/30
gara- bakmak
g.-anda+(gara-nda) 24/23
g.-mandırlar 68/07
g.-pdır 19/20, 40/19
g.-pdırlar 55/01, 56/27, 73/05
g.-yandıklarına 21/25
gara-görnüm gözün görebildiği
mesafe
g. 46/25
gara güyç bilek gücü, doğal afet
g. 7/07
garamazdan rağmen, karşın
g. 7/07, 12/22, 73/25
garañkı karanlık
g. 60/23
garañkılık karanlık
g. 54/04
gara ört bol- yanıp kararmak
g.-up 64/14
garaş- bakışmak
g.-ıp 59/04
g.-ıpdırlar 54/06

g.-mak 26/25, 55/24
garaşıl- beklenmek
g.-madık 41/17
g.-magına 21/15
g.-man 13/16
garaşsız bağımsız
g. 74/02
garavul gözcü, bekçi
g. 61/18
garavulla- korumak, muhafaza etmek
g.-pdırlar 46/31
garayış görüş, bakış
g.+ına+(garayış.ına) 17/19
garaz kısaca, özetle
g. 13/31
garım hendek, çukur
g. 29/20, 30/09, 30/18, 31/12,
32/07, 32/07, 45/14, 46/13,
49/23, 52/18, 57/19
g.+a 52/24, 56/28, 57/21
g.+ı 31/28, 46/15
g.+ındaki 30/29
g.+ından 52/17, 56/08
g.+ıñ 30/09, 30/13, 30/14,
30/14, 30/16, 30/17, 30/22,
30/25, 32/01, 32/02, 32/05,
46/15, 50/02, 50/03, 52/19,
56/11
g.+ıñkıdan 30/29
g.+lar 45/19, 46/10, 46/17,
49/28
g.+larda 49/01
g.+lardakı 4/22, 64/28
g.+ları 49/22, 57/20, 64/25
g.+larına 52/21
g.+larıñ 54/03
garımlı hendekli
g. 31/04
garnizon *Ru.* garnizon
g.+ı 37/07
garpışma dalaşma, çatışma
g. 48/04
garrı yaşlı, ihtiyar
g. 59/26, 69/07
g.+lardır 33/30
garrikäriz kale ismi
g. 26/04
garşı karşı

g. 5/19, 5/22, 8/16, 10/03,
12/22, 17/09, 17/21, 18/09,
21/15, 22/03, 23/15, 36/29,
37/31, 38/10, 49/23
g.+sına 55/23
g.+sında 30/22, 30/26, 39/17,
54/26
g.+sındaki 45/26, 45/29
garşıla- karşılamak
g.-pdır 6/24
g.-pdırlar 47/06, 50/04
garşılık karşılık
g. 11/21, 40/19, 70/16, 71/30
g.+a+(garşılıg.a) 51/20, 53/17
gatı sert, sağlam, katı
g. 4/18, 6/24, 7/11, 9/15, 10/31,
12/01, 12/20, 12/28, 14/08,
18/03, 19/28, 19/29, 20/03,
22/09, 25/10, 26/26, 30/07,
36/25, 38/19, 39/28, 40/15,
45/04, 47/06, 48/28, 48/31,
51/03, 52/24, 53/19, 55/17,
59/20, 64/11, 68/12, 69/25
gatnaş- katılmak
g.-an 3/15, 15/23, 36/28, 53/30
g.-andığı 34/10
g.-andığını 23/08
g.-anlar 53/19
g.-cak 41/01
g.-ıp 15/29, 19/15
g.-ıpdır 11/26, 42/17, 51/13,
53/07
g.-ıpdırlar 28/04
g.-magını 17/28
g.-mak 17/24
g.-yar 12/20
g.-yardı 34/03, 34/07
gatnaşdırıl- katmak
g.-magını 17/26
gatnaşıcı katılımcı, katılan
g. 68/10
gatnaşık ilişki, münasebet
g. 36/06
g.+larıñ 5/18
gaygır- acımak
g.-man 60/06
gayra-gündogar kuzeydoğu
g.+ında 46/25

gayt- dönmek
g.-an+(gayd-an) 33/22, 54/27
g.-anda+(gayd-anda) 42/06,
53/19
g.-andan+(gayd-andan) 47/11
g.-arlar+(gayd-arlar) 52/06
g.-ıp+(gayd-ıp) 48/17, 61/16
g.-ıpdır+(gayd-ıpdır) 37/14,
47/10, 53/31, 68/16
g.-ıpdırlar+(gayd-ıpdırlar)
37/12, 38/12, 42/08
g.-maga 9/15, 42/30
g.-yar+(gayd-yar) 26/17,
45/29, 46/29
gayta aksine, kez, defa
g. 7/28, 68/24
gaytala- tekrarlamak
g.-mazlık 22/14
g.-pdırlar 51/12
g.-yar 32/22, 63/10
gaytalan- tekrarlanmak
g.-yar 15/21
gaytar- geri vermek, döndürmek
g.-ıp 8/03, 8/03, 38/21
gaz- kazmak
g.-ar 64/11
g.-ıp 12/04, 45/06, 45/14,
45/19, 46/07, 46/13, 49/29,
52/11, 52/16, 57/24, 64/21
g.-ıpdır 31/17
g.-ıpdırlar 45/08, 46/11
g.-maga 49/24
g.-magı 46/12
g.-mak 10/19, 45/09, 46/14,
56/13, 56/14, 56/16, 56/20,
56/30, 57/05, 57/07, 57/15,
57/19
g.-masalaram 46/10
g.-yandığını 57/22
g.-yanını 46/17
gazan- kazanmak
g.-an 6/06, 13/11, 49/04
g.-ıp 37/22, 37/29
g.-ıpdırlar 25/08
g.-maga 54/08
g.-mak 21/27
gāzancık Türkmenistan'da bir bölge
g.+a+(gazancığ.a) 37/25

gazet *Ru.* gazete

g.+iniň 17/18

gazıcı kazıcı

g.+lar 57/16

gazıl- kazılmak

g.-an 31/06

g.-ıp 52/23, 56/08

g.-ıpdır 30/20, 32/19, 56/10

g.-yan 57/20

g.-yanını 56/28

gädik gedik, delik

g. 4/21, 57/04, 58/07, 58/10,
59/02, 59/03, 59/19

g.+den 58/04

g.+i+(gädig.i) 58/05

gävers Türkmenistan'da bir bölge

g. 10/06, 38/28, 40/21

geç- geçmek

g.-cekdigini 21/16, 33/04

g.-en 4/11, 5/03, 7/01, 11/09,
34/06, 53/11, 59/13, 68/09

g.-enlerinde 13/27

g.-ensoň 14/14

g.-er 12/15, 30/08, 57/19,
64/15

g.-erler 11/14, 41/30, 54/09

g.-ip 30/28, 33/22, 47/16,

63/31, 64/30, 68/26

g.-ıpdır 3/25, 10/17, 47/08,
47/26, 68/17

g.-ıpdırlar 11/19, 42/01, 42/04,
53/09, 59/25

g.-mäge 59/09

g.-mänkä 62/16

g.-mänsoň 42/01

g.-megem 66/07

g.-megi 20/04, 74/04

g.-megimiz 17/06

g.-megine 68/06

g.-mek 56/02, 57/08

g.-meli 38/08

g.-yänini 51/09

g.-yär 3/04

geçil- geçilmek

g.-cek 29/11, 57/14

g.-megi 41/20

g.-yän 42/11

geçir- geçirmek

g.-en 45/20, 70/01

g.-ip 5/08, 19/11, 29/03, 42/10,
47/29, 71/26, 72/20

g.-ıpdır 14/13, 15/04, 42/27

g.-ıpdırlar 42/15, 45/04, 45/17

g.-mäge 38/18

g.-megi 13/04, 18/26

g.-megiň 19/12

g.-mek 6/30

g.-mekçi 11/23, 54/13

g.-mekçidiklerini 54/16

g.-mekden 11/24, 54/23

g.-meli 12/23

g.-yär 23/30

g.-yärler 8/10

geçiril- geçirilmek, yapılmak

g.-en 29/10, 56/07

g.-ıpdır 3/10, 24/04, 25/02,
29/07, 52/21, 55/06

g.-mek 5/10

g.-yär 9/18, 10/10

geçit geçit

g.+inden+(geçid.inden) 13/27

g.+ine+(geçid.ine) 9/04

g.+ini+(geçid.ini) 13/20

gel- gelmek

g.-di 62/21

g.-dik 49/24

g.-dim 7/10

g.-emzok 49/24

g.-en 28/10, 33/05, 36/05,
40/15, 45/12, 48/19, 54/16,
71/28

g.-ende 4/24, 6/21, 17/15

g.-enden 24/26

g.-enimden 8/01

g.-eninden 23/29

g.-enler 28/06

g.-enleri 48/17, 53/29

g.-enleriňem 26/17

g.-enok 26/16

g.-ensoň 12/31

g.-er 61/16

g.-ip 24/13, 24/28, 41/02

g.-ıpdır 6/21, 13/19, 15/03,
17/31, 18/05, 23/24, 25/22,
25/29, 28/02, 28/03, 45/11,

52/26, 53/20, 54/18, 57/06,
62/11, 66/11
g.-ipdirler 12/23, 40/04, 45/22,
52/07, 53/03
g.-mändir 25/25
g.-mänkä 23/03
g.-me 62/21
g.-megi 47/21
g.-mek 7/24, 33/28
g.-mekden 37/31
g.-meliler 26/16
g.-mez 14/15
g.-mezligini 62/19
g.-se 39/13
g.-yän 33/03, 36/10, 66/09
g.-yänler 26/11, 26/12
g.-yär 3/18, 6/09, 8/17, 31/13,
38/06
g.-yärđi 72/24
geldi-geçer geçici
g. 71/02
gelin gelin
g. 63/26, 64/02, 64/03
gelin- gelinmek
g.-di 17/08
g.-se 15/15
g.-yär 10/11, 70/08
gelşikli güzel, hoş
g. 69/24
generäl *Ru.* general
g. 3/26, 3/27, 5/08, 6/23, 8/10,
8/17, 9/29, 14/06, 14/10, 18/13,
18/25, 18/29, 19/01, 19/09,
20/25, 23/01, 23/07, 40/11,
42/16, 42/17, 46/24, 47/08,
57/02, 60/13, 63/06
g.+ı 47/17
g.+ıñ 63/01, 63/02
g.+larıñ 18/27
generäl-adyutant *Ru.* ikinci komutan
g. 6/06, 6/29
generäl-leytenänt *Ru.* üsteğmen
g. 19/30
generäl-mayör *Ru.* tümgeneral
g. 5/07, 20/25, 20/31, 21/02
generälñaya *Ru.* Türkmenler üzerine
yapılan harekâta verilen isim
g. 42/14, 42/15

genosid *Ru.* soykırım, katliam
g. 59/30
g.+ıñ 65/24
geñeş öğüt, tavsiye, toplantı
g. 73/17, 73/28
g.+ıñ 73/06
geñeşdärlik *Tü. +Far. +Tü.* akıl
hocalığı, öğüt vericilik
g. 8/15
geografik *Ru.* coğrafi
g.+i 72/24
gepe çeper söz ustası
g. 25/05
gepiñ gerdişine söz açılmışken
g. 17/06, 22/12
gepleşik görüşme, sohbet
g. 11/22, 11/24, 12/23, 13/04,
54/13, 54/16, 54/23, 55/15,
55/17, 71/26
g.+ıñ+(gepleşig.ıñ) 71/27
g.+ler 5/08
gerek gerek
g. 17/06, 18/17, 19/05, 19/22,
19/24, 20/19, 20/29, 49/24,
49/25, 56/14, 56/16, 56/18,
57/10, 65/27, 66/08, 66/17,
74/03
germap Türkmenistan'da bir bölge
g.+a+(germab.a) 42/20
getir- getirmek
g.-eni 51/27
g.-ip 22/07, 57/26
g.-ipdirler 68/30, 72/23
g.-mäge 38/02, 38/21, 61/20
g.-män 72/23
g.-megem 4/12
g.-mek 13/15, 62/13
g.-mekde 71/09
g.-meli 15/07
g.-yär 4/04, 31/20, 68/12
g.-yärler 32/25
getiril- getirilmek
g.-enden 41/26
geydiril- giydirilmek
g.-ip 32/04
g.-ipdir 30/02
geyim giyim, kıyafet
g.+ini+(geym.ini) 49/01

- gez-** gezmek
g.-ip 51/06
g.-ipdirler 36/29
- gezek** kez, defa
g. 4/07, 17/14, 17/15, 29/03,
29/04, 36/01, 36/13, 47/08,
49/07, 51/16, 51/25, 53/02,
53/03, 53/30, 55/07, 55/18,
68/17, 68/26, 69/06, 69/08,
69/09
g.+em+(gezeg.em) 51/25,
52/02, 52/05
g.+i+(gezeg.i) 55/17
g.+ki 37/23, 51/12, 51/27,
53/06
- gīgir-** bağlamak, ilan etmek
g.-ip 66/30
g.-ipdir 54/15, 55/21
g.-ipdirler 55/14
- gılav al-** cinleri tepesine çıkmak
g.-magına 49/27
- gılıç** kılıç
g. 33/17, 47/31, 68/03, 68/11,
68/13
g.+ı+(gılıc.ı) 68/18
g.+larını 38/05, 55/11
- gılıçlaş-** kılıçla savaşmak
g.-maga 53/25
- gılıçlı** kılıçlı, kılıç sahibi
g. 48/24, 54/18, 69/21
- gır-** öldürmek
g.-andığını 60/07
g.-andırı 49/06, 52/05
g.-anı 71/16
g.-ip 59/27, 66/01
g.-ipdir 47/13
g.-maga 65/26, 71/15
g.-magı 40/07, 48/09
g.-mak 23/14
- gırgına ber-** katliam yapmak
g.-mäge 72/02
- gırgınçlık** kıyım, katliam, soykırım
g. 59/30, 60/13
g.+ı+(gırgınçlıg.ı) 70/11,
70/14, 72/25
g.+ıñ+(gırgınçlıg.ıñ) 60/10,
65/16, 70/08
- gırıl-** ölmek
g.-an+(gırl-an) 63/19
g.-andığına+(gırl-andığına)
61/21
g.-andığını+(gırl-andığını)
60/26
g.-anı+(gırl-anı) 71/16
g.-arsıñız+(gırl-arsıñız) 39/15
g.-ip+(gırl-ip) 13/21, 14/09
g.-ipdir+(gırl-ipdir) 47/11
g.-magı 66/05
g.-magına 70/19, 71/18
- gırkılık** kırpma makası
g. 48/01
- gırkılıklı** kırpma makası olan
g. 48/24
- gırnak** cariyeye
g. 72/23
- gıs-** sıkmak, basmak
g.-ip 3/14
- gısaç** kısıkaç
g.+a+(gısaç.a) 20/22
- gısga** kısa
g. 4/05
g.+sı 22/12
- gısgalt-** kısaltmak
g.-ipdir+(gısgald-ipdir) 46/02
- gıssağlı** acele, acil
g. 10/31, 11/08, 15/16, 25/10,
45/06, 57/15
- gıssan-** acele etmek
g.-mak 49/24
- gış** kış mevsimi
g. 15/15, 15/17, 19/26
g.+ında 29/22
- gışla-** kışı geçirmek
g.-magı 13/14
- gız** kız
g. 61/15, 69/03
g.+ı 68/28, 69/04
g.+lar 70/06
g.+ları 68/22
g.+larımız 64/02
g.+larımız 64/03
g.+larıñ 63/26
- gız-** ilgilenmek, kızmak, ısınmak
g.-ip 48/29
- gızıl** altın
g. 62/08

gızylarbat Türkmenistan’da bir bölge

g. 9/19, 10/04, 20/22, 63/15
g.+a+(gızylarbad.a) 20/07,
24/09, 24/23
g.+da 21/09, 21/16
g.+ı+(gızylarbad.ı) 21/11, 24/07
g.+ıñ+(gızylarbad.ıñ) 6/18,
10/01, 21/13, 24/14

gızylçeşme Türkmenista’da bir bölge

g.+ni+(gızylçeşmä.ni) 21/11
g.+niñ+(gızylçeşmä.niñ) 24/15

gice gece

g. 12/18, 13/02, 20/18, 25/21,
26/02, 26/21, 26/30, 42/11,
48/07, 48/08, 48/09, 48/12,
57/08, 58/11, 66/19, 66/30
g.+ki 47/31, 49/03, 50/02,
50/05, 51/12
g.+lerine 38/04
g.+niñ+(gicä.niñ) 9/16, 56/18

giç geç

g. 12/16, 12/28, 53/25
g.+digini 55/09

giñ geniş

g. 10/30, 19/06, 30/29, 32/27

giñişlik genişlik

g. 29/19

giñlik genişlik

g.+de 30/28
g.+i+(giñlig.i) 30/13, 30/17,
30/21, 31/29, 32/03, 55/29
g.+inden+(giñlig.inden) 30/24
g.+iniñ+(giñlig.iniñ) 52/19

gır- girmek

g.-en 8/04, 18/04
g.-ipdirler 55/11
g.-mäge 61/19

girev rehin

g. 61/16

giriş- beraber girmek

g.-mek 53/25

girişil- beraber girmek

g.-ipdir 23/17

git- gitmek

g.-cek 46/23
g.-cekdigini 48/10
g.-en+(gid-en) 3/06, 4/15,
13/03, 13/12, 13/13, 24/29,

26/23, 36/02, 45/11, 46/24,
48/15, 60/22, 64/30, 66/03
g.-endigini+(gid-endigini)
54/21

g.-endiklerini+(gid-endiklerini)
24/16

g.-enler+(gid-enler) 48/26

g.-enleri+(gid-enleri) 38/21

g.-enlerini+(gid-enlerini) 48/29

g.-ensoñ+(gid-ensoñ) 55/03

g.-er+(gid-er) 39/22, 39/28,
46/20, 55/04

g.-erler+(gid-erler) 40/14

g.-ip+(gid-ip) 42/29

g.-ipdir+(gid-ipdir) 25/19,
38/15, 50/19, 53/24, 60/20,
64/09, 66/13

g.-ipdirler+(gid-ipdirler) 35/28,
48/25, 51/15, 64/03

g.-mäge 8/08, 48/09

g.-medigem 3/13

g.-mediklerem 64/10

g.-megi 39/15, 48/28

g.-megini 39/25

g.-mek 39/26, 40/23, 48/17,
55/30

g.-meli 12/29, 21/19, 24/11,
38/13, 41/03

g.-melidigi 65/29

g.-mersiñiz 69/03

g.-mezligi 35/16, 38/19, 40/15

g.-mezlik 35/18

g.-se 10/28, 21/18, 63/31

g.-seler 25/26

g.-yän+(gid-yän) 48/21, 51/14

g.-yändigini+(gid-yändigini)
55/10

g.-yändiglerini+(gid-
yändiglerini) 46/30

g.-yär+(gid-yär) 3/03, 9/07,
23/23, 30/16, 31/14, 45/27,

47/02, 62/13, 72/18

gizle- gizlemek, saklamak

g.-p+(gizlä-p) 60/09

g.-yär 45/30

gizlen- gizlenmek, saklanmak

g.-en 47/10

g.-iñ 55/20

g.-ip 3/08
g.-ipdir 47/04
g.-mäge 55/19
g.-mek 46/08, 46/11
gizlīn gizlice, gizliden
g. 46/01, 46/15, 56/08
goca yaşlı, ihtiyar
g.+lar 70/05
goç Türkmenistan'da bir bölge
g.+da 24/14
g.+ı 21/11
g.+uñ 24/15
goçant Türkmenistan'da bir bölge
g. 17/03
goh-galmagal gürültü patırtı
g. 46/22
gol+(1) kol
g.+ı 31/13
g.+larınıñ 10/16
g.+undan 42/18
g.+unıñ 50/26
gol+(2) çukur
g. 56/16, 58/12
golay yakın
g. 7/21, 9/14, 24/23, 26/26,
30/12, 33/15, 33/26, 52/07,
55/28, 55/29, 72/16
g.+dığını 32/28
g.+ına 24/28, 26/15, 48/04,
52/09, 52/10
g.+ında 29/19, 58/01, 59/22
g.+ındaki 31/16
golaycak yakın
g.+da 52/20
g.+ında+(golaycag.ında) 50/26
g.+ından+(golaycag.indan)
10/17
gol çek- imza atmak
g.-en 33/21
g.-ilende 73/28
golla- beklemek
g.-pdır 48/11
golları çermelgi kolları sıvalı
g. 48/23
gon- konmak, yerleşmek
g.-up 73/12
goñur Türkmenlerin bir boyu
g.+larıñ 42/11

gop- kopmak, meydana gelmek,
ortaya çıkmak
g.-updır 54/02
gōra- korumak, savunmak
g.-arın+(gora-rın) 7/19
g.-maga 17/15, 31/28
g.-magı 24/24
g.-mak 15/13, 33/21, 37/12,
42/28, 71/30, 72/03
g.-makda 68/01
g.-malı 23/16
g.-p 11/31, 73/09
g.-pdır 35/15, 42/26
gōragsız korunaksız, savunmasız
g.+rak 13/09
gōral- savunmak, savunulmak
g.-anda 45/01
gōran- korunmak
g.-maga 25/18
g.-magı 12/04, 17/04, 31/05,
38/23, 38/30
g.-mak 32/14, 47/22, 50/01
gōraycı koruyucu, muhafız
g. 33/31
g.+lar 53/06, 55/01, 58/05,
70/07, 73/08
g.+ları 38/11
g.+larıñ 33/12, 33/14, 33/17,
34/01
g.+nıñ 33/09
gork- korkmak
g.-amok 69/01
g.-an 18/04
g.-ma 68/31
g.-man 51/14
g.-uñ 69/02
g.-up 26/17
g.-updır 39/22, 40/15
g.-updırlar 18/03, 18/21, 26/21,
36/08, 39/28, 54/09, 55/04,
56/29
g.-yan 46/20
gorkı korku
g. 45/08, 69/11
g.+sına+(gorku.sına) 48/17
gorkuz- korkutmak
g.-ipdır 45/04
gospital Ru. hastane

g. 41/21
g.+ın 41/25
goş-golam zarurî insan ihtiyaçları
g.-ları 13/14
goşul- eklenmek, katılmak
g.-an 23/25
g.-madık 23/26
g.-yar 37/02
goşun ordu
g. 6/01, 6/05, 6/30, 9/04, 9/22,
13/18, 18/24, 19/05, 23/27,
25/20, 25/24, 25/25, 25/25,
26/01, 26/20, 33/13, 36/12,
36/31, 37/02, 39/20, 40/03,
41/01, 41/23, 42/25, 49/21,
50/14, 51/24, 53/13, 59/03,
60/19, 60/20, 61/27, 61/27,
64/09
g.+a 6/01, 37/10
g.+da 19/07
g.+dan 36/28
g.+ı 9/01, 9/06, 9/16, 19/22,
20/10, 20/17, 22/15, 26/08,
26/15
g.+ına 21/29
g.+ınıın 9/08
g.+ın 19/03, 25/11, 41/06,
53/13
g.+lar 6/02, 6/02, 41/24
g.+ları 5/16, 9/05, 12/31,
13/14, 14/08, 19/10, 23/29,
24/05, 25/19, 41/07, 42/03,
42/06, 59/01, 59/25
g.+larım 7/21
g.+larına 36/22, 48/03
g.+larında 49/26
g.+larını 21/24, 26/31, 28/08
g.+larınıın 6/07, 9/07, 14/05,
14/12, 18/30, 24/24, 24/27,
26/03, 26/15, 26/27, 28/01,
39/30, 40/01, 40/05, 41/16,
49/06, 52/05, 52/08, 52/10,
59/31, 60/06, 60/27, 62/30,
64/05, 65/17, 65/19
g.+ların 24/30, 41/27
gousman bulvar ismi
g. 62/23
govı iyi, güzel, hoş

g. 6/24, 8/03, 24/19, 24/24,
57/30
g.+larını+(govu.larını) 64/03
g.+rak+(gov.rak) 4/06, 4/11,
61/15, 70/07
govşak zayıf, gevşek
g. 11/13, 11/20, 46/04
govşat- gevşetmek, zayıflatmak
g.-ıdır+(govşad-ıdır) 35/05
govulandır- iyileştirmek
g.-ıdır 24/30
goy- koymak, bırakmak, izin vermek
g. 7/22, 7/25, 8/06, 8/07
g.-an 70/05
g.-dı 74/01
g.-maga 46/01, 56/05
g.-mak 52/16, 56/03, 57/21
g.-up 64/13
g.-updır 26/24, 49/10
g.-yar 20/15
goyber- bırakmak, salıvermek, içeri
almak
g.-di 70/18
g.-er 17/31
g.-ip 64/20
g.-ipdir 68/14
g.-mäge 69/04
g.-megi 63/29
g.-meli 8/16, 18/05
goyberil- bırakılmak, salıverilmek
g.-ipdir 6/17, 52/24
g.-megini 18/01
goybolsun et- vazgeçmek, iptal etmek
g.-diripdir 39/24, 40/17
g.-ipdirler 13/04
goyı koyu
g. 59/07
goyul- koyulmak, bırakılmak
g.-cak 57/09
g.-up+(goyl-up) 4/20
g.-updır+(goyl-updır) 30/27,
30/28, 32/15, 32/27, 37/04,
61/18
g.-yar 5/29
goyun koyun
g. 41/17
gözgalañ isyan, ayaklanma
g.+a 66/16

göbekli erkek

g.+si 10/08

göç- göçmek

g.-mäge 10/02, 23/14, 23/15,
39/21

g.-män 10/01, 10/04, 10/06

g.-megi 35/03

g.-megiñ 38/14

g.-meli 35/11

g.-se 10/02

g.-üp 9/20, 9/21, 14/16, 15/18,
19/28, 24/16, 33/02, 35/16,
37/30, 38/19, 39/22, 39/28,
46/23, 73/12

g.-üpdır 38/17, 42/13

g.-yänleri 38/20

göçür- göç ettirmek

g.-ip 15/06, 38/02, 71/09

g.-mäge 66/02

gökdepe kale ismi

g. 3/01, 3/02, 3/16, 3/17, 3/18,
3/19, 3/19, 3/21, 3/22, 3/25,
3/27, 4/05, 5/01, 10/04, 10/06,
10/11, 10/27, 17/07, 18/11,
20/13, 22/08, 24/03, 24/22,
25/08, 25/15, 29/01, 29/02,
33/11, 37/28, 37/30, 38/13,
38/28, 39/30, 40/08, 40/18,
40/21, 41/01, 45/21, 46/24,
50/22, 50/29, 51/04, 52/18,
60/10, 61/21, 62/27, 63/17,
64/08, 64/31, 68/01, 70/01,
70/11, 70/14, 70/17, 70/31,
71/06, 71/09, 71/13, 72/05,
72/25, 72/30, 73/03, 73/08,
73/30

g.+däki 33/12, 37/15

g.+de 10/10, 60/13, 63/19,
72/31, 73/07

g.+den 3/22, 37/26, 41/07

g.+e+(gökdepä) 9/18, 9/20,
9/21, 9/23, 10/01, 10/05, 10/08,
21/19, 23/12, 24/11, 28/01,
33/18, 37/11, 38/02

g.+ni+(gökdepä.ni) 5/28,
25/14, 25/19

g.+niñ+(gökdepä.niñ) 9/20,
21/28, 24/27, 39/17, 64/30,
65/02

gökgalä kale ismi

g. 23/23

gökleñ Türkmenlerin bir boyu

g. 23/04

g.+ler 36/22

göm- gömmek

g.-mek 4/23, 65/05

g.-üp 63/21, 64/23, 65/09

g.-üpdırler 13/30

gömül- gömülmek

g.-en+(göml-en) 63/25

g.-üpdır+(göml-üpdır) 46/28

göni doğru, düz

g. 17/05, 29/15

g.+den+(gönü.den) 17/05

gönübek makale ismi

g. 15/22

gör- görmek

g.-düm 7/11, 7/13, 62/20

g.-en 46/07

g.-endigi 69/14

g.-endigini 36/24, 65/12

g.-er 3/07

g.-mändir 15/29

g.-mänliginden 65/26

g.-mek 17/25, 17/26, 25/14,
61/28

g.-meli 53/02

g.-mesinler 7/25

g.-seler 68/28

g.-selerem 46/17

g.-üp 13/05, 14/13, 42/23

g.-üpdır 21/19, 22/15

g.-üpdırler 18/19, 69/07

g.-yändigini 37/16

görä göre

g. 3/27, 5/09, 21/18, 36/03,
37/23, 38/16, 40/12, 40/17

göreş mücadele, savaş

g.+de 61/11

göreş- mücadele etmek, savaşmak

g.-megi 5/19

göriplik kıskançlık

g.+den 62/20

görkez- göstermek

g.-endigi 71/30
g.-ipdir 56/09, 57/09
g.-ipdirler 68/02, 68/23
g.-mäge 40/20
g.-mekde 70/16
g.-yändiklerini 11/29
g.-yär 20/07
g.-yärler 11/21
görkezil- gösterilmek
g.-en 29/27
g.-yär 17/22, 62/29
görkezme emir, buyruk
g. 50/01
görmegey güzel, sevimli
g. 69/24
görnüş- görünmek
g.-er 11/12
görül- görülmek
g.-mändigi 22/13
g.-üp+(görl-üp) 68/01
görün- görünmek
g.-mändir 54/05
g.-üp+(görn-üp) 51/05, 64/31
g.-üpdir+(görn-üpdir) 58/04
g.-yärdi 69/23
gös-göni doğrudan doğruya
g. 21/27
göter- kaldırmak, taşımak, tutmak
g.-ipdir 49/15
g.-mäge 33/01, 33/05
göteril- kalkmak, kaldırılmak
g.-ipdir 59/08
gövne- razı olmak, istemek
g.-meyänleri 23/14
gövre gövde
g.+si 68/14
göz göz
g. 4/12, 5/12, 24/07, 29/09,
57/25, 60/23, 71/17
g.+den 3/08, 45/30
g.+i 17/24
g.+ünden 46/10
g.+üñi 54/03
gözära gözetleme deliği
g. 30/06
g.+lar 31/10, 32/15
göze dürtülip dur- besbelli, apaçık
görünmek

g.-an 3/30
gözegçilik gözetleme, gözcülük
g. 10/21, 45/24, 45/28, 51/09,
51/17
gözel güzel
g. 62/11
göz et- ders vermek, ibret vermek
g.-ip 7/20, 65/18
gözle- aramak, araştırmak
g.-mek 20/06, 65/26
g.-pdirlar+(gözlä-pdirlar) 63/25
gözlerine yara- hoşuna gitmek
g.-an+(yara-n) 62/01
gözüm çıkara gel- çok sinirlenmek
g.-di 62/21
göz(leri) yet(ir)- anlamak, fark etmek
g.-en 26/02
g.-ip 13/01
g.-ipdir 14/03, 14/11
g.-ipdirler 11/20, 13/06
g.-mek 72/29
g.-yänçäler 45/07
g.-yär 5/23
graf *Ru.* kont
g. 19/09, 21/02
granät *Ru.* el bombası
g. 12/06
g.+ları 22/06, 22/11
grenader *Ru.* el bombası atan asker
g. 22/02
gruzın Gürcü, alay ismi
g. 68/12
gucurlı güçlü, kuvvetli
g. 8/07
gul kul, köle
g. 53/11, 72/21, 72/23
gulak kulak
g.+ları 63/27
gulakhalka küpe
g.+larını 63/26
gulçuluk kölelik
g. 72/19
g.+a+(gulçulıg.a) 72/08
g.+dan 63/23, 64/01
gulluk hizmet, görev
g. 7/13, 8/07
g.+ını+(gullug.ını) 15/14
gum kum, çöl

g. 10/11, 26/09, 26/11, 26/16,
32/04, 49/29, 58/05
g.+a 10/01, 25/03, 35/03,
42/13, 54/21, 60/15, 66/03
g.+dan 29/28, 32/17
g.+ları 54/03
g.+uñ 30/01
gur- kurmak
g.-an 5/03
g.-magı 18/15
g.-mak 5/25, 20/07, 20/19,
21/20
g.-up 10/13, 11/09, 15/05,
15/15, 21/12, 23/16
g.-updır 10/24, 11/03
g.-updırlar 10/31
gura- kurmak
g.-mak 19/15
g.-p 24/01
gurāl silah, alet
g. 64/11
g.+ı 41/11
g.+larını 64/09, 64/10
gural- kurulmak
g.-yandığını 23/01
gurbān *Ar.* kurban
g. 61/12
gurbān *Ar.* kuran
g.+da 7/06
gūri kuru
g. 45/31
gurluşık yapı, inşaat
g.+ı+(gurluşık.ı) 25/09, 29/01
g.+ına+(gurluşık.ına) 10/31,
21/06
g.+ında+(gurluşık.ında) 4/07
gurp güç
g.+ı+(gurb.ı) 10/02
gurşun kurşun
g. 17/14, 35/28
gurul- kurulmak
g.-alı+(gurl-alı) 4/11
g.-an+(gurl-an) 4/08
g.-anam+(gurl-anam) 3/23
g.-ayan+(gurl-ayan) 3/28
g.-ıpdır+(gurl-updır) 29/19
g.-magı 10/15, 21/05
g.-magına 5/01

g.-mandır 30/26
g.-up+(gurl-up) 4/09, 10/27,
11/16, 25/09, 29/26
g.-updır+(gurl-updır) 4/06
g.-yan 3/05
g.-yança 21/15
guşaklık bel
g.+a+(guşaklık.a) 32/10
gutar- bitirmek, tamamlamak
g.-an 56/14
g.-ayan 57/18
g.-caktığını 56/01
g.-ıp 11/10, 38/11, 65/09,
65/28
g.-ıpdır 12/28, 37/26
g.-maga 66/01
g.-magını 19/18
g.-magının 22/12
g.-mak 23/16, 49/25
g.-malı 15/05, 15/15
g.-yar 9/09
gutarıl- bitirilmek, tamamlanmak
g.-andan 4/09
g.-ıpdır 29/02, 29/26
g.-man 25/09
g.-manlığından 11/16
gutarnıklı bitmiş, hazırlanmış
g. 58/16
gutla- kutlamak, tebrik etmek
g.-p 17/02
gutul- iyileşmek, kurtulmak
g.-ıp 15/02
guyı kuyu
g. 31/17, 45/06, 45/08, 45/09
g.+dan+(guyu.dan) 31/18
g.+lar+(guyu.lar) 10/19, 32/19
gün+(1) gün
g. 9/24, 11/26, 12/06, 13/17,
15/26, 35/24, 45/12, 47/16,
47/17, 49/05, 49/21, 53/26,
55/06
g.+de 24/26
g.+den 12/09
g.+e 60/31, 61/24, 68/23
g.+i 28/01, 57/14, 61/01,
61/09, 61/15, 61/26, 63/12,
74/06
g.+leri 61/06

g.+üne 11/09
g.+üni 57/06
g.+üniñ 45/10
g.+üñ 13/28, 24/28, 49/16,
53/31
gün+(2) Güneş
g. 53/16
günbatar batı
g. 14/12, 31/22, 31/25
g.+dakı 24/05
g.+ragı 57/04
g.+rakda 4/20
gündiz gündüz
g. 56/20
g.+de 20/18, 57/08
gündogar doğu
g. 31/23, 31/26, 45/23, 45/28,
46/03
g.+a 73/27
günākār *Far.* günahkār
g. 71/20
g.+leri 70/09
günāle- *Far.+Tü.* suçlamak
g.-mek 71/16, 71/31
g.-mek+(günāle-mek) 70/17
günlāp günlerce
g. 9/22, 61/28, 63/19
günlük günlük
g. 12/31, 41/09, 61/31
günorta güney
g. 5/11, 11/10, 11/13, 11/16,
31/23, 31/26, 32/27, 45/23,
45/26, 45/30, 53/09
g.+na 57/12
g.+rakda 31/07, 32/18
günorta-guşluk güney batı
g. 50/22, 59/06
günorta-günbatar güneybatı
g. 5/11
günorta-gündogar güneydoğu
g. 3/05, 45/21
gür sık, yoğun
g.+i 22/09, 60/21
gürpülde- paldır küldür düşmek
g.-p+(gürpüldä-p) 68/16
gürrün sohbet, muhabbet
g. 4/24, 15/24, 26/29, 55/12,
64/07, 70/09

g.+i 38/14
g.+imiz 17/05
g.+ler 70/08
g.+lerini 69/26
gürründeş sohbet arkadaşı
g. 19/02
gürrün git- haber yaymak
g.-yänini
gürrünsiz tartışmasız
g. 6/27, 26/29
güyç güç
g. 7/07, 40/20
g.+den 5/31
g.+i+(güyç.i) 25/24, 36/21,
36/28
g.+leri 24/08
g.+lerini 26/19, 41/15, 57/30
g.+leriñ 41/03
güyçden gaç- güçten düşmek
g.-anını 12/15
güyçlen- güçlenmek
g.-ip 47/20
güyçli güçlü, kuvvetli
g. 7/06, 11/21, 11/21, 14/13,
47/06, 51/19, 53/17, 54/02,
55/25, 55/27, 69/08
güyz güz, sonbahar
g.+ünde 19/31
gvardiya *Ru.* muhafız
g. 22/01

H

habar *Ar.* haber
h. 9/19, 10/09, 13/19, 23/04,
23/07, 26/07, 36/23, 37/19,
39/08, 56/01, 58/15, 59/09,
63/06, 65/14, 66/29
h.+ı 23/11, 37/11
habarçı *Ar.+Tü.* haberci
h.+larıñ 17/27
h.+larınıñ 17/28
h.+sı 17/18
h.+sınıñ 18/03
hācat *Ar.* ihtiyaç,gerek
h.+ları 6/03
hācathāna *Ar.+Far.* tuvalet

h.+lar 3/10
haçan ne zaman
 h. 10/22
hādım *Ar.* görevli, hizmetçi
 h.+larının 70/15, 71/06
hak *Ar.* hak
 h.+ı 71/15, 72/02, 72/02
 h.+ının 72/11
hakda *Ar. +Tü.* hakkında
 h. 15/20, 20/01, 20/11, 22/04,
 29/09, 36/21, 39/08, 55/10,
 55/11, 65/29, 66/11, 68/12,
 70/12
 h.+kı 21/13, 29/12, 40/01
hakikat *Ar.* hakikât, gerçek
 h. 47/22, 73/22
 h.+a 72/15
 h.+ı 70/11, 72/27
hakikatda *Ar. +Tü.* gerçekte, aslında
 anlamında edat
 h.+da 17/09, 17/22, 54/22
hakikatdan *Ar. +Tü.* gerçekten,
 aslında anlamında edat
 h.+am 20/03, 39/26, 49/08,
 54/07, 73/05
hakikî *Ar.* hakikî, gerçek
 h. 34/01, 62/17
hâl *Ar.* hâl, durum, vaziyet
 h.+da 14/01
hâla- çok sevmek
 h.-yarısı 7/29
hâlat *Ar.* vakit, zaman, durum
 h.+ında 57/19
 h.+ında 46/24
hālî halı
 h. 62/01, 62/08, 62/12, 62/14,
 62/20
 h.+dan 62/06, 62/07, 62/15
 h.+larının 62/17
 h.+ların 62/22
 h.+nı 62/11
 h.+sının 62/10
hâlsiz halı olmadan
 h. 62/19, 62/21
halk *Ar.* halk
 h. 69/24, 69/25, 71/11
 h.+a 7/14, 29/16

h.+ı 70/16, 71/14, 71/31,
 72/07, 73/10
 h.+ına 7/09
 h.+ını 71/31
 h.+ının 70/10, 70/25, 73/21
 h.+ın 70/15, 70/31, 71/31,
 72/03
 h.+lara 66/07
 h.+ları 67/01
 h.+larını 65/25
 h.+larının 21/25
halka *Ar.* halka
 h.+sını 55/25
hamāla sanki, -mı gibi
 h. 17/08, 65/16, 65/20, 65/22,
 65/27, 66/24, 66/29, 72/25
hān *Far.* han
 h. 3/28, 6/10, 6/20, 6/21, 8/12,
 8/13, 8/14, 9/02, 9/06, 9/26,
 11/01, 11/01, 11/02, 11/02,
 12/12, 12/12, 12/18, 12/23,
 13/18, 14/14, 15/02, 15/03,
 15/03, 15/11, 15/12, 15/12,
 15/13, 15/17, 15/26, 15/27,
 15/27, 15/28, 15/30, 17/01,
 17/01, 23/05, 23/06, 23/06,
 23/06, 23/11, 23/12, 23/18,
 25/06, 28/09, 28/11, 35/09,
 35/10, 35/10, 35/10, 35/11,
 35/12, 35/13, 35/14, 35/14,
 35/15, 36/02, 37/03, 37/03,
 37/05, 38/18, 39/02, 39/05,
 39/12, 42/25, 42/29, 45/12,
 47/20, 51/18, 53/10, 53/11,
 53/31, 54/17, 54/20, 61/13,
 61/14, 70/15, 71/06
 h.+a 6/26, 8/14, 10/09, 15/08,
 17/11, 35/07, 36/09, 36/14,
 39/03, 54/16
 h.+am 45/01
 h.+dan 6/27, 18/01, 51/21
 h.+dır 9/03
 h.+ı 6/24, 9/25, 15/27, 17/01,
 35/08, 39/07, 39/11, 48/19,
 51/18, 51/22
 h.+ına 39/01
 h.+ını 23/09
 h.+ının 39/13

- h.+ıñ 7/11, 9/31, 10/25, 12/08,
12/08, 12/12, 12/18, 12/19,
12/21, 12/24, 15/06, 15/07,
15/20, 15/24, 17/11, 23/20,
28/02, 28/03, 35/05, 36/13,
38/26, 39/11, 55/06
h.+ıñam 12/06
h.+lar 26/19, 48/15, 53/15,
55/07
h.+laram 61/12
h.+larını 70/20
h.+larınıñ 71/25
h.+larıñ 71/09
hānlık *Far. +Tü.* hanlık
h. 8/13
h.+ınıñ+(hanlıg.ınıñ) 20/25
harābaçılık *Ar. +Tü.* harabelik
h.+ı+(harabaçılıg.ı) 3/01, 3/12,
70/02, 73/30
h.+ınıñ+(harabaçılıg.ınıñ) 4/13
haracāt *Ar.* harcama, gider
h.+ını 63/16
harasāt fırtına, güçlü rüzgâr
h. 54/02
harbī *Ar.* savaşla ilgili
h. 3/15, 5/03, 5/12, 5/25, 6/07,
14/05, 15/19, 17/13, 19/09,
20/23, 32/24, 41/14, 60/05,
60/28, 65/15, 68/04, 69/15,
73/03
harç *Ar.* para
h. 21/07
harçla- *Ar. +Tü.* harcamak
h.-mak 20/29
h.-p 19/05
hās *Ar.* has, öz, çok
h. 4/08, 5/11, 23/28, 30/24,
31/20, 34/02, 35/02, 48/29,
49/05, 49/26, 52/07, 59/17,
65/02, 65/03, 67/03, 72/15
hasāp *Ar.* hesap
h. 10/27, 17/12, 19/21, 20/09,
25/11, 32/30, 33/19, 33/27,
40/06, 62/06, 63/16, 70/25,
70/29
h.+ındakı+(hasab.ındakı) 33/25
h.+ından+(hasab.ından) 21/29
hasāpla- *Ar. +Tü.* hesaplamak
h.-dı 70/21, 70/26
h.-pdırlar 47/14, 68/09
h.-yandığını 61/10
h.-yar 19/19, 33/01, 33/02,
33/07
hasāplama *Ar. +Tü.* hesaplama
h.+lar 22/07, 57/07
hasāplan- *Ar. +Tü.* hesaplanmak
h.-ıpdır 22/13
h.-sa 35/08
h.-yardı 34/05
hat *Ar.* mektup
h. 6/28, 17/02, 18/01, 39/01,
62/19
h.+ı 7/14, 8/10
h.+ında 19/30, 22/03
h.+ını 8/18, 39/02
h.+ınıñ 38/27
hatar *Ar.* sıra, dizi
h. 48/21, 48/28
h.+a 48/19
h.+da 48/21, 48/26
h.+ındakı 23/27
h.+ları 24/27, 60/23
hatardan çık- *Ar. +Tü.* bozulmak,
eskimek
h.-an 12/02, 63/07
h.-ıpdır 49/14
hatda *Ar.* hatta
h. 13/22, 21/11, 34/03, 34/06,
34/09, 38/15, 41/17, 47/28,
55/18, 57/31, 61/06, 68/06,
69/11, 73/01
hātıra *Ar.* hatıra, anı
h. 74/06
h.+sına 13/11
hātircem bol- *Ar. +Far. +Tü.* emin
olmak
h.-ayın 7/20
hayal yavaş, aheste
h. 64/18
hāyat *Ar.* hayat, ömür
h.+larıñ 47/03, 47/10
haybat at- *Ar. +Tü.* tehdit etmek
h.-ıp 66/31
haybatlı *Ar. +Tü.* heybetli
h. 3/13
hayış *Far.* istek, dilek

h. 12/27, 17/26, 18/23, 35/21,
65/07
h.+ı 17/29
h.+ını 9/28
hayrān *Ar.* hayran
h. 68/04
haysı hangi, hangisi
h. 29/15, 71/31
h.+dır 71/01, 71/02
h.+nı 51/01
hayvān *Ar.* hayvan
h.+larıñ 69/22
hāli-şindi *Ar. +Tü.* sürekli, devamlı,
aralıksız
h. 5/16, 42/09
hāsiyetli *Ar. +Tü.* özellik, nitelik
h. 66/09
hāzir *Ar.* şimdi, az önce
h. 55/20
h.+e 12/10
h.+ki 3/19, 8/02, 19/04
heder et- *Ar. +Tü.* çekinmek, korkmak
h.-ip 26/27
h.-iñ 69/02
helāk *Ar.* helak
h. 51/07, 54/10
hem *Far.* hem, ve
h. 3/18, 3/21, 4/03, 4/04, 4/17,
4/22, 5/02, 5/11, 5/13, 5/14,
5/28, 6/10, 6/25, 6/26, 7/08,
7/18, 7/30, 8/07, 8/11, 9/01,
9/03, 9/16, 9/21, 9/25, 9/31,
10/02, 10/18, 11/05, 11/11,
11/11, 11/15, 11/17, 12/01,
12/08, 12/12, 12/20, 12/22,
13/24, 14/08, 15/02, 15/06,
15/12, 15/14, 15/19, 17/03,
17/13, 17/14, 18/03, 18/17,
19/03, 19/07, 20/05, 20/11,
20/12, 20/22, 20/23, 20/25,
20/31, 21/01, 21/02, 21/03,
21/31, 23/01, 23/06, 23/22,
23/27, 23/31, 24/09, 24/10,
24/22, 25/20, 25/25, 25/25,
26/14, 26/18, 26/21, 28/04,
28/05, 28/06, 30/10, 30/14,
30/16, 30/19, 31/02, 31/02,
31/08, 31/10, 31/14, 31/24,

31/26, 32/02, 32/10, 32/21,
33/11, 33/17, 35/19, 36/05,
36/06, 36/14, 36/17, 37/01,
37/25, 38/07, 38/23, 38/24,
39/01, 39/05, 39/06, 39/20,
39/27, 40/16, 41/05, 41/14,
41/18, 41/21, 41/28, 42/03,
42/17, 42/19, 42/19, 42/26,
45/09, 45/16, 45/18, 45/23,
45/30, 45/31, 46/09, 46/31,
47/07, 47/17, 47/18, 47/23,
47/28, 48/05, 48/10, 48/16,
48/20, 48/26, 49/12, 50/16,
50/27, 50/31, 51/01, 51/06,
51/12, 51/21, 52/13, 52/24,
53/22, 54/31, 55/04, 56/25,
57/02, 57/02, 57/15, 57/20,
57/27, 57/31, 59/04, 59/16,
59/19, 59/20, 59/22, 60/06,
60/09, 60/12, 60/18, 60/29,
60/30, 61/01, 61/14, 61/19,
62/27, 63/10, 63/16, 63/30,
65/05, 65/12, 66/01, 66/14,
66/15, 66/22, 68/07, 68/18,
68/22, 69/02, 69/18, 69/25,
70/07, 70/27, 71/10, 71/12,
72/06, 72/12, 72/20, 73/06,
73/18

hemme herkes, bütün
h. 9/19, 11/03, 15/20, 15/21,
18/12, 30/10, 32/09, 38/28,
45/04, 47/27
h.+miz+(hemmä.miz) 7/26
h.+si 4/24, 29/15, 37/27, 47/11
h.+sinde 33/17
h.+siniñ 60/03
heniz *Far.* henüz
h. 19/26, 23/03, 51/17, 55/19,
69/19, 73/17, 73/28
h.+e 66/09
heñe gel- *Far. +Tü.* önemli olmak,
dişe dokunmak
h.-cek 57/23
her *Far.* her
h. 5/30, 7/27, 11/06, 15/10,
18/14, 20/18, 21/28, 29/15,
30/05, 30/26, 31/07, 32/30,
33/26, 35/08, 35/14, 35/14,

- 35/15, 37/23, 41/24, 41/24,
46/21, 50/06, 51/01, 56/15,
57/07, 62/05, 62/06, 66/28,
68/23, 70/12, 72/03, 72/17,
72/17
- hereket** *Ar.* hareket
h. 5/31, 6/02, 7/12, 9/15, 20/24,
26/11, 26/13, 37/21
h.+ine 46/21, 51/17
h.+leri 38/08
- her edip hesîp edip** ne yapıp edip
h. 50/06
- hereketsiz** *Ar. +Tü.* hareketsiz
h. 21/20, 25/11
- het** *Ar.* hat, çizgi
h.+dine 58/06
- hezil edin-** *Ar. +Tü.* hayran kalmak
h.-ip 69/26
- hırîn-dıkîn** dopdolu
h.+dığı 33/28
- hırlı** tüfek
h.+larını 8/19
- hıva** Hive
h. 20/25, 38/14, 39/01, 39/06,
39/07
h.+nın 72/20
- hızmat** *Ar.* hizmet
h. 7/18, 36/23, 41/13
- hîç** *Far.* hiç
h. 7/25, 7/28, 9/11, 15/28,
17/15, 18/07, 19/17, 29/22,
36/15, 47/26, 47/26, 49/19,
50/05, 50/21, 54/05, 55/12,
55/27, 69/01, 71/07, 71/10,
71/12, 71/15, 71/22, 72/02,
72/07, 74/07
- hîle** *Ar.* hile
h. 15/24
- hîl** tür, nitelik
h.+i 7/28, 36/15, 49/19, 50/05,
68/23
- hindistân** Hindistan
h.+dan 36/04
- hirosima** Hiroşima
h.+nın 71/18
- hoca** *Far.* hoca
h.+nı 39/11
- hocagala** kale ismi
h. 37/21
h.+a+(hocagala) 7/02, 9/07,
37/13
h.+dan 24/18
h.+nı 37/09
h.+nın 9/08
- hocalık** ekonomi, ev, hane
h.+ların 3/08
- horasan** Horasan
h.+a 5/21
h.+ın 23/22
- hormatla-** *Ar. +Tü.* saygı göstermek
h.-maga 69/18
- hormath** *Ar. +Tü.* hürmetli,
saygıdeğer
h. 12/20, 35/19, 36/02
- hoşniyetli** *Far. +Ar. +Tü.* iyi niyet
h. 5/17
- hovâ** *Ar.* hava
h. 51/17, 64/15
- hovâtir et-** *Ar. +Tü.* korkmak, endişe
etmek
h.-yândıklarını 39/09
- hovluk-** acele etmek
h.-mandırlar 45/16
- hovp** *Ar.* korku
h.+ı 13/22
h.+unı 39/29, 40/13
- hovsala** *Ar.* endişe, korku
h. 54/06
- hökmân** *Ar.* mecburen, mutlaka
h. 21/16, 65/28
- hökmürovân** *Ar. +Far.* hüküm süren
h. 18/28
- höküm** *Ar.* hüküm
h.+ünde+(hökm.ünde) 3/18,
7/07, 17/11, 19/20, 36/11,
40/19, 55/01, 56/27, 61/16,
65/25, 66/01, 68/07, 73/04
- hökümet** *Ar.* hükümet
h.+inin 36/11
- hukûk** *Ar.* hak
h. 38/22
- hut** gerçekten
h. 24/28, 40/02, 49/16, 56/29,
60/17, 60/28, 69/23, 70/19,
72/06
- hücüm** *Ar.* hücum, saldırı

h. 15/01, 20/28, 21/01, 21/03,
26/21, 45/16, 45/21, 51/19,
51/23, 51/23, 53/02, 53/08,
63/11
h.+e 11/09, 11/14, 11/19,
12/15, 20/13, 21/16, 26/25,
29/11, 37/01, 41/01, 41/02,
41/20, 41/22, 41/30, 41/30,
42/01, 42/04, 45/15, 48/21,
51/24, 53/07, 53/09, 53/10,
54/08, 55/25, 56/02, 57/14,
57/19, 59/02, 59/04, 59/25
h.+i 51/26, 53/17
h.+ini 42/15
h.+iñ 58/09
h.+lerini 42/10

I

ibārat *Ar. ibaret*
1. 8/18, 13/16, 17/22, 29/13,
29/29, 30/05, 32/07, 33/29,
35/19, 37/08, 37/18, 41/05,
46/04, 48/29, 56/15, 66/04,
73/14
1.+dığını 18/08
1.+dır 7/17, 36/28
1.+mış 17/09
ıglān *Ar. ilan*
1. 15/27, 47/25, 61/31, 74/06
ıgtıkāt *Ar. inanç, itikat*
1.+ımızı 7/27
1.+ına+(ıgtıkad.ına) 7/07
1.+ımı 7/29
1.+iñiz 7/28
ıgtıyār *Ar. hak, ihtiyar, imkan*
1.+ına 5/29, 15/07, 23/14
ıgtıyārlı *Ar. +Tü. hakkı olan, izinli*
1. 54/20
ıhlāsh *Ar. +Tü. gayretli, istekli*
1. 7/18
ıkbāl *Ar. talih, kader, hayat*
1.+ı 73/01
1.+ında 71/01
ıkrār *Ar. vaat, söz*
1. 12/13, 12/18, 73/10
ılālaş- birinin düşüncesine katılmak,
fikir birliği etmek

1.-ıpdır 21/13
ılım *Ar. ilim, bilim*
1. 15/29
ımıklı ciddi, kesin
1. 5/05, 5/18, 5/21, 53/04, 55/22
ınam güven, inanç
1.+ı 5/19
ınan- inanmak
1.-ıpdır 47/24
1.-ıpdırlar 36/09
1.-mandırlar 36/27, 47/27,
56/27, 57/23, 68/08
ımandır- inandırmak
1.-ıpdır 17/03
ımanış inanış
1.+ları 47/27
ımanışıklı güvene dayalı
1. 5/17
ıncalıktan kaçır- huzurunu, rahatını
kaçırmak
1.-ıpdır 42/10
ıran- sallanmak
1.-yandır 59/13
ız iz, arka, geri
1.+a 12/26, 13/01, 13/03, 13/20,
13/22, 14/04, 14/12, 21/17,
26/04, 28/07, 51/18, 56/23,
57/06
1.+ına 13/08, 21/18, 25/27,
26/17, 37/12, 38/21, 42/06,
42/30, 48/17, 53/22, 54/27,
69/09
1.+ından 53/12, 53/13, 60/17,
60/19, 60/25
1.+larına 9/14, 38/12, 42/06,
42/07, 52/06, 53/19, 60/24,
61/16
ızarla- takip etmek, izlemek
1.-anlarında+(ızarla-nlarında)
28/08
ızgant Türkmenistan'da bir bölge
1.+da 15/03, 23/11
ızıgiderli nöbetleşe, sırayla
1. 51/09
ızısüre sonrasında, arkasından
1. 72/06

İ

İber- göndermek

- i.-en 8/10, 8/18, 22/05, 26/20, 36/14, 60/27, 62/30
- i.-endigini 17/12
- i.-ipdir 6/28, 17/02, 46/26, 51/18, 51/22
- i.-ipdirler 38/31, 39/12
- i.-māndyar 51/24
- i.-meli 9/25, 12/24
- i.-yār 39/03, 48/20
- i.-yārin 7/14

İberil- gönderilmek

- i.-en 66/28
- i.-ipdir 13/16
- i.-yār 35/20

İç iç, merkez

- i. 29/20, 30/06, 30/17
- i.+i 31/01, 31/05, 32/16, 32/25, 51/04, 55/29
- i.+indāki 4/22, 10/20, 11/12
- i.+inde 4/05, 4/15, 47/03, 47/10, 49/01, 49/28, 51/06, 51/07, 60/30, 61/01, 61/23, 69/06
- i.+indedir 50/02
- i.+inden 61/03
- i.+ine 3/10, 29/16, 32/11, 32/23, 45/28, 51/08, 57/27, 61/24, 65/11
- i.+ini 45/30, 59/28
- i.+iniñem 29/05
- i.+ki 30/04, 30/14, 30/18, 30/29, 32/07, 32/10, 32/11, 35/08

İç- içmek

- i.-māge 31/18
- i.-yār 62/12

İçālī casus

- i.+larıñıñ 18/02
- i.+sı 18/04

İçeri içeri

- i.+k 55/11

İçini tut- üzölmek, pişman olmak

- i.-up 3/01, 70/02, 73/30

İki iki

- i. 3/20, 6/11, 6/13, 6/17, 6/22, 6/23, 8/02, 8/14, 9/03, 9/12, 9/22, 11/22, 12/07, 12/09, 12/31, 17/14, 20/08, 20/21, 20/31, 24/20, 26/08, 29/09, 30/02, 31/13, 33/16, 36/01, 37/02, 45/25, 47/07, 49/11, 50/27, 52/02, 52/19, 53/08, 55/19, 56/15, 56/16, 58/12, 62/07, 64/20, 68/29
- i.+den 64/15
- i.+nci 18/20, 19/14, 19/20, 26/10, 37/04, 40/11, 40/13, 48/26, 49/03, 50/08, 56/27, 63/16, 69/09, 71/31
- i.+nciden 36/10, 72/14
- i.+si 6/17, 31/14
- i.+sini 6/20

İki-yeke Tü. +Far. nadir

- i. 13/09

İl halk, ülke

- i. 10/13, 35/07, 35/25

İlāt halk

- i. 3/29, 9/20, 10/30, 11/03, 24/21, 47/23
- i.+a 15/08, 57/27
- i.+ı 9/21, 10/01, 10/05, 10/06, 23/12, 29/25, 31/16, 33/23, 59/25, 70/17, 71/08
- i.+ına 10/09
- i.+ını 9/18, 38/01
- i.+ınıñ 24/15, 33/04, 34/04, 34/08, 72/08
- i.+ıñ 3/31, 9/22, 14/16, 25/03, 32/23, 32/29, 32/30, 33/14, 33/28, 38/18, 40/21, 70/19, 71/13

İlātı meskûn

- i. 61/24

İle ile, beraber

- i. 7/20

İleri ileri

- i. 12/10

İlhanı Tü. +Far. +Tü. yerel hükümdar

- i.+lara 35/25
- i.+ları 17/03, 35/17

İlki ilk

i. 3/24, 3/28, 17/25, 20/26, 29/09, 42/26, 48/21, 53/22, 55/17, 64/12
i.+nci 45/15, 65/07, 71/18
imperātor *Ru.* imparator
i. 5/26, 18/28, 19/01
impēriālist *Ru.* emperyalist
i.+leri 71/19
impēriya *Ru.* imparatorluk
i.+sınıñ 73/02
īn en, genişlik
i.+i 61/23
īnçe ince
i.+den 21/31
indi şimdi
i. 14/15, 47/28, 51/08, 51/14, 52/06, 55/09, 70/07
īnedördül dörtgen, kare
i. 31/08
injenēr *Ru.* mühendis
i.+leriñ 55/31, 58/11
inkār *Ar.* inkâr, yalanlama
i. 4/18, 70/24, 71/07, 71/10, 71/12, 71/22, 72/07
īnlilik genişlik
i.+de 30/27
i.+i+(īnlilig.i) 31/11
instrumental *Ru.* teknik
i. 29/06, 31/19
intendant *Ru.* levazım
i. 41/20
īñ sıfatların derecesini yükselten zarf,
en
i. 10/13, 20/13, 20/27, 29/14, 29/16, 48/02, 49/04, 51/08, 53/06, 57/30, 59/31, 60/21, 64/03, 69/17, 70/26, 72/23
īñlīs İngiliz
i. 17/27, 18/03, 36/02, 36/05, 36/07, 36/11, 36/11, 70/20
i.+lerden 17/12, 18/09, 36/13
i.+lere 5/22, 17/17, 36/04
i.+leri 5/12
i.+leriñ 17/02, 17/07, 17/09, 36/12, 38/26, 73/23
īññān çok fazla
i. 22/14, 40/08
īr sabah, erken

i. 13/17, 52/12, 56/02, 56/05, 58/11, 59/01
isle- istemek
i.-en+(islā-n) 69/01
i.-enler+(islā-nler) 25/04
i.-māndir 63/22
i.-māndirler 54/29
i.-mānsoñ 68/08
i.-meyānleri 48/17
i.-pdir+(islā-pdir) 17/25, 17/26
i.-yān 54/30
i.-yāndirler 57/27
īş iş
i. 56/21
i.+den 56/31
i.+e 15/16, 65/06
i.+i 23/13, 41/28, 55/27, 56/19, 58/08, 58/16
i.+imiz 7/28
i.+imizi 56/29
i.+ine 23/17, 64/05
i.+ini 56/20
i.+iniñ 57/07
i.+ler 23/30, 52/20
i.+lerinde 17/20
i.+lerine 47/23, 52/11
i.+lerini 45/24, 46/06, 52/13, 57/05, 57/15, 57/19
i.+leriniñ 45/31, 46/02, 52/12, 55/31, 56/30, 57/12
īşān molladan sonraki dini derece
i. 8/15, 9/03, 15/30, 25/05, 25/05, 37/05, 45/11, 53/28, 55/05
i.+a 23/13
i.+ı 38/30
i.+ıñ 12/22, 35/13
i.+lar 12/20
īşeññirlik gayretle, aktif şekilde
i. 53/30
īşgār *Tü.+Far.* işçi
i.+leri 32/24, 60/05, 65/15, 68/04
i.+leriniñ 3/15, 15/19, 60/29, 69/15
īşle- çalışmak
i.-māndigi 56/04
i.-pdir+(işlā-pdir) 11/04

i.-selerem 11/08
i.-yär 48/31
īşledil- çalıştırılmak
i.-ipdir 63/23
īşlen- çalışmak
i.-mändir 15/16
īşlet- çalıştırmak
i.-mäge 68/03, 68/11

iym yem

i. 22/16

iyül *Ru.* temmuz

i. 17/10, 29/26

i.+da 25/15, 26/02, 28/05,
28/07

i.+dakı 29/01, 36/28

i.+ına 20/14

i.+ında 25/13, 36/31, 66/10

i.+ındaki 33/08, 35/01

J

jurnalistik *Ru.+Tü.* gazetecilik

j. 17/23

K

kabül *Ar.* kabul

k. 18/18

kādalı *Ar.+Tü.* düzenli, normal

k. 56/04

kak- kakmak, çakmak

k.-ar 57/29

k.-ıp 68/14

kāka baba

k.+sınıñ 12/07

kakabaş serseri

k. 7/30

kalibrli *Ru.+Tü.* kalibreli

k. 33/15

kanagatlandırıl- *Ar.+Tü.* yerine
getirmek, gerçekleştirmek

k.-mandır 17/29

kānūn *Ar.* kanun

k.+ına 21/17

kāpır *Ar.* kâfir

k.+lar 69/02

kapitān *Ru.* yüzbaşı

k. 56/30

k.+lar 36/06

karār *Ar.* karar

k. 35/18, 38/23

k.+a 8/17, 10/11, 12/23, 15/15,
18/05, 53/03

k.+ına 57/06

kasam et- yemin etmek, ant içmek

k.-ipdir 38/02, 66/31

k.-yärler 10/14

kaspi *Ru.* Hazar Denizi

k. 20/28, 73/26

k.+den 73/21

k.+niñ 21/01

kavaleriyskoe *Ru.* kale ismi

k. 50/14

kavkāz Kafkasya

k. 6/05, 18/26, 18/30, 60/26,
62/30

k.+a 18/20, 40/13

k.+dan 62/18

kazak Rus Kazakları

k. 41/23

k.+lar 9/09

kāzı *Ar.* kadı

k.+sı 15/31

kābe *Ar.* Kâbe, kişi adı

k. 39/11

kābir kimi, diğeri, başkası

k. 19/19, 29/20, 31/27, 61/07,
72/06

k.+i 21/08

k.+leri 10/24

kāl dere

k.+iñ 69/06

kāmīl *Ar.* mükemmel

k. 25/24, 48/02, 59/31

kān geniş çaplı, büyük

k. 22/10, 28/05, 37/27, 69/16

kār *Far.* meslek

k.+iniñ 17/23

kār et- *Far.+Tü.* uğraşmak, başa
çıkma

k.-ip 48/03

kārız *Far.* karız, yeraltındaki su yolu

k.+lere 12/26

kāte bazen

k. 31/01

keçe keçe
k. 20/10

kelete kale ismi
k.+e+(keletä) 50/12

kelle *Far.* kafa, kelle, baş
k.+si 68/14
k.+sini 12/08, 57/29, 68/14
k.+siniñ 65/13

kem-kemden *Far. +Tü.* yavaş yavaş,
azar azar
k. 18/14, 24/01, 38/10, 41/15,
46/13

kempir nene
k. 69/09

kenār *Far.* kenar, köşe
k.+a 14/12
k.+ına 66/02
k.+ında 50/27

kerçe- kesmek, öldürmek
k.-p+(kerçä-p) 69/07

kerosinli *Ru. +Tü.* gaz yağlı
k. 22/11

kert dik, yamaç
k. 30/14

kerven *Far.* kervan
k. 13/16, 37/30
k.+ini 6/14
k.+leri 13/09
k.+lerine 36/19
k.+leriniñ 71/24

kes- kesmek
k.-ip 3/03, 63/27
k.-mek 26/05, 46/24

kesek kuru kil
k. 52/22

keselhāna *Far.* hastane
k. 14/09

keselik en, genişlik
k.+ine+(keselig.ine) 45/18

kesgitle- belirlemek, tespit etmek
k.-megi 19/10
k.-yär 62/26

keşp *Far.* yüz, yüz çizgisi
k.+i+(keşb.i) 69/24
k.+ini+(keşb.ini) 3/13, 4/12

kīn zor
k. 19/28, 20/03, 35/20, 68/23,
72/29

kiçi küçük
k. 11/03, 49/12, 49/13

kiçicik küçücük
k. 32/18, 38/04, 50/20, 50/27,
61/24

kilomētr *Ru.* kilometre
k. 3/20

kilt *Far.* anahtar
k.+ini 65/26

kim kim
k. 10/22, 29/22, 71/07, 71/10,
71/12, 71/15, 71/22, 72/07
k.+den 18/07
k.+dir 72/10
k.+e 55/12
k.+iñ 17/15, 51/27, 72/02

kimde-kim kimse, kim ki
k. 7/18, 7/19

kimsi kimisi
k.+niñ 65/13, 65/13

kişi kişi, insan
k. 11/04, 45/05, 47/27
k.+e+(kişä) 18/12

kitāp *Ar.* kitap
k.+ında+(kitab.ında) 29/08,
32/21

knyaz *Ru.* Rus krallarına verilen isim,
knez
k. 10/25, 50/17, 68/19

kokand Hokant
k. 23/08

koloniya *Ru.* koloni, sömürge
k. 70/25

kolonizator *Ru.* sömürgeci
k.+larıñ 65/25

kolonna *Ru.* kafele
k. 26/08, 26/09, 26/10, 41/04,
41/05
k.+sı 41/03

komanda *Ru.* takım, grup
k. 23/26

komandır *Ru.* komutan
k.+i 6/05, 13/25, 18/24, 22/02

komanduyuşilik *Ru. +Tü.*
kumandanlık
k. 18/23

komanduyuşı *Ru.* kumandan
k.+sı 6/08, 14/06

k.+sine 18/31, 60/27, 62/30
komanduyuşiy *Ru.* kumandan
k. 18/25, 47/24
komendant *Ru.* komutan, yönetici
k.+ı 65/11
komplekt *Ru.* takım
k. 41/25
konsul *Ru.* konsolos
k.+ı 36/11
konvensiya *Ru.* antlaşma, sözleşme
k. 73/27
korpus *Ru.* gövde
k.+ınıñ 6/05
kov- takip etmek
k.-mak 53/13
kovala- takip etmek, kovalamak
k.-p 60/20
kovgi git- takip etmek
k.-enligi 60/17
kovgiçi kovalayan
k.+lar 60/22
kovul- takip edilmek
k.-anda 60/25
kök kök, esas
k.+lerini 65/24
kökenli yüzük zincirli yüzük
k.+lerini 63/27
kömek yardım
k. 17/02, 17/13, 18/07, 23/18,
23/19, 36/15, 37/10, 38/26,
38/31, 38/31, 39/06, 39/07,
39/12, 45/10
k.+e+(kömeg.e) 38/03
k.+i+(kömeg.i) 73/23
k.+ini+(kömeg.ini) 18/09,
36/12
kömekçi yardımcı
k. 11/02
köne *Far.* köhne, eski
k. 3/04, 3/19, 3/22, 10/11,
29/20
köne-küşül *Far.+Ar.* eski-püşkü
k. 61/19
köp çok
k. 3/09, 4/15, 4/21, 9/27, 11/22,
12/03, 12/17, 13/27, 17/20,
19/08, 19/16, 19/29, 20/12,
21/09, 23/08, 23/21, 25/03,

25/20, 34/10, 36/27, 37/24,
46/27, 46/28, 47/17, 47/19,
53/18, 53/19, 53/21, 53/23,
53/27, 59/20, 60/30, 61/24,
62/08, 62/14, 62/16, 64/15,
65/04, 66/06, 66/08, 66/17,
68/12, 70/08, 71/17
k.+di 34/02
k.+üsü 26/17, 52/03, 53/31,
54/27
k.+üsini 14/12
köpçülikleyin çoğunlukla
k. 26/30
köpel- çoğalmak
k.-enini 46/22
k.-ipdir 38/14
k.-yändigini 33/03
köplenç genellikle, birçok
k. 30/21, 38/08
köpri köprü
k. 30/26
krasnovodsk Türkmenistan'da bir
bölge, günümüzdeki
Türkmenbaşı şehri
k. 21/03
k.+den 21/10
krım Kırım
k. 50/12
kül-külüne düş- bir şeyi yapmayı
kararlaştırmak
k.-üpdır 66/16
küllü bütün,tüm
k. 72/31
kümüş gümüş
k. 62/01, 63/25
küpe arka, sırt
k.+sine 65/22
kürse- sokulmak, girmek
k.-p+(kürsä-p) 32/12, 55/11
kürt Kürt
k. 63/23, 63/30
k.+ler 10/23
k.+leriñ 72/13
kvadrat *Ru.* kare
k. 33/25, 33/26

L

lager *Ru.* ordugâh

l. 45/31

l.+i 26/17, 45/13

l.+ine 12/30

lâyık *Ar.* tam olarak

l. 59/06

lâyıklık *Ar. +Tü.* göre

l.+da 72/17, 72/18

leningrad Petersburg şehri

l. 61/29

liniya *Ru.* hat

l.+sı 3/03

l.+sına 37/18

M

maddi *Ar.* maddî

m. 13/27

magazin *Ru.* mağaza, dükkan

m.+ine 62/24

maglûmât *Ar.* malumat, bilgi

m. 29/09, 36/21, 52/14

m.+ı 63/10

m.+ına 36/26

m.+ında 3/30, 60/27

m.+ları 29/05, 31/20, 32/24

m.+larımız 29/12

m.+larını 32/20

mahrûm *Ar.* mahrum, yoksun

m. 24/22, 72/22

makāla *Ar.* makale

m.+sında 15/22

makedoniya Makedonya

m.+nı 66/16

maksat *Ar.* maksat, amaç

m. 21/30, 57/30

m.+ı+(maksad.ı) 5/02, 9/24,
13/07, 17/21, 23/31

m.+ına+(maksad.ına) 21/30,
46/18

m.+ları 5/12, 52/13

māl *Ar.* mal, büyükbaş hayvan

m. 3/10, 13/09, 37/14

m.+ını 39/18

m.+lar 22/16

manat Türkmenistan'ın milli para birimi

m. 6/04, 6/26, 6/26, 18/17,
20/29, 21/07, 57/16, 62/26,
63/17, 63/18, 66/13

m.+a+(manad.a) 20/30

mānı *Ar.* mânâ, anlam

m.+da 3/17, 40/23

m.+sında 19/06, 70/12

mañgışlak Türkmenistan'da bir bölge

m.+dakı 19/26

marı Türkmençe Merv şehrinin adı

m. 20/22, 20/26

m.+a+(mar.a) 38/17

m.+a+(mara) 10/09, 38/14,
38/31, 40/12, 45/10

m.+da 8/12, 73/06, 73/28

m.+dakı 73/16

m.+dan 23/19, 28/02, 28/06,
28/10, 33/05, 45/11, 48/19

m.+nı 5/28

m.+nıñ 21/01

marılı Marı/Merv bölgesinden olan kimse

m. 37/01

m.+lar 23/21, 38/12, 53/30,
54/27

m.+lara 23/18

m.+ları 33/19

mart *Lat.* Mart ayı

m.+da 7/10

m.+ına 24/08

m.+ında 5/05, 6/09

m.+ınıñ 15/18

masgaraçılık *Ar. +Tü.* maskaralık

m. 65/30

maslahat *Ar.* tavsiye, öğüt, görüşme, toplantı

m. 8/09, 8/16, 9/18, 10/10,
11/15, 12/19, 12/20, 12/28,

14/14, 17/04, 18/05, 18/28,
23/11, 25/02, 35/05, 38/18,

38/23, 39/05, 39/15, 45/04,
48/11, 53/01, 55/06, 57/01

m.+da 8/11, 9/01, 48/08, 53/02

m.+ımı 7/22

m.+larda 47/25

m.+ları 47/28

m.+larımı 7/08
m.+larına 19/15
m.+larıñ 47/30
maşlık leş, ceset
m. 14/10
m.+dığını 65/14
m.+ı+(maşlıg.ı) 47/08
m.+ları 64/23, 65/09
m.+larını 4/23, 54/18, 64/22
m.+larınıñ 64/29, 65/05
m.+larıñ 64/25
maşat Türkmenitan'da bir bölge
m. 36/10
m.+a+(maşad.a) 17/10, 36/02, 36/10
m.+da 35/23
m.+dan 17/02, 38/25
maşgala *Ar.* aile
m. 14/17
m.+a+(maşgala) 11/06
m.+ları 10/02
m.+larıñ 31/05, 33/03
m.+nı 15/06
m.+nıñ 33/09, 33/18
m.+sı 42/12
māy+(1) *Ru.* Mayıs ayı
m.+ında 22/05, 23/24, 24/13, 29/24
may+(2) zaman dilimi, zaman
m. 9/23, 54/12
mayōr *Ru.* binbaşı
m. 25/16, 26/22
mazālı *Ar.+Tü.* tamamen, eksiksiz
m. 5/22, 60/23, 60/24
mazār *Ar.* mezar
m. 12/10
m.+ı 70/03
mādesine deg- *Ar.+Tü.* midesini bozmak
m.-mek 63/22
mālim *Ar.* malum, bilinen
m. 7/04, 7/14, 13/26, 23/07, 54/22, 65/01
mātāç *Ar.* muhtaç
m. 17/16
mecbūr *Ar.* mecbur, zorunlu

m. 9/15, 17/30, 38/19, 45/01, 53/24, 63/29, 66/22, 69/04, 69/19, 73/11
mekân *Ar.* mekân, mesken
m. 15/04
mekdep *Ar.* mektep, okul
m. 53/28
melniçnaya kale ismi
m. 50/16
memuar *Ru.* hatıra, anı
m.+larınıñ 73/14, 73/18
men ben
m. 6/29, 7/02, 7/05, 7/10, 7/12, 7/19, 7/20, 7/21, 7/23, 7/30, 8/01, 65/03, 65/06, 68/31, 69/25
m.+den 7/25
m.+e+(mañ.a) 8/03, 62/02
m.+i 7/11
m.+iñ 7/08, 7/19, 7/22, 8/04, 8/07, 69/01
merdāna *Far.* cesur
m. 69/04, 70/05
merdivān *Far.* merdiven
m.+ları 22/06
meretdurdı kale ismi
m. 50/15
mergen keskin nişancı
m.+ler 8/18
merkez *Ar.* merkez
m.+i 3/02
mertlik *Far.+Tü.* mertlik, cesaret
m. 55/18, 68/02
mesele *Ar.* mesele, konu
m. 54/21, 71/03
m.+e+(meselä) 38/24
m.+lerde 35/06
m.+leri 35/08
m.+niñ+(meselä.niñ) 38/27
m.+si 20/03, 20/06, 39/26, 42/22
m.+sine 21/24
meşgūl *Ar.* meşgul
m. 63/24
meşgūllan- *Ar.+Tü.* meşgul olmak, ilgilenmek
m.-andığı 72/10
m.-ıp 21/20, 73/11

m.-makdan 24/21
metāl *Ru.* metal
 m. 6/25
meydān *Ar.* meydan
 m. 26/24, 31/01, 32/16, 45/26,
 45/29, 50/07, 50/16, 50/23,
 50/25, 50/28, 51/02, 54/26
 m.+a 4/15
 m.+da 3/07, 3/23, 63/20
 m.+ına 33/25
 m.+ında 48/27
 m.+ınıñ 33/26
 m.+ıñ 26/23
 m.+larını 24/02
meyil *Ar.* istek, meyl
 m.+iniñ+(meyl.iniñ) 10/03,
 39/21
meyletīn *Ar.+Tü.* gönüllü
 m. 11/04, 73/17
meyletīnlik *Ar.+Tü.* gönüllülük
 m. 70/29, 72/01, 72/26, 73/29
mincīrat- ezmek, çiğnemek
 m.-ıp+(mincīrad-ıp) 26/31
mīsāl *Ar.* misal, örnek
 m. 22/09, 50/19, 60/12, 68/12,
 69/19
mış mış rivayet, dedikodu
 m.+lar 36/22
mihaylov körfez adı
 m. 6/31, 37/18
mihaylovsk körfez adı
 m. 20/16
milliōn *Ru.* milyon
 m. 20/28, 20/30, 21/07, 66/13
mīna *Ru.* mayın
 m. 52/11, 52/12, 52/23
mīnalayış *Ru.+Tü.* mayın döşemek
 m. 52/13, 55/31
minīstr *Ru.* bakan
 m. 19/09
minnetdār *Ar.+Far.* minnettar
 m. 74/04, 74/06
minūt *Ru.* dakika
 m.+da 56/07, 59/06
 m.+ıñ 48/31
mīs *Far.* bakır
 m. 33/16
mōlla *Ar.* molla

m. 23/04
 [=1]
mōllagara Türkmenistan'da bir bölge
 m. 63/15
moral *Ru.* moral
 m. 40/20
moskva Moskova
 m.+dan 62/18
möhlet *Ar.* mühlet, süre
 m.+ini+(möhled.ini) 46/02
 m.+iniñ 40/12
mövrīt *Ar.* zaman
 m.+ini 72/20
mu bu
 m.+nça 19/25, 56/18
 m.+ndan 6/31, 7/20, 9/22,
 10/20, 24/16, 37/20, 42/21,
 46/02, 49/11, 55/03
 m.+nı 20/27, 42/23, 46/08,
 56/21, 57/27, 60/28
 m.+nuñ 5/14, 13/21, 13/23,
 20/18, 20/23, 24/22, 39/20,
 57/23, 60/08, 64/22, 66/08,
 66/17, 66/26, 68/07, 71/11,
 71/15, 73/05, 73/23
 m.+nuñam 3/19
 m.+ña 6/14, 7/05, 40/08, 40/23,
 49/23
mugıra getir- cezalandırmak
 m.-mäge 7/03
 m.-mekden 7/16
 m.-mek7/30
 m.-mändiklerini 73/12
mukaddes *Ar.* gizli, kutsal, mukaddes
 m. 7/29, 61/11, 70/04, 72/03
mukdār *Ar.* miktar
 m.+da 20/04, 46/28
musulmān *Ar.+Far.* müslüman
 m. 36/09
mümkin *Ar.* mümkün
 m. 4/12, 10/19, 10/21, 11/17,
 19/13, 19/17, 20/01, 26/31,
 33/28, 42/21, 55/30, 65/21,
 67/04, 71/08
 m.+digin 19/12, 57/08
mümkinçilik *Ar.+Tür.* imkân
 m. 31/29, 40/09, 45/25, 45/28,
 46/01, 52/11, 61/20, 70/23

m.+i+(mümkünçilig.i) 5/10,
48/07, 54/08
m.+iniñ+(mümkünçilig.iniñ)
71/22
m.+iñ+(mümkünçilig.iñ) 70/23,
71/23
müñ bin
m. 9/01, 9/03, 9/03, 9/06,
13/18, 15/06, 15/07, 19/22,
19/24, 21/29, 23/14, 33/07,
33/09, 33/18, 33/19, 34/08,
34/09, 61/27
m.+denem 71/17
m.+e 33/06, 33/09
müñlāp binlerce
m. 14/09, 41/18, 70/05, 73/31

N

naçalnik *Ru.* başkan, komutan
n. 5/07, 18/30, 23/02, 68/30
n.+i+(naçalnig.i) 3/26, 6/05,
39/02, 55/31, 58/11
n.+ine+(naçalnig.ine) 50/08
n.+iñ+(naçalnig.iñ) 68/30
n.+leri 18/26
nağım siper
n. 46/14, 52/10, 52/16, 55/27,
56/20, 56/28, 56/30, 57/05,
57/07, 57/15, 57/16, 57/22,
57/24
n.+dan 58/12
n.+ı 56/12
n.+iñ 56/05, 56/07, 56/14
namangan Özbekistan'da bir bölge
n.+dakı 24/31
namāz oka- *Far. +Tü.* namaz kılmak
n.-p 53/28
nāmıs *Ar.* namus
n. 48/28
nayza *Far.* süngü
n. 33/17, 48/01
nazarda tut- *Ar. +Tü.* dikkate almak
n.-updır 18/15, 58/10
n.-sañ 19/23
n.-ulıpdır 20/22, 21/08, 56/13
nazarıyet *Ar.* bakış açısı
n.+den 71/16

n.+inden 71/02, 71/03
nāçe ne kadar
n. 11/08, 40/05, 62/03
nādogrı *Far. +Tür.* yanlış, düz
olmayan
n. 31/21, 71/03, 71/04
nāhili nasıl, ne şekilde
n. 12/26, 21/25, 22/03, 22/05,
22/05, 22/06, 47/15, 52/14,
57/25, 61/21, 69/24, 69/24
n.+dir 71/04
nāme ne
n. 65/02, 66/28
n.+digne 59/12, 59/15
n.+ler 51/09
n.+niñ+(nāmā.niñ) 59/12,
59/15
nāt- ne etmek
n.-eniñde+(nād-eniñde) 49/17
nātākırlık *Far. +Ar.* açık olmayan,
yanlış
n. 3/31
ne ne
n. 36/19, 36/20, 42/11, 62/11
nemes Alman
n. 61/29
nesil *Ar.* nesil, kuşak
n.+ler 74/07
n.+leriñ 74/04
netice *Ar.* netice, sonuç
n. 56/21, 56/26, 59/17, 71/04
n.+de 24/03, 56/18
n.+e+(neticä) 33/28, 45/22
n.+ler 70/13
n.+leriniñ 72/06
n.+si 73/06
n.+sinde 35/13
n.+siniñ 52/14
nıgta- *Ar. +Tü.* altını çizmek,
belirtmek
n.-pdır 20/02
n.-yar 21/28
nırh *Far.* fiyat, değer
n.+ı 62/17
nire neresi, nere
n.+e+(nirä) 21/18, 25/26
n.+lerdedigini 36/17
niyet *Ar.* niyet

n.+i 7/24, 40/23, 45/18
n.+ini 65/31
n.+lerini 55/13
niyetlen- *Ar. +Tür.* niyetlenmek
n.-en 32/14
nohur Türkmenistan'da bir bölge
n.+ı 38/01
n.+lara 38/03
n.+ları 37/31
noyābr *Ru.* Kasım ayı
n.+da 41/03, 41/07
n.+ında 18/13
n.+ın 41/01
nöker *Moğ.* muhafız
n. 42/28
nusga *Ar.* nüsha, örnek
n.+sında 4/04

O

o o

o.+nda 31/09
o.+nı 7/19, 7/20, 10/24, 12/09,
15/03, 18/05, 23/16, 36/10,
36/11, 37/13, 49/09, 65/07,
66/20, 68/20, 68/30, 69/07,
70/07, 70/25
o.+nuñ 3/02, 3/05, 4/22, 7/07,
8/12, 9/29, 11/10, 11/12, 12/07,
13/24, 15/21, 15/26, 18/24,
23/05, 24/27, 25/09, 29/13,
29/29, 30/02, 31/03, 31/08,
32/01, 32/16, 33/25, 36/26,
36/28, 42/03, 45/17, 45/21,
47/12, 47/28, 47/29, 50/22,
50/26, 52/13, 55/28, 55/29,
56/10, 56/25, 60/11, 61/01,
61/03, 64/17, 64/25, 65/04,
65/11, 65/29, 66/13, 66/26,
66/28, 67/03, 68/14, 68/14,
68/19, 70/03, 70/24, 72/01,
73/16
o.+nuñam 32/07, 68/19
o.+ña 3/29, 4/14, 5/06, 7/07,
8/15, 12/19, 15/30, 18/19,
22/13, 23/01, 25/17, 42/15,
42/20, 47/23, 49/21, 54/18,
56/27, 68/31, 73/22

o.+nın 38/27
oazis *Ru.* vaha, çöl, bölge
o. 24/20
o.+i 18/18, 23/31
o.+ine 5/04
o.+ini 5/02, 5/21, 5/24, 18/16,
20/20, 70/21
o.+iniñ 5/09
o.+iñ 29/25, 40/18

ōba köy

o.+lar 24/04
o.+ları 24/02
o.+larına 14/16, 50/10
o.+larınıñ 33/22
o.+larıñ 37/28, 72/08
o.+nıñ 33/25, 33/27, 34/04,
42/22
o.+sı 9/31, 9/31
o.+sında 53/27

ober-ofiser *Ru.* yüzbaşı

o. 49/12, 52/02, 63/02, 63/06

ōdun odun

o. 64/13

ofisēr *Ru.* subay, zabıt

o. 49/13, 52/01, 62/04, 63/08,
63/09, 63/12, 69/08
o.+i 63/07
o.+iniñ 69/14
o.+iñ 63/02, 63/03, 63/03,
63/06
o.+leri 62/14
o.+leridir 60/02
o.+leriñ 62/18

oglancık küçük yaştaki erkek çocuğu

o.+ınıñ+(oglancığı.ınıñ) 69/13

ogul oğul

o.+ı+(ogl.ı) 6/10, 6/19, 8/12,
15/26, 51/17, 53/09, 61/13
o.+uñ+(ogl.uñ) 7/10
o.+uñdan+(ogl.uñdan) 7/14

ogurlı kale ismi

o. 50/13

ohotniçya kale ismi

o. 50/19

ok ok, mermi, kurşun

o. 22/16, 23/29, 25/25, 41/24,
48/05, 48/29, 51/07, 54/15,

55/17, 55/18, 55/20, 61/28, 68/26, 68/29 o.+a 9/10, 48/05, 48/20, 54/25, 59/03, 59/27, 59/29 o.+dan 31/05, 62/15 o.+ı 13/30, 22/10, 49/11, 53/18, 61/25, 61/25, 61/26 o.+ları 9/10, 9/14, 49/18 o.+undan 12/03, 12/04, 51/07, 53/21 o.+unı 61/30 o.+unıñ 49/17	13/02, 14/03, 18/09, 21/17, 28/04, 35/20, 36/17, 37/22, 38/05, 38/08, 38/31, 39/07, 39/22, 39/27, 40/22, 41/29, 41/30, 42/23, 42/29, 45/04, 45/06, 45/07, 45/15, 46/07, 46/23, 47/15, 48/22, 48/29, 49/04, 49/16, 51/14, 53/14, 53/17, 53/19, 53/20, 53/22, 54/12, 54/24, 55/17, 55/23, 60/10, 60/30, 68/05, 68/23, 68/25, 73/11 o.+a 7/24, 8/16, 9/09, 9/11, 11/02, 11/26, 12/25, 13/08, 15/11, 15/13, 22/10, 25/21, 37/02, 38/10, 38/20, 48/17, 53/09, 61/18, 68/26 o.+am 23/07, 39/08, 54/08, 63/23 o.+dan 33/13, 33/15, 34/05, 66/31, 72/13 o.+ı 8/03, 8/04, 9/10, 13/29, 13/30, 17/09, 40/09, 46/31, 53/18, 53/24, 55/02, 61/16, 63/20, 63/29, 64/15, 65/26, 69/17 o.+ıñ 4/23, 6/02, 7/24, 9/24, 11/15, 12/01, 13/07, 17/18, 18/07, 21/21, 23/14, 23/22, 25/27, 26/30, 30/21, 31/13, 31/14, 32/26, 33/24, 36/17, 36/25, 36/29, 38/22, 39/27, 39/31, 40/15, 41/13, 42/06, 46/08, 46/14, 46/17, 48/13, 49/05, 49/18, 49/28, 50/03, 50/27, 51/07, 51/13, 51/16, 51/22, 51/25, 53/12, 53/23, 53/31, 54/21, 54/28, 59/22, 60/07, 60/17, 61/12, 64/01, 65/28, 68/02, 68/18, 69/24, 69/25, 71/24, 72/10, 74/01 o.+ıñam 47/12
oka- okumak o.-an+(oka-n) 50/21 o.-mandığına 72/29	
okal- okunmak o.-magı 38/27 o.-yar 8/11	
okla- ateş etmek o.-mak 8/19 o.-p 52/22	
okrug <i>Ru.</i> bölük, bölüm o.+ına 23/23 o.+ları 20/23	
oktyabr <i>Ru.</i> Ekim ayı o. 38/16, 38/18, 39/21	
ol o o. 4/03, 4/20, 6/13, 6/23, 6/26, 8/12, 8/13, 12/30, 13/26, 14/11, 15/28, 17/23, 17/24, 18/14, 19/07, 19/19, 19/29, 20/12, 20/27, 21/10, 21/15, 21/18, 21/25, 21/28, 22/01, 23/05, 23/31, 24/14, 25/12, 29/09, 30/07, 33/02, 35/07, 36/09, 36/12, 37/07, 37/08, 40/16, 41/04, 42/20, 42/21, 42/26, 42/27, 45/02, 46/27, 46/29, 47/05, 47/21, 47/24, 50/24, 51/05, 51/09, 51/24, 52/24, 57/05, 58/05, 58/07, 58/09, 58/14, 64/06, 64/27, 64/31, 66/15, 66/18, 68/18, 68/27, 69/03, 70/12, 72/19, 73/16, 74/05	
olar onlar o. 5/19, 7/02, 7/22, 9/05, 11/27, 12/01, 12/04, 12/15, 12/29,	olca ganimet o. 11/27, 13/09, 41/19, 47/19, 48/28, 48/29, 48/31, 49/10, 49/12, 49/16, 51/13, 51/26, 62/03, 62/03, 62/14
	olga kale ismi

o. 50/14
ön ön, ileri
o. 3/20, 3/20, 4/11, 6/15, 6/20,
6/24, 6/25, 9/23, 11/06, 45/08,
70/01, 74/02, 74/05
onda o zaman
o. 7/24, 17/25, 38/23
ön-günlük on günlük zaman
o.+iniñ+(ongünlüg.iniñ) 10/28
onsoñ ondan sonra
o. 26/14, 56/21, 64/12, 66/17,
67/02
o.+am 17/16, 54/26, 55/09,
57/24
opornoe kale ismi
o. 50/13
opresnitel *Ru.* tuz arıtıcı
o. 20/19
opur- yıkmak, sarsmak
o.-yar 5/18
opurıl- yıkılmak, sarsılmak
o.-ıp 52/25
or- kesmek
o.-up 24/06
oraça keçe çadır
o. 61/23
orak orak
o.+ı+(orag.ı) 24/21
ordinare *Ru.* emir eri
o.+si 68/19
orenburg Orenburg şehri
o. 20/23, 50/11
o.+dan 20/05
ornaş- yerleşmek
o.-andığı 40/02
o.-ıp 42/09
o.-ıpdır 24/13
o.-ıpdırlar 45/14
o.-malı 21/04
ors Rus
o.+lara 46/18
orta orta, merkez
o. 9/09, 18/28, 21/22, 21/25,
21/26, 32/13, 65/25
o.+a+(orta) 19/16, 21/04,
21/09, 38/25
o.+larında 41/01
o.+sı 29/16

o.+sına 64/27
orul- kesilmek
o.-madık 24/05
orun yer, mevki
o.+a+(orn.a) 3/25
öt+(1) ateş, od
o. 45/25, 47/06, 50/04
o.+dan 24/04
o.+undan+(od.undan) 53/14
ot+(2) ot
o. 22/16
ōtbāş sivilce
o.+ı 9/28
otūr- yardımcı fiil
o. 3/14
o.-ka 53/28
o.-kalar 19/27
o.-mış 68/29
ōtla- yakmak
o.-p 63/21, 64/12
otryad *Ru.* müfreze
o.+a 18/30
o.+ımızñ 7/01
o.+ınñ 3/26, 61/02
o.+ıñ 19/09, 33/22, 41/10,
60/16
o.+ları 41/02
otur- oturmak
o.-an 3/07, 69/06
o.-onsoñ 3/09
o.-ar 11/12
ovnuk ufak, önemsiz
o. 5/17, 5/23
ōyla- düşünmek
o.-p 72/18
ōylan- düşünmek
o.-magı 19/11
oyna- oynamak
o.-an+(oyna-n) 17/07, 70/26,
71/01, 73/03
o.-andığını+(oyna-ndığını)
71/07
o.-pdır 36/30, 50/24
oynavāç oyuncak
o.+ına+(oynavac.ına) 70/21
oytañ yüksek yer
o.+rak 31/01, 31/16
oyun oyun

o. 23/09
ozal önce
o. 6/17, 6/31, 20/13, 24/16,
47/26, 64/02
o.+am 6/13
o.+ı 17/23

Ö

Öcükdir- kıskırtmak
ö.-mecek 5/13, 36/18
ö.-meginden 17/09
ö.-megine 17/16
ö.-mekden 17/21
ökde usta, uzman
ö. 48/04
ökdelik ustalık, uzmanlık
ö.+i+(ökdelig.i) 68/03
öl- ölmek
ö.-di 63/08
ö.-en 12/16, 47/07, 60/02,
61/09
ö.-enden 9/29, 15/26, 47/20
ö.-endigi 15/22
ö.-endigini 60/04, 63/03, 63/06
ö.-mäge 53/03
ö.-üp 63/04, 65/28
ö.-üpdır 13/28, 28/11, 42/05,
52/01, 52/04, 53/29, 59/21,
61/01
ölçeg ölçüm
ö.+i 29/06, 32/07, 52/17
ö.+ler 31/19, 56/07
ö.+lere 29/10
öldür- öldürmek
ö.-endiginiñ 66/24
ö.-endiklerini 47/17
ö.-ip 66/18
ö.-ipdir 12/07, 66/20, 68/21
ö.-ipdirler 49/13
ö.-mäge 66/22
ö.-megine 66/26
ö.-mek 48/18
ö.-yär 38/07
ö.-yärler 9/12
öldüril- öldürölmek
ö.-endigi 15/24, 66/11, 66/29
ö.-endigini 63/01

ö.-enleriñ 52/03
ö.-ip 63/05
öli ölü
ö. 12/01, 28/05, 47/18, 49/01,
53/22
ö.+leri+(ölü.leri) 48/26
ö.+lerini+(ölü.lerini) 61/06
ö.+sini+(ölü.sini) 48/27
ölüm ölüm
ö. 19/23
ö.+i 15/20
önüm ürün, mahsul
ö.+leriniñ 62/23
ön ön, ileri
ö. 13/03, 24/27, 29/02, 47/31,
48/19
ö.+e 18/14, 20/27, 24/01,
24/12, 25/12, 38/10, 45/19,
46/14, 48/29, 49/24, 55/05
ö.+ki 3/13, 5/17, 51/23, 58/06
ö.+lerini 46/24
ö.+ümden 7/23
ö.+ünde 5/12, 5/28, 24/08,
37/04, 69/22
ö.+ünden 9/07, 21/19, 25/20,
66/20
ö.+üne 4/12, 48/10, 57/25
ö.+üni 26/23, 64/20
önüsıra öncelik
ö.+sında 58/10
örân çok, oldukça
ö. 7/05
öt- geçmek
ö.-en 58/11
ötgür kale ismi
ö. 50/14
övren- öğrenmek
ö.-erler 18/20
ö.-ipdir 15/29, 22/01
ö.-mek 23/31, 29/03, 42/04,
70/11
ö.-meklerini 45/17
övrül- dönüşmek, evrilmek
ö.-en 70/21
ö.-er 18/20
ö.-ipdir 47/22
ö.-megi 70/25
ö.-mek 40/13

ö.-se 69/09
övä- esmek
 ö.-se 63/31
öy ev
 ö. 20/10, 32/30, 61/23
 ö.+de 62/06
 ö.+den 33/27
 ö.+ler 11/12, 22/09, 62/08
 ö.+lerden 32/25, 61/07
 ö.+lerinden 61/19
 ö.+lerini 66/12
 ö.+leriñ 32/23, 32/26, 32/28, 58/04, 64/17
 ö.+ümüz 39/08
 ö.+ünde 12/19, 55/06, 62/20
 ö.+üniñ 12/06, 49/10
 ö.+üñ 55/09
öycük yuva, hücre
 ö.+iñ+(öycüg.iñ) 58/13
 ö.+lere 58/14
öydül- düşünölmek, zannedölmek
 ö.-ip 46/04
öyli ev sahibi
 ö. 10/03, 38/16, 38/17
 ö.+digini+(öylü.digini) 32/29
öyt- düşünmek, zannetmek
 ö.-üp+(öyd-üp) 9/27, 11/24, 26/21, 36/08, 36/29, 39/22, 39/28, 40/14, 46/20, 50/03, 54/06, 54/09, 56/29
 ö.-üpdır+(öyd-üpdır) 46/23
 ö.-üpdırler+(öyd-üpdırler) 11/14, 12/16, 41/30, 42/24, 45/15, 46/08, 49/07, 52/06, 54/26, 55/03, 56/22, 57/27, 59/13, 68/27
öz öz, kendi
 ö. 3/19, 5/13, 7/21, 7/23, 7/27, 7/29, 9/14, 9/27, 10/06, 11/19, 14/16, 15/21, 17/15, 17/23, 24/24, 25/06, 26/12, 26/14, 35/14, 35/14, 35/15, 36/07, 37/13, 41/14, 48/15, 49/25, 53/27, 55/16, 60/28, 62/17, 64/10, 66/19, 70/04, 71/26, 71/29, 71/30, 72/03, 73/08
 ö.+em 3/17, 4/06, 4/10, 12/03, 24/02, 30/07, 32/09, 35/26,

37/27, 46/27, 60/20, 62/02, 66/03
 ö.+i 3/07, 12/08, 25/18, 35/08, 47/29, 47/29, 51/23, 53/23, 56/25, 71/16, 73/05, 73/25
 ö.+lerem 63/25
 ö.+leri 42/01, 46/09, 47/14, 49/05, 60/07, 71/20, 72/22
 ö.+lerine 23/07, 38/22
 ö.+lerini 9/26, 14/01
 ö.+leriniñ 12/14, 13/05, 26/26, 61/10
 ö.+leriniñem 35/21, 71/24
 ö.+üm 6/23, 8/04, 65/07
 ö.+ünde 9/16, 47/02
 ö.+ünden 39/27
 ö.+üni 59/15, 66/22, 66/26
 ö.+üniñ 18/22, 36/24, 48/10, 48/20, 60/17, 64/06
 ö.+üñden 7/06
özbaşdak bağımsız, özgür
 ö. 73/09, 73/10, 74/02

P

pagsa 60-70 cm'lik duvar katı
 p. 30/01, 32/04
palās *Far.* büyük döşek
 p. 62/01
palçık balçık
 p. 30/03, 30/24
 p.+dan 31/08, 32/04
palta balta
 p. 40/02, 64/09
parāhatçılık kolaylık, rahatlık
 p. 5/10, 25/04, 71/29
parāhatçılıklı kolaylıkla, rahatlıkla
 p. 40/04, 70/22, 71/21
parallēl *Ru.* fırsat, paralel
 p.+den 45/15
 p.+i 46/07, 46/12
 p.+iñ 50/08
parij *Ru.* Paris
 p.+iñ 62/23
pārs Fars
 p. 46/09, 64/01
 p.+lar 3/29, 10/23
 p.+lara 17/17

p.-ları 5/13
p.-larıñ 4/01, 4/02, 35/17, 72/13
pārtizançılık *Ru. +Tü.* partizanlık
p. 21/21
partladıl- patlatılmak
p.-an 57/31, 59/19, 59/21, 59/21, 65/12
p.-arına 59/04
p.-cak 57/04
p.-ıp 60/15
p.-ıpdır 4/20
p.-magınıñ 56/26
partlama patlama
p. 59/07
partlat- patlatmak
p.-maga 56/17, 57/10
p.-magı 57/02
p.-magınıñ 57/24
p.-mak 57/11, 57/18
p.-makdan 56/24
pātişā *Far.* padişah
p. 5/01, 5/12, 5/21, 6/29, 7/18, 19/02
p.-mıza 7/13
p.-nıñ 39/04
patron *Ru.* fişek
p.+ı 41/10
pāy *Far.* pay, hisse
p. 11/06
payhaslı sağduyulu, mantıklı
p. 69/25
payhınla- *Far. +Tü.* harap etmek
p.-pdır 53/18
pāyla- *Far. +Tü.* pay etmek,
paylaşmak
p.-sak 33/25
pāylaşıl- *Far. +Tü.* paylaşılmak
p.-magını 73/24
pāk *Far.* pak, temiz
p. 7/18
pāsgel engel
p. 36/19
pāsgelçiliksiz engelsiz
p. 55/27
penā *Ar.* barınak, sığınak
p.-larına 55/16
penāla- *Ar. +Tü.* korumak, savunmak

p.-mak 9/21
penālan- *Ar. +Tü.* korunmak,
savunmak
p.-ıpdır 31/28
perimetri *Ru.* çevre uzunluğu
p. 31/24
perrāç *Ar.* asker
p. 15/07, 23/15
p.-lar 15/10
p.-ları 15/08
perzent *Far.* çocuk, nesil
p.-leridir 7/26
pes *Far.* pes
p. 20/11, 39/27
peşeñ *Far.* saçma kutusu
p. 17/14, 35/28
peterburg Petersburg
p.+daka 60/14
p.+dan 62/18
peydā *Ar.* fayda, yarar
p. 5/23, 41/08, 62/10
peydālan- *Ar. +Tü.* faydalanmak,
yararlanmak
p.-ıp 22/03, 54/06
p.-ıpdırlar 8/19
p.-magı 39/18
p.-magıñ 21/31, 22/08
p.-mak 32/12, 65/06
peydālanıl- *Ar. +Tü.* faydalanılmak,
yararlanılmak
p.-yar 6/03
pıçak bıçak
p. 48/01, 69/13
pıçaklı bıçaklı
p. 48/24
pīgamber *Far.* peygamber
p. 7/26
pılān *Ar.* filan
p.-ınıñ 62/20
piyāda *Far.* piyade
p. 6/01, 9/01, 9/04, 9/05, 9/16, 9/21, 18/24, 25/20, 25/25, 26/08, 26/15, 26/20, 36/31, 37/02, 37/10, 39/20, 41/23, 42/25, 42/28, 53/13, 59/03, 60/19, 61/27
p.+dan 37/18
p.-lar 37/11

pidā et- *Ar. +Tü.* feda etmek
p.-ipdir 48/30
pidālar çek- *Ar. +Tü.* fedakârlık etmek
p.-ip 13/11
p.-ipdirler 60/30
pikir *Ar.* fikir, düşünce
p. 20/01, 21/13, 45/07
p.+de 45/05
p.+i 20/27, 55/05
p.+iñ 21/10, 40/01, 40/02
p.+ler 19/16, 38/25
pīl *Far.* bel, kürek
p. 64/09
pīlli *Far. +Tü.* kürekli
p. 69/09
piroksilin *Ru.* pamuk barutu
p. 22/11
pistolet *Ru.* tabanca
p. 68/29
p.+ine 68/28
plan *Ru.* plan
p. 5/26
p.+a 24/11
p.+ı 18/16, 18/18, 21/04, 21/05
p.+ını 18/14, 29/03, 29/05,
39/29
pod-polkovnik *Ru.* yarbay
p. 54/13
polisiya *Ru.* polis
p. 15/14
polk *Ru.* alay
p.+unıñ 13/25, 49/08, 68/12,
69/14
polkovnik *Ru.* albay
p. 5/15, 13/25, 39/02
p.+i+(polkovnig.i) 36/05
p.+iñ+(polkovnig.iñ) 8/06
poltava *Ru.* kale ismi
p. 50/12
porsa- bozulmak, çürümek
p.-p 54/10, 63/20
posyolok *Ru.* köy, yerleşim yeri
p. 3/04
pövrize Türkmenistan'da bir bölge
p.+niñ+(pövrizä.niñ) 39/19
prāktiki *Ru.* uygulamalı, pratik açıdan
p. 18/29

praporşik *Ru.* gedikli ve subay
arasındaki rütbe
p.+i+(praporşig.i) 68/13
pravoflangovaya *Ru.* kale ismi
p. 50/15
progressiv *Ru.* ilerletici
p. 70/26, 72/06
proporsional oranlı, bağlı
p.+dır 21/27
prosēs *Ru.* süreç
p.+inde 70/28
pūca çıkar- *Far. +Tü.* boşa çıkarmak
p.-arlar 56/29
p.-mak 39/29
pugta kesinlikle
p. 38/30, 40/02, 60/14
pul *Far.* para
p. 6/25, 18/17, 19/03, 66/17,
66/18
p.+ı 66/14
p.+una 53/27
punkt *Ru.* nokta, önemli yer
p.+ı 41/13
p.+larını 26/07
p.+unda 18/15
p.+unıñ 20/16
pursat *Ar.* zaman, fırsat
p.+da 35/17, 35/20
p.+dan 54/05
p.+ında 32/12, 32/13, 52/23
put *Ru.* 16 kg'lık ağırlık ölçüsü
p. 58/14
pürli kale ismi
p. 50/07, 50/16, 50/23, 50/25,
50/28, 51/02, 54/26

R

rakēta *Ru.* roket, füze
r. 25/13, 61/26
r.+ları 22/11
raport *Ru.* rapor
r.+ında 62/31
rāyat *Ar.* tabiyet
r.+ına 5/10, 5/13, 9/27
rāyış hendeğin yanındaki kum
tepecikleri

r.+ı 30/16	32/23, 36/19, 36/22, 38/06,
r.+ındaki+(rayş.ındaki) 54/03	39/30, 40/01, 40/05, 41/07,
r.+ları 30/14, 30/14	42/03, 42/06, 42/30, 46/30,
rayön <i>Ru.</i> ilçe	48/03, 49/06, 49/20, 51/05,
r.+ının 3/02	51/26, 52/05, 52/08, 52/10,
rehimdârlık <i>Ar.</i> + <i>Far.</i> + <i>Tü.</i> merhamet	55/20, 59/01, 59/25, 59/31,
r.+ına+(rehimdarlığı.ına) 39/04	60/02, 60/05, 60/06, 60/28,
rehimsizlik <i>Ar.</i> + <i>Tü.</i> acımasızlık	61/31, 62/14, 63/13, 63/25,
r. 40/07, 59/26	64/05, 65/15, 65/17, 65/19,
rekognossirovka <i>Ru.</i> Rus saldırısına	68/03, 68/26, 69/06, 69/15,
verilen isim	71/24
r. 42/14	r.+lar 6/14, 9/08, 9/11, 9/26,
resmî <i>Ar.</i> resmî	10/10, 10/17, 11/13, 11/18,
r. 39/13, 39/13, 47/24	11/21, 11/23, 11/25, 12/22,
ret <i>Ar.</i> ret	13/07, 13/18, 13/27, 13/31,
r. 72/28	14/14, 14/15, 15/01, 21/16,
revolver <i>Ru.</i> revolver	21/19, 24/07, 24/14, 25/02,
r. 17/12	25/26, 26/21, 26/28, 29/03,
r.+inden 36/14	36/07, 37/11, 37/15, 38/03,
rezerv <i>Ru.</i> rezerv	39/14, 40/03, 41/12, 41/18,
r.+de 60/16	41/29, 42/14, 42/19, 45/03,
röl <i>Ru.</i> rol	45/05, 45/14, 45/15, 45/20,
r. 36/30, 50/24, 70/26, 71/01,	46/06, 46/13, 46/28, 47/12,
71/07, 73/03	47/18, 47/19, 48/04, 49/08,
r.+ı 17/07, 47/20	49/15, 50/02, 50/10, 50/30,
rota <i>Ru.</i> bölük	51/03, 51/08, 52/06, 52/07,
r. 23/25	53/12, 54/05, 54/08, 54/24,
r.+dan 41/04	54/30, 55/02, 55/24, 56/20,
rugsat <i>Ar.</i> izin	56/23, 57/26, 57/28, 71/26,
r. 14/16, 15/09, 25/03, 61/18,	72/21
65/06	r.+lara 5/18, 5/19, 10/03,
rûh <i>Ar.</i> ruh	11/14, 12/17, 13/20, 17/09,
r. 51/11	17/21, 17/27, 18/09, 18/11,
r.+dan 38/11, 38/12, 55/23	36/29, 37/31, 39/08, 47/15,
r.+unı 49/15	49/19, 55/07, 55/10, 55/13
rûhuçökgünlik <i>Ar.</i> + <i>Tü.</i> moral	r.+lardan 12/25, 37/23, 39/09,
bozukluğu	52/01
r. 49/20	r.+ları 8/16, 9/23, 12/30, 39/26,
rumeliya Rumeli	40/22, 48/09
r. 66/13	r.+larıñ 8/09, 10/25, 11/09,
rus Rus	11/19, 11/28, 12/14, 12/24,
r. 3/15, 4/02, 5/10, 5/16, 6/06,	12/29, 13/03, 13/05, 14/02,
6/11, 6/13, 6/15, 6/17, 6/22,	17/25, 24/16, 25/25, 26/02,
9/07, 11/29, 12/31, 13/14,	26/04, 26/13, 36/16, 36/17,
14/08, 15/19, 17/28, 18/02,	36/21, 36/23, 37/16, 37/29,
18/04, 18/26, 24/05, 24/24,	38/04, 38/10, 39/24, 39/28,
26/03, 26/15, 26/17, 26/27,	42/09, 42/23, 45/07, 45/13,
26/31, 28/01, 28/07, 29/04,	46/07, 46/12, 46/17, 47/21,

50/05, 51/16, 51/19, 51/21,
52/17, 52/21, 53/05, 55/23,
57/22, 57/24, 62/28, 68/06,
68/09

r.+larıñkı 46/09

russiya Rusya

r. 70/28, 70/29, 71/21, 72/12,
72/14, 72/26, 73/02, 73/17,
73/26, 73/29

r.+dır 73/24

r.+nıñ 19/04, 70/22

r.+sı 5/12, 5/21

r.+sınıñ 5/01

S

sādıklık *Ar.+Tü.* sadakât

s. 71/28

sag sağ, esen

s. 7/10, 50/08, 50/26, 52/08

sāgat *Ar.* saat

s. 12/29, 13/02, 13/03, 13/17,
25/22, 25/23, 52/13, 53/16,
56/02, 56/05, 56/07, 56/18,
57/10, 58/02, 59/01, 59/06
s.+a+(sagad.a) 55/15

s.+da 57/07

sajen *Ru.* 2,13 metrelik uzunluk

ölçüsü

s. 29/14, 29/14, 29/15, 30/14,
30/17, 31/07, 31/07, 31/22,
31/23, 31/23, 31/24, 31/25,
32/17, 33/25, 45/13, 52/09,
52/10, 52/19, 56/09, 56/09,
56/11, 56/12, 56/13, 56/14,
58/03, 59/08, 59/11, 61/23,
61/23

s.+den 30/18, 30/22, 31/17,
31/29, 32/09, 56/15

s.+e 29/28, 29/29, 30/01,
30/11, 30/12, 30/13, 30/18,
30/22, 31/03, 31/09, 31/29,
32/08, 32/09

s.+i 56/10

s.+ine 33/26

sajenlik *Ru.+Tü.* 2,13 m'lik uzunluk

s.+de 31/03, 50/30

sakla- saklamak, korumak

s. 7/15

s.-maga 45/24, 47/01, 59/16

s.-magı 11/31

s.-mak 9/24, 19/05, 38/20,
72/22

s.-makda 71/09

s.-malıdırıs 7/27

s.-p 40/04, 73/09

s.-pdırlar 48/16, 61/17

s.-yan 24/14

saklan- saklanmak, barınmak

s.-ıp 14/02, 14/11

s.-ıpdır 12/11, 59/16

s.-maga 53/24

s.-yar 9/22

saklav koruyucu, muhafız

s.+ına 26/13

sal- salmak, bırakmak

s.-cak 54/25

s.-ıp 68/29

s.-ıpdır 39/29, 40/14

s.-maga 15/08

s.-magı 35/13

s.-makdan 37/08

s.-yanını 42/23

s.-yarlar 11/21

salā sal- danışmak, konuşmak

s.-ınman 73/22

salgılan- şahit göstermek, kanıt
göstermek

s.-ıp 25/07, 29/10

s.-mak 17/19

salgıt vergi

s. 15/08

salım an, vakit

s.+da 71/18

salın- salınmak, bırakılmak

s.-an+(saln-an) 31/08, 35/15

s.-magı 5/16

s.-man 73/22

sāman saman

s. 46/28, 46/29, 46/30, 64/16

samur kale ismi

s. 50/11

sān sayı

s.+da 63/12

s.+ı 12/02, 32/23, 32/26, 33/11,
33/12, 33/14, 33/24, 33/24,
34/02, 34/05, 53/04
s.+ına 21/27
s.+ından 33/29
s.+ını 11/28, 32/30, 33/06,
33/07, 34/01
s.+ınıñ 32/28, 33/03
sāna- saymak
s.-ardan+(sana-rdan) 69/16
sānı tane
s. 6/11, 6/13, 6/15, 8/02, 8/14,
11/05, 15/07, 23/25, 23/26,
33/16, 37/01, 41/11, 41/23,
42/16, 45/08, 49/12, 50/27,
52/02, 54/14, 54/15, 55/19,
55/20, 56/16, 58/02, 63/23,
68/17, 68/29
s.+mız 33/31
s.+sını 6/18
sānlı sayılı
s. 26/31, 65/04
sānlıca sayılı
s. 48/31
sānsız sayısız
s. 64/28
sapyor *Ru.* istihkâmcı
s. 41/11
saragt Türkmenista'da bir bölge
s.+a 38/14
sarık Türkmenlerin bir boyu
s. 37/01
s.+lar 28/06
s.+laram 23/19
s.+lardanam 28/03
sarizm *Ru.* Çarlık
s. 5/04
sarp *Ar.* sarf, harcama
s. 18/19
sarpa goyul- saygı göstermek
s.-sa 35/07
sat- satmak
s.-mak 72/23
satın al- satın almak
s.-ıpdır 6/19
s.-ıpdırlar 17/14, 36/01
sayla- seçmek
s.-p 57/05, 64/03

saylan- seçilmek
s.-ıp 10/15
s.-ıpdır 35/11, 35/13
sāhel kısa süre, an
s. 4/06, 63/31
sāher *Ar.* seher, tan vakti
s.+ine 58/06
sāhrā *Ar.* bozkır, sahra
s.+a+(sāhra) 6/30
sebāp *Ar.* sebep
s. 5/03, 17/08, 38/27, 66/27,
70/19, 71/24, 72/08
s.+e+(sebāb.e) 40/16
s.+i+(sebāb.i) 3/19, 4/03,
12/31, 13/18, 22/13, 34/02,
36/09, 39/28, 42/16, 42/20,
45/22, 46/08, 58/09, 69/02,
71/07, 72/12
s.+ini+(sebāb.ini) 65/16
s.+lere 5/09
s.+leri 10/16, 54/24, 70/09
s.+leriniñ 18/06
sebāpli *Ar. +Tü.* sebebiyle, yüzünden
s. 20/04, 40/03, 56/05, 66/22,
72/01
seç- seçmek
s.-ıp 64/03
sekiz sekiz
s.+de 58/02
s.+inci 12/14
sekizyāp akarsu adı
s.+a+(sekizyab.a) 25/22
s.+dan 31/13
s.+ıñ+(sekizyab.ıñ) 10/16,
10/17, 42/21, 50/25
sen sen
s.+e+(sañ.a) 62/02, 68/31
s.+ıñ 7/06, 7/10, 7/12
sentyābr *Ru.* Eylül ayı
s.+da 13/17, 14/04, 15/02,
24/10, 37/17, 37/25, 37/26
s.+ında 6/11, 24/07
señnerle- tepe oluşturmak
s.-p+(señnerlä-p) 3/07
serdār *Far.* öncü, lider
s. 9/06, 9/26, 10/25, 11/15,
23/13, 26/02, 26/05, 26/07,
26/14, 26/18, 26/26, 35/12,

36/24, 37/13, 37/20, 38/01,
47/02, 47/09, 47/11, 47/16,
48/08, 48/19, 51/16, 51/22,
53/11, 53/15, 55/08, 57/23,
59/15, 68/31
s.+a 6/25, 8/10, 8/18, 47/27
s.+ı 9/24, 26/05, 42/30, 68/08
s.+ına 47/22
s.+ıñ 6/10, 6/28, 9/31, 26/09,
26/10, 26/14, 37/09, 37/20,
42/26, 47/01, 47/20, 47/25,
48/11, 53/09, 53/23, 57/31,
61/13, 68/06
s.+lar 61/11
s.+larını 70/20
s.+larıñ 71/10
serdārlik *Far.* + *Tü.* öncülük, liderlik
s. 37/03, 37/05, 45/02, 45/12,
53/10
seredil- *Ar.* + *Tü.* seyredilmek
s.-ipdir 38/24
s.-meginiñ 4/14
seret- *Ar.* + *Tü.* seyretmek, bakmak
s.-cek 71/17
serhet *Far.* + *Ar.* serhat, sınır
s. 73/27
s.+iniñ+(serhed.iniñ) 73/20
s.+lerini 15/13
seriṣde *Far.* araç,vasıta, malzeme
s.+ler 19/20
s.+leriniñ 41/21
serpikdiril- püskürtmek, geri
çevirmek
s.-enden 21/17
ses ses
s. 66/30
s.+i 26/29
s.+lerini 26/25
setir *Ar.* satır
s. 72/28
seyrek seyrek, nadir
s. 59/30
seyrekle- azalmak
s.-enden+(seyreklä-nden)
60/24
sezevār bol- *Far.* + *Tü.* karşılaşmak,
başına gelmek
s.-magı 39/31

s.-updır 51/20
sıçmaz Türkmenlerin bir boyu
s. 42/25
s.+dan 15/11
s.+lar 35/02, 35/11
s.+lara 35/09
s.+larıñ 11/05
sīn- kırmak, eğmek, düşmek
s.-an 61/15
s.-andan 66/03
s.-anı 70/01
s.-gın 7/08
s.-ıp 7/23, 7/24
s.-magı 12/17, 39/04
s.-magıñ 55/07
sīnan- girişmek
s.-ipdir 59/17
sındı makas
s. 48/01
s.+sını 48/13
sīndırıl- fethedilmek
s.-sa 20/26
sīnla- bakmak, incelemek
s.-p 51/10
s.-yan 69/20
sınpı *Ar.* sınıfsal
s. 71/11
sıpdırıl- elinden kaçırmak
s.-yar 5/10
sıpir- soymak
s.-maga 49/02
sīrık sırık
s.+larıñ 48/01
sırkav hasta
s.+ka 15/17
sırkavla- hastalanmak
s.-p 15/21
s.-pdır 15/17
sıyāsāt *Ar.* siyaset
s. 5/14
sıyāsı *Ar.* siyasi
s. 71/02
sinonim *Ru.* eş anlamlı
s. 3/18
siñ- sinmek, karışmak
s.-ip 3/02, 3/13, 70/02, 73/31,
74/03
siz siz

s. 7/05, 8/03, 69/02
s.+de 7/03, 8/02
s.+iñ 6/30, 7/02, 7/04, 7/16,
7/21, 7/28, 7/30, 8/01, 69/02
sklad *Ru.* ambar
s.+larını 36/18, 36/20
s.+larınıñ 36/17
slavyānparaz Slav milliyetçisi
s.+larıñ 66/15
snaryad *Ru.* top mermisi
s. 41/25
s.+ı 41/10
soldat *Ru.* asker
s. 52/01, 52/02, 62/05, 62/06,
63/08, 63/09
s.+ı 29/04, 47/17, 49/13, 63/07,
68/26
s.+ımız 8/02
s.+ına 55/20
s.+ını 6/11, 6/13
s.+ınıñ 6/15, 6/17
s.+iñ 63/04, 63/05
s.+lar 62/11, 68/27, 69/07
s.+lara 26/24
s.+ları 51/05, 62/01
s.+larında 49/20
s.+larındanam 63/25
s.+larını 69/06
s.+larınıñ 38/06, 46/30, 60/03,
63/21
s.+larınıñam 11/29
s.+larıñ 49/01
soñ son
s. 3/24, 4/09, 5/24, 8/01, 9/05,
9/29, 12/09, 12/21, 13/04,
13/30, 15/26, 17/30, 21/17,
24/10, 24/26, 25/02, 26/07,
26/26, 35/01, 35/28, 40/19,
41/12, 41/26, 41/29, 42/02,
45/08, 45/20, 46/13, 47/12,
47/19, 47/20, 53/01, 55/12,
55/22, 56/02, 56/14, 59/14,
59/24, 60/24, 61/03, 61/31,
62/25, 64/08, 65/10, 66/03,
66/25, 72/07, 74/05
s.+am 55/18, 68/15
s.+k1 4/14, 10/13, 50/01, 50/24,
60/10, 61/06

s.+lar 3/24, 66/25
soñra sonra
s. 4/24, 7/25, 21/08, 21/14,
31/19, 32/20, 41/05, 42/27,
46/14, 52/26, 62/22, 63/05,
64/14, 64/21, 64/24, 68/15,
69/18, 69/23, 73/05
sōra- sormak
s.-dı 65/03
s.-maga 39/12
s.-mak 38/31
s.-p 23/18, 38/31, 39/06, 45/11
s.-pdır 18/02, 22/04
sostav *Ru.* komite heyet
s.+ına 70/22
s.+ını 19/10
sov- harcamak, tüketmek
s.-ayanlarında 10/18
s.-ar 45/05
s.-cak 42/24
s.-mak 10/12, 11/17, 31/15,
45/07
sovgat hediye, armağan
s. 17/11, 36/14
sovuk yarag bıçak, kılıç gibi hafif
silahlar
s. 18/10, 33/16, 48/03, 52/03,
52/04, 60/01, 60/03
sovur- savurmak
s.-up+(sovr-up) 54/03
sōvdāgār tüccar, satıcı
s.+i 36/05
sōveş savaş
s. 34/05, 41/14, 45/16, 45/20,
48/27
s.+de 12/08, 47/07
s.+e 11/25, 28/04, 48/24
s.+i 47/14
s.+ine 48/04
s.+lerde 68/22
s.+lere 34/02, 34/06, 53/29
sōveş- savaşmak
s.-ipdirler 59/18, 68/25
s.-mäge 10/13
sōveşsiz savaşız
s. 60/11
sōz söz
s. 35/22

s.+i 3/16, 3/16, 47/26
s.+leri 3/18, 7/08
s.+leriñ 4/04
s.+üñ 19/06, 70/11
sözlük sözlük
s.+inde+(sözlüg.inde) 63/13
stanok *Ru.* makine
s.+ını+(stanog.ını) 25/13
stanoklı *Ru.* + *Tü.* makineli
s. 33/16
strategik *Ru.* stratejik
s.+i 41/14
subüt *Ar.* kanıt, ispat
s. 50/06, 65/29, 65/31, 66/02,
66/05, 66/27, 73/15, 73/19,
73/25
sud et- *Ru.* + *Tü.* yargılamak
s.-mek 70/13
sūrat *Ar.* resim, şekil, fotoğraf
s.+da 39/14, 45/06, 47/24
suv su
s. 20/19, 31/13, 31/18, 42/22,
64/20
s.+ı 20/17, 45/05, 45/07
s.+unı 10/12, 10/18, 11/17,
31/14, 42/24
suvıtlı *Ar.* + *Tü.* önemli, ciddi
s. 17/13
suvlı sulu
s. 10/19, 29/18, 32/19, 45/31
suvluk sulak yer, su taşınan kap
s. 23/29
s.+ı+(suvlug.ı) 13/15
sUvsuz susuz, kuru
s. 13/31, 45/05
sūlsāt *Ru.* mühimmat, cephan
s.+ıñ+(sūlsad.ıñ) 13/28
sūr- sürmek
s.-en 55/05
s.-megi 26/08
s.-melimi 38/24
s.-üp 37/14, 40/21
s.-üpdır 20/27
s.-üpdırler 64/29
sūri sürü
s.+lerini+(sūrū.lerini) 41/18
sūrül- sürülmek
s.-üp+(sūrūl-üp) 72/08

süyci tatlı, hoş
s. 10/19, 32/19
süynmek uzun, sivri
s. 31/21
süyre- sürümek
s.-pdırler+(süyrä-pdırler) 64/22
süyš- hareket etmek
s.-megi 18/14, 38/10
s.-megini 3/04, 25/12
s.-mek 24/01, 49/24
s.-meklerini 45/19
s.-üp 46/14, 64/08
s.-üpdır 24/12
süyšür- hareket ettirmek
s.-ip 64/28
s.-ipdır 57/14
s.-ipdırler 64/27
s.-mek 57/06

Ş

şāh *Far.* şah
ş.+ıñ 35/25
şahsiyet *Ar.* şahsiyet, kişilik
ş.+ine 66/06
şān *Ar.* şan, şeref
ş. 65/19
şār *Far.* küre
ş.+ınıñ 65/30
şāt *Far.* şad, memnun mutlu
ş.+dırın 7/05
şāyātlık *Ar.* tanıklık, şahitlik
ş. 17/18, 60/18, 61/22
şay-sep çeyiz
ş. 62/01
ş.+den 62/08
şāher *Far.* şehir, kent
ş. 3/04
ş.+e 61/29, 71/19
şek yetir- *Ar.* + *Tü.* suçlamak,
karalamak
ş.-endigi 65/18
şekil *Ar.* şekil, form
ş.+indäki 69/21
ş.+inde 29/17
şeksiz *Ar.* + *Tü.* şüphesiz, kuşkusuz
ş. 65/03
şert *Ar.* şart

ş. 40/09
 ş.+ler 24/25
 ş.+lere 72/17, 72/18
 ş.+lerinde 21/22, 71/08
 ş.+lerini 71/27

şeyle şöyle, böyle
 ş. 4/10, 4/13, 6/28, 26/17,
 26/27, 29/10, 33/12, 33/21,
 34/04, 35/16, 36/27, 39/05,
 40/02, 41/17, 47/30, 52/20,
 55/04, 56/26, 57/27, 57/30,
 60/13, 61/22, 64/31, 69/20,
 70/23, 71/16, 71/23, 72/11,
 73/05

şeylelik bununla birlikte, bunun
 sonucunda
 ş. 6/21
 ş.+de 24/27, 58/15

şeyt- şey etmek, öyle yapmak
 ş.-ip+(şeyd-ip) 46/09, 64/18

şih Ar. şeyh, şih
 ş.+dan 35/18

şo şu, bu
 ş.+lardaki 62/21
 ş.+lardan 10/04
 ş.+larsız 54/21
 ş.+nça 5/31, 61/01, 71/20
 ş.+nçarak 61/03
 ş.+nda 37/26, 42/17, 60/19,
 65/09
 ş.+ndan 24/10, 35/28, 40/19,
 46/13, 47/26, 72/07
 ş.+nuñ 3/21, 4/16, 5/23, 7/02,
 12/28, 14/03, 19/25, 21/28,
 22/10, 23/30, 33/03, 36/08,
 36/25, 39/23, 40/04, 40/14,
 41/26, 45/06, 47/24, 48/07,
 49/18, 50/31, 54/11, 56/29,
 57/05, 57/18, 64/10, 65/18

şobat Tü.+Far. bu zaman, şu zaman
 ş.+a+(şobad.+a) 66/26, 69/07

şo durşuna tümüyle, tamamen
 ş. 32/21

şol şu, bu
 ş. 3/21, 4/07, 6/10, 6/15, 6/22,
 7/11, 8/11, 9/05, 9/16, 10/28,
 11/26, 12/06, 12/26, 13/17,
 14/04, 15/04, 15/19, 15/23,

15/28, 18/27, 20/21, 21/03,
 21/18, 22/04, 23/25, 24/28,
 25/08, 26/21, 26/28, 26/30,
 32/14, 33/23, 36/13, 40/16,
 41/03, 42/07, 45/12, 46/04,
 47/07, 47/17, 47/23, 48/02,
 49/05, 49/07, 49/16, 50/17,
 53/26, 53/31, 54/07, 55/06,
 56/10, 57/20, 57/30, 58/09,
 59/31, 62/22, 63/12, 64/22,
 65/12, 65/15, 66/15, 66/22,
 69/23, 71/07

şov başarı
 ş.+una 53/17

şovlı başarılı
 ş. 19/18, 49/04, 51/26

şovsuz başarısız
 ş. 9/09, 22/12, 37/25, 57/18

şovsuzluk başarısızlık
 ş. 38/11, 47/14
 ş.+dan 55/22

şöhrät Ar. şöhrät, ün
 ş. 6/06
 ş.+ına 65/17
 ş.+ını 65/19

ştab Ru. karargâh
 ş. 3/26, 49/12, 63/02, 63/03,
 63/05
 ş.+ıñ 19/15

şu şu, bu
 ş. 7/14, 15/20, 17/05, 17/06,
 19/26, 35/20, 50/20, 63/10,
 66/06, 70/19
 ş.+lar 69/15
 ş.+ndan 17/30, 33/27, 55/12,
 56/01
 ş.+nı 65/29, 65/31, 66/02,
 66/05, 73/15, 73/19, 73/25
 ş.+nuñ 29/12, 55/15, 65/21

T

tabşır- görev vermek, emretmek
 t.-ıdır 18/31, 23/13, 25/18,
 39/05
 t.-ıdırlar 12/27
 t.-magı 18/27

tabşırıl- görev verilmek, emredilmek

t.-ıpdır 15/14, 48/18
tākīk *Ar.* doğru, kesin
 t. 29/06, 31/20
tākīklan- *Ar. +Tü.* belirlenmek, ortaya
 koyulmak
 t.-ıpdır 56/19, 57/13
takmīnān *Ar.* tahminen
 t. 34/01, 57/10
takmīnı *Ar.* tahminî
 t. 29/05
tāla- yağmalamak
 t.-maga 37/30, 38/01
 t.-magı 39/18
 t.-p 13/09, 36/18
 t.-pdırlar 6/15, 36/20
tālan- yağmalanmak, talan edilmek
 t.-an 62/25
tālañ talan, yağma
 t. 13/07, 61/31, 63/24
 t.+a 5/15
tālañçılık yağmacılık
 t. 62/03
talap *Ar.* talep, istek
 t. 6/27, 12/17, 19/29, 25/04,
 35/03, 35/27, 52/15, 62/20
 t.+larınıñ 12/26
tamā *Ar.* umut, arzu, istek
 t. 52/06
tamāmlan- *Ar. +Tü.* tamamlanmak,
 bitirilmek
 t.-ıp 57/12
 t.-ıpdır 55/15, 58/16
tana- tanımak, bilmek
 t.-pdır 36/10
 t.-pdırlar 36/12, 66/21
tanal- tanınmak
 t.-magınınñ 66/27
taniş tanış, tanıdık
 t. 18/29
tañrīgulı kale ismi
 t. 50/14
tap- bulmak
 t.-an 64/16, 72/19
 t.-andıklarını 61/03, 61/08
 t.-arın 8/05
 t.-ıp 13/24, 13/31
 t.-macakdığını 40/20
 t.-magıñ 19/28

t.-mak 19/25, 20/03
 t.-mandırlar 12/30
tapāvut hizmet
 t. 62/28
tapāvutlan- dikkat çekmek
 t.-an 18/27
tapıl- bulunmak
 t.-ıpdır 49/22, 62/04
 t.-masa 19/31
 t.-mazlık 13/22
tarap *Ar.* taraf, yan, çevre
 t. 9/04, 13/05, 13/13, 14/03,
 23/19, 25/03, 28/07, 32/27,
 37/21, 47/07, 57/19, 60/15,
 64/08, 73/27
 t.+a 56/15, 58/12
 t.+dakı 52/24
 t.+dan 11/17, 20/21, 20/22,
 21/01, 21/03, 26/10, 26/11,
 26/11, 26/12, 26/16, 26/16,
 40/11, 53/08, 53/09, 53/10
 t.+danam 11/22
 t.+ı 3/02, 3/03, 31/07
 t.+ına 68/06
 t.+ında 3/05, 30/11, 30/12,
 35/04, 50/22, 50/26
 t.+ındakı 45/31
 t.+ından 5/06, 5/15, 5/26, 6/29,
 10/22, 11/13, 11/19, 11/25,
 15/24, 20/28, 26/28, 35/15,
 45/03, 54/17, 61/27, 61/27,
 64/02, 66/29, 72/21
 t.+ındanam 35/26
 t.+ını 11/20, 55/08
 t.+lardan 31/03
 t.+larında 30/11
 t.+larınıñ 29/14, 31/22
 t.+larıñ 29/15
tarapdār *Ar. +Far.* taraftar
 t.+ı 21/02, 35/12
tārīh *Ar.* tarih
 t.+da 59/30
 t.+dan 72/28
 t.+ında 70/10, 70/26
tārīhçi *Ar. +Tü.* tarihçi
 t.+larıñ 17/20
tārīhı *Ar.* tarihi, tarihsel

t. 17/16, 18/06, 70/13, 71/01,
71/08, 72/17, 72/17, 72/27

tas neredeyse, hemen hemen
t. 3/16, 60/03

tassīkla- *Ar. +Tü.* tasdiklemek,
onaylamak, doğrulamak
t.-maga 70/30
t.-magına 3/27, 36/03, 37/22,
38/16
t.-pdır 36/26
t.-pdırlar 25/07
t.-sa 70/19
t.-yan 72/27
t.-yar 11/29, 18/08, 33/10,
60/15, 60/29, 66/25
t.-yarlar 19/17, 60/06, 65/22

tassīklama *Ar. +Tü.* tasdikleme,
onaylama, doğrulama
t.+nın 60/18

tassīklan- *Ar. +Tü.* tasdiklenmek,
onaylanmak
t.-yar 5/27, 15/22

tassīklayış *Ar. +Tü.* tasdik ediş,
onaylayış, doğrulayış
t.+ına+(tassıklayış.ına) 40/11

taşla- bırakmak, terk etmek
t.-an+(taşla-n) 71/19
t.-andığını+(taşla-ndığını)
11/30
t.-aymagı+(taşla-ymağı) 26/31
t.-p 24/29, 35/03, 38/13, 38/15,
39/26, 40/23, 46/20, 46/23,
47/10
t.-pdır 42/30
t.-pdırlar 13/29, 69/07

tāy yön, taraf
t.+dan 18/29

tayak baston
t.+ın+(tayag.ın) 48/13

tāypa *Ar.* tayfa, kabile
t.+ları 73/12

tayyār *Ar.* hazır
t. 8/08, 25/18, 56/03, 56/06,
57/10, 59/04

tayyār-la- *Ar. +Tü.* hazırlamak
t.-mak 22/16, 56/17

tayyār-ılan- *Ar. +Tü.* hazırlanmak
t.-andığını 58/14

t.-ıp 69/09

tayyār-lık *Ar. +Tü.* hazırlık
t. 14/13, 22/13, 22/15, 37/16,
57/11, 58/16

tā *Far.* uzaklık bildiren edat
t. 13/07, 50/24, 73/21

tāh-ran Tahran
t.+da 73/26
t.+dan 35/23, 35/24

tāsīr *Ar.* tesir, etki
t. 4/17, 22/10, 39/31, 50/02,
50/05, 67/04
t.+ini 35/05, 49/26

tāze *Far.* yeni, modern
t. 14/13, 23/01, 50/10, 56/07,
58/10

tāzeşāher *Far.* kale ismi
t. 3/29, 4/01, 4/03

tebīgat *Ar.* tabiat, doğa
t.+ın 74/03

tecen Türkmenistan'da bir bölge
t.+de 23/21
t.+e 23/19, 38/17, 40/12

tecrībe *Ar.* tecrübe, deneyim
t.+sine 24/31

tegmil leke
t. 65/30

teke Türkmenlerin bir boyu
t. 6/14, 6/20, 6/24, 7/08, 22/03,
35/25, 55/19, 68/13, 68/28,
69/13, 70/20, 71/25
t.+ler 5/08, 6/13, 8/09, 9/10,
9/14, 11/08, 11/13, 11/19,
11/22, 11/23, 11/27, 11/31,
12/03, 12/14, 13/03, 13/07,
13/11, 13/19, 13/30, 17/12,
17/31, 18/02, 18/08, 18/20,
21/20, 23/01, 25/20, 26/03,
26/21, 26/30, 28/05, 35/26,
35/28, 36/03, 36/06, 36/07,
36/08, 36/13, 36/16, 36/27,
36/31, 37/23, 37/29, 38/04,
38/30, 39/06, 39/11, 39/27,
40/14, 41/17, 41/29, 42/04,
42/06, 42/07, 42/19, 42/23,
45/14, 46/07, 46/17, 46/20,
46/22, 46/31, 47/06, 47/14,
47/26, 48/02, 48/21, 48/27,

49/11, 51/11, 51/25, 52/05,
52/21, 53/01, 53/26, 54/05,
54/17, 55/13, 55/16, 55/22,
56/21, 56/28, 57/22, 59/12,
59/20, 59/24, 60/15, 60/30,
61/06, 61/16, 64/02, 68/01,
69/24, 69/25, 70/18
t.+lerde 36/21, 68/05
t.+lerden 8/06, 24/24
t.+lere 17/02, 17/04, 17/30,
19/31, 23/04, 36/12, 39/03,
40/06, 48/07, 54/12, 55/17,
67/03
t.+lerem 11/21
t.+leri 17/21, 20/26, 42/10,
45/04, 48/04, 50/03, 65/18,
65/30, 66/01, 69/19
t.+lerine 7/22
t.+lerini 20/21
t.+leriñ 5/15, 5/16, 5/18, 6/27,
7/15, 8/08, 9/08, 11/04, 11/17,
13/02, 15/10, 17/08, 17/10,
17/17, 20/31, 21/16, 24/28,
25/24, 26/22, 33/11, 37/16,
37/25, 37/27, 38/15, 39/02,
39/12, 39/18, 39/21, 39/23,
39/26, 40/07, 40/12, 40/19,
40/23, 46/20, 47/11, 47/16,
47/22, 47/30, 49/03, 49/07,
49/15, 49/20, 49/26, 50/01,
50/05, 50/25, 53/16, 54/07,
54/10, 54/18, 54/23, 60/01,
60/02, 60/21, 61/10, 65/27,
68/11, 69/17, 71/24
t.+ni+(tekä.ni) 6/15, 9/12
t.+niñ+(tekä.niñ) 35/07, 62/07,
68/17

tekiz düz

t. 32/16

tekizlen- düzleşmek

t.-meginiñ 4/16

teklip Ar. teklif

t. 19/13, 19/27, 20/20, 54/19,
54/31

t.+e+(teklip.e) 55/01

t.+i+(teklip.i) 21/04

t.+ini+(teklip.ini) 48/11

t.+leriñ 20/21, 21/08, 21/09

telegrāf Ru. telgraf

t. 37/06

telegrāmma Ru. telgraf yazısı

t. 66/11

t.+da 66/28

telim çok

t. 29/03, 29/04, 47/08

tercime Ar. tercüme

t. 4/02

tercimehāl Ar. biyografi

t.+lar 63/13

territōriya Ru. toprak, ülke

t. 40/05

t.+sınıñ 73/23

tersakan Türkmenistan'da bir bölge

t.+a 14/03

t.+da 14/05, 14/08, 14/11

tertibe sal- Ar. +Tü. düzene sokmak

t.-malı 49/22

tesdir- geriye çekilmek

t.-meli 56/23

tıl arka, geri

t.+ına 26/03, 51/22

t.+ında 21/21, 51/21

t.+ını 24/24

tipli Ru. +Tü. tipli, tipinde

t. 3/04

tire boy, kabile, aşiret

t.+lerini 9/27

t.+niñ+(tirä.niñ) 35/08

t.+si 35/15

t.+sinden 15/10

t.+sine 35/14

t.+siniñ 11/05, 35/15

tiredeş aynı boydan, kabileden,

aşiretten olan

t.+lerine 71/26

t.+leriñiz 6/30

tiz tez, çabuk, hızlı

t. 19/11, 33/15

tizleşdir- hızlandırmak,

çabuklaştırmak

t.-di 72/15

togtamyş Türkmenlerin bir boyu,

Türkmenistan'da bir bölge

t.+dan 15/05

t.+lar 53/22

t.+lara 53/11

töm *Ru.* cilt

t.+dan 73/14

t.+ı 73/16

top top mermisi

t. 5/31, 6/01, 12/03, 12/04,
21/24, 21/29, 21/29, 22/10,
23/25, 23/26, 25/13, 30/28,
31/04, 33/16, 36/24, 41/23,
49/17, 53/18, 53/20, 53/29,
56/31, 57/03, 57/03, 58/02,
59/19, 59/27, 61/25, 61/26,
61/30

t.+a 4/21, 21/25, 25/23, 41/24,
58/03, 58/08, 60/21

t.+dan 41/04

t.+ı 49/11, 51/26, 51/27

t.+lar 41/10, 59/02

t.+lardan 21/31

t.+ları 22/05, 22/08, 37/08

t.+larıñ 21/27

t.+muka 36/25

t.+unı 49/17

t.+unıñ 36/23

topar grup, takım

t. 68/26

t.+ıñ 37/06, 37/18

t.+lar 38/04

t.+ları 37/21

toparcık küçük takım

t.+ı+(toparcıg.ı) 69/22

topçu topçu sınıfı

t.+lar 62/14, 62/15

topla- toplamak, bir araya getirmek

t.-magıñ 19/27

t.-mak 20/05, 20/12

t.-pdır 39/20

toplan- toplanmak

t.-andan 41/25

t.-ıpdır 15/10, 62/08

toplı müfreze

t. 25/24

toplı-tophānalı müfreze

t. 60/16

topogrāfiya *Ru.* topografya

t.+sını 42/04

toprak toprak

t.+ını+(toprag.ını) 17/15

t.+ınıñ+(toprag.ınıñ) 70/04

topul- saldırmak

t.-an 68/13

t.-anda 68/19

t.-anını 69/14

t.-ıpdırlar 69/12

toy düğün

t. 13/11

toyun kilden yapılmış balçık

t. 30/01

tozan toz

t. 59/08

töverek çevre, etraf

t.+ı+(tövereg.i) 31/02, 34/08

t.+ındäki+(tövereg.indäki)

56/25

t.+lerini 45/17

t.+leriniñ 42/03

tussag tutsak, esir

t. 9/26

tut- tutmak, yakalamak

t.-anıñda 33/27

t.-cak 54/25

t.-maga 17/30, 48/20

t.-magını 59/28

t.-sañ 10/27

t.-up 25/23, 58/03, 58/08,

59/29, 68/30

t.-updır 15/04, 17/27, 59/03

t.-updırlar 10/30, 13/12, 24/08,

39/06, 55/08, 60/21

t.-yan 5/12, 33/26

t.-yarlar 9/10

tutul- tutulmak

t.-ıp 4/21

t.-ıpdır 42/07

tutuş tüm, bütün

t. 3/21, 15/30, 18/16, 29/19,

29/25, 30/09, 31/24, 36/10,

40/18, 62/07, 63/10, 70/29,

70/31, 70/31, 71/21, 72/26,

72/31, 73/04

tutuşlık tamamen, baştan başa

t.+ına+(tutuşlıg.ına) 51/05

tüm tüm, bütün

t. 12/04, 54/04

t.+i 57/31

t.+lerden 31/06

tüpeñ *Far.* tüfek

t. 26/28, 30/05, 48/22, 61/25, 68/27
t.+di 33/15
t.+e 41/24
t.+i 33/15
t.+leri 49/01
tüpeñle- *Far.+Tü.* tüfekle ateş etmek
t.-p+(tüpeñlä-p) 68/21, 69/06
türk Türk, Türkiye Türkü
t. 6/06, 18/26
t.+ler 66/29
t.+lere 66/30
t.+leri 67/01
türki Türkî, Türk halklarından olan kimse
t. 66/07, 67/01
türkmen Türkmen
t. 62/10, 62/16, 64/03, 68/22, 70/10, 70/25, 71/30, 72/07, 73/21
t.+iñ 15/23, 72/31
t.+ler 17/15, 28/08, 72/22
t.+lerde 72/19
t.+lerem 72/13
t.+leri 72/21
t.+leriñ 6/21, 18/06, 72/09, 72/18
türkmençe Türkmençe
t. 50/18, 50/19, 50/20
türkmenistân Türkmenistan
t. 70/29, 72/26, 73/13, 73/17, 73/28
t.+a 23/03, 24/26
t.+da 29/08, 73/15
t.+ı 3/14
t.+iñ 32/21, 40/13, 70/27, 71/21, 72/05, 72/14, 72/31, 73/04, 73/18, 73/20, 73/23, 74/02
türküstân Türkistan
t. 20/23, 50/28
t.+da 40/03
t.+iñ 72/20
tüsse duman
t.+dir 59/08
tüynük pencere
t.+i+(tüynüg.i) 58/04

U

üç uç
u.+una+(uc.una) 48/01, 48/13
u.+undan+(uc.undan) 59/26, 60/07, 63/30
uçastok *Ru.* bölge, mıntıka
u.+ları 3/08
ûçdantutma baştan başa
u. 71/14
uçra- karşılaşmak, denk gelmek, rastlamak
u.-p 26/13
ugra- yola çıkmak
u.-andığını+(ugra-ndığını) 37/19
u.-anımızda+(ugra-nımızda) 29/25
u.-cak 20/16
u.-malı 13/17
u.-pdır 23/19
u.-yar 5/05, 9/04
ugrat- yola çıkartmak
u.-ıpdır+(ugrad-ıpdır) 26/06
ugruna uğruna, için
u. 70/05, 73/31
u.+k1 61/11, 68/22
ugur yol
u. 17/23
u.+ı+(ugr.ı) 56/15, 58/13
u.+una+(ugr.una) 13/13, 19/27, 41/30
u.+unda+(ugr.unda) 42/21
ugurlı düzgün, beklenildiği gibi
u. 15/15
ukıplı yetenekli, hazır
u. 33/02, 33/05, 34/09
ukıpsız yeteneksiz, kabiliyetsiz
u.+d1ğı 65/28
ulag ulak
u. 13/22, 14/09
ulagsız ulak olmadan
u. 13/31
ulan- kullanmak
u.-andığını 71/10
u.-ıp 49/17
u.-ıpdırlar 22/09, 22/11
u.-malı 65/05

u.-malıdığı 22/06
ulanıl- kullanılmak
u.-yar 3/16, 3/17
ulı büyük, kocaman
u. 4/12, 4/17, 6/06, 6/29, 10/13,
11/03, 12/01, 12/21, 13/11,
13/11, 15/04, 22/15, 23/30,
33/31, 37/16, 39/19, 39/31,
42/19, 42/20, 45/04, 46/10,
47/07, 48/11, 49/04, 49/08,
50/24, 51/03, 53/06, 53/14,
53/20, 54/07, 56/26, 68/22,
70/18, 71/06, 73/03
ullakān iri, büyük
u. 13/08, 31/27, 47/14, 49/05,
52/25, 62/28, 64/21, 69/13
umīt *Far.* ümit, umut
u. 17/31, 38/26, 48/11, 49/16,
53/06
umūmān *Ar.* genellikle
u. 30/10
umūmı *Ar.* umumî, toplam
u. 33/24, 33/29, 34/05, 71/11
upravleniye *Ru.* yönetim, idare
u. 5/06
ur- vurmak
u.-an 32/12
u.-andan 59/24
u.-anları 59/16
u.-anlarında 53/12
u.-maga 69/09
u.-mak 20/01
u.-updır 40/02
u.-updırlar 59/14
uruş savaş, çatışma
u. 18/29, 29/08, 40/12, 73/15
u.+a+(urş.a) 15/28, 34/09
u.+dan 55/04, 65/27
u.+ı+(urş.ı) 55/07
u.+lara 23/08
u.+unda+(urş.unda) 6/06,
17/07, 18/11, 18/26
u.+unı+(urş.unı) 21/21
u.+uñ+(urş.uñ) 21/17
uruş- savaşmak, çatışmak
u.-maga 10/07, 34/08
u.-magı 18/20, 25/08, 36/30
u.-magına 17/08

u.-magıñ 35/04, 35/12
u.-mak 10/03, 54/30, 68/08
u.-makçı 7/05
u.-makdan 37/31
u.-malı 8/17, 10/10, 18/10
u.-mañ 68/24
u.-yan 24/21
ut- kazanmak, yenmek
u.-cak 11/23
utamış Türkmenistan'da bir bölge,
Türkmenlerin Utamış
boyundan olan kimse
u.+dan 15/06
u.+lar 53/08
utgaş- bağlanmak
u.-ıp 3/03
uzak uzak, ırak, ileri
u. 14/02, 18/19, 19/02, 22/15,
25/26, 42/29, 66/30
u.+a+(uzag.a) 9/11, 12/21,
25/24, 45/25
u.+dan 9/10
uzal- uzamak, uzatılmak
u.-mak 40/13
uzınlık uzunluk
u.+ı+(uzınlıg.ı) 29/14, 30/24,
31/22, 31/24

Ü

üç üç
ü. 33/26, 48/21, 54/14, 54/15,
58/13, 68/26, 73/16
ü.+de 13/02
ü.+den 64/15
ü.+ünci 47/16, 48/28
ü.+ünciden 36/10
ü.+üsine 50/30
ü.+üsini 4/04
üçin için
ü. 4/23, 6/03, 6/04, 6/19, 6/20,
6/30, 7/31, 8/19, 9/07, 9/21,
10/15, 13/15, 13/23, 13/23,
15/08, 18/16, 18/19, 19/03,
19/22, 19/23, 20/18, 20/23,
21/05, 21/06, 22/09, 22/14,
22/16, 23/14, 23/20, 24/18,
24/19, 25/14, 26/05, 26/23,

29/03, 29/24, 30/05, 30/06,
30/19, 31/05, 31/10, 32/12,
32/14, 33/22, 35/16, 35/16,
35/17, 37/12, 37/16, 37/18,
38/08, 38/19, 38/20, 38/24,
38/31, 39/20, 40/15, 41/10,
41/24, 42/04, 42/28, 46/08,
46/11, 46/14, 46/24, 46/30,
47/14, 48/15, 49/24, 49/27,
50/06, 50/19, 51/03, 51/13,
51/17, 52/16, 53/13, 53/25,
54/12, 54/19, 55/08, 56/03,
57/04, 57/16, 60/08, 60/13,
61/28, 62/13, 63/22, 65/05,
65/30, 66/13, 69/19, 71/12,
71/30, 71/30, 72/23, 72/23,
74/01, 74/02
ü.+em 3/22, 5/23, 7/02, 12/28,
14/03, 19/25, 21/28, 22/10,
24/24, 33/03, 36/08, 36/25,
39/23, 40/04, 40/14, 41/26,
45/06, 47/24, 48/07, 49/18,
54/11, 56/17, 56/29, 57/05,
57/10, 64/10, 65/18, 66/17
ümsümlük sakinlik
ü. 26/18
ü.+i+(ümsümlig.i) 7/15
ü.+inden+(ümsümlig.inden)
26/27
ümzük at- ilerleme kaydetmek
ü. 5/05
üns dikkat, önem, ihtimam
ü. 21/25, 42/20, 46/21, 66/09
ü.+üni 37/30
üpcün varlıklı, malik
ü. 19/06, 19/22, 20/10, 20/10,
20/17, 21/24, 22/16, 23/30
üpcünçilik tedarik etme işi
ü.+ini+(üpcünçilig.ini) 24/30
ürki ürkü, korku
ü.+ni 69/11
üst üst
ü. 64/12
ü.+esine 5/15, 13/21, 24/22,
66/08
ü.+i 20/26, 21/01, 24/18,
37/15, 39/19, 39/24, 64/01,
64/30

ü.+ündäki 55/19
ü.+ünde 21/10, 30/02, 30/25,
31/04
ü.+ünden 10/20, 33/22, 51/04,
57/25, 69/20
ü.+ündenem 64/17
ü.+üne 3/04, 4/23, 7/01, 7/15,
8/08, 12/06, 12/24, 15/01,
20/31, 26/03, 31/10, 35/18,
37/16, 37/29, 38/05, 39/23,
48/12, 50/03, 51/19, 53/05,
53/08, 55/16, 64/12, 64/13,
64/25, 64/29, 68/13, 68/19,
69/11, 69/14, 71/18, 71/25
ü.+ünem 64/16
ü.+üni 24/06, 38/06, 65/05
ü.+üñize 7/04, 7/21
üstünlik üstünlük, zafer
ü. 37/22, 37/29, 54/07
ü.+den 51/11
üyš- toplanmak, üşüşmek
ü.-en 71/20
ü.-meginiñ 69/22
ü.-üp 11/03
üyšür- toplanmak
ü.-ip 49/29, 64/12, 64/13,
64/16
ü.-ipdir 10/23, 10/23
üyšüril- toplanılan
ü.-en 29/28, 30/01
ü.-ip 32/04
üytge- değişmek, bozulmak
ü.-yär 23/21
üytget- değiştirmek
ü.-yärler+(üytged-yärler) 23/22
üzñe ayrı, bağlantısız
ü. 18/07
üzük yüzük
ü.+lerini 64/17
üzüm üzüm
ü. 4/15

V

vāda Ar. vade, izin
v. 48/09
vagōn Ru. vagon
v.+iñ 64/31

- vagşı** *Ar.* vahşi
v. 73/12
- vagşılık** *Ar. +Tü.* vahşilik
v. 61/21, 63/26
- vagşıyāna** *Ar. +Far.* vahşi şekilde
v. 65/15, 69/17
- vagt** *Ar.* vakit, zaman
v. 4/11, 6/10, 11/23, 15/28,
18/17, 18/19, 19/29, 39/23,
42/07, 47/26, 54/07, 62/16,
65/12, 70/08, 74/07
v.+a 15/28, 22/15, 50/20, 56/10
v.+da 4/06, 7/21, 8/02, 19/11,
23/31, 41/27, 51/01, 57/18
v.+dan 19/26, 39/18
v.+ı 10/28, 39/23, 55/17,
63/20, 65/09
v.+ında 19/31, 26/12, 33/08,
38/03
v.+ın 4/05, 74/04
v.+lar 3/06, 8/12, 23/05, 23/25,
26/28, 73/16
v.+laram 25/09, 71/25, 71/27
v.+larda 64/06
- vagtlāp** *Ar. +Tü.* bir süre, bir vakit
v. 19/02, 36/27, 56/04, 68/15
- vagtlayın** *Ar. +Tü.* geçici
v. 6/07, 14/05, 18/25, 54/11,
54/19, 54/20, 54/23, 68/06
- vāka** *Ar.* vaka, olay
v. 70/26
v.+lara 15/23, 71/01
v.+ları 17/24
v.+larında 71/06
v.+larının 72/05
v.+sı 70/31
- variānt** *Ru.* varyant
v. 20/27
v.+ı 20/29
- varşava** Varşova
v.+dan 22/05
- vatan** *Ar.* vatan, ülke
v. 68/22, 71/12
v.+a 68/02
v.+ın 73/31
- ve** *Ar.* ve
v. 5/22, 5/31, 6/07, 6/15, 7/03,
7/05, 7/10, 7/12, 7/15, 7/16,
10/22, 10/30, 12/09, 15/11,
21/30, 22/14, 24/21, 29/26,
30/11, 32/05, 32/23, 33/16,
33/23, 33/23, 36/22, 36/29,
41/25, 45/24, 45/27, 48/30,
49/19, 53/20, 61/09, 65/07
- vekīl** Türkmenlerin bir boyu, temsilci
v. 12/24
v.+den 15/12
v.+i 39/24
v.+ler 12/28, 35/03, 35/20,
35/23, 36/02, 59/22
v.+lere 35/09, 45/02
v.+leri 13/02, 23/05
v.+lerinden 17/10
v.+lerine 35/25
v.+leriñ 11/05
- velikoknyajeskaya** *Ru.* kale ismi
v. 50/16, 50/31
- velilik sat-** *Ar. +Tü.* çok bilmişlik
etmek
v.-magı 65/29
- velīn** *Ar.* ancak, fakat
v. 4/11, 52/21, 62/20
- ventilyator** *Ru.* havalandırma
v.+ın 56/04
- vepālīk** *Ar. +Tü.* vefalılık, sözünde
durma
v.+ı+(vepālīg.ı) 68/03
- versiya** *Ru.* versiyon, yorum
v. 15/21
- verst** *Ru.* 1,06 km'lik uzunluk ölçüsü
v. 31/25
- verşok** *Ru.* 4,4 cm'lik uzunluk birimi
v.+dan 30/05
v.+dığı 52/19
- veyrān** *Far.* viran, yıkık, harabe
v. 4/09, 4/10, 4/19, 13/31,
24/02, 24/04, 38/01, 61/19
- veyrānçılık** *Far. +Tü.* harabelik, viran
v. 58/04
- vezīpe** *Ar.* vazife, görev
v. 20/14
v.+si 5/29, 37/04, 37/06
v.+sinden 18/23
- vezīr** *Ar.* vezir
v. 15/30
- vrač** *Ru.* doktor

v.+1 61/02, 64/05
vyorst *Ru.* 1,06 km'lik uzunluk ölçüsü
v. 24/23, 24/28
v.+e 60/19, 60/20, 66/05
vyorstlik *Ru.+Tü.* verstlik, 1,06
km'lik
v.+de 25/16, 41/07

Y

yabı yük çekmek için kullanılan at
y. 23/27, 23/27
y.+nı 63/07

yā da ya da
y. 11/29, 19/12, 30/15, 38/4,
39/14, 40/12, 48/17, 48/27,
53/03, 56/24, 60/02, 60/04,
63/31, 71/02, 72/28

yāda- yorulmak
y.-dı 49/21

yagday durum, hâl, vaziyet
y. 20/07, 35/04, 36/29, 41/17,
70/19
y.+a 14/08
y.+ına 39/31, 50/05
y.+iñ 67/03
y.+lar 35/02
y.+larıñ 4/14

yagnı *Ar.* yani
y. 21/18

yagtı aydınlık
y.+ka 51/17

yā ha ya da
y. 11/28, 56/23

yak- yakmak
y.-cak 64/13
y.-magı 24/03

yaka yaka, taraf
y.+sına 56/11

yakıl- yakılmak
y.-anda 64/18

yakīn yakın
y. 8/14, 66/14

yalañaç çıplak
y. 38/06, 46/03, 48/23, 54/18,
69/21

yalañaçla- soymak, çıkarmak
y.-p 55/11

yalazı çıplak, boş (alan)
y. 26/24

yālı gibi
y. 3/13, 3/16, 4/17, 7/14, 9/14,
9/23, 10/30, 14/10, 17/13,
17/22, 19/20, 20/14, 22/15,
23/09, 25/28, 30/08, 30/15,
30/28, 32/08, 32/10, 32/13,
32/22, 34/06, 46/10, 46/18,
47/11, 47/27, 49/07, 51/05,
52/03, 54/04, 57/19, 58/13,
60/03, 61/16, 62/03, 62/21,
64/09, 64/11, 64/15, 65/21,
66/15, 69/15, 70/31, 73/01
y.+dı 29/12

yalñış yanlış
y. 19/19
y.+1 22/14, 52/26

yalñışlık yanlışlık
y. 52/23, 70/18, 71/13

yalñız yalnız, sadece
y. 24/19, 70/03

yalpak sığ
y. 31/12, 49/28

yalta aniden, hemen, hızlıca
y. 69/08

yān yan, taraf
y.+1 64/09
y.+ına 6/11, 9/29, 10/26, 15/06,
25/13, 39/11, 47/02, 53/23,
54/14, 54/15, 54/17, 68/30
y.+ında 8/06, 10/12, 29/02,
42/18, 47/31, 66/13
y.+ındaki 12/25, 66/21
y.+ından 10/18, 10/19
y.+ınıñ 25/17, 49/11, 54/01
y.+ları 48/22, 51/14

yan- yanmak, tutuşmak, ışık vermek
y.-andığını 64/19
y.-man 64/14

yanvar *Ru.* Ocak ayı
y.+a 57/14
y.+da 52/12, 53/05, 54/02,
54/10, 55/31, 56/01, 56/02,
56/05, 56/07, 57/12, 58/02,
58/11, 62/04, 65/10
y.+dakı 55/22
y.+dan 56/23

y.+ı 63/01, 74/06
y.+ında 5/26, 19/01, 19/30,
52/08, 59/01, 73/07
y.+ının 19/14
y.+ın 58/06
yañā sebebiyle, ötürü
y. 7/20, 62/21
yañgala kale ismi
y. 42/19, 45/01
y.+a+(yañgala) 42/23
y.+nı 42/25, 42/28, 42/29
y.+nın 10/18, 25/22, 42/17,
45/03, 45/10
yañışāher şehir ismi
y. 3/29, 3/31, 4/03
yañiteke şehir ismi
y. 3/29, 4/03
yāp ark, kanal
y.+a+(yab.a) 29/18
y.+ın+(yab.ın) 31/13, 50/27
y.+lar 45/31
y.+ların 64/20
yapğıt eğim, yamaç
y. 30/07, 31/17, 45/27, 45/29,
64/27
yapı tepe
y.+sında 12/10
yara- yaramak, faydalı olmak
y.-man 15/02, 18/22
yarag silah, teçhizat
y. 18/09, 22/16, 23/29, 33/01,
33/05, 48/29
y.+ı 48/02, 59/31
y.+ını 11/30, 38/07
y.+ının 60/01
y.+ın 18/11
y.+ları 9/12
yaraglan- silahlanmak, donanmak
y.-an 48/02, 48/03
y.-andığını 60/01
yaraglanış silahlanış, donanış
y.+ı 33/11
yaraglı silahlı, teçhizatlı
y. 25/24
yaragsız silahsız, teçhizatsız
y. 59/25
yarala- yaralamak
y.-maga 68/18

y.-yarlar 9/12
yaralan- yaralanmak
y.-an 12/18, 60/02
y.-andığını 60/04, 63/02, 63/03,
63/04, 63/05
y.-anlaram 52/04
y.-dı 63/09
y.-ıdır 12/09, 42/05, 42/18,
49/13, 52/02, 52/04
yaralı yaralı
y. 12/02, 28/05, 47/18, 53/22,
63/05
y.+ları 13/23, 48/26
y.+sını 48/27
yaramlı faydalı, uygun, hazır
y. 10/07, 31/18
yaraş- barışmak
y.-magı 39/14
yaraşık barış, sulh
y. 55/11, 55/13
yaraşık bağlaş- barışı sağlamak
y.-maga 54/20
yāri yarı, yarım
y. 13/29
y.+na 11/10
y.+nda 25/22
yārıl- yarılmak, ikiye ayrılmak
y.-ıp 3/10, 53/29, 59/24
y.-mandır 49/19
y.-yandığını 49/18
yārim yarım
y. 4/09, 31/11, 31/27, 52/17,
55/15, 56/15, 63/17, 65/10,
66/13
y.+dan 30/05
y.+ından 19/14
yārıp yarı, yarım
y.+sındanam 33/30
y.+sını 33/29, 49/06, 52/05
yasal- yapılmak
y.-an 32/04, 48/01
y.-ıdır 30/06, 30/07, 30/08,
32/02, 32/12
y.-mandır 30/15
yāş genç
y. 6/19, 8/13, 15/28, 59/25
y.+dığını 23/08
y.+lar 55/10

yāşa- yaşamak,
y.-mandır 29/22
y.-pdır 4/08
y.-yan 33/13, 39/17
yāşayış hayat, yaşam
y.+a+(yāşayış.a) 65/28
yāşlı yaşında
y. 34/02, 34/06, 34/10, 69/13
yāşulı yaşlı, ihtiyar
y.+nı 24/14
yāt *Far.* akıl, hafıza
y.+da 19/05
y.+ıñda+(yad.ıñda) 7/14
y.+larından 74/07
yat+(1)- yardımcı fiil
y.-ıpdır 64/01
y.-ır 3/02, 70/02, 73/31
yat+(2)- yatmak, uzanmak
y.-an 15/02, 64/25
y.-andığını 65/14
y.-ır 70/06
y.-ırmış 68/30
y.-magını 25/11
y.-mak 49/29
y.-man 49/29
y.-salar 21/20
yatak ağıl, ahır
y.+ları 3/10
yātla- *Far.* +*Tü.* hatırlamak,
anımsamak
y.-alıñ+(yatla-lıñ) 61/30
y.-yar 64/31
yātlama *Far.* +*Tü.* anı, hatıra
y.+larda 66/08
y.+ları 60/29
y.+larında 15/20, 69/15
y.+larının 64/07
yaybañlandır- genişletmek,
yaygınlaştırmak
y.-arlar 21/21
yaydan- kararsız kalmak, tereddüt
etmek
y.-yarlar 9/27
yayra- yaymak
y.-pdır 36/22
yāz ilkbahar
y. 15/16
yaz- yazmak

y.-an 19/30, 22/03, 38/27
y.-ıp 18/01, 62/19
y.-ıpdır 60/28
y.-ıpdırlar 62/22, 68/04
y.-yar 29/10, 32/27, 32/29,
33/04, 33/12, 33/20, 33/21,
34/04, 59/11, 61/05, 61/11,
62/24, 63/08, 63/09, 64/19,
64/26, 69/14, 69/20, 69/26
y.-yarlar 60/12, 61/08, 63/14
yazgı yazı, kayıt
y.+larında 3/15
yazıcı yazar
y.+larıñ 17/20
yedi yedi
y. 52/20
yegenbatır kale ismi
y. 12/25, 25/16, 25/28, 26/01,
28/01, 41/08, 41/12, 41/15,
41/16, 41/20, 41/22, 41/27,
41/29, 42/09, 50/11, 69/19
yeke *Far.* yalnız, sadece
y. 3/07, 57/29
yekece *Far.* +*Tü.* tek, biricik
y. 26/28, 35/26, 62/06, 72/28
yekelik *Far.* +*Tü.* bir, tek
y.+de 35/21
yeke-tāk *Far.* biricik, yegâne
y. 38/04
yeke-yeke *Far.* teker teker, birer birer
y. 69/15
y.+den 57/29
yel yel, rüzgâr
y. 63/31
yemreli Yemre bölgesinden olan
kimse
y.+ler 10/24
yenç- dövmek, vurmak, ezmek
y.-melimiş 65/23
yene yine, ancak
y. 6/22, 9/18, 10/10, 10/10,
12/15, 14/03, 14/14, 15/03,
15/16, 15/17, 19/24, 25/12,
25/28, 32/29, 37/11, 42/02,
42/28, 51/26, 53/02, 53/24,
56/10, 56/13, 58/07, 62/12,
64/28, 68/29, 70/25, 74/04
yeñ- yenmek

y.-endigi 18/12
y.-endigine 13/05
y.-enini 12/14
yeñil- yenilmek, mağlup olmak
y.-en+(yeñil-en) 21/18
y.-enem+(yeñil-enem) 73/08
y.-ip+(yeñil-ip) 13/12
y.-meginiñ 18/06, 65/17
y.-mezdiği 40/01
yeñilmezlik yenilmezlik
y. 65/19
yeñiş zafer, galibiyet
y. 21/26, 49/15
y.+e+(yeñiş.e) 49/05
y.+i+(yeñiş.i) 49/04, 49/20
y.+iniñ+(yeñiş.iniñ) 13/11
y.+lerine 25/06
yeñliş yeniliş, mağlubiyet
y.+e 39/31
y.+iñ 49/25
yer Dünya, toprak, yer
y. 38/24, 40/21, 59/13, 64/11,
64/11, 65/30
y.+däki 37/07, 37/08
y.+däkiler 64/27
y.+de 9/05, 15/04, 15/19,
15/20, 15/21, 17/06, 21/04,
25/17, 29/09, 30/10, 30/21,
31/16, 32/10, 32/25, 32/27,
32/29, 33/06, 34/04, 38/28,
42/26, 46/27, 51/09, 58/13,
64/20, 66/06, 66/15, 68/27,
73/31
y.+dedigini 7/11
y.+den 4/20, 12/26, 12/30,
42/20, 51/05, 51/08, 58/09,
62/10
y.+e 3/01, 3/13, 9/19, 14/04,
21/10, 21/18, 33/23, 41/03,
41/06, 41/09, 41/22, 41/28,
46/29, 47/05, 49/23, 57/30,
61/04, 61/17, 64/20, 70/02,
73/31, 74/03
y.+i 4/21, 4/22, 4/24, 46/04,
46/05, 46/18, 59/03, 64/21
y.+indäki 65/12
y.+inde 58/03, 59/19, 59/20,
59/21, 59/22

y.+inden 11/14, 46/05, 51/23,
56/14, 57/04
y.+ine 8/12, 9/29, 12/18, 18/24,
26/12, 56/19, 74/01
y.+ini 48/20, 58/07, 59/10
y.+iniñ 58/01, 59/09
y.+iñ 8/04, 57/26, 57/28,
65/14, 68/28
y.+lerde 3/09, 30/12
y.+leri 29/20, 31/01, 71/24
y.+lerinde 24/02, 45/14, 62/12
y.+lerine 7/23
y.+lerini 60/21, 63/25
y.+leriniñ 4/15
y.+leriñ 57/09
yerleş- yerleşmek
y.-er 10/30
y.-ipdir 42/22, 50/26, 50/30
y.-yän 3/23, 6/31, 25/16, 41/08,
42/12, 46/25, 50/07, 50/23
y.-yär 3/20, 31/03, 50/29
yerleşdir- yerleştirmek
y.-er 58/13
yerleşdiril- yerleştirilmek
y.-ip 58/14
yerli yerli
y. 3/31, 18/27, 24/21, 70/28,
72/25, 72/30
yer titreme deprem, zelzele
y.+siniñ 4/17
yesir Ar. esir, tutsak
y. 6/11, 6/13, 6/14, 6/16, 6/17,
6/18, 24/14, 55/02, 61/15,
64/02, 66/01
y.+i 6/20, 6/22, 6/23, 63/23
y.+iniñ 6/24
y.+leri 63/30, 64/01
y.+leriñizi 8/01
yesirlik Ar. +Tü. esaret, tutsaklık
y.+den 29/04
yet- yetmek, ulaşmak, erişmek
y.-di 62/02, 63/11, 70/17
y.-endigini 62/24
y.-er 9/14, 20/14, 22/15
y.-ere 48/05
y.-erine 25/26
y.-ip 32/10
y.-ipdir 12/02, 21/30, 53/04

y.-mân 4/09, 9/11
y.-mândir 14/09
y.-medi 62/02
y.-meginde 4/13
y.-mek 37/18
y.-yânçâ 13/07
y.-yâr 30/01, 30/11, 30/12,
30/13, 31/04, 31/09, 32/06,
32/09
y.-yârdi 32/26, 33/14, 33/24
yeterlik yeterli
y. 22/13
y.+dir 17/19
yetgincek yeni yetme, ergen
y.+ler 34/02
yetil- ulaşılmaq, erişilmek
y.-di 70/14, 70/30
yetim Ar. yetim
y.+ler 66/12
yetir- ulaştırmak, yetişmek, erişmek
y. 7/09
y.-enlerinden 59/14
y.-ip 56/19, 57/21, 59/12
y.-ipdirler 58/07
y.-mândigini 50/06
y.-yâr 12/03, 33/06
yetiril- ulaştırılmak, yetiştirilmek
y.-ipdir 29/27
y.-mândir 11/11
yetiş- yetişmek, ulaşmak, erişmek
y.-ip 63/21, 64/23
y.-ipdir 13/26, 68/18
y.-ipdirler 38/03, 49/02
y.-mândirler 41/18, 61/07
y.-mecekdigi 56/06
y.-medik 55/19
yetmezçilik kıtlık, yetersizlik, eksiklik
y. 64/11
yetmiş yetmiş
y.+inci 5/04
yığı-yığı sık sık, arka arkaya
y.+dan 30/07
yığna- toplama, bir araya getirmek
y.-maga 24/29, 54/12, 54/25
y.-magı 54/19
y.-mak 51/13, 54/28, 70/18
y.-malı 23/12
y.-p 12/16, 15/07, 63/20

y.-pdırlar 48/26
y.-yanlar 48/31
y.-yanlardan 48/28
yıgnak toplantı, meclis
y. 15/04
y.+da 15/04
yıgnan- toplanmak, bir araya gelmek
y.-an 32/23, 55/16
y.-andığını 33/18
y.-ıpdı 33/23
y.-ıpdır 29/26, 48/13
y.-magı 40/08, 71/13
y.-magına 9/23
y.-malı 9/19
y.-yar 10/08
yıkıl- yıkılmak
y.-an 59/10
y.-andığını 59/09
y.-ıpdır 29/20
y.-man 68/15
y.-maz 30/15
yıl yıl, sene
y. 4/11, 6/31, 7/01, 18/17,
18/19, 74/03
y.+a 4/09
y.+da 6/18, 19/07, 21/07,
29/06, 29/18, 31/19, 34/06,
39/30, 62/22, 64/30, 65/16,
73/06, 73/16
y.+dakı 25/06
y.+dan 4/06, 74/05
y.+ı 70/01
y.+ıñ 4/17, 5/05, 5/25, 6/09,
6/10, 10/26, 10/28, 11/08,
11/18, 15/18, 18/13, 18/22,
19/01, 19/14, 19/29, 19/31,
20/14, 22/01, 22/04, 23/02,
23/24, 24/07, 24/08, 24/09,
24/13, 25/13, 29/24, 30/19,
31/15, 33/08, 35/01, 36/31,
47/30, 52/08, 53/01, 59/01,
60/26, 62/29, 62/31, 63/01,
66/10, 73/06, 73/25
y.+larda 4/05, 5/02
y.+larınñ 5/04
y.+larınñ 29/22
yırtıcı yırtıcı
y. 69/21

- yigit** genç, delikanlı
y.+ler 70/05
- yigren-** iğrenmek, tiksirmek
y.-endigi 67/01
y.-yän 69/18
- yigrenç** nefret, iğrenme
y. 69/18
y.+ine+(yigrenc.ine) 66/07
- yigrimi** yirmi
y. 12/14
- yit-** kaybolmak, yitmek
y.-ip 50/19, 72/18
- yitgi** kayıp, zarar
y.+leri 62/28
y.+lerimiz 63/11
y.+lerindenem 53/26
y.+miz 63/08
- yitgi çek-** kayıp vermek
y.-ilyär 11/22
y.-ipdir 47/07
y.-ipdirler 12/01, 37/24, 49/08, 53/27, 59/20
y.-män 25/28
y.-mändirler 49/05
y.-yärler 13/27
- yiti** keskin
y. 45/23
- yitim** yok olma, yitirme
y.+ini 19/23
- yitir-** yitirmek, kaybetmek
y.-dik 63/08
y.-en 3/14, 11/28
y.-ipdir 28/08, 41/14, 53/30
y.-ipdirler 11/27, 28/06, 28/07, 47/18, 51/25, 53/23, 60/31
y.-män 59/16
y.-mecek 26/19
- yitiril-** kaybedilmek, yitirilmek
y.-ipdir 13/29
- yök** yok
y. 4/03, 7/24, 7/28, 17/14, 29/21, 30/25, 31/11, 37/08, 40/23, 53/04, 74/03
y.+dugına 26/02
y.+dugını 10/03, 54/21, 55/13
y.+dur 72/03
- y.+ı+(yog.ı) 4/06, 4/11, 12/31, 20/29, 26/20, 50/23, 50/30, 61/22
y.+sa+(yog.sa) 39/15
- yokarı** yukarı
y. 30/06, 30/13, 62/18, 65/04, 65/06
y.+dan+(yokar.dan) 52/21
y.+sında+(yokar.sında) 29/29, 32/08
y.+sındakılar+(yokar.sındakılar) 64/26
- yöl** yol
y. 3/03, 3/06, 13/20, 19/18, 20/07, 20/08, 20/09, 21/05, 21/10, 21/12, 21/14, 21/20, 21/22, 25/11, 32/27, 40/05, 42/20, 49/27, 57/26, 59/09, 70/22, 71/21
y.+a 19/19, 46/01
y.+da 9/09
y.+ı 60/22
y.+ları 20/20
y.+larını 21/31, 22/09, 23/22
y.+una 66/19
y.+unda 9/08
y.+unı 26/05
y.+uñ 21/06, 24/19, 63/15
- yölbaşçı** lider, başkan
y.+sı 52/12, 56/30
- yölbaşçılık** liderlik, başkanlık
y. 11/01, 15/13, 47/23, 47/29, 53/11, 64/06
y.+ında+(yölbaşçılığ.ında) 26/10, 28/03
- yöldaş** yoldaş, arkadaş
y.+larımıñ 65/03
y.+larına 65/01
- yölla-** yollamak, göndermek
y.-pdır 23/18
y.-pdırlar 39/01
- yöllan-** yollanmak
y.-yar 10/09
- yölsuz** yol olmadan
y. 19/12, 19/17
- yomut** Türkmenlerin bir boyu
y.+larına 39/06
y.+larıñ 20/03

yorgan yorgan

y. 61/19

yöne ancak, fakat

y. 3/30, 4/08, 4/18, 5/09, 6/23,
7/06, 8/13, 9/31, 10/07, 11/08,
11/17, 11/26, 11/28, 12/01,
12/28, 13/16, 14/02, 17/27,
19/05, 19/25, 21/04, 21/13,
23/15, 23/20, 25/04, 25/09,
26/16, 26/26, 28/07, 29/06,
33/02, 34/01, 36/13, 36/18,
36/25, 36/26, 37/11, 37/13,
38/03, 38/07, 38/25, 39/07,
39/21, 41/30, 42/07, 42/27,
42/28, 51/19, 51/25, 51/27,
53/14, 53/24, 54/08, 55/22,
56/04, 57/22, 64/14, 65/04,
65/09, 65/24, 66/20, 69/02,
71/11, 71/14, 71/28, 72/09

yör- süreklilik bildiren yardımcı fiil

y.-en 51/06, 51/07, 73/12

y.-kâler 12/16

y.-mekden 25/27

yöre- yürümek, gitmek

y.-enem+(yörä-nem) 3/24

y.-pdir+(yörä-pdir) 53/13

yöriş sefer, akın, hücum

y. 6/30, 7/21

y.+e 25/14

y.+imiz 7/15

y.+lerini 23/31

yörite özel, hususi

y. 5/06, 5/25, 18/01, 31/10,

35/05, 38/18, 61/18

yum- yummak, kapatmak

y.-up 71/17

yumrul- yıkılmak, çökmek

y.-an 70/03

y.-ıpdır 4/23

yumşat- yumuşatmak

y.-ıpdırlar+(yumşad-ıpdırlar)

64/21

y.-mak 49/26

yumur- yıkmak, dağıtmak

y.-ar+(yumr-ar) 39/09

y.-maga 65/08

y.-magı 57/03

y.-maklığı 56/31

y.-up+(yumr-up) 57/03, 64/27

yumurda- yıkılmak

y.-andığını+(yumurda-ndığını)
64/26

yürt yurt, ülke

y. 35/16, 61/11, 74/02

y.+ı+(yurd.ı) 73/10, 73/13

y.+umızdan+(yurd.umızdan)
69/03

y.+unda+(yurd.unda) 10/06,
19/26

y.+unı+(yurd.unı) 71/29,
72/10, 73/08

y.+uñ+(yurd.uñ) 70/31

yükçi yük taşıyan

y. 23/27

yüregine düv- kafasına koymak

y.-en 38/30

y.-endigini 60/14

y.-meginde 36/30

y.-üpdır 13/14, 24/20, 39/19,
40/07, 41/26, 51/24, 57/03,
66/19

y.-yär 5/24

y.-yärler 5/20

yürek yürek, kalp

y.+den 7/13

y.+lerinde 74/05

yürek et- cesaret etmek

y.-ip 26/18

y.-mändirler 54/09

yürekli kalpli

y. 7/18, 59/17

yüz+(1) yüz, surat

y. 11/24, 37/31, 54/24, 55/04,
69/24

y.+ünde 47/22, 73/22

y.+üne 35/07

y.+üniñ 41/30

yüz+(2) sayı olarak yüz

y. 4/11, 6/26, 74/02, 74/05

yüz+(3) yüzey

y.+e 20/06

y.+ündäki 65/30

y.+üne 9/28

yüz+(4) cephe

y.+ündäki 30/09, 30/17

y.+ünde 29/20, 30/06, 32/06,
49/29
y.+ünden 31/27, 50/03
yüzlük yüz kişilik askeri grup
y. 5/30, 23/25, 41/23
y.+den 41/04
yüz tut- yönelmek
y.-maga 17/30
y.-up 39/06
y.-updır 17/27
yüz ur- niyetlenmek
y.-andan 59/24
y.-anları 59/16
y.-anlarında 53/12
y.-updırlar 59/14
yüzünüñ ugruna gelir gelmez, hemen
y. 41/30

Z

zabt et- *Ar. +Tü.* zapt etmek, ele
geçirmek, almak
z.-ilcek 57/06
z.-ilen 61/26
z.-ilip 62/27
z.-meklige 58/15
z.-mekligi 56/23
zakaspi *Ru.* Günümüzde Türkmenbaşı
olarak adlandırılan şehre
Rusların verdiği isim
z. 5/06, 6/07, 14/05
z.+de 23/25
zālīm *Ar.* zalim, gaddar
z. 7/30
zālīmlik *Ar. +Tü.* zalimlik
z. 65/21, 67/03
z.+ına+(zalımlıg.ına) 66/06
zapas *Ru.* rezerv, mevcut
z. 24/31
z.+ı 46/28
z.+ını 20/12
z.+larınıñ 24/06
zarba *Ar.* darbe
z. 5/24, 20/01, 69/08
z.+da 40/09
zāt *Ar.* şey

z. 9/11, 17/08, 17/14, 18/12,
19/20, 25/11, 54/05, 67/02,
68/31, 72/17, 72/17
z.+dan 65/24, 69/01
z.+dığına 57/23
z.+dır 21/22
z.+ı+(zad.ı) 7/25, 17/06, 49/25,
65/27, 70/16, 72/19
z.+ıñ+(zad.ıñ) 19/17, 62/02,
66/06
z.+ıñızı+(zad.ıñızı) 69/01
z.+lar 19/06, 23/21
z.+ları 19/04, 23/07, 64/17
z.+larıñ 4/24, 56/03, 62/25
zāv Türkmenistan'da bir bölge
z.+ı 21/11
z.+ıñ 24/15
zāya bol- *Ar. +Tü.* bozulmak, zarar
görmek
z.-updırlar 53/21
zāyala- *Ar. +Tü.* zarar vermek,
bozmak
z.-p 13/29
zāhmetkeş *Ar. +Far.* çalışkan, zahmet
çeken
z. 70/15
zemburek *Far.* savaşta kullanılan
küçük top
z. 33/16
zemīn *Far.* yer, zemin
z.+i 59/07
zeper yetir- zarar vermek
z.-ip 25/21, 49/19
zerūr *Ar.* gerekli, zarurî
z. 13/01, 13/23, 19/06, 20/04,
21/05, 22/17, 49/27, 56/03,
65/20
zerūrlık *Ar. +Tü.* zorunluluk, zaruriyet
z.+ını+(zerurlıg.ını) 20/07,
20/17
zıyan çek- *Ar. +Tü.* zarar görmek
z.-ipdirler 12/03, 53/14
z.-māndirler 28/05
zıyan et- *Ar. +Tü.* zarar vermek
z.-ip 13/08
zıyan yetir- *Ar. +Tü.* zarar vermek
z.-enliklerinden 47/15
zōr *Far.* güç, kuvvet, sağlam

z. 38/02

z.+dan 14/01

zörlük *Far. +Tü.* zorla, güç kullanarak

z. 38/21, 70/27, 71/10

zor sal- dört elle sarılmak

z.-magı 35/13

z.-yanını 42/23

z.-yarlar 11/21

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

A. Bogdanov Rus Biyografileri

Sözlüğünde 12 Ocak'taki Rus saldırısı hakkında bilgiler veren kişilerden biri
b. 63/13

Ākberdi Dıkma Serdar'ın oğlu

a. 6/10, 6/20, 6/21, 6/24, 6/26, 6/27, 7/11, 51/18, 51/18, 51/21, 53/10, 61/13

Aleksandr Rus imparatoru II.

Aleksandr
a. 5/26, 19/02

Allāberdi Türkmenlerin Farslara

çatışma çıkmaması için gönderdiği dört temsilciden biri
a. 35/18

Allānur 6 Temmuz'daki Rus saldırısı

sonucu ölen Ahallı tanınmış kişi
a. 28/10

Āman Atalık Nurberdi Han'ın üç

yardımcısından biri
a. 23/06

A. N. Kuropatkin 93 Harbi'ne katılıp

Skobelev'in kurmaylığını yapmış ve Türkmenistan bölgesinin ele geçirilişinde aktif görev alan ve bu konuda kitap yazmış general
k. 32/20, 59/10, 61/07, 63/06, 73/01

k.+den 60/04
k.+iñ 38/15, 40/11, 73/18

A. N. Maslov Rus ordusunda görev

alan ve Türkmenistan'ın işgali sırasında gördüklerini kaleme alan asker
m. 61/09, 62/22
m.+dan 60/05

Annenkov 18 Aralık'taki Rus

saldırısına katılan dört generalden biri
a. 42/17, 42/17

Apbas Tekelerin temsilcisi İngiliz ajanı

a. 17/01, 17/11, 36/02, 36/08, 36/13, 38/26

A. Vereşagin Yegenbatır Kalesi ele

geçirildikten sonra kaleyi savunma amaçlı hazırlamakla görevlendirilen binbaşı
v. 26/22, 65/11, 69/20, 69/23
v.+den 60/05
v.+i 25/17

A. V. Kvitka Ruslar Gökdepe

Kalesi'ni ele geçirdikten on beş gün sonra kalenin komutanı Vereşagin ile kalenin patlatılan bölgesindeki cesetleri gözlemleyen kişi
k. 65/10

A. V. Şerbak 12 Ocak Rus saldırısı

neticesinde Rusların verdiği kayıplar hakkında bilgi veren kişi
ş. 63/09

Beloborodov Gruzın alayındaki

gedikli ve subay arasında rütbeye sahip asker
b.+iñ 68/13

Berdimırat Nurberdi Han'ın oğlu

b. 8/13, 9/02, 9/06, 10/31, 12/06, 12/08, 12/12, 12/18

Berkeli Rusların Yegenbatır kalesini

ele geçirdiği gün 800 süvariyle Gökdepe'ye giden kişi
b. 28/02, 28/10

Borh Birinci Ahalteke harekâtına

katılan tümgeneral
b. 21/02

Botler Tekeler ile görüşmek isteyen

İngiliz yüzbaşı
b. 36/06

Dolgorukov Rus knezi

d.+iñ 10/26

Gacar Topaz 21 Aralık'ta

Gurbanmırat İşan'ın yardımı

- istememesi üzerine toplanan 2000 süvariye liderlik eden kişi
t. 45/12, 48/19, 50/13, 51/22, 53/11, 53/31
- Garagan** Türkmenlerin Farslara çatışma çıkmaması için gönderdiği dört temsilciden biri
g.+dan 35/19
- Gıpcaklı Begenç** 28 Aralık'taki Rus saldırısında Apşeron taburunun bayrağını ele geçiren kişi
b. 49/09
- Gill** Tekeler ile görüşmek isteyen İngiliz yüzbaşı
g. 36/06
- Gluhovskiy** Ahal Tekeleri üzerine yapılacak harekâtın Kaspi ve Marı üzerinden gerçekleşmesini isteyen tümgeneral
g. 20/31
- Grotengelm** Rusların Amuderya bölüğünün komutanı albay
g. 39/03
g.+e 39/03
- G. Sarcev** Rusların beş yüz deve toplaması sırasında yaralıları taşıma amaçlı toplanması gereken kırk iki deveyi bulması gereken kişi
s. 13/23
- Gulbatır Serdar** 6 Temmuz'da Rusların geri çekileceği yolu kesmek için giden askerlerin Türkmen lideri, 22 Aralık'ta Cuma Kale'yi korumaya giden 400 kişinin lideri
g. 26/05, 37/20, 46/31, 47/02, 47/09, 47/11
- Gurbān Han** Berdimırat Han'ın amcası
g. 12/07
- Gurbānmırat İşan** Türkmenlerin baş kadısı
g. 8/15, 9/03, 12/22, 15/30, 23/13, 25/05, 35/13, 37/05, 38/30, 45/11, 55/05
- Hacımırat Han** Rusların 7 Ocak'taki saldırısından sonra cesetlerin toplanması konusunda Skobelev ile görüşen Türkmen temsilcisi
h. 54/17, 54/20
- Hānmāmmet Atalık** Gökdepe Kalesi kuşatması sırasında ölen Türkmen hanlarından biri
h. 61/12
- Hezretgulı Han** Bağşıdaşayakların hanı ve Gökdepe Kalesi'nin kuruluşunda Berdimırat Han ve Orazmemmet Han'ın yardımcısı olan hanlardan biri
h. 11/01, 15/12, 35/10, 37/03
- Hudāyyar Han** 6 Temmuz'daki Rus saldırısında ölen hanlardan biri
h. 28/09
- İ. A. Çansev** Skobelev'in annesinin Uzatis tarafından öldürdüğü sonradan öğrenildiğini belirten kişi
ç. 66/24
- Kābe Hoca** Tekelerin Bücnürt hanından yardım istemek için gönderdiği kişi
k. 39/11
- Kerimberdi İşan** Bağır köyünde okul açan namaz kılarken yanında top patlaması sonucu ölen kişi
k. 53/28
- Kertik Molla** Türkmenlerin Göklen boyundan olan, Skobelev'in Ahalteke harekâtına komutanlık edeceğini Türkmenlere haber veren kişi
k. 23/04
- K. M. Fedorov** Rusların 12 Ocak saldırısı hakkında bilgiler veren kişi
f. 63/10
- Lazarev** Ahal bölgesine yapılan ilk askeri harekâtın komutanı, Zakaspi bölüğünün komutanı
l. 6/06, 6/09, 6/23, 6/29, 9/28
l.+iñ 8/10, 8/17

Legank Han Rusların Yegenbatır Kalesi'ni ele geçirdiği gün Sarık boyundan 150 atlı ile Gökdepe'ye gelen han
l. 28/03

Lomakin I. Gökdepe Savaşı'nın kaybedilmesiyle görevden alınan general
l. 5/07, 5/08, 13/16
l.+iñ 9/29, 22/12, 65/16, 68/10

Magtımghı Han Nurberdi Han'ın ikinci oğlu ve Nurberdi Han'ın yerine 1880 yılında Türkmenleri hanı seçilen kişi
m. 15/26, 15/28, 17/01, 17/11, 18/01, 25/05, 35/05, 35/07, 35/09, 36/13, 45/01, 55/06

Mahıt Türkmenlerin Farslara çatışma çıkmaması için gönderdiği dört temsilciden biri
m.+dan 35/19

Markozov Göktepe Savaşlarından önce Tekelerin talan edilmesini emreden albay
m. 5/15

Mämmet Düyeli 30 Aralık Rus saldırısında ele geçirilen top mermisini getirdiği söylenen iki kişiden biri
m. 51/28

Mämmetghı Han Türkmenlerin Sıçmaz boyunun hanı, Yangala'yı 2000 kişi ile birlikte koruyan han
m. 35/09, 35/12, 42/25, 42/29

Meyer Ahal bölgesine Hazar Denizi tarafından değil de Merv tarafından saldırılmasını isteyen Rus tümgenerali
m. 20/25
m.+iñ 20/29

Mırat han Türkmenlerin Vekil boyunun hanı
m. 15/12, 54/16

Milyutin Çarlık Rusyası savaş bakanı
m. 19/09

Muravev General Tergukasov'un yerine geçici olarak atanan 21. piyade ordu tümen komutanı
m. 18/25

Nefes Karabelah 6 Temmuz'daki Rus saldırısında ölenlerden biri
n. 28/10

N. İ. Grodekov Skobelev'in harekât grubu müfrezesinin karargâh komutanı
g. 4/01, 29/08, 31/19, 32/25, 33/12, 42/16, 59/08, 60/13, 61/07, 62/25, 73/01
g.+dan 60/04
g.+iñ 3/27, 3/30, 32/20, 36/03, 37/22, 65/27, 73/14

Nürberdi han Türkmenleri hanı
n. 3/28, 8/12, 8/14, 10/09, 13/18, 15/02, 15/03, 15/17, 15/20, 15/23, 15/26, 23/05, 23/11, 23/12, 23/18, 23/20, 47/20

Nurka Lauv 12 Aralık'ta Türkmenlerin Gonur boyundan bin kişinin çöle sığınmasına liderlik eden kişi
l.+iñ 42/12

Nürmämmet Serdar 6 Temmuz'da Ruslar'a karşı hücumu geçen Dıkma Serdar'ın piyade askerlerini iki kafiye ayırıp çöl taraftan gidecek olan askerlerin lideri olarak belirlediği kişi
n. 26/10

Obruçev Skobelev'in zamanında deve toplanamazsa 1881 yılında Tekelerin üstüne hücumun yapılamayacağına dair mektup yazdığı üsteğmen
o.+e 19/30

O. Donovan Daily News gazetesinin muhabiri
o. 17/30, 18/03
o.+a 17/19
o.+iñ 17/21, 17/29

O. Geyfelder Skobelev'in harekât grubunun baş hekimi

g. 61/02, 64/05, 64/18, 64/24,
64/30

Olga Nikolayevna Skobelev'in Uzatis
tarafından öldürülen annesi
n. 66/12
n.+dan 66/18
n.+nın 66/20, 66/21

Orazmämmet Han Türkmenlerin Beg
boyunun hanı, Magtımğulı
Han'ın yardımcısı
o. 8/14, 9/02, 11/01, 12/12,
12/19, 12/21, 14/14, 15/11,
15/29, 35/10, 37/05, 61/13

Övezdurdı Han Türkmenlerin Sıçmaz
boyunun hanı, Gökdepe
Kalesi'nin kuruluşunda
Berdimırat Han ve
Orazmemmet Han'ın
yardımcısı olan hanlardan biri
ö. 11/02, 15/11, 26/09, 26/14,
37/03

Övezmırat Serdar 3 Eylül'de
emrindeki askerle Ruslara karşı
Batag bölgesine hareket eden
komutan
ö. 37/20

Pereyaslav Nucevskiy Rusların beş
yüz deve toplamakta zorlandığı
zamanlarda onlara yardım eden
dragun alayının tümen
komutanı albay
n. 13/24

P. Geysman Rus Biyografileri
Sözlüğünde 12 Ocak'taki Rus
saldırısı hakkında bilgiler veren
kişilerden biri
g. 63/13

Petin Rusların Gökdepe kalesinin
planını çıkarmasına yardım
eden, Türkmenlerin elinden
kaçan Rus esiri
p.+iñ 29/04

Petruseviç 18 Aralık'taki Generalnaya
harekâtına katılan dört
generalden biri, 23 Aralık'taki
çatışmada öldürülmüştür
p. 42/16
p.+i 46/24

p.+iñ 47/05, 47/08

Polat Han 28 Ağustos'ta
Türkmenlerin galibiyetiyle
sonuçlanan savaştan sonra
Ruslar ile görüşmeler yapmak
amacıyla gönderilen iki handan
biri
p. 12/24

Polat Siyaki 30 Aralık Rus
saldırısında ele geçirilen top
mermisini getirdiği söylenen
iki kişiden biri
p. 12/24, 23/06, 51/28

Rahmānberdi İşan Ruslar Bamı
şehrini ele geçirdikten sonra
yapılan toplantıda çöle
çekilmeyi reddeden kişilerden
biri
r. 25/05

Rühnutdöve İran şahı ile Türkmenler
arasındaki çatışmazlık
görüşmelerini İran şahına ileten
kişi
r. 35/23, 35/24
r.+den 35/20

Rutkovskiy Skobelev'in mayın
döşeme işlerine liderlik
etmesini istediği kişi
r. 56/30
r.+e+(rutkovskä) 52/12

Seyit Muhammetrahım Han
Tekelerin Hive hanına yazdığı
yardım mektubunu Albay
Grotengelm'e ulaştıran kişi
m. 39/01

Skobelev Lazarev'in yerine atanan
Gökdepe'yi ele geçiren general
s. 17/27, 19/01, 19/14, 19/17,
19/26, 20/10, 21/11, 21/24,
21/31, 22/14, 23/03, 23/24,
23/29, 24/11, 24/18, 24/26,
24/30, 25/11, 25/21, 25/27,
39/21, 40/04, 40/14, 40/18,
41/14, 41/22, 42/16, 46/20,
46/22, 49/23, 50/08, 52/11,
54/11, 54/18, 56/02, 57/02,
57/14, 58/08, 60/28, 61/31,

- 62/04, 62/31, 63/21, 63/28,
66/15, 66/30, 73/01
s.+den 65/07
s.+e 19/09, 56/01, 66/10, 66/28
s.+i 18/29
s.+iñ 3/26, 23/02, 23/08, 25/20,
29/01, 33/08, 35/01, 36/27,
39/03, 41/16, 42/19, 54/13,
54/17, 56/25, 60/14, 60/17,
61/01, 65/31, 66/06, 66/12,
66/14, 66/24, 67/01, 67/02
- Söpı Han** Dıkma Serdar ile birlikte
Rusları oyalamak amacıyla
görüşme yapmaya giden han
s. 9/25, 9/26, 9/31, 10/25
- S. Övezbayev** Gönübek makalesinde
Nurberdi Han'ın hile ile
öldürüldüğünü söyleyen yazar
ö.+iñ 15/22
- Spolatbog** 28 Ağustos'taki Rus
saldırısında ölen Tekelerin
sayısı ve Gökdepe Kalesi'ne
toplanan Türkmenlerin sayısı
hakkında bilgiler veren kişi
s. 12/02, 33/18
- Styuart** Tekeler ile görüşmek isteyen
İngiliz albay
s. 36/05
- Şucauddövlə** Rusların İran'dan gıda
temin etmek amacıyla
görüştüğü kişi
ş. 39/17
ş.+niñ+(şucauddövlä.niñ)
39/24, 40/16
- Şükür Helil** Türkmenlerin Farslara
çatışma çıkmaması için
gönderdiği dört temsilciden biri
ş.+den 35/19
- Tergukasov I.** Göktepe Savaşı'ndan
sonra General Lomakin'in
yerine atanan general
- t. 14/10, 18/13, 18/22, 23/28
t.+iñ 14/06, 18/15, 18/18
- Uzatis** Skobelev'in annesi Olga
Nikolayevna'yı öldüren kişi
u. 66/14, 66/18, 66/22
u.+i 66/21
u.+iñ 66/24, 66/26
- V. A. Tugan Mürze Baronovskiy**
Birinci Ahalteke harekâtına
katılan ve bu konuda kitap
yazan asker
t. 68/11, 69/12
- Vepādār Han** 28 Ağustos'ta
Türkmenlerin galibiyetiyle
sonuçlanan savaştan sonra
Ruslar ile görüşmeler yapmak
amacıyla gönderilen iki handan
biri
v. 12/23, 23/05
- Vitgenşteyn** Rus knezi
v.+iñ 68/19
- V. V. Yaşerov** Skobelev'in annesinin
Uzatis tarafından
öldürüldüğünün ilk andan beri
bilindiğini belirten kişi
y. 66/25
- Yarmämme Han** Bücnürt hanı
y. 39/11, 39/12
- Yomutskiy** 7 Ocak'taki Rus
saldırısından sonra kaledekilere
ateş etmeyin diye uyarıda
bulunan ve Rusların yanına
gelen Mırat Han'a görüşmek
istediklerini belirten yarbay
y. 54/14
- Zinovev** Rusya'nın Tahran elçisi
z. 22/04
z.+e 22/02
z.+iñ 39/24

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2003), “-GAN Sıfat-Fiil Eki”, *TÜBAR -XIV-*, s. 103-115.
- BARTHOLD, V. V. (2010), “*Orta Asya Tarih ve Uygarlık*”, (Ahsen Batur, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- BAŞDAŞ, Cahit (1996), “Göroğlu Türkmen Halk Eposu” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- BAŞDAŞ, Cahit (2007), “Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2, Spring, s.89-101.
- BAŞDAŞ, Cahit (2015), “Türkmen Türkçesinde Olumsuzluk ve Yokluk”, *TÜBAR-XXXVII*, s. 61-72.
- BAŞDAŞ, Cahit (2017), “Türk Dilinde +lAp Biçim Birimi” *Nuri Yüce Armağanı*, Ankara: Günce Yayınları, s. 63-74.
- BAŞDAŞ, Cahit ve KUTLU Abdülmukaddes. (2016), “*Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi*”. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- BURAN, Ahmet (2007), “Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, 10-12 Nisan 2006, Kayseri.
- BURAN, Ahmet (2013), “Türkçede Art Seslerin Ön Seslere Dönüşmesi Eğilimi”, *VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Bursa, C. I, s. 105-132.
- DİNÇ, Sinan (2014a), “Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- DİNÇ, Sinan (2014b), “Türkmen Türkçesinde /-Ay/ Ekinin Tezlik İşlevi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3/1, s. 132-137.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1973), “-maç/-meç Eki Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 21, s. 83-88.
- ERDİ, Seçkin ve YURTESER, Serap Tuğba, (2005). “*Dîvânü Lugâti't-Türk*”. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ERGİN, Muharrem (2012), “*Türk Dil Bilgisi*”, İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Dağıtım.
- DOĞAN, Oğuz ve KOÇ, Kenan (2013), “*Kazak Türkçesi Grameri*”, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1974), “*Türk Dilinde Edatlar*”, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İLLİYEV, Murat (2003), “1873-1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KARA, Mehmet ve KARADOĞAN, Ahmet (2014), “*Türkmen Türkçesi Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*”, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

- KARA, Mehmet (2002), “Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara, Güz, S. 14, s. 235-252.
- KARA, Mehmet (2015), “*Türkmen Türkçesi Grameri*”, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2015), “*Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri*”, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARADOĞAN, Ahmet (2008), “Türkiye Türkçesindeki -Dık ve -An Sıfat-Fiil Eklerinde Sınır Vurgulayışın Rolü”, *Türk Dili Dergisi*, Ankara, s. 519-527.
- KARADOĞAN, Ahmet (2013), “Balta Kelimesinin Kökenine Dair”, *Dil Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara, S. 159, s. 5-11.
- KORKMAZ, Zeynep (1964), “Eski Anadolu Türkçesindeki -van / -ven, -vuz / -vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, s. 43-65.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), “*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖSOĞLU, Nevzat (1998), *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir - Nazım) II Türkmenistan Türk Edebiyatı II*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖNER, Mustafa, (2013), “Nominatif ve Sıfır Morfem”, *Nominatif hem Nul Morfema, Soxranenie i razvitie rodnix yazikov v usloviyax mnogonatsional'nogo gosudarstva: Problemi i perspektivi (V. Mejdunarodnaya nauçnopraktičeskaya konferantsiya)* Kazan Federal Üniversitesi, Kazan, 160-162.
- ÖNLER, Zafer, (2010), “+(X)n Zarf Eki ve Kullanımı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 17/2, s. 143-155.
- SARAY, Mehmet, (2012), “Türkmenler Maddesi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
- SELAM, Bayram (2011), “Bağımsızlığının 20. Yılında Türkmenistan”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Ankara, S. 35, s. 33-38.
- ŞİRİN, Hatice (2015). “*Kül Tigin Yazıtı Notlar*”, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- TEKİN, Talat (1995), “*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*”, Ankara: Simurg Yayınları.
- TUNA, Osman Nedim (1960), “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 213-282.

- TURAN, Güngör ve D N , Ahmet (2015), “*Bolşevik Esaretinden Enerji
İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi*”. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- UğURLU, Mustafa (2002), “Türkmen Türkçesi  zerine Yeni Araştırmalar”, *Bilig
Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, Yaz, S. 22, s. 185-192.
- YILMAZ, T rel (2007), “İran’da Unutulmuş Bir Toplum: Türkmen Sahra
Türkmenleri”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, İstanbul, C. 1, S. 2, s. 201-211.

ÖZGEÇMİŞ

25 Eylül 1993 tarihinde Manisa’da doğdum. Lise eğitimimin ilk 2 yılını Manisa Cumhuriyet Anadolu Lisesi’nde diğer 2 yılını misafir öğrenci olarak Manisa Hasan Türek Anadolu Lisesi’nde geçirdim. 2011 yılında liseden mezun olup aynı yıl Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. Ege Üniversitesi’ndeki ilk yılımda İngilizce hazırlık okudum. Sonraki 4 yılla birlikte de lisans eğitimimi tamamladım. 2016 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda tezli yüksek lisans eğitimine başladım.